

320.54

ด ๒19 ก

ร.3

การดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

17 ต.ค. 2538

ปริญญาบัตร
ของ
จิระพันธ์ ชาติชินแสวณ

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

มีนาคม 2537

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

195026

การดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บทคัดย่อ

ของ

จิระพันธ์ ชาคิตสินเชาวน์

เสนอต่อมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์

มีนาคม 2538

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ มุ่งศึกษาถึงการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่าง พ.ศ. 2453-2468 อันเป็นช่วงเวลาที่ทั่วโลกมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและทางเศรษฐกิจมาเป็นแบบเสรีนิยมประชาธิปไตย ทั้งนี้จะพิจารณาถึงปัจจัยที่เร่งด่วนและปัจจัยผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนโยบายชาตินิยมเข้ามาใช้ในการปกครองประเทศ

ผลจากการศึกษาพบว่า การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ เช่น อิทธิพลทางเศรษฐกิจของชาวจีน การแสวงหาการยอมรับจากนานาชาติด้วยการเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 และการเข้าเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ รวมทั้งการพยายามรักษาสถานภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีจุดมุ่งหมายในการดำเนินนโยบายชาตินิยมเพื่อปลุกฝังให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติ และมีความสำนึกในการร่วมมือกันสร้างชาติให้เจริญก้าวหน้า ภายใต้อุดมการณ์ " ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบราชาธิปไตย " และเพื่อให้การดำเนินนโยบายชาตินิยมบรรลุผลตามจุดมุ่งหมายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินงานด้วยการพระราชนิพนธ์ บทความ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ ตลอดจนบทความ การจัดการศึกษา และการพัฒนาคุณภาพของพลเมือง เป็นต้น

วิธีการดำเนินนโยบายต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว น่าจะทำให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติและให้ความร่วมมือกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ แต่ปรากฏว่าการดำเนินนโยบายของพระองค์ไม่ประสบผลสำเร็จมากนักในรัชสมัยของพระองค์ เพราะการปลุกฝังความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นในจิตสำนึกของคนไทยนั้นไม่สามารถมองเห็นได้ในระยะเวลานั้น อันสืบแต่ก็มีได้หมายความว่าในสมัยต่อๆ มาไม่ได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมกลับมาใช้อีกเลย เพราะในความเป็นจริงแล้วรัฐบาลในสมัยต่อๆ มาก็ได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมกลับมาใช้เสมอๆ เพื่อขอความร่วมมือจากประชาชนในการเข้าร่วมกิจกรรมตามที่รัฐบาลต้องการ ซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนในสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม

THE IMPLEMENTATION OF KING RAMA VI'S NATIONALIST POLICY

AN ABSTRACT

BY

JIRAPHAN CHATCHINCHAWN

Presented in partial fulfillment of the requirements for the
Master of Education degree in History
at Srinakharinwirot University

March 1995

The Implementation of King Rama VI's Nationalist Policy

The purpose of this thesis is to investigate the implement of King Rama VI for the period of B.E. 2453-2468 , coincidentally, some political and economic change into liberal democratic system has taken place all over the world. As a matter of great interest, the major aim of this study is to identify and to analyze all related important factors that influence King Rama VI to the implementation of nationalism policy in ruling and governing the country

In the study finds that, to conduct the nationalist policy there are a number of significant factors, such as economic influence dominate by the Chinese, international by recognition as a member of the Allies in the World War I, and as a participant and a member in the League of Nations, including an attempt to preserve the status of the Thai traditional monarchy. The aim of this policy is to instigate the spirit of patriotict as well as to provide consciousness in nation-building under the ediology " Nation, Religion and Absolute Monarchy. "

To the achieve of this aim, King Rama VI has written a lot of literary works in the form of speechs and lectures delivered on various occasions. In addition, lyrics, symbols and educational which are also conducted for the development of the good citizens.

All his initiative, it can be said that Thai people should be patriotic and be co-operative to his nationalist policy, but it has not work out as efficiently as expected, because it is intangible thing in instilling ideas, and consciouness to the mind of people. However, it does not mean that the said policy has been ignored. As a matter of fact, the government, of in later periods revive this nationalist policy once more so as to have people participate in such nationalist activities as required by the government particularly in Marshal Pibulsongkram's government.

คณะกรรมการควบคุมและคณะกรรมการสอบ ได้พิจารณาปฏิญานินพนธ์ฉบับนี้แล้ว
เห็นสมควรรับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอก
ประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒได้

คณะกรรมการควบคุม

.....ประธาน
(ดร.วงเดือน นาราสัจจ์)

.....กรรมการ
(ท่านผู้หญิงวรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

คณะกรรมการสอบ

.....ประธาน
(ดร.วงเดือน นาราสัจจ์)

.....กรรมการ
(ท่านผู้หญิงวรรณยุพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา)

.....กรรมการที่แต่งตั้งเพิ่มเติม
(รศ. วุฒิชัย มุลสิลป์)

บัณฑิตวิทยาลัยอนุมัติให้รับปฏิญานินพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกประวัติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

.....คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
(ดร.ศิริยุภา พูลสุวรรณ)

วันที่ 10 เดือน พ.ศ. ๒๕๓๕

กิตติกรรมประกาศ

ปริญญานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคลหลายฝ่าย ผู้เขียนขอกราบ
ขอบพระคุณ ดร. วงเดือน นาราลัจจ์ ท่านผู้หญิงวรณฎา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา ผู้ควบคุม
การทำปริญญานิพนธ์ที่ได้กรุณาช่วยเหลือ แนะนำ แก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ในการทำปริญญานิพนธ์
ด้วยความเอาใจใส่เป็นอย่างดี และขอกราบขอบพระคุณ รศ. วุฒิชัย มุลศิลป์ ที่กรุณาเป็น
กรรมการสอบเพิ่มเติม และขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์ทุกท่านที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่
ผู้เขียน

ขอกราบขอบพระคุณ ดร. ชาศริต ชุ่มวัฒนะ ที่กรุณาให้ยืมเอกสารภาษาอังกฤษที่เกี่ยวข้อง
กับปริญญานิพนธ์ และขอขอบคุณ คุณสมทรง นุ่มนวล คุณเพียงใจ เจริญโสพล คุณกิตติยา
กึ่งพุทธพงษ์ คุณพรทิพย์ ภูษัชนิชกุล คุณมณฑนา อนุศาสนกุล คุณเสาวลักษณ์ สร้อยไมรา
คุณกนกภรณ์ ศรีวิเชียร คุณเพชรภรณ์ นันทรามาศ คุณอมร ลิ้มปาทร คุณรุจี แพรอด และ
คุณวิลาวัลย์ จำรูญโรจน์ ที่มีส่วนช่วยเหลือและให้กำลังใจในการทำปริญญานิพนธ์

ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอสมุดแห่งชาติ หอวารุฐานุสรณ์
สถาบันวิทยบริการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดกลางของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหอสมุดต่างๆ ที่ได้ให้บริการแก่
ผู้เขียนในด้านข้อมูล

เหนือสิ่งอื่นใดผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณบิดา มารดา ที่มีส่วนสำคัญทำให้ผู้เขียนได้มี
โอกาสสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาโท

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	ก
ความมุ่งหมายของการศึกษา	ฉ
ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	ฉ
ขอบเขตของการศึกษาค้นคว้า	ฉ
วิธีการศึกษาค้นคว้า	ช
แหล่งศึกษาค้นคว้า	ช
1 ชาตินิยมในพุทธศตวรรษที่ 25	1
ความหมายของ “ชาตินิยม”	2
ชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้	8
พระมหากษัตริย์ไทยกับการปกครองประเทศ	14
2 การสร้างชาติในสมัยรัชกาลที่ 5	16
มูลเหตุในการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว	16
สิทธิธรรมและเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์	20
การจัดการปกครองก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435	20
ระบบการปกครองที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย	20
รัฐบาลในส่วนกลางขาดประสิทธิภาพในการปกครองหัวเมือง	21
สภาพเศรษฐกิจและการคลัง	22
ความล้มเหลวของสังคมไทย	24
ลัทธิจักรวรรดินิยมและการคุกคามพระราชอาณาเขต	25
ประสิทธิภาพของการควบคุมกำลังคนในระบบไพร่	26
ทาสในสังคมไทย	28

การดำเนินการสร้างชาติของรัชกาลที่ 5	29
การปฏิรูปการคลัง	29
การตั้งอำนาจคืนสู่สถาบันพระมหากษัตริย์	31
การปฏิรูปการศาล	32
การเลิกชนไพร่และทาส	33
การปฏิรูปการปกครองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค	37
การปฏิรูปการศึกษา	41
การพัฒนาคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร	42
3. ภูมิหลังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายชาตินิยม	
การเตรียมพระองค์เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์	44
ทัศนคติความเป็นกษัตริย์	51
พระราชจริยาวัตรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายชาตินิยม	57
งานพระราชนิพนธ์	57
หนังสือพิมพ์	58
ละคร	59
4. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	
ความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย	62
กรณีการเขียนหลังทหาร	67
การเปลี่ยนแปลงในกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์	68
การจัดตั้งทหารรักษาวัง	69
กบฏ ร.ศ.130	69
อิทธิพลของชาวจีน	73
ด้านเศรษฐกิจ	73
ด้านการเมือง	74
ด้านสังคม	77

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศไทยต่างๆ	78
การแพร่หลายของแนวความคิดทางการเมืองตามแบบตะวันตก	79
การสร้างเกียรติภูมิของชาติให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ	83

5 การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว	90
<u>การปลุกฝังความรักชาติ</u>	91
การต่อต้านและการผสมกลมกลืนชาวจีน	100
การแสวงหาการยอมรับจากสังคมนานาชาติ	106
การพัฒนาคุณภาพของประชาชน	118
การปรับปรุงกิจการทหาร	124
เครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยม	126
พระบรมราชาโชวาทและพระราชดำรัส	126
บทพระราชนิพนธ์	131
หนังสือพิมพ์	138
เสือป่าและลูกเสือ	141
การจัดการศึกษา	143

6 บทสรุป	147
----------------	-----

บรรณานุกรม	153
------------------	-----

ภาคผนวก	173
---------------	-----

ประวัติย่อของผู้วิจัย	197
-----------------------------	-----

บทนำ

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชสมบัติ ใน พ.ศ. 2453 นั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงรวมชาติไว้อย่างมั่นคงด้วยระบบเทศบาล¹ เพื่อความอยู่รอดของชาติแล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบว่ายังมีปัญหาภายในประเทศหลายประการ เช่นปัญหาชาวจีนที่เข้ามาคุมอำนาจทางการค้า² และเผยแพร่ความคิดทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐ³ ปัญหาทกฏ ร.ศ. 130 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ⁴ และปัญหาการขาดความร่วมมือระหว่างคนในชาติ⁵ ซึ่งปัญหาดังกล่าวว่าจะมีผลกระทบต่อความมั่นคงภายในชาติได้

ชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุดในสังคมไทยขณะนั้นคือคนจีน ซึ่งมีศูนย์รวมของชุมชนอยู่ที่กรุงเทพฯ คนจีนได้เข้ามามีบทบาทในด้านต่างๆ โดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ โดยเข้ามาดำเนินธุรกิจการค้าที่ทำรายได้ให้กับประเทศเป็นจำนวนมาก⁶ เช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อยไม้ เหมืองแร่ และสวนยาง ในขณะที่คนไทยยังคงพอใจกับการประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่พึ่งพาธรรมชาติ หรือการเข้ารับราชการเป็นขุนนางและเสมียนมากกว่า⁷ ดังนั้นเมื่อคนจีนในกรุงเทพฯ ที่เป็นเจ้าของ

¹ เตช ภูวนาค. การปกครองระบบเทศบาลของประเทศไทยสยาม พ.ศ. 2435-2458. 2532. หน้า 1-2.

² ยุกเฟรศ มิลลิแกน. บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย. 2510. หน้า 69.

³ ขจิตถัย บุรุษพัฒน์. "ชาวจีนในประเทศไทยกับปัญหาด้านการเมือง," ใน วารสารสังคมศาสตร์. 2513. หน้า 107.

⁴ แกมสุข นุ่มนนท์. การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย. 2524. หน้า 11.

⁵ Stephen Green. "King Wachirawut's Policy of Nationalism," (In Memorial Phya Anuman Rajadhon) In Journal of Siam Society. 1970. p.251.

⁶ ยอร์ช วิลเลียม, สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรณี ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ. 2529. หน้า 110-119.

⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารเสด็จหัวเมืองปักข์ใต้ ร.ศ. 128. 2510. หน้า 25.

กิจการและเป็นกรรมกรได้นัดหยุดงานในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2453 ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเพื่อประท้วงรัฐบาลในการเรียกเก็บเงินผูกปี้¹ เพิ่ม ทำให้คนไทยได้รับความเดือดร้อนอย่างมาก จึงเริ่มรู้สึกถึงอิทธิพลทางเศรษฐกิจของคนจีน ในการนัดหยุดงานเอง คนจีนครั้งนั้นน่าจะเป็นจุดเริ่มต้นของความรู้สึกชาตินิยมของคนไทยที่ต่อต้านชนชาติอื่น แต่ความรู้สึกดังกล่าวไม่ได้ถูกกระตุ้นให้แสดงออกอย่างจริงจัง เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์ จึงทรงใช้การกระทำต่างๆ ของคนจีนเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมของคนไทย ดังที่ปรากฏในบทพระราชนิพนธ์ยิวแห่งบูรพทิศ เมืองไทยจึ่งตื่นเกิด โคลนติดล้อ เป็นต้น

นอกจากนี้กระแสการปฏิวัติในจีนได้แพร่หลายมาสู่คนจีนโพ้นทะเลในไทย โดยขุนยัดเซ่นผู้นำการปฏิวัติได้เดินทางมาไทยถึง 2 ครั้ง* เพื่อกระตุ้นให้คนจีนโพ้นทะเลในไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยม² และให้การสนับสนุนการปฏิวัติในด้านต่างๆ เช่น เรียไรเงินส่งกลับประเทศ ตั้งสมาคมลับเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมือง ตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีนและหนังสือพิมพ์จีนเพื่อเผยแพร่ความคิดทางการเมือง³ สิ่งต่างๆ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าคนจีนโพ้นทะเลไม่มีความรู้สึกผูกพันต่อเมืองไทยมากเท่ากับแผ่นดินเกิดของตน จึงเป็นเหตุให้คนไทยบางกลุ่มไม่พอใจการกระทำของชาวจีน เพราะเห็นว่าอาจจะเป็นภัยต่อชาติบ้านเมือง ในขณะเดียวกันก็มีคนไทยบางกลุ่มมีความคิดอยากจะเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศแบบเดียวกับจีนบ้าง ดังเช่น คณะ ร.ศ. 130 ซึ่งต้องการเปลี่ยนแปลงการ

¹ เงินผูกปี้ เป็นภาษีที่ทางราชการเรียกเก็บจากคนจีนซึ่งไม่ได้ทำงานตามที่ขอแรง ไว้คือภายในเวลา 3 ปีทางราชการจะขอแรงคนจีนมาทำงานคนละ 1 เดือน คนจีนคนใดไม่ต้องการทำงานก็ให้จ่ายเงินให้ทางราชการคนละ 1.50 บาท ทุก 3 ปีแล้วทางราชการจะใช้เชือกสีแดงผูกที่ข้อมือซ้าย ลงครึ่ง ประทับตราไว้เป็นสำคัญว่า เสียภาษีให้กับทางราชการแล้ว : อ้างอิงมาจาก เอกสารรัชกาลที่ 4 ร.4 กท.2 สารตราว่าด้วยให้ข้าหลวงและผู้ว่าราชการเมืองผูกปี้ ข้อมือจีนเรียกค่าขอแรง จ.ศ.1214. 2396. หน้า 151.

* พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2451.

² พวงร้อย กล่อมเอียง. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชนาเขต รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516. หน้า 102-103.

³ กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย. 2524. หน้า 92.

ปกครองโดยลตอานาจของพระมหากษัตริย์ให้ลงมาอยู่ภายใต้กฎหมาย เช่นเดียวกับกษัตริย์อังกฤษ และจักรพรรดิญี่ปุ่น¹ รวมทั้งต้องการให้ชาตินิยมเมืองมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับอารยประเทศ² แม้ว่าการกบฏในครั้งนี้จะไม่เป็นผลสำเร็จ แต่ก็นับได้ว่าเป็นการทำทลายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรง

โดยทั่วไปคนไทยก็มีความรักชาติบ้านเมือง และมักจะแสดงออกในความรู้สึกดังกล่าวเมื่อมีเหตุการณ์มากระทบเท่านั้น ดังเช่นเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้น ในระยะแรกปรากฏว่าคนไทยมีความนิยมฝ่ายเยอรมนีทั้งๆ ที่รัฐบาลได้ประกาศความเป็นกลาง³ เป็นเหตุให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงดำเนินการเผยแพร่ข่าวสารการสงครามให้คนไทยทราบ และโน้มน้าวให้คนไทยเห็นด้วยกับการที่ไทยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในปลายสงคราม ก็ปรากฏว่ามีคนไทยมาสมัครเข้าร่วมรบในกองทหารอาสามากกว่าความต้องการของทางราชการหลายสิบเท่า⁴ นอกจากนั้นยังได้ร่วมกันบริจาคทรัพย์ และสิ่งของมาช่วยราชการสงครามในครั้งนั้นด้วย⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราโชบายที่จะกระตุ้นความรู้สึกรักชาติ ด้วยการปลุกฝังและสร้างเสริมให้คนไทยเกิดความรู้สึกสำนึกและรับผิดชอบต่อชาติบ้านเมืองในฐานะที่เป็นคนไทยด้วยนโยบายชาตินิยมภายใต้อุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเลียนแบบมาจากคำขวัญของคนอังกฤษที่ว่า "God, King and Country,"⁶ โดยใช้วิธีการต่างๆ เช่น

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/1. สำเนา ร.ต.ล. ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.130(พ.ศ.2454).

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ.2411-2475. 2523. หน้า 54.

³ สมพล ศิลปวุฒิ. บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และ ผลที่ประเทศไทยได้รับ. 2514. หน้า 57-59.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 143-144.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 147.

⁶ ยุกา ชุมจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," เก็บความจาก Stephen Greene, "King Wachirawut'Policy of Nationalism," ใน จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2519. หน้า 29.

พระราชดำรัส พระบรมราโชวาท การก่อตั้งสมาคมต่างๆ เช่นราชนาวิสมาคม สมาคมทหารอาสา การสร้างสัญลักษณ์ในลักษณะเป็นบทเพลงปลุกใจ ธงชาติ วันสำคัญแห่งชาติ พระราชนิพนธ์บทความ ลงหนังสือพิมพ์ภายใต้พระนามแฝงต่างๆ¹ นอกจากนั้นยังทรงใช้ความเชื่อทางพระพุทธศาสนาสร้างความชอบธรรมในการดำเนินพระบรมราโชบายชาตินิยม² และการดำเนินการจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดพระบรมราโชบายชาตินิยมอีกด้วย³

นอกจากจะสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่คนไทยแล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้นโยบายผสมกลมกลืนคนจีน ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากและมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจในสังคมไทยขณะนั้นด้วยวิธีการต่างๆ เช่นการแต่งงานกับหญิงไทย ซึ่งในขณะนั้นหญิงจีนยังไม่สามารถเดินทางมาเมืองไทยได้เพราะการเดินทางมีความยากลำบาก⁴ การส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาลเพื่อให้เรียนรู้ภาษาไทย ภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ไทย⁵ การพระราชทานยศบรรดาศักดิ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์⁶ แก่พ่อค้าคนจีนที่ร่ำรวยและให้ความร่วมมือกับทางราชการ รวมทั้งการผสมกลมกลืนโดยอาศัยกฎหมาย ดังเช่นพระราชบัญญัติสัญชาติ พระราชบัญญัติแปลงชาติ เพื่อสนับสนุนให้ลูกจีนที่เกิดในไทยได้เป็นคนไทย⁷

¹ยุพา คุ้มจันทร์ "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," เก็บความจาก Stephen Greene, "King Wachirawut' Policy of Nationalism," ใน จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ 2519. หน้า 27.

²สุริย์ ทรัพย์สุทร. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับแนวพระราชดำริด้านศาสนาที่มีผลต่อการดำเนินการปกครองประเทศ. 2528. หน้า 25.

³มนูญ ลาขโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2520. หน้า 35.

⁴ยอร์ช วิลเลียม, สกินเนอร์. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปลโดย พรรณี จัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ. 2529. หน้า 129-130.

⁵มนูญ ลาขโรจน์. เล่มเดิม. 2506. หน้า 3

⁶ทวี มุขธารโกษา. พระมหาธีรราชเจ้า. 2506. หน้า 364-365.

⁷ภูวดล ทรงประเสริฐ. นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในไทย. 2519. หน้า 12-14.

การศึกษาเรื่องการดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดทำการศึกษาโดยตรง นอกจากเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง เช่น

จุลลา งามรณ ดึกษาถึง "กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในไทย," ในเชิงรัฐศาสตร์ โดยเน้นเฉพาะนโยบายชาตินิยมในสมัย จอมพล ป. พิบูลสงครามมากกว่านโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งไม่ได้ศึกษาถึงตัวผู้นำซึ่งเป็นผู้ดำเนินนโยบายว่า มีความสำคัญอย่างไร แต่ศึกษาเฉพาะปัจจัยภายในและภายนอกประเทศว่ามีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายชาตินิยม

วิทยานิพนธ์ของกรรภิรมย์ สุวรรณานนท์ ศึกษาเรื่อง "พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย," เป็นการศึกษาที่เน้นถึงพระราชกรณียกิจของพระองค์ว่าเป็นไปเพื่อการสร้างชาติให้มีความมั่นคงทั้งสิ้น และการปลุกฝังความรักชาติก็เป็นวิธีการหนึ่งของการสร้างชาติของพระองค์ แต่ไม่ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับการปลุกฝังความรักชาติ

"กบฏ ร.ศ.130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครองและกลุ่มทหารใหม่," ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์ของอัจฉราพร กมฺพพิสมัย กล่าวถึงการกบฏครั้งนั้นว่า เป็นความขัดแย้งระหว่างทหารกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทำให้เสถียรภาพของสถาบันพระมหากษัตริย์ได้รับการสั่นคลอนอย่างมาก

วอลเตอร์ เอฟ. เวลลา เสนองงานวิจัยเรื่อง Chaiyo ! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism เป็นการศึกษาพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในทุกด้านว่า เป็นการดำเนินนโยบายชาตินิยมทั้งสิ้น แต่งานวิจัยของเวลลาใช้หลักฐานชั้นรองเป็นส่วนใหญ่ รวมทั้งเวลลาเองก็ไม่ได้ชี้ให้เห็นถึงบ่อเกิดของนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างชัดเจนอีกด้วย

จากปัญหาการขาดผู้ทำการศึกษาเรื่องนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างจริงจัง และปัญหาความไม่ชัดเจนในการนำนโยบายชาตินิยมนี้มาใช้ในสังคมไทย จึงทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ว่า ทรงมีวัตถุประสงค์อย่างไร และมีปัจจัยใดที่เป็นตัวเร่งให้ทรงนำนโยบายชาตินิยมนี้มาใช้ ในเมื่อคนไทยทุกคนก็มีความรักชาติบ้านเมือง ทรงดำเนินนโยบายนี้อย่างไรตลอดระยะเวลา 15 ปีที่ทรงครองราชย์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจและส่งเสริมความรู้ในเรื่องการดำเนินนโยบายชาตินิยมในสมัยต่อๆ มาด้วย

ความมุ่งหมายของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาถึงวัตถุประสงค์ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ในการปกครองประเทศ
2. เพื่อศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นตัวเร่งและผลักดันให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนโยบายชาตินิยมเข้ามาใช้ในสังคมไทย
3. เพื่อศึกษาถึงวิธีการและเครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. เพื่อศึกษาถึงผลที่เกิดขึ้นจากการนำนโยบายชาตินิยมเข้ามาใช้ในสังคมไทย

ความสำคัญของการศึกษา

1. ช่วยให้มีความรู้ความเข้าใจในลักษณะและวิวัฒนาการของนโยบายชาตินิยมในประเทศไทย
2. ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในภูมิหลังของพระราชดำริ และพระบรมราโชบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
3. ทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
4. ทำให้เห็นถึงความสำคัญของการดำเนินนโยบายชาตินิยมในการสร้างความมั่นคงภายในประเทศ และการรักษาเอกราชของชาติในสถานการณ์ต่างๆ ด้วย

ขอบเขตของการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาถึงการดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่าง พ.ศ. 2453 - 2468 โดยจะศึกษาถึงความเป็นรัฐชาติของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพอเป็นสังเขป และศึกษาปัจจัยในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมในครั้งนี้

วิธีการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาค้นคว้าเรื่องการดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะใช้วิธีการวิจัยทางประวัติศาสตร์ และจะนำเสนอรายงานแบบพรรณนาวิเคราะห์ โดยอาศัยข้อมูลจากหลักฐานขั้นต้นเป็นหลัก และอาศัยข้อมูลจากหลักฐานชั้นรองมาประกอบด้วย

แหล่งศึกษาค้นคว้า

1. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ หอวังราชวสุธารุสร์ และหอสมุดแห่งชาติ
2. หอสมุดกรมพระยาดำรงราชานุภาพ
3. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร
4. หอสมุดคณะอักษรศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์ และหอสมุดกลาง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
5. ห้องสมุดสถาบันไทยคดีศึกษา คณะรัฐศาสตร์ และหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
6. หอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร

ชาตินิยมในพุทธศตวรรษที่ 25

พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นระยะเวลาที่ชาติต่างๆ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตก โดยเฉพาะอังกฤษและฝรั่งเศส ชาติตะวันตกให้ความสนใจภูมิภาคนี้ด้วยจุดประสงค์ก็เพื่อการค้าอันเป็นผลมาจากจักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ* เช่นต้องการวัตถุดิบ ต้องการเมืองท่าพักสินค้า ต้องการเมืองท่าซ่อมแซมเรือ เป็นต้น¹ แต่เมื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติตะวันตกถูกชาวพื้นเมืองขัดขวางเพราะเห็นว่าเศรษฐกิจของชาติตกอยู่ในมือของคนต่างชาติ ชาติตะวันตกจึงตอบโต้ด้วยการเข้ายึดครองดินแดนต่างๆ เป็นอาณานิคม เช่น อังกฤษเข้ายึดครองพม่าและมลายู อินโดจีนอันได้แก่ เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ก็ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส สเปน และสหรัฐอเมริกาเข้าปกครองฟิลิปปินส์เป็นอาณานิคมตามลำดับ ส่วนฮอลันดาก็เข้าครอบครองอินโดนีเซียเป็นอาณานิคม เป็นต้น

เมื่อชาติตะวันตกเข้ามายึดครองดินแดนต่างๆ เป็นอาณานิคมแล้ว ได้ปฏิบัติต่อชาวอาณานิคมด้วยความเข้าใจและเห็นใจ เช่น ยอมให้ชาวพื้นเมืองได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองในบางระดับ สนับสนุนให้ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก ผลจากการที่ชาติตะวันตกเข้ามาจัดการปกครองอาณานิคมของตนดังกล่าว ช่วยทำให้มีชาวพื้นเมืองที่ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตกซึ่งเรียกว่า "ชนชั้นปัญญาชน"² ได้รวมตัวกันในรูปของขบวนการชาตินิยม เรียกร้องเอกราชจากเมืองแม่จนประสบผลสำเร็จ และได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ไทยก็เป็นชาติหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่หลีกเลี่ยงไม่พ้นจากการรุกรานของมหาอำนาจชาติตะวันตก เช่น อังกฤษและฝรั่งเศส เช่นกัน แต่ที่ไทยไม่ตกเป็นอาณานิคมเหมือนกับประเทศเพื่อนบ้าน ก็เพราะไทยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงพระปรีชาสามารถอย่าง เช่น

* จักรวรรดินิยมทางเศรษฐกิจ (Economic Imperialism) หมายถึงการสร้างคามมั่นคงทางเศรษฐกิจของประเทศโดยการแสวงหาวัตถุดิบมาป้อนโรงงาน ในขณะที่เดียวกันก็แสวงหาตลาดเพื่อระบายสินค้าโดยปราศจากการกีดขวางซึ่งนำไปสู่การล่าอาณานิคมในที่สุด.

¹ หม่อง ทิน อ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดยเนชี สุมิตร. 2519. หน้า 5.

² มิลตัน ออสเบอร์น. สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลโดยธนาลัย สุพรรณธู, พรณงาม เก้าธรรมสาร และมัทนา เกษมมล. 2528. หน้า 182.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงนำพาชาติไทยให้รอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมได้ แม้ว่าจะต้องถูกจำกัดอำนาจทางการเมือง การจัดการบริหารราชการ หรือการยอมเสียดินแดนบางส่วน การถูกเอารัดเอาเปรียบในด้านต่างๆ ของไทยแทบกล่าวได้ว่าไทยเสมือนตกอยู่ในฐานะกึ่งเมืองขึ้น¹ ของชาติตะวันตก และเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติในพ.ศ. 2453 เป็นระยะเวลาที่ชาติไทยปราศจากการแทรกแซงจากภายนอกอันอาจจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติแต่ปัญหาภายในชาติหลายประการอาจจะส่งผลให้ความมั่นคงของชาติเกิดความสั่นคลอนได้ ดังนั้นการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ภายใต้อุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ จึงได้เกิดขึ้นเพื่อกระตุ้นปลุกฝัง สร้างเสริมให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติ ในอันที่จะมีสำนึกและความรับผิดชอบต่อชาติบ้านเมืองในฐานะที่เป็นคนไทยเจ้าของประเทศคนหนึ่ง โดยให้ความร่วมมือและปฏิบัติตามนโยบายของพระองค์ด้วยความเสียสละอันเป็นลักษณะที่เรียกว่า "ชาตินิยม" ตามแบบตะวันตกนั่นเอง

ความหมายของ "ชาตินิยม"

เนื่องจาก "ชาตินิยม" มีความหมายเกี่ยวข้องกับ ความรักชาติ ความเป็น "ชาติ" จึงควรทำความเข้าใจในความหมายของคำเหล่านี้พอเป็นสังเขป เพื่อจะได้มีความเข้าใจในเรื่อง "ชาตินิยม" ตรงกัน

ความรักชาติ (Patriotism) เป็นความรู้สึกหรืออารมณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติโดยสัญชาตญาณ² ของคนที่ต้องการให้ชาติของตนมีความเจริญก้าวหน้าในทุกด้าน และจะแสดงออกซึ่งความรักชาติให้เห็นเมื่อมีสถานการณ์มากระตุ้น ดังนั้นเมื่อผู้ปกครองต้องการให้คนในชาติแสดงความรักชาติออกมาให้เห็นก็จะใช้ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และ ความเป็นเอกราชของชาติมาเป็นเครื่องมือในการปลุกเร้าและกระตุ้นความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นมาและเห็นได้ในเชิงปฏิบัติ อย่างไรก็ตามความรักชาติจะเน้นความผูกพันของคนที่มีต่อถิ่นที่อยู่อาศัยมากกว่า

¹ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 และบ่อเกิดลัทธิชาตินิยมในพม่า เวียดนามและไทย," รัฐศาสตร์นิเทศ. 6, 2 : 59, 73 : ม.ค.-มี.ค 2514.

²Joseph P. Morray. Pride of States. 1959. p.52.

เน้นความผูกพันของคนในทางเชื้อชาติและสัญชาติอย่างชาตินิยม¹ แต่ก็ เป็นความรู้สึกขั้นพื้นฐานที่จะพัฒนามาเป็นความรู้สึกชาตินิยมในเวลาต่อมา

ส่วนคำว่า ชาติ(Nation) หมายความว่าบุคคลที่เกิดในสถานที่เดียวกัน² มีรากศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า Nasci ซึ่งแปลว่าทำให้เกิด (to be born) แต่ความหมายของ "ชาติ" ในแต่ละประเทศมีความแตกต่างกัน เช่น "ชาติ" ในยุโรปตะวันตก หมายถึงดินแดนที่มีอาณาเขตที่แน่นอน ประชาชนมีสิทธิ อำนาจในการปกครองตนเอง มีรัฐบาลที่เป็นอิสระในการปกครองและอยู่ภายใต้กฎหมายฉบับเดียวกัน³ และมีความหมายเช่นเดียวกับ รัฐ(State) นั้นเองจะเห็นได้ว่าการรวมตัวกันมาเป็น "ชาติ" ของยุโรปตะวันตกเป็นการเน้นที่ความผูกพันกันทางการเมือง (Political Unity) ทำให้มีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายระหว่างประเทศ⁴

ในขณะที่ยุโรปตะวันออกและยุโรปกลางยังไม่ได้รวมตัวกันเป็นชาติเพราะยังอยู่ภายใต้การปกครองของจักรวรรดิออสเตรีย-ฮังการี จักรวรรดิออตโตมานเตอร์ก และจักรวรรดิรัสเซียจึงใช้ความผูกพันกันทางวัฒนธรรม (Cultural Unity) เช่นการพูดภาษาเดียวกัน การมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ร่วมกันปลูกเร้าให้เกิดความรักชาติและรวมตัวกันต่อสู้เพื่อเอกราช อิสระภาพจากการปกครองของชนชาติอื่น

สำหรับคนไทยยังไม่รู้จักคำว่า "ชาตินิยม" แต่ใช้คำว่า "ชาติ" และ "รักชาติ" มาเป็นเวลานานแล้ว ดังเช่นหนังสืออักษรภิธานศรับท์ของหมอบรัดเลย์ ซึ่งตีพิมพ์ในพ.ศ. 2416 ได้ให้ความหมายของคำว่า "ชาติ" หมายถึง บังเกิดหรือเอากำเนิด⁵ ซึ่งเทียบได้กับคำว่า Nation หรือ Nasci ในภาษาลาติน

¹Encyclopaedia of Social Sciences. "Nationalism," 1968. p.27.

²International Encyclopedia of the Social Sciences. Vol.11.

"Nationalism," 1968. p.8.

³ันทา โชติเกษมฤกษ์. ชาตินิยมในยุโรป. ม.ป.ป. หน้า 13.

⁴Julious Gould and William C. Kolb. A Dictionary of the Social Sciences. 1964. p.451-452.

⁵แดนปีช แบรดเลย์. หนังสืออักษรภิธานศรับท์. 2514. หน้า 179.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกล่าวถึง "ชาติ" ไว้ว่า ชาติ หมายถึง "...มีราษฎรอาศัยอยู่ พูดภาษาเดียวกันเพี้ยนกันบ้างดังนี้ เป็นเหตุที่เต็มใจยินดีของเราเป็นอันมาก ไทย ลาว ชนทั้งปวงนี้ก็ถือว่าตัวเป็นพวกอยู่ในชาติเดียวกันอันหนึ่ง แลตั้งตาคอยที่เราเป็นเจ้า เป็นใหญ่ผู้อุปถัมภ์บำรุงทั้งสิ้น.. จึงสรุปได้ว่า "ชาติ" ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวหมายถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในทางภาษานูต และต้องเป็นผู้ที่มีความรักชาติ เชื้อพ้องและจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน มีวินัยและเสียสละ

ส่วนสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงกำหนดความหมายของคำว่า "ชาติ" ตามความหมายใหม่เป็นพระองค์แรก โดยทรงระบุว่

... คนที่ได้ชื่อว่า "ชาติสยาม" คือคนที่พูดภาษาสยามและอยู่ในดินแดนซึ่งทิศเหนือติดต่อกับ ปลายแดนจีน ในทิศตะวันออกเฉียงเหนือติดกับแดนตังเกี๋ย ในทิศตะวันออกติดกับแดนญวน ในทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับแดนเขมร ในทิศใต้มีปากอ่าวสยามเป็นที่กำหนด ในทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดกับแดนมลายู ในทิศตะวันตกเฉียงเหนือติดกับแดนพม่า...²

"ชาติ" ในที่นี้จึงหมายถึงประชาชนที่พูดภาษาเดียวกัน อยู่ในพระราชอาณาจักรเดียวกันแม้จะมีเชื้อชาติ ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมแตกต่างกันก็ตาม นอกจากนั้นทางราชการได้พยายามปลูกฝังสำนึกของความเป็นชาติผ่านสื่อทางการศึกษา ดังเช่น หนังสือแบบเรียนธรรมจริยา เล่ม 2 ของกรมศึกษาธิการ กล่าวถึง "ชาติ" ไว้ว่า "...ที่เรียกว่า ชาติของเรา เพราะเราเกิดมาเป็นคนไทยด้วยกัน เป็นพวกเดียวกัน เป็นชาติเดียวกัน พูดภาษาเดียวกัน จะไม่ให้เรารักกันและช่วยเหลือกันมากกว่าที่เรารักชาติอื่น ๆ ที่เป็นคนต่างตัวต่างภาษาอย่างไรได้..."³ และอย่าลืมว่า "...เราเป็นคนรักชาติของเรา และรักพระเจ้าอยู่หัวของเรามากกว่าตัวเราเอง และเมื่อใดขึ้น

¹ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2510. หน้า 47.

² สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. ประวัติศาสตร์โบราณคดี. 2514. หน้า 3-5.

³ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. หนังสือแบบเรียนธรรมจริยา เล่ม 2 ร.ศ.124 (พ.ศ.2448). 2467. หน้า 104.

เราจะทำการให้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองและชาติของเรา ให้บ้านเมืองและชาติของเราดี
ทัดเทียมบ้านเมืองและชาติอื่นๆเขา..."¹

ขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายคำว่า "ชาติ" ไว้ว่า
"...ชาติ ตามศัพท์เดิมแปลว่าตระกูลหรือประเภทแห่งบุคคล ชาติจึงมีความหมายว่ากำเนิดเท่านั้น
แต่ต่อมาภายหลังไทยเราจึงมาใช้เรียกคณะชนที่อยู่รวมกันว่า "ชาติ" ซึ่งอันที่จริงก็ไม่ผิด เพราะคน
"ชาติไทย" ก็คือเกิดเป็นไทย เกิดในหมู่ชนที่เรียกนามตนว่า "ไทย"..."² ชาติจึงมีความสำคัญ
มากทุกคนจะต้องมี "ชาติ" คือเราจะต้องบอกได้ว่าตัวเราเป็นชาติอะไร³ และถ้าชาติย่อยยับ
อันจนไปแล้ว "...ที่บุคคลจะมีความสุขสำราญนั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด..."⁴

คำว่า "ชาติ" ยังปรากฏในการประชุมเสนาบดีสภาเมื่อวันที่ 25 มีนาคม ร.ศ. 130
(พ.ศ. 2454) ในวาระการประชุมข้อ 7 ร่างกฎหมายว่าด้วยชาติ แต่ไม่ปรากฏรายละเอียด
"ชาติ" เริ่มมีความหมายทางอุดมการณ์ทางการเมืองเมื่อพิจารณาจากบทพระราชนิพนธ์เรื่อง
"ความเป็นชาติโดยแท้จริง"⁵ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงวางหลักเกณฑ์
ไว้ 4 ประการเพื่อใช้เป็นหลักในการพิจารณาว่าความเป็นชาติควรมีลักษณะอย่างไรกล่าวคือ

1. เกณฑ์ทางด้านกฎหมายระหว่างประเทศ
2. เกณฑ์ทางรัฐประศาสนศาสตร์ ให้ถือว่าอำนาจของรัฐบาลนั้นสามารถปกครองครอบ
คลุมพื้นที่เพียงใด
3. เกณฑ์ทางด้านภาษา กล่าวคือ "...ใครเป็นคนชาติใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับภาษาซึ่งคนนั้นใช้
อยู่โดยปรกตินั้นแล..." และ

¹ เจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. หนังสือแบบเรียนธรรมจริยา เล่ม 2 ร.ศ. 124
(พ.ศ. 2448). 2467. หน้า 165.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปลุกใจเสือป่า. 2506. หน้า 50.

³ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
2501. หน้า 56-60.

⁴ "พระราชดำรัสตอบในงานเฉลิมพระชนมพรรษา วันที่ 2 มกราคม พ.ศ. 2454," ใน
พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2529. หน้า 24.

⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. "ความเป็นชาติโดยแท้จริง (พ.ศ. 2458)," ใน
ประมวลบทพระราชนิพนธ์ ภาศปภิกษะ. 2504. หน้า 87-90.

4. เกณฑ์ทางด้านความภักดี ซึ่งหมายความว่า "...การที่จะตัดสินใจว่าผู้ใดเป็นชาติใด โดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เขาจึงจะเป็นไทยแท้ แต่ถ้าใครแสดงตนว่าเป็นอิสระแก่ตน ไม่มีความจงรักภักดีต่อผู้ใด ดังนั้นต้องจัดว่าผู้นั้นเป็นคน ไม่มีชาติ เพราะคนๆ เดียวหรือหมู่เดียวจะตั้งตนเป็นชาติต่างหากไม่ได้..."

"ชาติ" ในความหมายของพระองค์ทรงเน้นความภักดีต่อพระมหากษัตริย์มากกว่าสิ่งใด ทำให้เข้าใจว่าการเกิดมาเป็นคนไทยนั้นควรมีหน้าที่อย่างไรต่อชาติ ซึ่งจะพัฒนามาเป็นชาตินิยมในที่สุด

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงตราพระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช 2460¹ ให้ธงไตรรงค์ซึ่งประกอบด้วยแถบ 5 แถบมี 3 สี และกำหนดให้สีแดง ในธงหมายถึงชาติที่คนไทยทุกคนมีหน้าที่ต้องรักษาไว้ด้วยชีวิต สีขาวคือศาสนา และสีน้ำเงินแทนองค์พระมหากษัตริย์ ทำให้เมื่อคนไทยเห็นธงไตรรงค์ก็จะนึกถึง "ชาติ" ไทยซึ่งประกอบด้วยประชาชนนับถือศาสนาและมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติ

นอกจากนี้ในการศึกษาบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสรุปได้ว่า "ชาติ" ของพระองค์ จะต้องประกอบด้วยสิ่งต่อไปนี้คือ

ประการแรก ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตย ผู้ดำรงรัฐสีมาอาณาจักรด้วยหลักนิติธรรมประเพณี

ประการที่สอง ความรักชาติบ้านเมืองและการนับถือศาสนาพุทธ

ประการสุดท้ายคือความสามัคคีในหมู่คณะและไม่ทำลายซึ่งกันและกัน

สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้ชาติดำรงอยู่ได้ ชาติสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะขาดความมั่นคง ไม่ถึงซึ่งความเจริญรุ่งเรือง "ศิวิไลซ์" สมดังที่ทรงตั้งพระราชปณิธานไว้

นอกจากนี้ยังมีบุคคลหลายฝ่ายพยายามให้ความหมายหรือนิยามคำว่า "ชาตินิยม" ทำให้ได้ความหมายที่แตกต่างกันออกไปทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นฐานความเข้าใจและความรู้สึกของแต่ละคนที่มีต่อ "ชาตินิยม"

¹"พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พ.ศ. 2460," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 34

Carlton J.H. Hayes ได้กล่าวถึง ชาตินิยมว่าเป็นสภาพความรู้สึกนึกคิดอันได้แก่
ความจงรักภักดีต่อความเป็นเลิศของรัฐบาลของตน ความจงรักภักดีอันนี้จะอยู่เหนือความจงรักภักดี
ทั้งปวง¹ ในขณะที่ Carlos P. Romulo เห็นว่า ชาตินิยมเป็นความรักในบ้านเกิดเมืองนอน
รวมทั้งปรารถนาที่จะมีอิสรภาพทางการเมืองมีความมั่นคงปลอดภัยและรักษาเกียรติภูมิของชาติตนไว้²

ส่วนเติร์ก ชัยนามเห็นว่า ชาตินิยมเป็นสำนักหรือความรู้สึกในการจงรักภักดีต่อหมู่ชนที่ถือ
ว่าเป็นชาติพันธุ์เดียวกัน มีวัฒนธรรมอย่างเดียวกัน³ และจุลลา งอนรด ได้ศึกษาและนิยามชาตินิยม
 ไว้ในงานวิทยานิพนธ์ว่า ชาตินิยมเป็นความรู้สึกรักชาติบ้านเมือง ความจงรักภักดีต่อประเทศชาติ
และหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งก่อให้เกิดอารมณ์ร่วมในอันที่จะเสียสละเพื่อชาติตลอดจนปรารถนา
ที่จะรักษาความเป็นอิสระทางการเมือง ความมั่นคงปลอดภัยและเกียรติภูมิของชาติไว้⁴

การนิยาม "ชาตินิยม" ดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ชาตินิยม เป็นความรู้สึกจงรักภักดีต่อ
ประเทศชาติของตน ซึ่งมีความหมายใกล้เคียงกับความรู้สึกรักชาติ ส่วนในงานวิทยานิพนธ์ของ
ผู้เขียนได้ให้นิยามของชาตินิยม ในความหมายว่าชาตินิยม เป็นนโยบายของรัฐที่จะสร้างความมั่นคง
ความเจริญก้าวหน้าให้แก่ชาติในด้านต่างๆ โดยเชื่อมั่นว่าความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา และ
พระมหากษัตริย์ย่อมก่อให้เกิดความมั่นคงของชาติภายใต้สถานการณ์หนึ่งๆ ผู้มีอำนาจสูงสุดในการ
ปกครองจึงมีหน้าที่ปลูกฝังความจงรักภักดีดังกล่าวให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ และผลักดันให้คนในชาติ
เกิดความเชื่อถือ ให้ความร่วมมือ และปฏิบัติตามนโยบายของรัฐด้วยความเสียสละ รวมทั้งอาจจะ
แสดงพลังต่อต้านชาวต่างชาติที่อาจจะ เป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติอีกด้วย

¹ Carlton J.H. Hayes. Essays on Nationalism. 1937. p.6.

² Carlos P. Romulo. Contemporary Nationalism and the World
Order. 1964. p. 24.

³ เติร์ก ชัยนาม. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. 2509. หน้า 36.

⁴ จุลลา งอนรด. กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย. 2513.

ชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้

ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก่อนที่จะตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกยังไม่มีลักษณะความเป็นชาติอย่างเช่นปัจจุบัน และยังไม่รู้จัก "ชาตินิยม" เพราะสภาพทางการเมืองยังไม่ได้รวมตัวกันเป็นชาติ คงแตกแยกเป็นแว่นแคว้นต่างๆ ที่มีอิสระต่อกันตามสภาพภูมิศาสตร์ มีหัวหน้าปกครองตนเอง เช่น บารังไก* ตามเกาะต่างๆ ของฟิลิปปินส์ อัดัต** ในอินโดนีเซีย หรือ เมียวทุกยี้*** ผู้ปกครองแว่นแคว้นต่างๆ จะปกครองโดยใช้อำนาจสิทธิขาด สร้างความรัก ความผูกพันในเผ่าพันธุ์ของตน โดยการทำสงครามต่อสู้กับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อความอยู่รอดของชาติตน การทำสงครามระหว่างกันแม้จะไม่ใช่ความรู้สึกรักชาติของคนส่วนใหญ่ เป็นเพียงความต้องการของผู้ปกครองที่ต้องการแผ่เดชานุภาพ แต่ก็ได้สร้างความรู้สึกรักภักดีหรือความเกรงกลัวในอำนาจบารมีของผู้ปกครอง

เมื่อชาติต่างๆ เหล่านั้นตกเป็นอาณานิคมของชาติมหาอำนาจตะวันตกในราวต้นพุทธศตวรรษที่ 25 และได้รับอิทธิพลตะวันตกในด้านต่างๆ โดยเฉพาะด้านการศึกษาและการเมืองการปกครอง ทำให้เกิดเหล่าปัญญาชนที่ต้องการให้บ้านเมืองตนมีความเจริญก้าวหน้า ไม่ถูกปกครองโดยชนชาติอื่น และไม่ถูกเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ ความรู้สึกชาตินิยมที่เกิดขึ้นมานี้เกิดขึ้นในรูปของขบวนการชาตินิยม¹

ขบวนการชาตินิยมในแต่ละประเทศก็มีความแตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ในการที่จะสร้างความรู้สึกลึกซึ้งให้เกิดขึ้นในแต่ละประเทศ เช่น ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ ปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครอง และปัจจัยทางด้านสังคม

* บารังไก หัวหน้าเผ่าต่างๆ ของชาวฟิลิปปินส์ที่อาศัยอยู่ตามเกาะต่างๆ.

** อัดัต หัวหน้าหมู่บ้านที่ปกครองลูกบ้านโดยใช้ขนบธรรมเนียมโบราณ.

*** เมียวทุกยี้ เป็นตำแหน่งผู้นำชาวพื้นเมืองในหมู่บ้านของพม่าที่ปกครองลูกบ้านด้วยจารีตประเพณีเดิมอย่างเคร่งครัด.

¹ อุษณีย์ กรรณสูตร และเพ็ชรี ลิโรส. พื้นฐานการเมือง เศรษฐกิจและสังคมในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. 2516. หน้า 127.

ปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ

* การค้าขายในระบบพาณิชย์นิยมอันเป็นผลกระทบมาจากการปฏิวัติอุตสาหกรรม ทำให้ชาติตะวันตกต้องการวัตถุดิบมาป้อนโรงงานอุตสาหกรรมและต้องการระบายสินค้าสำเร็จรูป ประกอบกับนายทุนชาติตะวันตกเข้ามาลงทุนทางด้านอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก¹ ทำให้เกิดความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมเป็นจำนวนมาก เมืองแม่โจ้ชักชวนชาวจีนและชาวอินเดียซึ่งเป็นคนในอาณานิคมของตนเข้ามาเป็นแรงงานในพม่าและมลายูมากขึ้น² *

ชาวจีน เป็นชนกลุ่มน้อยที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานและมีบทบาทสำคัญทางด้านเศรษฐกิจมากที่สุดในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้³ เพราะชาวจีนมีนิสัยขยันขันแข็งและมีความสามารถในการค้า จึงทำให้ชาวจีนสามารถสร้างฐานะ และเข้ามามีอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจ และการเมืองมากขึ้น มีความเป็นอยู่ที่ดีกว่าเจ้าของประเทศ ทำให้ชาวมลายูเกิดความรู้สึกไม่พอใจและหวาดระแวงชาวจีน ประกอบกับการได้เห็นถึงความรักชาติของชาวจีนตามประกาศลัทธิไตรราษฎร์ของ ดร.ซุนยัตเซ็นที่เรียกร้องให้ชาวจีนไม่ว่าอยู่ในส่วนใดของโลก ให้รักษาความเป็นชาวจีนเอาไว้⁴ ตามพระราชบัญญัติสัญชาติของจีน พ.ศ. 2452 จึงทำให้ชาวมลายู ชาวมลายูรวมตัวกันต่อต้านชาวจีน

ชาวอินเดีย ก็เป็นคนในบังคับของอังกฤษที่ถูกลดเข้ามาเป็นแรงงานในพม่าและมลายู โดยเฉพาะชาวอินเดียในพม่าจะเข้ามาดำเนินธุรกิจทางด้านการเกษตร เป็นเจ้าของที่ดินและให้กู้ยืมเงินที่เรียกว่าพวกเจตตีร์ (Chettiar)⁵ ย่อมเป็นกรรมกรที่ได้รับค่าจ้างแรงงานต่ำกว่าชาวมลายูหรือชาวมลายู ในขณะที่ชาวมลายูมีฐานะยากจนและนิยมทำงานเป็นเกษตรกรมากกว่าการค้าขาย

* การเข้ามามีบทบาททางเศรษฐกิจของชาวจีนและชาวอินเดียและการเข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองทางอ้อมโดยรวมมีอภัยกับชนชั้นปกครองเพื่อผลประโยชน์ของตนเองนั้น ประกอบกับการ

¹ อรัญ พรหมชมพู. เส้นทางสังคมไทย. 2522. หน้า 80-81.

² John S. Furnivall. Colonial Policy and Practice. 1956. p.90.

³ นิรุฏา ตันสกุล. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคอาณานิคมของประเทศตะวันตกถึงระยะสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. ม.ป.ป. หน้า 43.

⁴ ราไฟ อุดมไพจิตรกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ 1. 2532. หน้า 90.

⁵ John S. Furnivall. op.cit. p.50.

แสดงความรู้สึกชาตินิยมของชาวจีนที่มีความผูกพันอยู่กับประเทศจีนมากขึ้น จนทำให้เกิดความหวาดระแวงของชาวจีนเมืองว่าถ้าปล่อยให้คนจีนเข้ามามากก็จะมากล้นชาติ จึงรวมตัวกันต่อต้านชาวต่างชาติเพื่อรักษาผลประโยชน์ของชาติตนและหวังว่าถ้าได้รับเอกราชเมื่อใดก็จะห้ามการอพยพเข้ามาและพยายามกีดกันให้ออกไป

ปัจจัยทางด้านการเมืองการปกครอง

ก่อนที่ชาติตะวันตกจะเข้ามาครอบครองดินแดนในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นอาณานิคมนั้น ดินแดนเหล่านี้แยกกันอยู่เป็นอาณาจักรอย่างอิสระตามสภาพทางภูมิศาสตร์และทำสงครามแย่งชิงอำนาจกันเอง ซึ่งในการทำสงคราม เป็นการแสดงเจตนาของผู้ปกครองที่ต้องการแผ่เดชานุภาพให้ประชาชนมีความจงรักภักดีหรือมีความเกรงกลัว และผู้ปกครองก็จะใช้อำนาจในการปกครองแต่เพียงผู้เดียว ประชาชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการปกครองจึงทำให้ประชาชนไม่มีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศ ไม่ต้องรับผิดชอบต่อประเทศชาติเพราะถือว่าเป็นหน้าที่ของชนชั้นปกครองเท่านั้น ต่อมาเมื่อชาติตะวันตกเข้ามายึดครองดินแดนเหล่านี้เป็นอาณานิคม ได้จัดการปกครองดินแดนอาณานิคมของตนเสียใหม่ให้เป็นแบบเดียวกันอยู่ภายใต้การปกครองของเมืองแม่ ทำให้ชาวอาณานิคมได้มีโอกาสรวมตัวกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีเส้นเขตแดนของชาติที่แน่นอน อยู่ภายใต้ผู้ปกครองคนเดียวกัน ได้สร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นพวกเดียวกัน มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการปกครองบ้าง ซึ่งต่างไปจากระบบการปกครองแบบเดิม ทำให้ชาวอาณานิคมโดยเฉพาะชนชั้นปัญญาชนเริ่มมีความรู้สึกว่าเป็นเจ้าของประเทศ และต้องรับผิดชอบต่อประเทศของตนเอง ไม่ต้องการให้ต่างชาติเข้ามาจัดการปกครอง ขบวนการชาตินิยมจึงได้ก่อตั้งขึ้นเพื่อเรียกร้องเอกราชจากเมืองแม่ ต้องการมีอิสระในการปกครองตนเอง และรับเอาความเจริญตามแบบตะวันตกเข้ามาสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับบ้านเมืองของตนด้วย

การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของประเทศเพื่อนบ้านกันนับว่ามีอิทธิพลต่อการสร้างความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมากเช่นกัน คือการที่ญี่ปุ่นเอาชนะรัสเซียในสงครามระหว่างรัสเซียกับญี่ปุ่น (พ.ศ. 2447-2448) ซึ่งนับว่าเป็นชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่ของชาวเอเชียผิวเหลืองที่มีต่อชาวยุโรปผิวขาวซึ่งถือว่ามีความเข้มแข็งในด้านการทหารมากกว่า ทำให้เกิดแรงจูงใจ เป็นกำลังใจของชาวอาณานิคมที่จะรวมตัวกันต่อสู้กับเมืองแม่และน่าจะเอาชนะได้ เพราะเห็นว่าชาติตะวันตกก็มีได้เก่งไปกว่าชาวเอเชียไปเสียทุกด้าน

~~สงคราม~~สงครามโลกครั้งที่ 1 ถือได้ว่ามีส่วนทำให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้นเพราะภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 ยุติลง และได้มีการประชุมสันติภาพกันที่ พระราชวังแวร์ซายส์ ได้มีการยอมรับหลัก 14 ประการของประธานาธิบดีวูดโรว์ วิลสัน แห่งสหรัฐอเมริกา (ซึ่งถือว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดตั้งสันนิบาตชาติในเวลาต่อมา) โดยเฉพาะในข้อที่ 5 ซึ่งได้ให้สิทธิแก่ประเทศต่างๆ ในการตัดสินใจอนาคตของตนเอง (Self-determination)¹ และธรรมนูญของสันนิบาตชาติ มาตรา 23 ก็ได้กล่าวถึงมหาอำนาจอาณานิคมว่า "...จะแสวงหา การปฏิบัติที่เที่ยงธรรมต่อชนพื้นเมืองของตนภายใต้การคุ้มครองของตน..."² แม้เรื่องดังกล่าวจะมีได้มีความหมายครอบคลุมไปถึงการตัดสินใจด้วยตนเองของดินแดนอาณานิคม แต่ก็ทำให้ชาวอาณานิคมตื่นตัวที่จะปกครองตนเอง ไม่อยู่ภายใต้การปกครองของชาติอื่นและตัดสินใจ อนาคตชาติของตนด้วยตนเอง

ปัจจัยทางด้านสังคม

~~การจัดการศึกษาตามแบบตะวันตก~~ ทำให้ชาวพื้นเมืองที่มีโอกาสได้รับการศึกษาแบบใหม่ ได้อ่านหนังสือเกี่ยวกับการเมืองการปกครองของชาติตะวันตก จึงเกิดสำนึกในเรื่องการปกครองตนเอง ~~อัน~~ ไอเซ่ ริซาล แห่งฟิลิปปินส์ อองซาน อุน และบามอ ของพม่า ซูการ์โน และอัตตา ของอินโดนีเซีย หรือโฮจิมินห์แห่งเวียดนาม ซึ่งเป็นที่รู้จักกันในนามชนชั้นปัญญาชน³ พวกเขา ได้ตั้งตนเป็นแกนนำในมวลปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม และได้ก่อตั้งขบวนการชาตินิยมขึ้นมาต่อสู้เพื่อเรียกร้องเอกราชจากชาติตะวันตกจนประสบผลสำเร็จได้รับเอกราชภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

¹ Dennis Sherman. Western Civilization : Images and interpretation. 1987. p. 256.

² Rupert Emerson. From Empire to Nation : The Rise of Self-Assertion of Asian and African People. 1964. p.24.

³ มิลตัน ออสเบอร์น. สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลโดยธนาลัย สุนันต์ธี, พรพรรณงาม เก้าธรรมสาร และมัทนา เกษกมล. 2528. หน้า 182.

ความรักชาติ ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมที่เก่าแก่ของตน ความศรัทธาในศาสนาพุทธ
ศาสนาอิสลาม ความต้องการให้ชาติของตนมีความเจริญก้าวหน้าและเป็นอิสระจากชาติตะวันตก
รวมทั้งปัญหาชนกลุ่มน้อยชาวจีนและชาวอินเดีย ล้วนแต่เป็นปัจจัยสนับสนุนให้เกิดความรู้สึกชาตินิยม
ขึ้นในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จะเห็นได้ว่าการเริ่มต้นจากชาตินิยมทางวัฒนธรรม โดย
เฉพาะในพม่า ได้ใช้วัฒนธรรมเก่าแก่ของพม่าในการต่อต้านวัฒนธรรมตะวันตกของอังกฤษ
โดยการออกกฎหมายห้ามชาวต่างชาติสวมรองเท้าเข้าวัด (No Footwear)¹ หรือขบวนการสารเซต
อิสลามในอินโดนีเซียที่ต่อต้านการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ของฮอลันดา² หรือขบวนการโฆษณาหาเสียง
(Propaganda Movement) ของฟิลิปปินส์ที่โจมตีการปกครองกษัตริย์และเอารัดเอาเปรียบ
ของสเปน หรือขบวนการนิยมกษัตริย์ (Royalist) ในเวียดนามที่ขัดขวางการปกครองของฝรั่งเศส

การเรียกร้องเอกราช การขอมีส่วนร่วมในการปกครอง และคุ้มครองผลประโยชน์ทาง
เศรษฐกิจของบ้านเมืองตน ซึ่งเป็นชาตินิยมทางการเมืองและเศรษฐกิจ และเมื่อเห็นว่าใช้วิธีการ
ประนีประนอมไม่ได้ผลจึงใช้วิธีการรุนแรงด้วยการประท้วง รวมตัวกันต่อต้าน แต่เพราะยังคงมี
ความแตกแยกภายใน ไม่มีความเป็นเอกภาพในด้านต่างๆ เช่นสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เป็นเกาะ
อย่างฟิลิปปินส์ และอินโดนีเซียทำให้ไม่สามารถติดต่อกันและกันได้สะดวก การนับถือศาสนาที่แตกต่างกัน
กันในมลายูและเวียดนาม และการจัดการปกครองอาณานิคมของชาติตะวันตกที่ใช้การแบ่งแยก
และปกครอง (Divide and Rule) ทำให้ผู้นำชุมชนในระดับท้องถิ่นไม่ได้มีโอกาสติดต่อกันและกัน
ทำให้การรวมตัวเพื่อเรียกร้องเอกราชจากชาติตะวันตกไม่ค่อยได้ผลและมักถูกปราบปรามอย่างรุนแรง
อยู่เสมอ แต่อย่างไรก็ตามการแสดงออกซึ่งความต้องการเอกราชของชาวพื้นเมืองทำให้เมืองแม่รับรู้
และได้พยายามปรับปรุงการปกครองในอาณานิคมโดยให้ชาวพื้นเมืองได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมใน
การปกครองในระดับหนึ่งเพื่อลดความกดดันเหล่านั้น จนเมื่อเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ญี่ปุ่นรบชนะ
ชาติตะวันตกในดินแดนอาณานิคมเหล่านั้น และเข้ามามีอำนาจปกครองแทนชาติตะวันตก ความรู้สึก
ชาตินิยมจึงถูกปลุกเร้าขึ้นมาอย่างต่อเนื่องอีกครั้งเพื่อต่อต้านญี่ปุ่น และเมื่อสงครามโลกครั้งที่ 2
ยุติลงประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่เคยตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกต้องใช้อาวุธ

¹ John F. Cady. A History of Modern Burma. 1958. p.190.

² J.D. Legge. Indonesia: The Modern Nations in Historical Perspective. 1964. p.128.

ต่อสู้จนได้รับเอกราชอย่างสมบูรณ์ในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน อันเป็นผลมาจากการดำเนินงานของขบวนการชาตินิยมโดยกลุ่มปัญญาชนนั่นเอง

★ จึงกล่าวได้ว่าลัทธิชาตินิยมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เกิดขึ้นจากการต่อต้านชาติตะวันตกที่เข้ามายึดครองดินแดนเหล่านี้เป็นอาณานิคม ซึ่งเป็นความล้มเหลวที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันแสดงออกโดยการต่อต้านชาติตะวันตกในรูปแบบต่างๆ โดยไม่สนใจการปกครองที่เป็นที่ยอมรับในขณะนั้นคือการปกครองแบบเสรีประชาธิปไตย ที่เน้นการมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศ ในฐานะที่เป็นเจ้าของประเทศ¹

ในขณะที่ประเทศต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก เช่นพม่าและมลายูตกเป็นอาณานิคมของอังกฤษ อินโดนีเซียตกเป็นอาณานิคมของฮอลันดา ฟิลิปปินส์ก็ถูกปกครองโดยสเปน และสหรัฐอเมริกา และประเทศในอินโดจีนอันได้แก่ เวียดนาม กัมพูชาและลาวก็ตกเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส คงเหลือแต่ไทยเท่านั้นที่ไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก แต่ก็ตกอยู่ในสภาพที่ถูกเอารัดเอาเปรียบจากชาติตะวันตก โดยเฉพาะทางด้านการปกครอง (ศาล) และการเงิน (การเก็บภาษี)

การที่ไทยไม่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกเหมือนกับประเทศเพื่อนบ้าน ก็เพราะไทยมีพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีพระปรีชาสามารถ มองการณ์ไกล ได้เห็นบทเรียนจากประเทศเพื่อนบ้านเป็นตัวอย่าง² ที่ขัดสนอำนาจของชาติตะวันตกซึ่งมีเหนือกว่าในทุกๆ ด้านจนต้องตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก จึงทำให้ไทยยอมทำสัญญาเบาริง เพราะรู้ว่าชาติตะวันตกไม่พอใจวิธีการค้าขายของไทยที่ไม่เป็นไปตามพันธสัญญาเบาริง และขัดขวางการค้าขายในระบบเสรีที่ชาติตะวันตกเลื่อมใสอยู่³ และเพื่อไม่ให้ชาติใดชาติหนึ่งเข้ามามีอำนาจเหนือไทย ไทยจึงหันมาใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม เพราะในขณะนั้นชาติตะวันตกมีอำนาจมาก การที่ไทยยอมเสียดินแดนประเทศราชบางส่วนของไทยให้กับชาติตะวันตกก็ทำให้ไทยสามารถดำรงรักษาเอกราชไว้ได้

¹ Louis L. Synder. The New Nationalism. 1968. p. 179.

² สุวรรณ สัจจวิวัฒธรรม. เปรียบเทียบการดำรงรักษาเอกราชของประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพม่าพระเจ้ามินดง และของญวนจักรพรรดิติดอก. 2519. หน้า 305-309.

³ สติส ชันติวรพงษ์. ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก. 2517. หน้า 20.

การพยายามปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย (Modernization) ให้ชาติตะวันตกเห็นว่าไทยก็มี
ความเจริญทัดเทียมกับชาติตะวันตก

สภาพดังกล่าวทำให้ไทยสามารถรักษาเอกราชของชาติเอาไว้ได้ และมีสิทธิอย่างเต็มที่
ในการจัดการปกครองภายในบ้านเมืองของตนเอง ชาตินิยมของไทยจึงแตกต่างจากชาตินิยมของ
ชาติต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมักจะตั้งขบวนการชาตินิยมเรียกร้องเอกราชจากเมืองแม่
ขอมืออิสรภาพในการปกครองตนเอง แต่ชาตินิยมของไทยอยู่ในลักษณะที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระบรม
ราโชบายกระตุ้นให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติโดยการต่อต้านชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน และ
นำประเทศไปสู่ความมีสิทธิเท่าเทียมกันในสังคมโลกในฐานะที่เป็นรัฐเอกราชรัฐหนึ่งในโลก ในการ
ดำเนินการชาตินิยมของไทยนั้นเมืองคัมพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงสังคมในด้านต่างๆ
อันเป็นการสร้างชาตินั้นเอง *

พระมหากษัตริย์ไทยกับการปกครองประเทศ

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในการปกครองมาตั้งแต่โบราณ
ดังเช่นคำแถลงพระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ว่า

...ตั้งแต่ข้าพเจ้าได้รับราชสมบัติ รับหน้าที่อันใหญ่ยิ่งในพนักงานที่จะบำรุงรักษาแผ่นดิน
ซึ่งเป็นพนักงานอย่างสูง และเป็นการอันหนักยากที่จะทำการให้สะดวกได้เต็มที่ตามความ
ต้องการ... ครั้นเมื่อล่วงมาถึงปัจจุบันนี้บ้านเมืองยิ่งเจริญขึ้นกว่าแต่ก่อนหลายเท่า การ
ปกครองอย่างเก่านั้นก็ยังไม่สมกับความต้องการของบ้านเมืองหนักขึ้นทุกที จึงได้มีความ
ประสงค์อันยิ่งใหญ่ที่จะแก้ไขธรรมเนียมการปกครองให้สมกับเวลา ให้เป็นทางที่เจริญแก่
บ้านเมือง... ต้องอาศัยกำลังสติปัญญาและความซื่อตรงความจงรักภักดี... การทั้งปวงจึงจะ
เป็นไปได้สะดวกตามความประสงค์...¹

¹ทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน,"
พระพุทธเจ้าหลวงกับการแก้ไขปัญหามันเมือง. 2537. หน้า 43-44.

ในการเปลี่ยนแปลงใดๆ ที่เกิดขึ้นกับชาติบ้านเมืองนั้น ประชาชนเอง "...ไม่มีความปรารถนาอยากเปลี่ยนแปลงอันใด...การที่อยากจะเปลี่ยนแปลงนั้นกลับเป็นของผู้ปกครองที่อยากจะเปลี่ยนแปลง เพราะรัฐธรรมนูญประเทศอื่นที่เห็นว่าดีกว่านั้น..."¹ การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงเป็นการเริ่มต้นมาจาก "เบื้องบน" คือพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์นั่นเอง และประชาชนเองก็ยอมรับในการเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองของพระองค์ โดยถือว่าพระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่มีอำนาจ มีบุญวาสนาสมควรที่จะมีสิทธิในการปกครอง² จึงทำให้ประชาชนมีความรู้สึกผูกพันกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในฐานะที่ทรงเป็นเจ้าชีวิต เป็นศูนย์รวมของจิตใจ และเป็นสัญลักษณ์ของชาติ

พระมหากษัตริย์ทรงเป็น "สัญลักษณ์" ของชาติ ไข่มุกปรากฏในประกาศ พระราชดำรัสพระบรมราชโองการของพระมหากษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้ว จึงสรุปได้ว่า "ชาติ" หมายถึง "องค์พระมหากษัตริย์" นั่นเองซึ่งทรงมีพระราชภารกิจในการปกครองประชาชนในพระราชอาณาเขตให้มีความสุข แต่เนื่องจากประชาชนในพระราชอาณาเขตมีความแตกต่างกันในด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา และขนบธรรมเนียมประเพณี จึงต้องสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นกับคนในชาติด้วยการมีภาษาพูดที่เหมือนกัน มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ยอมรับและอยู่ภายใต้การปกครองของพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน นั่นคือการสร้างชาตินั่นเอง

¹ ทองดอ กล้วยไม้ ๗ ออยุธยา. "พระบรมราชโองการแก้ไขการปกครองแผ่นดิน." พระพุทธเจ้าหลวงกับการแก้ไขปัญหบ้านเมือง. 2537. หน้า 105.

² David A. Wilson. Politics in Thailand. 1966. p.74,80.

การสร้างชาติ*ในสมัยรัชกาลที่ 5

มูลเหตุในการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ว่าไทยจะลดการเผชิญหน้ากับประเทศเพื่อนบ้าน แต่ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติก็ยังไม่เกิดขึ้น เพราะการบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางแบบจตุสดมภ์มีหน้าที่ก้าวก่าย สับสนและขาดประสิทธิภาพในการบริหารงาน¹ มีส่วนทำให้รัฐบาลในส่วนกลางไม่อาจควบคุมหัวเมืองในส่วนภูมิภาคได้ทั่วถึง สถาบันพระมหากษัตริย์เองก็ขาดเสถียรภาพ เพราะขาดหลักเกณฑ์ที่แน่นอนในการสืบราชสันตติวงศ์ จึงเปิดโอกาสให้ที่ประชุมเสนาบดีเข้ามามีส่วนในการตัดสินใจถวายราชสมบัติแก่พระมหากษัตริย์² ขุนนางจึงเข้ามามีอำนาจทางการเมืองชั่วคราวในระหว่างที่มิได้สำเร็จราชการแทนพระองค์ และคอยถ่วงรั้งพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในการบริหารปกครองบ้านเมือง รวมทั้งการที่ไม่สามารถรวมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางได้ ในหมู่ขุนนางเองก็ยังมีความแตกแยกอยู่โดยทั่วไป³

*การสร้างชาติ (Nation-building) หมายถึงการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นภายในชาติทั้งในด้านการเมือง การปกครอง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในแต่ละด้านต่างก็มีผลสนับสนุนเกื้อหนุนและส่งผลสะท้อนซึ่งกันและกัน เพื่อความเป็นเอกราชของชาติและเพิ่มขีดความสามารถของรัฐบาลกลางที่สามารถรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลางได้อย่างแท้จริง และสร้างความรู้รักภักดีต่อชาติของพลเมือง การสร้างชาติจึงเป็นปัจจัยสำคัญมากที่จะทำให้ชาติมีความมั่นคง มีเสถียรภาพทางการเมือง และนำไปสู่ความเจริญในด้านอื่นๆ ของชาติ หาอ่านได้จาก เอ.เอฟ.เค ออแกนสกี. ลำดับขั้นของการพัฒนาการเมือง. แปลจาก *The Stage of Political Development*. โดยฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2516. หน้า 15.

¹ทองหล่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "พระบรมราชาธิบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน," ใน พระพุทธเจ้าหลวงกับการแก้ไขปทัชท้านเมือง. 2537. หน้า 44-83.

²วิลาสวงศ์ พงศบุตร. "การสืบราชสมบัติ," ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่มที่ 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475. 2525. หน้า 38-39.

³ลิขิต ธีรเวคิน. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. 2533. หน้า 102.

สภาพการณ์เช่นนี้จะเห็นได้ว่าไทยยังไม่มีสภาพความเป็น "ชาติ" อยู่เลย แม้ว่าในสมัย พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงประกาศย้ายในประกาศและพระราชหัตถเลขาที่มี ไปยังชาติตะวันตกว่า พระองค์ทรงเป็น "...พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งชาติสยาม กษัตริย์แห่งลาว เจ้าอิธราชแห่งเขมรและแหลมมลายูเกือบทั้งหมด..."¹ หมายความว่าทรง มีพระราชอำนาจเหนือดินแดนต่าง ๆ ในพระราชอาณาเขตที่มีคนต่างชาติ ต่างภาษา และเมื่อ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ก็ได้ทรงย้ายในพระราชอำนาจของพระองค์ในการ ปกครองพระราชอาณาเขต จากประกาศในพระราชบัญญัติเคา์ใช้ลอฟสเตตใน พ.ศ. 2417 ว่า พระองค์ทรงดำรงพระราชฐานะเป็น "...บรมราชาธิราชในเมืองใกล้เคียง คือ ลาวเฉียง ลาวทวน มลายู กระเหรี่ยง และอื่นๆ ..." ² แต่ความเป็น "ชาติ" ก็ยังไม่เกิดขึ้นเพราะมี มูลเหตุหลายประการ เช่น สิทธิธรรมและเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ ความไม่มีประสิทธิภาพ ของระบบการปกครองแบบเก่า สภาพความล้าหลังทางเศรษฐกิจและการคลัง การขาดประสิทธิภาพ ในการควบคุมคนในระบบไพร่และการมีทาสในสังคมไทย รวมทั้งการคุกคามพระราชอาณาเขตของ มหาอำนาจชาติตะวันตก มูลเหตุดังกล่าวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพยายาม สร้างชาติให้เป็นปึกแผ่น โดยรวมศูนย์อำนาจการปกครองในด้านต่าง ๆ ไว้ที่ส่วนกลาง เช่น การปฏิรูปทางด้านการคลัง การปกครองและสังคมโดยอาศัยการจัดการศึกษา และการพัฒนาการ คมนาคมโดยเฉพาะทางรถไฟในการเชื่อมโยงอำนาจระหว่างส่วนกลางและส่วนภูมิภาค ทำให้อำนาจ การครอบคลุมทั่วพระราชอาณาเขตเกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และสร้างความผาสุกให้กับประชาชน

¹ ใญ่ศรี ดูก. "การดำเนินนโยบายเพื่อความอยู่รอดและการต่อสู้เพื่ออำนาจอธิปไตย ของไทยในทางการศาลและอตราภาษีสกุลการ," ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2475. 2525. หน้า 97.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช และ ชัตติยา กรรณสูต. (รวบรวม), เอกสารการเมืองการ ปกครองไทย(พ.ศ. 2417-2477). 2518. หน้า 20.

สิทธิธรรมและเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์

ฐานะ อำนาจ และความมั่นคงของพระมหากษัตริย์ขึ้นอยู่กับการณ์สนั่นสนองของเสนาบดีคนสำคัญและกลุ่มขุนนางชั้นสูงซึ่งมีกำลังไพร่พลอยู่ในความปกครองเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้เสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ยังต้องขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและความสามารถส่วนพระองค์อีกด้วย เพราะภายใต้การปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์จะต้องทรงเป็นผู้นำในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมืองเพื่อจะนำชาติบ้านเมืองไปสู่ความเป็นอารยประเทศ¹

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวใกล้จะสวรรคต จำเป็นจะต้องหาผู้สืบราชสมบัติพระองค์จึงทรงมอบหน้าที่การเลือกผู้สืบราชสมบัติให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ประชุมเลือกกัน ผลจากการประชุมมีมติถวายราชสมบัติแด่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ามหามุนีธิติประสาธน์ ส่วน "เรื่องราชการแผ่นดินให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ว่าราชการไปจนกว่าสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอฯ ทรงผนวชพระ"² และขอให้เจ้าฟ้ามหามุนีกราบปรบิภักษ์ช่วยในส่วนการพระราชนิเวศน์เป็นผู้สำเร็จราชการฝ่ายในพระราชสำนักและการคลังทั้งปวง นอกจากนี้ยังได้คัดเลือกพระองค์เจ้ายอติธัยยศโอรสพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นดำรงตำแหน่งกรมพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ทรงพระนามว่ากรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ จึงทำให้วังหน้าทรงมีพระราชอำนาจของรองจากพระมหากษัตริย์ และการดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชวังหน้าของกรมหมื่นบวรวิชัยชาญซึ่งไม่ถูกต้องตามราชประเพณี³ เป็นลักษณะเหมือนกับการสืบราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวและไม่ได้มีการลดพระราชอำนาจของวังหน้าที่มีสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน ทำให้กรมหมื่นบวรวิชัยชาญมีกำลังไพร่ในสังกัดมาก และได้เงินภาษีเบี้ยหวัดเท่ากับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5(3) : 39 ; ธันวาคม 2510-กุมภาพันธ์ 2511.

²บุญธรรม อินทร์จันทร์. ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระเจ้าพระยาบรมมหาศรีสุริยวงศ์(ช่วง บุนนาค). 2523. หน้า 55.

³พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชนิพนธ์ทรงวิจารณ์พระราชพงศาวดารกับเรื่องพระราชประเพณีการตั้งพระมหาอุปราช. 2479. หน้า 56.

ดังนั้นในระยะแรกที่ทรงครองราชย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงรู้สึก ว่าพระองค์ขาดพระราชอำนาจในการปกครองประเทศและขาดเสถียรภาพทางการเมือง จะเห็นได้จากพระบรมราโชวาทที่ทรงมีไปถึงเจ้าฟ้ามหาดลลิต เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม ร.ศ.112 ในวโรกาสที่เจ้าฟ้ามหาดลลิตทรงมีพระชนมายุเท่ากับพระองค์ในขณะที่ทรงรับราชสมบัติเป็นครั้งแรกว่า

... ในเวลานี้เฝ้าอยู่เพียง 15 ปีกับ 10 วันไม่มีมารดา มีญาติทางฝ่ายมารดาก็ล้วนแต่โลเลเหลวไหล หรือไม่โลเลเหลวไหลก็ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งราชการอันใดเป็นหลักฐาน ฝ่ายญาติข้างพ่อคือเจ้านายทั้งปวงก็ตกอยู่ในอำนาจของสมเด็จพระยา และต้องรักษาตัวรักษาชีวิตอยู่ด้วยกันทั่วทุกองค์...¹

สถานการณ์ดังกล่าวข้างต้นทำให้พระองค์ทรงตระหนักในพระราชอำนาจของพระองค์ และทรงพยายามหาหนทางที่จะดึงพระราชอำนาจกลับคือมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ ในลักษณะที่กลม่อมและค่อยเป็นค่อยไปโดยปราศจากการใช้กำลังที่รุนแรง² เพราะทรงตระหนักถึงภัยอันตรายจากลัทธิจักรวรรดินิยมตะวันตก³

การดึงอำนาจกลับคืนมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์โดยการปฏิรูปการปกครอง ทำให้อำนาจของรัฐบาลกลางครอบคลุมไปทั่วพระราชอาณาเขต ความเห็น "ชาติ" ของไทยจึงเริ่มเป็นรูปเป็นร่างขึ้น

¹พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน
พระเจ้าลูกยาเธอ. ลงวันที่ 8 กรกฎาคม ร.ศ.112. 2512. หน้า 7.

²สาโรช ธรรมชาติ. การพัฒนาการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2518. หน้า 50.

³เกษม ศิริสัมพันธ์ และ นิออน สนิทวงศ์. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5(3) : 78 ; ธันวาคม 2510-กุมภาพันธ์ 2511.

การจัดการปกครองก่อนการปฏิรูปการปกครอง พ.ศ. 2435

การจัดการปกครองบ้านเมืองของไทยถือว่าเป็นเรื่องของชนชั้นปกครองโดยตรง ซึ่งได้แก่ พระมหากษัตริย์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่ แต่เนื่องจากระบบการปกครองที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย และการปล่อยให้หัวเมืองชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราชมีอิสระในการปกครองตนเองอย่างมาก จึงทำให้การสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่อาจเกิดขึ้นได้

ระบบการปกครองที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย

การปกครองบ้านเมืองก่อน พ.ศ. 2435 นั้นเป็นหน้าที่ของอัครมหาเสนาบดี 2 ตำแหน่ง คือ สมุหนายกและสมุหพระกลาโหม รวมทั้งเสนาบดีจตุสดมภ์ซึ่งได้แก่กรมเวียง กรมวัง กรมคลัง และ กรมนา แต่ในความเป็นจริงนั้นการบริหารราชการแผ่นดินไม่สามารถแยกแยะได้ว่าเป็นหน้าที่ของใครระหว่างฝ่ายทหารสมุหพระกลาโหม และฝ่ายพลเรือนสมุหนายก เพราะมีความแตกต่างกันเพียงอาณาเขตที่รับผิดชอบเท่านั้น แต่หน้าที่การงานที่รับผิดชอบมีความสับสน เช่นสมุหนายก ฝ่ายพลเรือนควบคุมหัวเมืองฝ่ายเหนือ มีกองทหารเป็นของตนเอง เช่นทหารช้าง ทหารม้า ทหารปืนใหญ่ ทหารรักษาพระองค์ และต้องเก็บภาษีตลาด เรือนโรงละคร ไม้ไผ่ ส่วนสมุหพระกลาโหม มีหน้าที่ควบคุมหัวเมืองฝ่ายใต้กลับต้องดูแลภาษีเหล็ก ภาษีแป้ง ภาษีน้ำอ้อย ภาษีกะทะ เป็นต้น ในขณะที่กรมท่าซึ่งรับผิดชอบด้านการคลังกลับต้องควบคุมหัวเมืองชายทะเลตะวันออก และต้องเก็บภาษีสวน ภาษีอากรผลไม้¹ เป็นต้น ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความไม่เหมาะสมและความล้าสมัยของระบบการปกครองแบบเก่าที่ไม่เอื้อต่อราชการ ทำให้การงานดำเนินไปอย่างเชื่องช้าและไม่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย² และไม่มีอำนาจครอบคลุมทั่วพระราชอาณาเขตได้

¹สาโรช ธรรมชาติ. การพัฒนาการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2518. หน้า 46.

²ทองต่อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา. "พระบรมราโชบายแก้ไขการปกครองแผ่นดิน," ใน พระพุทธเจ้าหลวงกับการแก้ไขปัญหามันเมือง. 2516. หน้า 33.

รัฐบาลในส่วนกลางขาดประสิทธิภาพในการปกครองหัวเมือง

ผู้รับผิดชอบการปกครองหัวเมืองโดยตรงมี 3 หน่วยงานคือกรมมหาดไทย กรมกลาโหม และกรมทำในการปกครองหัวเมืองชั้นใน ชั้นนอกและหัวเมืองประเทศราช ทำให้การบังคับบัญชาหัวเมืองกระจัดกระจายไปอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ ขาดความเป็นเอกภาพในการบังคับบัญชา ส่งผลให้ความเป็นชาติเกิดขึ้นได้ยาก

การปกครองหัวเมืองในสมัยก่อนซึ่งเรียกในกฎหมายเก่าว่า "การกินเมือง" นั้นจะถือว่าผู้ที่เป็นเจ้าเมืองจะต้องปกครองราษฎรให้มีความสุข ปราศจากโจรผู้ร้าย เพราะ

...ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองต้องทั้งธุระของตนมาประจำทำการปกครองบ้านเมืองให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากภัยอันตรายโดยเฉพาะจากโจรผู้ร้าย ซึ่งราษฎรเองก็ต้องตอบแทนคุณเจ้าเมืองด้วยการออกแรงช่วยทำการงานให้บ้าง หรือแบ่งสิ่งของที่นำมาหาได้เช่นข้าวปลาอาหารบ้าง อันมีเหลือใช้ให้เป็นของกำนัล ช่วยอุปการะมิให้เจ้าเมืองต้องเป็นห่วงในการหาเลี้ยงชีพ... เจ้าเมืองก็สุขสบาย รัฐบาลในราชธานีไม่ต้องเลี้ยงดู จึงให้ค่าธรรมเนียมในการต่างๆ ที่ทำในหน้าที่เป็นตัวแทนเงินสำหรับใช้สอย...¹

ภายใต้ "ระบบกินเมือง" ดังกล่าวทำให้ความเป็นชาติของไทยที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้ เพราะเจ้าเมืองซึ่งมีอำนาจสิทธิขาดในการปกครองหัวเมืองของตน จะมีอำนาจในการเก็บภาษีอากรค่าน้ำ ค่านา ค่าราชการ จึงมีเงินทองไว้สำหรับเลี้ยงตน อุปสรรคสำคัญที่ทำให้รัฐบาลในส่วนกลางไม่สามารถเข้าไปดูแลการปฏิบัติราชการของเจ้าเมืองในหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลได้ทั่วถึง เพราะสภาพคมนาคมที่ไม่สะดวกยังอยู่ในระยะเริ่มต้น เจ้าเมืองแต่ละคนจึงมีอำนาจมาก โดยเฉพาะ "...เมืองใหญ่ที่อยู่ห่างไกลมักจะยอมรับนับถืออำนาจของกษัตริย์แต่เพียงเฉินๆ เท่านั้น เมื่อใดมีโอกาสเจ้าเมืองเหล่านั้นมักจะกบฏต่อรัฐบาลกลางทันที..."² และความเป็นอิสระในการ

¹ แกมสุข นุ่มนนท์. "การปกครองไทยสมัยโบราณ," ชุมนุมจุฬา. 26 : 14 ; 3 ธันวาคม. 2512.

² Arsa Meksawan. The Role of the Provincial Governor in Thailand. 1961. p.101.

ปฏิบัติหน้าที่ราชการในเมืองของตนโดยที่ทางส่วนกลางไม่สามารถรับรู้ได้ เป็นเพราะ

...หัวเมืองที่อยู่หลายทิศทาง จะจัดการอันใดนั้นวิสัยที่เสนาบดีจะออกไปจัดหรือตรวจงานได้เอง ได้แต่มีท้องตรา ข้อบังคับและแบบแผนส่งออกไปในแผ่นกระตาศให้เจ้าเมืองแจ้งการ เจ้าเมืองหลายสิบคนด้วยกันจะเข้าใจคำสั่งต่างกันอย่างไรและใครจะทำการซึ่งสั่งการไปนั้นอย่างไร เสนาบดีอยู่ในกรุงเทพฯก็ยากที่จะรู้...¹

สรุปได้ว่าการปกครองที่ไม่เหมาะสมกับกาลสมัย และการขาดประสิทธิภาพรัฐบาลกลาง ในการปกครองหัวเมืองด้วยเหตุของความไม่สะดวกในการคมนาคม ทำให้ไม่สามารถสร้างความผูกพันและความจงรักภักดีของราษฎรให้เกิดขึ้นได้ ทั้งนี้เพราะราษฎรจะมีความรักความผูกพันต่อท้องถิ่นของตนที่มีความผูกพันกันทางสายโลหิตและการประกอบอาชีพร่วมกัน จะสนใจทุกข์สุขเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่นของตน ไม่สนใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นภายนอก อันเป็นความสำนึกในความรักชาติในลักษณะแคบ จึงทำให้ความรักในความเป็น "ชาติ" ยิ่งเกิดขึ้นได้ยาก การปฏิรูปการปกครองด้วยการสร้างชาติต้องอาศัยเงินเป็นทุนในการสร้างชาติ จะทำให้ต้องปฏิรูปการคลังต่อมา

สภาพเศรษฐกิจและการคลัง

ก่อนที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทำการปฏิรูปการคลังอันเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปเพื่อการสร้างชาติของพระองค์ การคลังและการภาษีอากรยังคงใช้แบบอย่างที่ใช้มาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และถึงแม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและการคลังเนื่องมาจากการทำสัญญาเบาริ่งแล้วก็ตาม แต่สภาพเศรษฐกิจและการคลังก็ยังคงล้าสมัยอยู่เหมือนเดิม กล่าวคือเจ้าภาษีนายอากรชาวจีนยังคงเป็นผู้ผูกขาดการเก็บภาษีอากรแทนราชการซึ่งเรียกว่า "ระบบเจ้าภาษีนายอากร" โดยเรียกเก็บภาษีเฉพาะที่สำคัญเท่านั้น

หน่วยงานที่ทำหน้าที่เก็บภาษีอากรก็ยังคงกระจายอยู่ตามหน่วยงานต่างๆ เพราะยังไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบด้านนี้โดยตรง ทำให้รายได้ของรัฐรั่วไหล เงินภาษีที่ส่งเข้าพระคลัง

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เทศาภิบาล. 2509. หน้า 34.

จริง ๆ นั้นมักได้ไม่ครบถ้วนตามจำนวนที่ประมูลไว้เพราะไม่มีการจ่ายเงินล่วงหน้า แต่จ่ายเมื่อเก็บภาษีอากรได้แล้ว จึงมีการค้างชำระทางราชการเป็นจำนวนมาก เมื่อประมูลใหม่ก็มักเสนอจำนวนเงินให้ลดน้อยลง โดยอ้างว่าการเก็บภาษีในปีต่อมามีขาดทุน¹ เจ้าจำนวนเองก็ไม่เร่งรัดตักเตือนปล่อยให้ค้างทับถมทำให้ขาดเงินรายได้เป็นจำนวนมาก และการนำเงินภาษีส่งพระคลังมหาสมบัติก็ไม่มีจำนวนที่กำหนดไว้ว่าให้ส่งเท่าใด

เงื่อนไขการส่งเงินหลวงในระบบเจ้าภาษีนายอากรและการกระจายของหน่วยงานทางการคลังเท่ากับเป็นการสนับสนุนให้บรรดาเจ้าภาษีนายอากร เจ้าจำนวน และขุนนางมีความมั่งคั่งทางการเงินและอิทธิพลทางด้านอื่นๆ ทำการฉ้อราษฎร์บังหลวงแสวงหาผลประโยชน์ใส่ตนเป็นสำคัญ ทำให้เกิดการค้างชำระภาษีอากร และราษฎรได้รับความเดือดร้อนดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการปรึกษาการจัดธรรมเนียมการคลังว่า

... จะจัดทำบำรุงบ้านเมืองให้เจริญขึ้นอีก จะจัดให้การค้าขายแต่เห็นว่าเงินภาษีอากรและเงินอื่นๆ ซึ่งขึ้นในพระคลังแลกรมต่างๆ ค้างอยู่มาก ไม่ใคร่จะได้ตัวเงินมาใช้ราชการภายหลัง ก็ตั้งหักจ่าย เจ้าภาษีที่ซื้อของส่งในหลวงคิดหักเงินเอาไปชดเชยก็ยังไม่หมด จะสะสมก็เป็นอันยาก อนึ่งเงินซึ่งขึ้นในแผ่นดินบัดนี้ก็ไม่ทราบจำนวนชัดเจนว่ามีที่มากน้อย ค้างฝ่ายที่จะจ่ายแล้วก็ไม่รู้ว่าจะมีพอๆ หรือไม่พอ เจ้าจำนวนต่างๆ ตั้งเจ้าภาษีนายอากรไปแล้วก็ไม่ได้ทำทางว่ายั่งยืนต่อ เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติว่าภาษีรายนั้นคนนั้นรับทำไปเป็นเงินเท่านั้น จะส่งถึงวัดครบปีเป็นแต่เจ้าจำนวนต่างๆ เอาเงินมาส่งเท่าไรก็รับไว้เท่านั้น ถึงเงินจะค้างชำระสักกี่งวดๆ เจ้าพนักงานพระคลังมหาสมบัติก็ไม่อาจจะต่อว่าเจ้าจำนวนได้ เพราะไม่รู้จำนวนภาษี เงินจึงได้ค้างทบๆ หนักขึ้นทุกที การซึ่งจะทำการบำรุงบ้านเมืองสิ่งไรก็ไม่มีทุนรอนที่จะทำไปได้...²

นอกจากนี้ภาษีทุกประเภทที่เก็บได้นั้น ไม่ได้ส่งเข้าเก็บเป็นเงินของแผ่นดินทั้งหมด ยังต้องแบ่งออกเป็นส่วนๆ ให้กับเจ้านาย และขุนนางตามหน้าที่ของแต่ละคนเป็นค่าตอบแทนในการปฏิบัติ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.ศ. 14/31. เรื่องเงินภาษีอากร.

² กรมศิลปากร. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. มัดที่ 153 เล่ม 10 ประกาศเรื่องปรึกษาจัดการธรรมเนียมสยามบ้านเมือง. จ.ศ. 1236.

ราชการต่างพระเนตรพระกรรณ ดังนั้นหากพระมหากษัตริย์ไม่ลามาารถควบคุมเศรษฐกิจ และการคลังของประเทศ ก็จะทำให้ไม่มีเงินทุนพอที่จะนำมาดำเนินการสร้างชาติ ซึ่งยังอยู่ในสภาพ ล้าหลัง

ความล้าหลังของสังคมไทย

สภาพสังคมไทยในต้นสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังต้องความเจริญ ที่นายพลริเชอลิเออ* ได้บันทึกไว้ว่าราษฎรไทยเกือบครึ่งหนึ่งของจำนวนพลเมืองทั้งหมดอยู่ใน สภาวะเป็นทาส¹ และมองสภาพการคมนาคมของไทยว่า

...ยังไม่มีรถไฟ รถราง การโทรเลขหรือการสื่อสารทางไปรษณีย์ภายในประเทศ มีแต่เพียง เรือกลไฟโดยสารซึ่งติดต่อกันระหว่างฮ่องกงกับสิงคโปร์ทุกสองสัปดาห์และมีเรือขนาดย่อมเพียง 2 ลำในการติดต่อกัน แม้แต่การส่งจดหมายโดยใช้เรือสองลำนี้สื่อสาร ก็จำต้องติดต่อผ่านสถาน กงสุลต่างประเทศเพราะว่ารัฐบาลยัง ไม่มีระบบการไปรษณีย์ของรัฐบาล...²

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเองก็ทรงตระหนักในพระทัยถึงความล้าหลังในด้าน ต่างๆและเมื่อไทยต้องเผชิญหน้ากับการคุกคามของมหาอำนาจชาติตะวันตกที่มีความเจริญในด้านการ จัดระเบียบการปกครอง กำลังทหาร และกำลังอาวุธที่มีประสิทธิภาพเหนือกว่าไทย ความเสียเปรียบ ในด้านต่างๆก็ยิ่งปรากฏให้เห็นเด่นชัด ดังเช่นความปลอดภัยจากโจรผู้ร้ายและภัยธรรมชาติ ราษฎร ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและมีชีวิตผูกพันอยู่กับท้องถิ่น ประกอบกับยัง ไม่มีอิสระแก่ตนเอง เพราะติดกับระบบไพร่ซึ่งต้องจ่ายเงินค่าราชการแทนการเกณฑ์แรงงาน

*นายพลริเชอลิเออ เป็นชาวเดนมาร์กเข้ารับราชการในรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2418-2444) เป็นเวลานาน 27 ปีได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาวลยุทธโยธิน ผู้บังคับการกรมทหารเรือ.

¹ชูศรี ลวัสดิลสงคราม. "นายพลริเชอลิเออเล่าเรื่องเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ศิลปากร 3 : 82-83 ; กันยายน 2512.

²แหล่งเดิม.

ลัทธิจักรวรรดินิยมและการคุกคามพระราชอาณาเขตของมหาอำนาจชาติตะวันตก

ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์เป็นสมัยที่ชาติมหาอำนาจในยุโรปได้แผ่อิทธิพลมายังภูมิภาคเอเชียอย่างกว้างขวาง โดยมีเป้าหมายสำคัญคือการแสวงหาผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ การแผ่อิทธิพลทางการเมืองและการเผยแพร่ความเจริญตามแบบตะวันตก ถ้าบ้านเมืองใดมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่ต่างจากอารยธรรมตะวันตกและเป็นที่กีดขวางความเจริญก้าวหน้าทางการค้าและการแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชาติตะวันตกแล้ว ชาติมหาอำนาจตะวันตกเหล่านั้นก็จะถือเป็นสาเหตุในการเข้ายึดครองเป็นอาณานิคม โดยอ้างความชอบธรรมที่ว่าเพื่อเข้าไปปรับปรุงแก้ไขความล้าหลังและสร้างความเจริญให้แก่ประเทศเหล่านั้น อันเป็น "ภาระของคนผิวขาว"¹

อังกฤษและฝรั่งเศสเป็นชาติมหาอำนาจตะวันตกเพียงสองชาติเท่านั้นที่ประสบผลสำเร็จในการเข้ายึดครองดินแดนประเทศเพื่อนบ้านของไทยเป็นอาณานิคม ทำให้ไทยตกอยู่ในวงล้อมของอาณานิคมของชาติตะวันตกทั้งสอง

แม้ว่าภายหลังทั้งอังกฤษและฝรั่งเศสได้ตกลงกันให้ไทยเป็นรัฐกันชน (Buffer State)² แต่ก็มีได้มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และความหวาดระแวงว่าอีกฝ่ายจะขยายอิทธิพลเข้ามายังดินแดนของไทย ทำให้ทั้งสองชาติพยายามที่จะขยายอิทธิพลของตนเข้ามาตามชายพระราชอาณาเขตของไทยซึ่งอยู่ติดกับอาณานิคมของตนอยู่เสมอ ทำให้ไทยหวั่นเกรงในท่าทีของมหาอำนาจทั้งสอง จึงได้พยายามดำเนินนโยบายต่างๆ เพื่อป้องกันการคุกคามของชาติมหาอำนาจทั้งสอง ดังเช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศลุ่มตามลม³ เพื่อความอยู่รอดของชาติและบรรเทาความรุนแรงของสถานการณ์เช่นการทำสนธิสัญญาเบาริง ซึ่งมีข้อความในสัญญาเรื่องสิทธิสภาพนอกอาณาเขต การเก็บภาษีเข้าร้อยละ 3 ซึ่งคนในปัจจุบันตีความว่าเสียเปรียบ

¹Dennis Sherman. Western Civilization Images and Interpretation. 1987. p.198-199.

²เฟรด ดับบลิว. วิกส์. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลโดย อมร โสภณวิเศษจรัสวงศ์ และเอกวิทย์ ฅ กลาง. 2519. หน้า 38-42.

³จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ กับกระทรวงมหาดไทย. 2506. หน้า 53.

และไม่เป็นธรรม รวมทั้งการยอมเสียดินแดนบางส่วนให้ เป็นต้น แต่ปัญหาเรื่องการรักษาเอกราชของชาติให้รอดพ้นจากการคุกคามของมหาอำนาจตะวันตกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความจำเป็นเร่งด่วนมากกว่าในสมัยที่ผ่านมาเพราะชาติตะวันตกมีเจตนาที่แน่วแน่ในอันที่จะขยายอำนาจการปกครองเข้ามาในประเทศไทยมากขึ้นด้วยการยึดครองดินแดนต่างๆของไทยทุกวิถีทางโดยใช้ความได้เปรียบในด้านกำลัง อาวุธที่เหนือกว่า ทันสมัยกว่า ตลอดจนมีความเจริญก้าวหน้าทางด้านวิทยาการและมีระบบการปกครองที่ทันสมัยเข้ามาแทรกซึมในไทยด้วย¹ การรักษาเอกราชของชาติไว้ได้นั้นก็ต้องอาศัยกำลังไพร่พลในระบบไพร่ เป็นสำคัญ

ประสิทธิภาพของการควบคุมกำลังคนในระบบไพร่

ไพร่หมายถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศ มีหน้าที่เป็นแรงงาน ให้ส่วยหรือเงินค่าราชการแก่ทางราชการเป็นการตอบแทนที่ทางราชการได้ให้ความคุ้มครอง ในการใช้แรงงานจากไพร่ที่เรียกว่า "การเข้าเดือน" นั้นมีระยะเวลาที่แตกต่างกัน ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นกำหนดเวลาการเข้าเดือนปีละ 3 เดือน ระบบไพร่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย ทำให้เกิดปัญหาต่างๆ มากมาย เช่นการที่รัฐไม่สามารถเข้าไปควบคุมการใช้แรงงานของคนในระบบไพร่ให้มีประสิทธิภาพเหมือนดังแต่ก่อน ปัญหาการหลบหนีออกจากระบบไพร่ ปัญหามูลนายแสวงหาผลประโยชน์จากระบบไพร่ เป็นต้น

ในการแจกจ่ายกำลังไพร่ไปอยู่ตามมูลนายอันได้แก่เจ้านายและขุนนาง พระมหากษัตริย์ทรงมอบหมายกำลังไพร่ให้ตามศักดินาของมูลนายนั้น ทำให้มูลนายมีไพร่ในสังกัดของตนจำนวนมากน้อยแตกต่างกัน ในการปกครองประเทศกำลังไพร่มีความจำเป็นในการป้องกันข้าศึกศัตรู จึงมีการเกณฑ์ไพร่ในสังกัดมูลนายมาเข้าเวรรับราชการปีละ 3 เดือนจนกว่าจะอายุ 60 ปี แต่ต่อมาได้ยินยอมให้ไพร่หลวงจ่ายเงินแทนการเข้าเวรรับราชการได้ปีละ 16 บาท ส่วนไพร่หลวงส่วยต้องเสียเงินราคาของแทนเป็นเงิน 6-12 บาท และต่อมาให้ไพร่หลวงทุกประเภทเสียเงิน

¹ เพ็ญศรี ตึก. ลักษณะแบบแผนและทิศทางของนโยบายต่างประเทศของไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรกจนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 2531. หน้า 10.

ค่าราชการปีละ 6 บาทเท่ากันหมด¹

การที่มูลนายมีไพร่สมในสังกัดเป็นจำนวนมาก ทำให้พระมหากษัตริย์ไม่สามารถควบคุมไพร่สมที่อยู่ในสังกัดของมูลนายได้ จึงเป็นการเพิ่มพูนอำนาจให้กับมูลนายซึ่งจะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์เอง ความจงรักภักดีของไพร่สมที่มีต่อมูลนายที่ตนสังกัดตามระบบไพร่มากกว่าอยู่ที่พระมหากษัตริย์ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะมูลนายและไพร่มีความสัมพันธ์ด้วยระบบอุปถัมภ์ แสดงให้เห็นว่ามีไพร่สมสังกัดวังเจ้านายที่ทรงกรมและมีไพร่หลวงที่สังกัดมูลนาย² ดังนั้นเพื่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์จึงต้องควบคุมจำนวนไพร่ในสังกัดมูลนายแต่ละคนให้ได้

ในการเกณฑ์แรงงานจากไพร่หลวงโดยทางราชการไม่ต้องจ่ายค่าจ้าง แต่ให้ไพร่ได้รับการคุ้มครองเป็นการตอบแทนในระบบไพร่นั้น ทำให้มูลนายเรียกร้องผลประโยชน์เอาจับไพร่หลวงได้มากมาย เช่น ไพร่หลวงที่ไม่อยากจะลักเพราะกลัวเจ็บจะต้องเสียค่าใช้จ่ายสูงในระหว่างที่รอลัก เป็นค่าคุมขัง ค่าข้าวกินอยู่ ค่าลัก ค่าจำตรวน³ หรือยอมจ่ายเงิน 3 บาทเพื่อให้ได้รับตราภูมิคุ้มกันซึ่งเป็นหนังสือรับรองการขึ้นทะเบียนไพร่หลวงกับกรมสุรัสวดีแล้วโดยไม่ต้องลักอีก⁴ หรือนำไพร่หลวงสังกัดกรมหนึ่งซึ่งทำงานหนักไปลักว่าอยู่สังกัดอีกกรมหนึ่งซึ่งงานเบากว่า และเรียกร้องเงินทองเอาจับไพร่ หรืออ้างว่าไพร่หนี ดาญ ชรา พิกการเพื่อหักเงินค่าราชการ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ทำให้ไพร่หลวงเดือดร้อนและหนีจากระบบไพร่กลายเป็นไพร่ข้อมือชาว⁵

ในการเก็บเงินส่วยหรือเงินค่าราชการนั้น ก็มีปัญหาการค้างส่งเงินส่วยหรือเงินค่าราชการซึ่งเก็บตามใจผู้เก็บ⁶ จากรายงานของมิสเตอร์อินเนส ได้แสดงให้เห็นถึงสภาพการเก็บเงินส่วย

¹ ชจร ลุขพานิช. ฐานันดรไพร่. 2525. หน้า 58.

² เล่มเดิม. หน้า 78.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ เล่ม 7. หน้า 87.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ เล่ม 7. หน้า 50-57.

⁵ ชจร ลุขพานิช. แหล่งเดิม. หน้า 52.

⁶ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ก.1/2. รายงานจัดราชการต่างๆในมณฑลพิษณุโลก. สำเนาที่ 27873 ในกรมหลวงดำรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ.115(พ.ศ.2439).

หรือเงินค่าราชการไว้ว่าการเก็บภาษีนั้นเก็บได้ยาก เพราะผู้มีหน้าที่เก็บภาษีมักจะ "...ฉลาดที่จะใช้ตำแหน่งหน้าที่เป็นหนทางที่จะหาเงินหรือผลประโยชน์ให้แก่ตนเอง โดยที่ทางราชการไม่สามารถตรวจสอบได้..."¹ และเมื่อเจ้าหมื่นขุนายเก็บเงินส่วยหรือเงินค่าราชการแล้วก็ไม่ส่งหลวงแต่นำไปใช้ประโยชน์ส่วนตัวจนหมด โดยทางราชการไม่อาจจะทราบได้เพราะ "...เงินส่วยหรือเงินค่าราชการในตัวเลขหัวเมืองนั้นเล่าสัสดีก็ไม่รู้เห็น...เป็นแต่รู้บัญชีเท่านั้น ไม่สามารถจะรู้ว่าเมืองใดได้ส่งเงินหรือยัง ไม่ได้ส่งและไม่มีอำนาจดักเตือนให้ส่งได้อีกด้วย..."²

การที่ทางราชการไม่กำหนดอัตราที่แน่นอนในการเก็บและส่งเงินส่วยหรือเงินค่าราชการทำให้ทางราชการไม่มีรายได้เพียงพอที่จะนำมาใช้ในการสร้างชาติในด้านต่างๆ ได้

ทาสในสังคมไทย

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีทาสมาเป็นเวลานาน แรงงานทาสมีความสำคัญต่อการผลิตในทางเกษตรกรรม และเมื่อมีเวลาว่างจากการทำงานก็มักจะเล่นการพนัน¹ ทำให้ไม่สามารถมีอิสระได้อย่างแท้จริงต้องหันกลับมาขายตัวเป็นทาสอีก แต่ก็สามารถหาเงินมาไถ่ถอนตัวเองจากการเป็นทาส

เมื่อระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไปหลังจากการทำสัญญาเบาริงกับชาติตะวันตก ทำให้การผลิตเปลี่ยนจากการผลิตเพื่อยังชีพมาเป็นผลิตเพื่อการค้า ต้องการผลผลิตในปริมาณมากซึ่งต้องใช้แรงงานเป็นจำนวนมากด้วย แต่แรงงานทาสยังไม่มีอิสระแก่ตนเองเนื่องจากยังนิยมขายตัวลงมาเป็นทาส ทำให้ประเทศชาติต้องสูญเสียแรงงานและขาดรายได้ที่ควรจะมีอันเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างชาติ

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร.5 ค 1/16. เรื่องมิสเตอร์มิตเชล อินเนส รับราชการในกระทรวงคลัง รายงานการสำรวจการเก็บภาษีของมิสเตอร์มิตเชล อินเนสถวายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 19 พฤษภาคม ร.ศ.117(พ.ศ.2441).

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5. ร.5 รล.3/6. พระราชดำรัสเรื่องแก้ไขการผ่านดิน. ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ.112(พ.ศ.2436).

³วิชัย เสวกะมาตย์. การเลิกทาสในรัชกาลที่ 5.

การดำเนินการสร้างชาติของรัชกาลที่ 5

พระราชปณิธานในการปกครองบ้านเมืองของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงรับราชสมบัติก็คือ "...การบำรุงแผ่นดิน...และการอันใดซึ่งเห็นว่าเป็นเวลาอันสมควรทำ เป็นการมีคุณดีขึ้น เป็นความสุขแก่ราษฎร เป็นการที่จะให้พระราชอาณาจักรตั้งอยู่มั่นคง ก็ปลงใจ พร้อมกันคิดอ่านตั้งหน้าจัดการอันนั้นไปให้สำเร็จ..."¹ ดังนั้นการดำเนินการปกครองประเทศอันเป็นการสร้างชาติของพระองค์ จึงทรงยึดถือเอาความสุขของราษฎรและความมั่นคงในพระราชอาณาเขต เป็นประการสำคัญ

แต่ความสุขของราษฎรและความมั่นคงให้กับพระราชอาณาเขตนั้น จะเกิดขึ้นได้ก็ต้องมีการปฏิรูปบ้านเมืองในด้านต่างๆ เพื่อสร้างชาติให้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยเริ่มจากการปฏิรูปการคลังเพื่อให้รัฐบาลมีรายได้เพียงพอในการนำไปปฏิรูปด้านอื่นๆ ต่อไป ปฏิรูปการปกครอง เพื่อให้เกิดเอกภาพในการปกครอง ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางของอำนาจในการปกครอง และทรงใช้พระราชอำนาจดังกล่าวดำเนินการสร้างชาติในด้านต่างๆ เช่นการสร้าง ความเจริญของชาติตามแบบตะวันตกด้วยการปฏิรูปสังคม เลิกระบบไพร่และทาส ปฏิรูปการศึกษา เพื่อให้ได้คนที่ดีมาเป็นกำลังสำคัญในการสร้างชาติ และการพัฒนาการคมนาคมขนส่งและการสื่อสารเพื่อกระชับอำนาจของรัฐบาลในส่วนกลางให้ครอบคลุมทั่วพระราชอาณาเขต

การปฏิรูปการคลัง

เพื่อแสดงว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความพร้อมในการปกครองด้วยพระองค์เอง จึงทรงปฏิรูปการคลังเป็นลำดับแรกโดยโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระราชบัญญัติเกี่ยวกับพระราชกรณียกิจเมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2416 เพื่อให้เป็นสำนักงานกลางสำหรับเก็บรักษาผลประโยชน์รายได้ภาษีอากรของแผ่นดินมารวมไว้ในที่แห่งเดียวกันในพระบรมมหาราชวัง มิให้กระจัดกระจายอยู่ตามกรมกองต่างๆ ดังที่เคยเป็นมาแต่ก่อน รวมทั้งวางหลักเกณฑ์การเก็บภาษีอากร

¹ ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อยุธยา. "พระบรมราชาธิบายว่าด้วยความสามัคคี,"

พระพุทธเจ้าหลวงกับการแก้ไขปัญหามันเมือง. 2537. หน้า 104.

โดยทางราชการเป็นผู้ดำเนินการจัดเก็บเอง ทำให้รายได้ของแผ่นดินมีเต็มเม็ดเต็มหน่วยขึ้น และกำหนดนิกิตอัตราภาษีอากรใหม่ให้เท่าเทียมกันทั่วประเทศ เพื่อไม่ให้เจ้าภาษีนายอากรเก็บภาษีอากรตามใจชอบอีกต่อไป

การปฏิรูปการคลังสามารถดำเนินไปได้ด้วยดี มีประสิทธิภาพก็เพราะมีกำลังสำคัญ คือ สมเด็จเจ้าฟ้ามหาเมลา กรมสมเด็จพระบวรราชปรีกษ์ (ตันสกุล มาลากุล) เสนาบดีคลังเป็นที่ปรึกษา การปฏิรูปการคลังในครั้งนี้ไม่ได้ทำให้ประชาชนได้รับความเดือดร้อน แต่เจ้าภาษีนายอากรเป็นผู้เดือดร้อนเพราะความหละหลวมในหน้าที่และเจตนาในการทำงาน หรือทำการทุจริต ดังพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในการจัดเก็บภาษีในที่ประชุมของคณะชื่อว่า "...เป็นการเก็บเงินแผ่นดินให้ได้เต็มเม็ดเต็มหน่วยไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้ประชาชน เป็นการขจัดความทุจริตที่ได้เงินไม่เต็ม เพื่อนำมาพัฒนาประเทศให้เจริญรุ่งเรือง เพราะการทั้งปวงต้องอาศัยเงินเป็นหนี้..."¹

ผลสำเร็จจากการปฏิรูปการคลังในระยะแรกทำให้รัฐมีรายได้เพิ่มมากขึ้นถึงร้อยละ 50 ในระยะ 2 ปีแรกของการปฏิรูป กล่าวคือก่อนการปฏิรูปการคลังในพ.ศ. 2416 รายได้แผ่นดินประมาณ 4,131,468 บาท แต่ภายหลังการปฏิรูปแล้ว ในพ.ศ. 2418 มีรายได้แผ่นดินเพิ่มขึ้นเป็น 6,813,840 บาท เพราะระบบการคลังมีระเบียบแบบแผนขึ้น² ผู้ที่ท้าทายก็จะถูกลงโทษอย่างเช่น คดีพระยาอาหารบริรักษ์ เสนาบดีตำแหน่งเกษตรราชบัณฑิตทุจริตขัดขืนไม่ยอมส่งภาษีฝ่ายนาให้แก่หอรัษฎากรนิพนธ์ในพ.ศ. 2417 สภาที่ปรึกษาาราชการแผ่นดินได้พิจารณาตัดสินให้ปลดออกจากตำแหน่งและสั่งตัวเข้าคุก หรือวิฤตการณังวังหน้าในพ.ศ. 2417 ด้วยวังหน้ากรมพระราชวังบวรวิไชยชาญไม่พอใจที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางดำเนินการปฏิรูปด้านต่างๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อฐานะของวังหน้าเป็นอย่างมาก กล่าวคือภายหลังวิฤตการณังวังหน้า แต่วังหน้าจะมีกำลังทหารพร้อมอาวุธไม่เกิน 200 คน แม้จะทรงได้รับรายได้จากภาษีอากรต่างๆ เหมือนเดิม³

¹ กรมศิลปากร. สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5. 2514. หน้า 9-11.

² David K. Wyatt. The Politics of Reform in Thailand : Educational in the Reign of King Chulalongkorn. 1968. p.54.

³ สาโรช ธรรมชาติ. การพัฒนาการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2518. หน้า 34.

กล่าวโดยสรุปว่าการปฏิรูปการคลังในครั้งนี้ ได้ส่งผลกระทบทางการเมืองอย่างมากเพราะได้รวบรวมผลประโยชน์ของแผ่นดินเอาไว้ที่ส่วนกลาง ทำลายผลประโยชน์ส่วนบุคคลในระบบเก่าให้หมดไปจึงเท่ากับทำลายอำนาจของขุนนางในระบบเก่าด้วย ผลก็คือสถาบันพระมหากษัตริย์มีความมั่นคง ชำระราชการขุนนางจะได้เกิดสำนึกว่ารายได้ต่างๆที่ตนเองรับผิดชอบนั้น เป็นรายได้ของชาติโดยส่วนรวม การปฏิรูปการคลังจึงเป็นการเพิ่มพูนรายได้ให้กับรัฐอันเป็นการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้เกิดขึ้น และเงินดังกล่าวก็เป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่งในการสร้างชาติในด้านอื่นๆต่อไป

การตั้งอำนาจคืนสู่สถาบันพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์ในขณะที่ยังทรงพระเยาว์ จึงทำให้ทรงชาติที่พึ่งไว้พระราชมารดาและขาดเสถียรภาพทางการเมืองด้วยอำนาจการปกครองบ้านเมืองตกอยู่ในกลุ่มขุนนางตระกูลขุนนาง จนมีผู้กล่าวว่าอำนาจของขุนนางตระกูลขุนนางนั้นมีมากขึ้นขนาดพอที่จะท้าทายอำนาจของพระมหากษัตริย์ได้¹

ครั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบรรลุนิติภาวะออกผนวชแล้วประกอบพิธีบรมราชาภิเษกครั้งที่ 2 เป็นการแสดงให้เห็นว่าทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินโดยสมบูรณ์ ว่าราชการแผ่นดินด้วยพระองค์เอง โดยไม่ต้องมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินอีกต่อไป จึงทรงเริ่มดำเนินการตั้งอำนาจคืนสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ในลักษณะที่นุ่มนวลและค่อยเป็นค่อยไป

การตั้งอำนาจกลับมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ประการแรกคือการเปลี่ยนแปลงระบบการคลังดังกล่าวมาแล้ว ประการต่อมาทรงจัดตั้งสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน (Council of State) เมื่อ พ.ศ. 2417 เพื่อทำหน้าที่ถวายคำปรึกษาในราชการแผ่นดิน พิจารณาร่างพระราชบัญญัติกฎหมายต่างๆ ให้เป็นธรรมเนียมของแผ่นดิน ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับรัฐสภาในปัจจุบัน สมาชิกสภาประกอบด้วยขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีบรรดาศักดิ์ชั้นพระยาทั้งสิ้น โดยมีจุดมุ่งหมาย

¹ David K. Wyatt. "Family Politics in Nineteenth Century Thailand," in Journal of Southeast Asia History. 8(2) : 222 ; September, 1968.

...ราชการผลประโยชน์บ้านเมืองสิ่งใด ถ้ามีผู้ช่วยกันคิดหลายปัญญาแล้ว ความดีความเจริญ ก็คงจะบังเกิดกับบ้านเมือง...บ้านเมืองสิ่งใดที่รกร้างมาแต่เดิมมากนั้น ถ้าจะทรงจัดการแต่ พระองค์เดียวก็จะไม่มีใครสำเร็จไปได้ ถ้ามีผู้ช่วยคิดหลายปัญญาแล้วการซึ่งรกร้างมาแต่เดิมก็ จะได้ปลดเปลื้องไปได้ทีละน้อยๆ ความดีความเจริญก็จะบังเกิดแก่บ้านเมือง...¹

ต่อมาในวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ.2417 ทรงแต่งตั้งสภาที่ปรึกษาในพระองค์(Privy Council) เพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาเรื่องราวที่ทรงมีพระราชดำริหรือทรงมอบหมายงานให้นำไปปฏิบัติ ซึ่งสมาชิก ของสภานี้ประกอบด้วยพระบรมวงศานุวงศ์และขุนนางชั้นผู้ใหญ่รวม 49 คน ล้วนแต่เป็นบุคคลรุ่นใหม่ ที่สนับสนุนการดำเนินงานของพระองค์ และเมื่ออำนาจของพระองค์มีความมั่นคงขึ้นบทบาทของสภา ทั้งสองก็ลดลง จึงโปรดเกล้าฯให้ยกเลิกสภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดิน ส่วนสภาที่ปรึกษาในพระองค์ ให้ดำเนินงานต่อไป บทบาทของสภาทั้งสองได้กลายเป็นกำลังสำคัญในการตั้งอำนาจทางการเมือง จากขุนนางโดยเฉพาะจากตระกูลขุนนางกลับมาสู่สถาบันพระมหากษัตริย์ สร้างความมั่นคงและทรงมี พระราชอำนาจสูงสุดในการเป็นศูนย์กลางการปกครอง ทำให้ทรงสร้างชาติในด้านอื่นๆต่อไป

การปฏิรูปการศาล

ระบบกฎหมายและการศาลของไทยในขณะนั้นยังล้าสมัยและมีข้อบกพร่องอย่างมาก กฎหมาย ก็ยังคงใช้กฎหมายตราสามดวงซึ่งเป็นกฎหมายที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงชำระจากกฎหมายเก่าในสมัยอยุธยา ซึ่งเห็นว่าเป็นกฎหมายที่เหมาะสมกับสภาพสังคมไทยใน ขณะนั้น แต่สภาพสังคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม การศาลที่กระจัดกระจายไปอยู่ตามกรมกองต่างๆ ไม่มีความเป็นเอกภาพ ศาลแต่ละกรมจะมี เจ้าหน้าที่ตุลาการดำเนินการสอบสวนคดีเอง มีลูกขุนและผู้รับทำหน้าที่ชี้ขาด และปรับสินไหมพินัย ร่วมกัน ศาลต่างๆนั้นทั้งในส่วนราชธานีและหัวเมืองทั่วพระราชอาณาจักร วิธีการสอบสวนและบท ลงโทษก็เป็นที่น่ารังเกียจของชาติตะวันตก เจ้ากรมตุลาการเองก็มักจะปล่อยปละละเลย หรือ

¹กรมศิลปากร. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัตที่ 22 เล่มที่ 5. พระราชดำรัสว่าด้วย การตั้งเคาน์ซิล. และมัตที่ 153 เล่มที่ 6. ประกาศเรื่องแต่งตั้งเคาน์ซิลเลอร์ออฟสแตต.

ประพฤตินไปในทางทุจริตทำให้มีคดีค้างเป็นจำนวนมาก และเกิดปัญหาโจรผู้ร้ายเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะศาลนครบาลซึ่งมีหน้าที่ชำระคดีความเกี่ยวกับโจรผู้ร้าย เนื่องจากเจ้าพระยาอมราช เสนาบดีกรมนครบาลป่วยชราภาพว่าราชการไม่ได้ ทำให้งานของศาลนครบาลค้างค้ำทับถมกันมาก สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินจึงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสนอให้ จัดตั้งคณะกรรมการ "ศาลรับสั่ง" เข้าไปชำระคดีความในศาลนครบาล¹ เป็นศาลพิเศษที่ขึ้นตรงต่อ พระมหากษัตริย์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงออกพระตระลาการศาลรับสั่งในวันที่ 14 กรกฎาคม พ.ศ. 2417

ศาลรับสั่งนี้ "...ให้เป็นตระลาการรับพิพากษาชำระตัดสินคดีกระทรวงนครบาล มีอำนาจ เต็มต่างพระเนตรพระกรรณ สำหรับระงับดับยุคเคียดแค้นเดือดร้อนในแผ่นดิน ให้ราษฎรมีความ เจริญอยู่เย็นเป็นสุขโดยชอบธรรม..."² คดีความที่ขึ้นกับศาลรับสั่งนี้ พระบาทสมเด็จพระ จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมาชิกสภาที่ปรึกษาส่วนพระองค์ (Privy Council) ทำหน้าที่เป็นคนชำระคดีความที่ฎีกาไปยังศาลรับสั่งพิเศษ ผลการชำระคดีความของ ศาลรับสั่ง เช่น คดีความในพ.ศ. 2418 เวลาเพียง 6 วันมีคดีทั้งสิ้น 401 เรื่องชำระได้ 183 เรื่อง

การปฏิรูปการศาลโดยการจัดตั้งศาลรับสั่งเป็นเพียงการปฏิรูปทางการศาลในขั้นแรก ทำให้การพิจารณาตัดสินเสร็จสิ้นโดยเร็ว การแสวงหาประโยชน์จากคดีความของขุนนางหมดไป ทำให้ราษฎรได้รับความยุติธรรม และประการสำคัญก็คือ ทำให้การศาลที่กระจัดกระจาย อยู่ตามกรมกองต่างๆ มาขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์

การเลิกชนไพร่และทาส

ไพร่ในสังคมไทยโดยเฉพาะไพร่สมมีความสำคัญในการป้องกันพระราชอาณาจักรในยาม สงครามและรับใช้มูลนายในยามปกติตั้งได้กล่าวมาแล้ว ไพร่จึงกระจัดกระจายไปสังกัดเจ้านาย

¹ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5. มัดที่ 205 เล่ม 6. เค้าหนังสือกราบทูลให้ตั้ง
คอมมิตตีชำระความศาลรับสั่งกรมพระนครบาล. จ.ศ. 1236. (พ.ศ. 2417).

และขุนนาง¹ ทำให้เจ้านายและขุนนางจึงมีอำนาจมากทั้งทางการเมือง และเศรษฐกิจ เพราะการมีไพร่ในสังกัดเป็นจำนวนมาก นอกจากจะแสดงถึงฐานะของตนในสังคมแล้ว ยังก่อให้เกิดความมั่งคั่งจากประโยชน์ที่ได้จากไพร่ เช่นแรงงาน ส่วย² อำนาจดังกล่าวกระทบต่อความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ ถ้าหากพระองค์ไม่สามารถควบคุมกำลังไพร่พลที่สังกัดอยู่กับเจ้านายและขุนนางได้

วิธีการที่สำคัญในการควบคุมคนในชนบไพร่มีหลายประการ เป็นการดึงไพร่สมฐานกำลังของเจ้านายและขุนนางกลับมาเป็นไพร่หลวงและขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ให้มากที่สุด วิธีการแรกคือการออกประกาศหักไพร่สมตาย ชรา พิการ จ.ศ.1239 (พ.ศ.2420)³ เพื่อขจัดความบกพร่องของกฎหมายที่มุ่งเก็บเงินค่าราชการ หรือเงินส่วยจากไพร่สม โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของไพร่ที่ต้องรับภาระเสียเงินค่าราชการ หรือเงินส่วยตามจำนวนไพร่ในบัญชีทางว่าของทางราชการไม่ว่าไพร่นั้นจะเป็นไพร่ตาย ชรา หรือพิการ เนื่องจากจะไม่มีมีการเปลี่ยนแปลงจำนวนไพร่จนกว่าจะสิ้นรัชกาลเท่านั้น จึงกำหนดให้ไพร่สมจำหน่ายตาย ชรา พิการได้ทุก 4 ปี และการฟื้นฟูกรมทหารหน้า⁴ ใน พ.ศ.2423 ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่จะดึงไพร่สมมาจากมูลนายโดยประกาศรับสมัครไพร่ข้อมืออาวที่ไม่มีสังกัดมูลนายมาเป็นทหาร มีสวัสดิการดี และเมื่อรับราชการครบ 5 ปีก็จะปลดเป็นกองหนุนแจกตราภูมิคุ้มห้ามตลอดชีวิต นอกจากนี้ยังใช้วิธีการประกาศว่าด้วยตราภูมิคุ้มห้าม ร.ศ.103 (พ.ศ.2427)⁵ กำหนดให้จ่ายเงินค่าธรรมเนียมตราภูมิคุ้มห้ามของไพร่หลวงในอัตราเดียวกันคือ 2 บาทสลึงเฟื้อง เพื่อป้องกันการแสวงหาผลประโยชน์จากตราภูมิคุ้มห้าม

¹ม.ร.ว.อคิน รพีพัฒน์. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ.2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว.ประกายทอง สิริสุข และพรรณี สว่างบุญมี. 2521. หน้า 164-165.

²แหล่งเดิม. หน้า 171-172.

³เสถียร ลายลักษณ์. "ประกาศหักไพร่สมตาย ชรา พิการ จ.ศ.1239," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 9 พ.ศ.2477. หน้า 195.

⁴จอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี. ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม 1. 2504. หน้า 99-100.

⁵เสถียร ลายลักษณ์. "ประกาศว่าด้วยตราภูมิคุ้มห้าม ร.ศ.103," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 10 พ.ศ.2477. หน้า 175.

ของมูลนาย หรือประกาศเรื่องชำระเลิกเจ้าสิ้นพระชนม์นายถึงแก่กรรม¹

จะเห็นได้ว่าประกาศ พระราชบัญญัติ และข้อบังคับที่เกี่ยวกับชนไพร่หลายฉบับที่ออกมาต่างก็มีเนื้อหาสาระส่วนใหญ่เกี่ยวกับการป้องกันไม่ให้ขุนนางมีช่องทางที่จะทุจริตเกี่ยวกับเรื่องไพร่ได้ เพราะการฉ้อราษฎร์บังหลวงของมูลนายตามหัวเมืองเป็นเพราะเจ้าเมืองและกรรมการเมืองซึ่งมีหน้าที่ควบคุมไพร่และเก็บส่วย มิได้เก็บเงินเหล่านั้นแล้วนำส่งมายังพระคลังเป็นเวลาหลายสิบปี เมื่อมีความจำเป็นต้องใช้เงินในการพัฒนาประเทศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปฏิรูปการคลังครั้งใหญ่ และส่งผลมายังมูลนายที่ต้องเร่งรัดส่งเงินค่าราชการที่ค้างอยู่ มูลนายที่ควบคุมไพร่เมื่อถูกเร่งรัดเงินค่าราชการจากทางราชการและไม่สามารถแสวงหาผลประโยชน์ทางอื่นได้ จึงหันไปกดขี่เอากับไพร่ที่ชราพิการซึ่งไม่ต้องเสียเงินค่าราชการ² ไพร่จึงหาทางออกโดยออกไปสมัครเป็นคนบังคับของต่างชาติโดยเฉพาะกับชาติฝรั่งเศส ทำให้รัฐบาลไทยตระหนักในความสำคัญเรื่องนี้ จึงได้พยายามเกลี้ยกล่อมเอาไพร่ตามชายแดนมาขึ้นบัญชีไว้ เช่น ทำลัมะโนครวัให้รู้จำนวนคนไว้³ ซึ่งฝรั่งเศสเองก็เกลี้ยกล่อมเอาคนไทยไปเป็นคนในบังคับในบริเวณอาณาเขต 2 กิโลเมตรซึ่งอำนาจของรัฐบาลไทยเอื้อมไปไม่ถึง ทำให้รัฐบาลไทยหาทางแก้ไขโดยการผ่อนปรน กีดกัน หรือลดการเก็บส่วยในมณฑลชายแดนทั้งหมด⁴ หรือเก็บส่วยให้เท่ากับหรือน้อยกว่าที่ฝ่ายฝรั่งเศสจัดเก็บ ทำให้รัฐบาลไทยสามารถช่วงชิงคนไทยกลับมาเป็นของไทยได้ และเห็นความจำเป็นว่าการคุกคามของชาติตะวันตกหนักขึ้นกว่าเดิมมาก เห็นควรจัดการด้านทหารในมณฑลต่างๆ เช่นนครราชสีมา ปราจีนบุรี พิจิตรโลกเพราะไม่ห่างไกลจากชายแดน

¹ เสถียร ลายลักษณ์. "ประกาศเรื่องชำระเลิกเจ้าสิ้นพระชนม์นายถึงแก่กรรม,"

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 11. พ.ศ.2477. หน้า 117.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.11/5. ฎีกาท้าวฝ่ายโพธิสารกับพวกร้องเรียนเรื่องเก็บเงินแทนผลเร็วส่วยถวายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 12 กันยายน ร.ศ.108. (พ.ศ.2442)

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.59/1. เรื่องจัดราชการในมณฑลลาวพวน. ลงวันที่ 12 สิงหาคม ร.ศ.108. (พ.ศ.2432).

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.59/5. หนังสือราชการฝ่ายหัวเมืองลาวพวน. ลงวันที่ 28 เมษายน ร.ศ.110. (พ.ศ.2434).

มากนักหากมีการคุกคามก็สามารถส่งกำลังไปป้องกันได้ทันทั่วทั้งที่ และไม่ควรมียกกองทหารขนาดใหญ่ในบริเวณ 25 กิโลเมตรเพราะอาจจะเกิดการปะทะโดยง่าย แต่ควรมีทหารไว้เพื่อป้องกันการรุกรานเท่านั้น¹

พระราชบัญญัติเก็บเงินค่าราชการ ร.ศ.120(พ.ศ.2444)² ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งในการเลิกชนไพร่โดยให้ชายฉกรรจ์อายุ 18-60 ปีที่เป็นไพร่หลวง และไม่ต้องการเกณฑ์แรงงานให้จ่ายเงินค่าราชการแทนการส่งส่วยปีละ 6 บาท

ต่อมาได้มีการออกประกาศเปลี่ยนการควบคุมเลขร.ศ.118(พ.ศ.2443) โดยยึดพื้นที่ไพร่อาศัยอยู่เป็นสำคัญในการเรียกเก็บเงินค่าราชการ ทำให้เกิดความคล่องตัวในการเก็บเงินมากขึ้นกว่าเดิม เพราะไพร่มีโอกาสย้ายที่อยู่ได้เพียงแต่โอนล้ามะโนครวัให้เรียบร้อยเสียก่อน ขั้นตอนต่อมาคือการดึงไพร่ในสังกัดมุลนายมาเป็นไพร่หลวงขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์โดยการพระราชบัญญัติการเกณฑ์จ้าง ร.ศ.119(พ.ศ.2444) เป็นการเก็บเงินจากไพร่ในหัวเมืองคนละ 4 บาทแทนการเกณฑ์มาเข้าเวร ทำให้ไพร่จึงมีอิสระในการประกอบอาชีพมากขึ้น รัฐบาลเองก็ได้ผลประโยชน์เต็มเม็ดเต็มหน่วยขึ้น ปัญหาการขาดแคลนแรงงานก็หมดไป นับได้ว่าเป็นการปลดปล่อยไพร่ที่ละขั้นตอนตามสถานการณ์ วิธีการสุดท้ายที่ดึงไพร่มาเป็นของพระมหากษัตริย์โดยสมบูรณ์ก็คือการออกพระราชบัญญัติลักษณะการเกณฑ์ทหาร ร.ศ.124(พ.ศ.2448) กำหนดให้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ 18 ปีเข้ารับราชการทหารมีกำหนด 2 ปี แล้วก็ปลดเป็นกองหนุนโดยไม่ต้องเสียเงินค่าราชการอีกตลอดชีวิต ซึ่งถือว่าการสิ้นสุดชนไพร่ ไพร่จึงมีอิสระภาพในการใช้แรงงานของตนในการประกอบอาชีพ เป็นกำลังสำคัญในระบบการผลิตสมัยใหม่ ซึ่งส่งผลต่อเศรษฐกิจของชาติ

นอกจากนี้การที่แปลงไพร่เป็นทหารของชาติ ทำให้ทหารได้รับการกล่อมเกล่าให้มีสำนึกในหน้าที่ที่มีต่อชาติ กลายเป็นทหารอาชีพที่มีหน้าที่ต่อความอยู่รอดของชาติและความมั่นคงในสถาบันพระมหากษัตริย์ ทหารจึงได้รับการยกย่อง เชิดชูจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวอย่างมาก ในการที่ทหารเป็นกำลังสำคัญในการสร้างชาติ อันเป็นบทบาทของทหาร

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.13.2/14. เรื่องการจัดการทหารตามมณฑลต่างๆ. ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ.114.(พ.ศ.2438).

² เสถียร ลายลักษณ์. "พระราชบัญญัติเก็บเงินค่าราชการ ร.ศ.120," ประชุมกฎหมายประจำศก เล่ม 18. พ.ศ.2477. หน้า 224.

ในทางการเมืองนั่นเอง

ผลดีจากการยกเลิกชนไพร่ในด้านการปกครอง ทำให้รัฐบาลสามารถรวมอำนาจการควบคุมกำลังคนในระบบไพร่ชั้นตรงต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ เท่ากับเป็นการทำลายฐานกำลังของมูลนายที่สามารถท้าทายอำนาจของพระมหากษัตริย์ลงไปได้ ความเป็นเอกภาพในการควบคุมกลุ่มกำลังจึงเป็นพระราชประสงค์ในการสร้างชาติประการหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ส่วนการมีทาสในสังคมไทย เป็นการแสดงถึงความป่าเถื่อนในสายตาของชาติตะวันตก แต่แรงงานของทาสมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่ การเลิกทาสที่กระทำการแบบค่อยเป็นค่อยไป ได้เปิดโอกาสให้นายเงินและทาสได้ปรับตัว โดยการประกาศให้ผู้มีทาสทำการสำรวจตรวจสอบจำนวนทาสในครอบครองของตน¹ แล้วจึงดำเนินการเลิกทาสอย่างเป็นขั้นเป็นตอน ด้วยการกำหนดอายุลูกทาสลูกไท และกำหนดค่าตัวทาสเพื่อให้ทาสรุ่นใหม่ได้มีโอกาสเป็นไทเร็วขึ้น ส่วนทาสที่มีอยู่เดิมก่อนสมัยของพระองค์ก็ได้ออกพระราชบัญญัติลดค่าตัวทาสในภูมิภาคต่างๆ ลงเดือนละ 4 บาท ทำให้ทาสลดจำนวนลงเรื่อยๆ และทาสมีโอกาสเป็นไทเร็วขึ้น และเมื่อเห็นว่าทั้งนายเงินและตัวทาสมีความพร้อมแล้ว จึงตราพระราชบัญญัติทาส ร.ศ. 124 (พ.ศ. 2448) ประกาศเลิกทาสทั่วประเทศและห้ามขายตัวลงมาเป็นทาสอีก ทาสจึงหมดไปจากสังคมไทยโดยใช้เวลาดำเนินการเลิกทาสเพียง 37 ปี (พ.ศ. 2411-2448)

สรุปได้ว่าการเลิกชนไพร่และทาส เป็นการยกฐานะของไพร่และทาสให้เป็นราษฎรที่มีอิสระในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ อันเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสร้างชาติทางด้านต่างๆ และทำให้พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจในการปกครองราษฎรอย่างเต็มที่

การปฏิรูปการปกครองในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค

ปัญหาสำคัญภายในประเทศอีกประการหนึ่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่สามารถสร้างชาติได้สำเร็จก็คือปัญหาความล้าหลังของการปกครองในส่วนภูมิภาค ซึ่งทำให้ขาดความเป็นเอกภาพของชาติ และไม่สามารถรอตัณจากการคุกคามของมหาอำนาจชาติตะวันตกได้

¹ "ประกาศให้ผู้มีทาสสำรวจตรวจสอบจำนวนทาสในครอบครอง," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 1 เดือน 10. จ.ศ. 1236.

ประกอบกับอำนาจของขุนนางเก่าซึ่งเคยมีอำนาจทำลายพระองค์ก็ได้สลายตัวลงไปแล้ว¹ เพราะสมเด็จพระบรมมหาศรีสุริยวงศ์ (ช่วง บุนนาค) ถึงแก่อนิจกรรมใน พ.ศ. 2425 และ กรมพระราชวังบวรวิไชยชาญทิวงคตใน พ.ศ. 2428 บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์อันได้แก่พระเจ้าอนุวงศ์ และบุตรหลานของขุนนางที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนับสนุนให้ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตกมีความเจริญวัยเพียงพอที่จะเป็นกำลังสำคัญของพระองค์ในการปฏิรูปการปกครองประเทศ ประกอบกับคำกราบบังคมทูลของเจ้านายและขุนนาง ร.ศ. 103 (พ.ศ. 2427) ที่ขอให้เปลี่ยนแปลงการปกครองก็ น่าจะเป็นปัจจัยเร่งตัวหนึ่งที่ทำให้พระองค์ดำเนินการปฏิรูปการปกครองในลักษณะอ้อมๆ

การปฏิรูปการปกครองทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคด้วยการนำรูปแบบการปกครองตามแบบตะวันตกเข้ามาใช้นับได้ว่าเป็นการวางรากฐานการสร้างชาติให้เข้าสู่ความเป็นรัฐชาติสมัยใหม่ เพื่อให้การปฏิบัติบรรลุเป้าหมายคือความอยู่รอดของชาติและการควบคุมหัวเมืองได้ทั่วราชอาณาจักรและการมีรายได้เพียงพอในการสร้างชาติในด้านต่างๆ จึงต้องเริ่มงานโดยรัดกุม รอบคอบ เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความวุ่นวาย ด้วยการศึกษาค้นคว้าของระบบการปกครองแบบเก่า ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารการปกครองแบบสมัยใหม่ แล้วจึงประกาศตั้งกระทรวงต่างๆ ให้รับผิดชอบหน้าที่เฉพาะอย่าง ไม่ก้าวร้าวกัน และจัดการปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาคด้วยการปกครองแบบเทศาภิบาลอันเป็นผลมาจากการคุกคามชายพระราชอาณาเขตของมหาอำนาจชาติตะวันตก

การดำเนินการในขั้นแรกคือการศึกษาถึงข้อบกพร่องของระบบการปกครองแบบเก่าที่ทำให้ไม่สามารถสร้างชาติขึ้นมาเป็นปึกแผ่นมั่นคงได้ พบว่าหน่วยงานในการบริหารการปกครองบ้านเมืองในส่วนกลางปฏิบัติงานสับสนปนเปกันอยู่² ขาดประสิทธิภาพ ส่วนการปกครองในหัวเมืองก็มีความหละหลวม เจ้าเมืองในระบบ "กินเมือง" ก็ไม่สามารถดูแลความทุกข์ยากของราษฎรได้ อำนาจจากรัฐบาลกลางเองก็ไม่สามารถควบคุมไปยังหัวเมืองได้ทั่วถึง

จากข้อบกพร่องของระบบการปกครองแบบเก่าดังกล่าวทำให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรคุณ) เสด็จไปทรง

¹ สโรช ธรรมชาติ. การพัฒนาการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2518. หน้า 55.

² ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา วรรณสุต. เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. 2518. หน้า 85.

ต่างประเทศเสด็จแทนพระองค์ไปร่วมงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปีของสมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งอังกฤษ และให้ศึกษาดูงานการปกครองของประเทศต่างๆในยุโรป¹ เพื่อนำมาปรับปรุงการปกครองของไทยให้ทันสมัย ผลจากการศึกษาจึงโปรดเกล้าฯให้ตั้งคณะเสนาบดีขึ้นมาทำงานซ้อนกับหน่วยงานปกครองเดิม เพื่อให้เสนาบดีคุ้นเคยกับงานใหม่ตั้งแต่พ.ศ. 2431 จนถึง พ.ศ. 2435 จึงประกาศใช้พระบรมราชโองการตั้งกระทรวงแบบใหม่ ได้มีการจัดสรรหน้าที่และความรับผิดชอบของแต่ละกระทรวงใหม่ให้เป็นสัดส่วน² เป็นการทำงานตามหน้าที่แทนการทำงานตามพื้นที่ในสมัยเดิม³

ผลจากการปฏิรูปการปกครองส่วนกลาง ทำให้เกิดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานที่ดีกว่าเดิมเป็นอันมาก และเป็นรากฐานสำคัญต่อการสร้างชาติของพระองค์ต่อไป

การคุกคามชายพระราชอาณาเขตของมหาอำนาจชาติตะวันตกก็เป็นปัจจัยตัวหนึ่งที่เร่งให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปรับปรุงการปกครองหัวเมืองในส่วนภูมิภาคด้วยการตั้งอำนาจการปกครองมาไว้ที่ส่วนกลางอย่างเด็ดขาด โดยยุบหัวเมืองประเทศราชแล้วรวมเข้าเป็นหัวเมืองในพระราชอาณาเขตและให้กระทรวงมหาดไทยจัดการปกครองในส่วนภูมิภาคเพียงกระทรวงเดียว ในลักษณะการรวมอำนาจเข้าสู่ส่วนกลางในระบบ "เทศาภิบาล"

เทศาภิบาล เป็นการจัดการปกครองในลักษณะที่จัดให้มีหน่วยราชการอันประกอบด้วยข้าราชการต่างพระเนตรพระกรรณและเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยของพระองค์ รับแบ่งเบาภาระจากรัฐบาลกลางออกไปดำเนินการปกครองในส่วนภูมิภาค ทำให้มีโอกาสใกล้ชิดกับราษฎร สร้างความร่วมมือเป็นสุขและความเจริญโดยทั่วถึงกัน⁴ การจัดส่วนการปกครองแบบเทศาภิบาลแบ่งออกเป็นมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล หมู่บ้าน แบ่งหน้าที่ราชการออกเป็นสัดส่วนทำนองกระทรวงในราชธานี หลักการต่างๆ ในการปกครองได้ระบุไว้ในประกาศจัดป็นหน้าที่ระหว่างกลาโหมและมหาดไทย ร.ศ. 113 มีใจความ

¹ เตช บุนนาค. "การปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นการปฏิบัติหรือวิวัฒนาการ," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 4(3) : 58-65 ธันวาคม 2509-กุมภาพันธ์ 2510.

² "พระบรมราชโองการประกาศแต่งตั้งเสนาบดี," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 9 (เมษายน ร.ศ. 111). หน้า 25-28.

³ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. สังเขปประวัติศาสตร์การเมืองไทย. 2514. หน้า 63-82.

⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. เทศาภิบาล. 2509.

สำคัญในการรวมอำนาจการปกครองหัวเมืองทั้งหมดไว้ที่มหาดไทย พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ร.ศ.116 และข้อบังคับลักษณะปกครองหัวเมือง ร.ศ.117 ทำให้ข้าหลวงเทศาภิบาลมีอำนาจจัดการปกครองหัวเมือง โดยได้รับเงินเดือนและขึ้นตรงต่อพระมหากษัตริย์ มีหน้าที่เก็บภาษีอากรค่านาคำราชการเอง¹ ทำให้การปกครองในระบบกินเมืองหมดไป สามารถจัดความแตกแยกภายในประเทศได้ สร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นในชาติอันเป็นพื้นฐานในการสร้างชาติต่อไป แต่การจัดตั้งมณฑลเทศาภิบาลในระยะแรกเป็นเพียงการรวบรวมหัวเมืองตามชายพระราชอาณาเขตให้ขึ้นเป็นมณฑลโดยมุ่งป้องกันพระราชอาณาเขตให้รอดพ้นจากการคุกคามของชาติตะวันตก เช่นมณฑลลาวเฉียง(พายัพ) มณฑลลาวพวน(อุดร) มณฑลลาวกาว(อีสาน) มณฑลลาวกลาง (นครราชสีมา) มณฑลเขมร(บูรพา) และมณฑลฝ่ายทะเลตะวันตก การจัดการปกครองเทศาภิบาลในครั้งนั้นเท่ากับเป็นการลบล้างความรู้สึกของราษฎรที่ว่าตนเองเป็นคนต่างชาติต่างภาษาอีกต่อไป และให้เกิดสำนึกว่าเป็นคนไทยด้วยกันอย่างแท้จริง อันเป็นการสร้างความผูกพันและความจงรักภักดีที่มีต่อพระมหากษัตริย์องค์เดียวกัน

การสูญเสียอำนาจทางการเมืองและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในระบบการปกครองแบบใหม่ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาในหมู่เจ้าเมือง กรมการเมืองและผู้นำในท้องถิ่นระดับต่างๆในรูปของกบฏหลายครั้ง ครั้งสำคัญคือกบฏผู้มีบุญหรือกบฏผู้มีบุญในมณฑลอีสาน² กบฏเงี้ยวเมืองแพร่³ และกบฏพระยาแชกเจ็ดหัวเมือง⁴ แต่รัฐบาลในส่วนกลางก็สามารถปราบปรามได้ทันทั่วทั้งที่

¹ กรมศิลปากร. รายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ.114. (พ.ศ.2438) หน้า 31.

² เตช บุนนาค. "ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ศ.121," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5(1):78-86; มิถุนายน-สิงหาคม 2510.

³ เตช บุนนาค. "ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ ร.ศ.121," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 6(2):67-80; กันยายน-พฤศจิกายน 2511.

⁴ เตช บุนนาค. "พระยาแชกเจ็ดหัวเมืองคิตขบถ ร.ศ.121," ขบถ ร.ศ.121. 2530. หน้า 57-102.

กล่าวได้ว่าการสร้างชาติด้วยการปฏิรูปการปกครองครั้งใหญ่ใน พ.ศ. 2435 ของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้รัฐบาลมีเสถียรภาพมั่นคงขึ้น สามารถที่จะเอื้อมมือ เข้าจัดการปกครองพร้อมกับรับผิดชอบในสวัสดิภาพของหัวเมืองทุกแห่งทั่วประเทศ¹ ทำให้เกิด ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความเป็น "ชาติ" ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมขึ้น กล่าวได้ว่าการ ปกครองหัวเมืองสยามได้เข้าสู่สมัยปัจจุบันแล้ว ความเป็นปึกแผ่นของชาติจึงค่อยเกิดขึ้นท่ามกลาง การเผชิญหน้ากับการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตก แต่การปฏิรูปบ้านเมืองก็ต้องอาศัยกำลัง คนที่มีความสามารถ ดังนั้นจึงต้องพัฒนาคนเพื่อเป็นกำลังสำคัญในการสร้างชาติด้วยการให้การศึกษา

การปฏิรูปการศึกษา

การสร้างชาติวิธีหนึ่งที่สำคัญก็คือการปฏิรูปการศึกษาซึ่งมีจุดประสงค์เพื่อผลิตคนเข้ามาช่วย สร้างชาติและการสร้างคนดีที่ชาติต้องการ โดยการจัดระบบการศึกษาจากส่วนกลางเพื่อสร้างสำนึก ในความเป็นชาติว่าเป็นคนไทยด้วยกัน แทนความสำนึกในท้องถิ่นหรือเผ่าพันธุ์

เครื่องมือที่ใช้ในการกล่อมเกลาคคนให้เป็นคนดีที่ชาติต้องการก็คือการกำหนดหลักสูตร ตำรา เรียนแบบเรียนหลวง วิชาวิทยาศาสตร์ พงศาวดาร ภาษาไทย เพื่อสอดแทรกความเป็นชาติไทย และใช้ภาษาไทยเป็นสื่อกลางในการถ่ายทอด²

มูลเหตุของการปฏิรูปการศึกษาสืบเนื่องมาจากการคุกคามพระราชอาณาเขตของจักรวรรดิ นิยมตะวันตก จึงต้องสร้างชาติ สร้างประชาชนตามที่ชาติต้องการ จะทำเป็นคนไป หูหนวกและต้อตึง³ อีกต่อไปไม่ได้ และเห็นว่าการศึกษาดตามแบบสมัยใหม่มีความสำคัญเป็นอันดับหนึ่ง⁴ จะได้เป็นเครื่องมือช่วยให้ผู้พ้นจากการเป็นทาสได้มีความรู้ในการยังชีพจะได้ไม่กลับมาเป็นทาสอีก และจะได้ฝึกหัด

¹ วุฒิชัย มูลศิลป์ และสมิทธิ อ้องสกุล. มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ. 2524. หน้า 27.

² สุมินทร์ จุฑาทู. การกล่อมเกลากองทัพเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงเป็นสื่อในสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2529. หน้า 160-171.

³ วุฒิชัย มูลศิลป์. แนวคิดทางการศึกษาของไทย พ.ศ. 2411-2475. 2526. หน้า 61-62.๕

⁴ สุมินทร์ จุฑาทู. เล่มเดิม. หน้า 42.

คนเข้ารับราชการอีกด้วย ทำให้ได้ประชาชนที่มีคุณสมบัติพร้อมต่อการสร้างชาติของพระองค์

การพัฒนาการคมนาคมขนส่งและการสื่อสาร

การสร้างชาติจะประสบผลสำเร็จมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ การคมนาคมขนส่งและการสื่อสารก็เป็นเครื่องมือหนึ่งที่จะช่วยในการสร้างชาติ เพราะการคมนาคมที่เอื้อทำให้รัฐบาลกลางสามารถสั่งการ ควบคุม ตรวจสอบ การทำงานของข้าราชการในส่วนภูมิภาคได้ รวมทั้งสามารถรักษาความสงบได้ทันทั่วทั้งที่ แต่สภาพการคมนาคมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังล้าสมัย ยากลำบากในการคมนาคม มีเพียงทางเกวียนและแม่น้ำลำคลองเป็นสำคัญ จึงไม่เพียงพอที่จะป้องกันชาติหากเกิดเหตุการณ์คับขัน ทำให้พระองค์ทรงเห็นความจำเป็นที่จะพัฒนาการคมนาคมให้สะดวก รวดเร็วเพื่อประโยชน์ในทางยุทธศาสตร์และการรักษาเอกราชของชาติ¹ และส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจอีกด้วย² การพัฒนาการคมนาคมทางบกจะให้ความสำคัญกับการรถไฟ เพราะมีความสะดวกรวดเร็วในการเดินทาง ได้ผลตอบแทนสูงแม้จะมีการลงทุนมากก็ตาม แต่ก็เอื้ออำนวยในการกระชับการปกครองในหัวเมืองให้ใกล้ชิดกับส่วนกลางทั้งในด้านการปกครองและวัฒนธรรม³ นอกจากนั้นการรถไฟยังเกิดประโยชน์ที่สำคัญ เช่น "...รถไฟไม่ว่ามีไปทางใดก็ย่อมนำความเจริญ และย่อมเกื้อกูลให้คนทั้งปวงมีความรู้สึกรักชาติของตนยิ่งขึ้นอีก ความซบเซาเป็นหัวข้อที่สำคัญที่จะทำให้เกิดความเจริญของบ้านเมืองได้..."⁴

การรับราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงเป็นการสานต่อการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่การสร้าง "ชาติ" ให้เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาหนึ่งไม่สามารถเกิดขึ้นได้ ดังนั้นการสร้างชาติของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า

¹ เกื้อกุล ยิ่งยงอนันต์. การพัฒนาการคมนาคมทางบกในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2519. หน้า 48.

² แหล่งเดิม. หน้า 56.

³ สมใจ ไพโรจน์ธีรรัตน์. บทบาทของเทศมณฑลอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6. 2517. หน้า 479.

⁴ เกื้อกุล ยิ่งยงอนันต์. เล่มเดิม. หน้า 62.

เจ้าอยู่หัวเป็นเพียงการเริ่มต้นสร้างกรอบของพระราชอาณาเขตประเทศสยามให้เห็นชัดเจนเป็น
 รูปธรรมเท่านั้น แต่มิได้สร้างให้ประชาชนในพระราชอาณาเขตมีความสำนึกในความเป็นชาติขึ้นมา
 จึงเป็นหน้าที่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่จะต้องทรงสานต่อการสร้างชาติของ
 พระราชบิดา ด้วยการสร้างความรู้รักภักดีให้เกิดขึ้นภายในจิตใจของคนไทย ซึ่งเป็นการสร้างชาติ
 ในลักษณะของนามธรรม และไม่อาจจะมองเห็นเป็นรูปธรรมเหมือนกับการสร้างชาติของพระราชบิดา
 วิธีการที่เหมาะสมที่สุดที่จะดำเนินการสานต่อนโยบายสร้างชาติของพระราชบิดา พระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงเลือกการดำเนินนโยบายชาตินิยม เพื่อปลูกฝังความรู้รักดังกล่าว
 ให้เกิดขึ้นกับคนไทย ซึ่งจะได้พิจารณา วิเคราะห์การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระ
 พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทต่อไป

ภูมิหลังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายชาตินิยม

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรับราชสมบัติต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชบิดา หลังจากทรงดำรงตำแหน่งองค์รัชทายาทมาตั้งแต่ พ.ศ. 2437 เป็นต้นมา ทำให้ทรงมีความชอบธรรมในการปกครองชาติบ้านเมือง และทรงสานต่อการสร้างชาติที่พระราชบิดาทรงวางรากฐานไว้ด้วยการเลือกนโยบายชาตินิยมมาใช้ในการสร้างชาติ ในขณะที่การคุกคามของมหาอำนาจชาติตะวันตกที่อาจจะเกิดอันตรายต่อเอกราชและความมั่นคงของชาติในรัชสมัยของพระองค์ก็ลดน้อยลง จึงกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงขึ้นครองราชย์อย่างมีเกียรติศักดิ์และความมั่นคงถาวรอย่างมาก

ดังนั้นก่อนที่จะศึกษาถึงการดำเนินนโยบายชาตินิยมของไทยในรัชสมัยของพระองค์ จึงควร จะศึกษาถึงภูมิหลังส่วนพระองค์ในด้านต่างๆ เช่น การเตรียมพระองค์เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์ ทัศนคติความเป็นกษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตย และพระจริยาวัตรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบาย ชาตินิยมของพระองค์ เป็นต้น

การเตรียมพระองค์เพื่อเป็นพระมหากษัตริย์

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 29 ในพระบาท สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเป็นพระราชโอรสองค์ที่ 2 ในสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงพระราชสมภพเมื่อวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2423 ได้เสด็จไปทรงศึกษา ณ ประเทศอังกฤษ ในระหว่างนั้นทรงได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่ง เป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ. 2437¹

¹ กรมศิลปากร. ร.5 ว.22/2 ร่างพระราชโองราชเลขของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึงเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ. ม.ป.ป.

ภายหลังจากที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก ทิวงคตลง

ก่อนที่จะเสด็จกลับประเทศไทยได้เสด็จประพาสประเทศต่างๆในยุโรป สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น เพื่อกระชับสัมพันธไมตรี เมื่อเสด็จกลับประเทศในพ.ศ. 2445 ก็เสด็จออกผนวชที่ วัดบวรนิเวศวิหาร และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ดำรงตำแหน่งผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ในระหว่างที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสยุโรปเพื่อรักษาพระองค์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคตในวันที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2453 สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารจึงเสวยราชย์ เป็นพระมหากษัตริย์พระองค์ที่ 6 แห่งจักรีบรมราชวงศ์ ในขณะที่มีพระชนมายุได้ 30 พรรษา ทรงอยู่ในสิริราชสมบัตินาน 15 ปี เสด็จสวรรคตด้วยพระโรคโลหิตเป็นพิษในพระอุทร เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2468 ขณะมีพระชนมายุเพียง 44 พรรษา ทรงมีพระราชธิดาเพียงพระองค์เดียว คือ สมเด็จพระเจ้าภคินีเธอ เจ้าฟ้าเพชรรัตนราชสุดาสิริโสภาบรมราชินี อัมพรสุดีแด่ สมเด็จพระนางเจ้าสุวัทนา พระวรราชเทวี

ช่วงเวลา 9 ปีที่ประทับ ณ ประเทศอังกฤษ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ได้รับการฝึกฝนอบรมเพื่อเป็นพระมหากษัตริย์อย่างใกล้ชิดจากสมเด็จพระบรมราชชนก เหมือนเช่นที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมารพระองค์แรก ทรงได้รับ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระวิตกว่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ อาจจะทรงมีความคิดเป็น "แบบฝรั่ง" ¹ จนเกินไป อีกทั้ง "... จะเป็นเหมือนหนึ่งคนที่เข้ามาใหม่ไม่รู้จักผู้ใดตลอดจนประชากรราษฎร..." ² แม้ว่าพระองค์จะเคยทรงให้การศึกษาอบรมแก่ สมเด็จพระบรมฯ ก่อนที่จะเสด็จไปศึกษาต่อที่ประเทศอังกฤษ แต่ก็มีได้ทรงอบรม สั่งสอนในฐานะ องค์รัชทายาทที่ต้องรับผิดชอบปกครองแผ่นดินต่อไป จนเมื่อเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศทิวงคต เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ ทรงดำรงพระฐานะเป็นรัชทายาทสืบต่อมา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรง เตรียมพระองค์ให้กับเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธในฐานะพระมหากษัตริย์ในอนาคตหลายประการ เช่นการ

¹ กรมศิลปากร. ร.5 ต.22/1 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงพระเจ้าอนงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสณ. ลงวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ. 113.

² แหล่งเดิม.

สถาปนาเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร การเข้ารับราชการทหาร การจัดการศึกษา และการปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทนพระองค์

ประการแรกทรงประกาศสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับหนังสือกราบบังคมทูลจากพระบรมวงศานุวงศ์ เสนาบดี ข้าราชการน้อยใหญ่ขอให้ทรงแต่งตั้งพระราชทายาท โดยอ้างเหตุผลว่า

...ด้วยการที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารเสด็จสวรรคตโดยที่ไม่มีผู้ใดจะคิด เห็นได้ในครั้งนี้เป็นที่ทุกข์โศกเศร้าโศกเป็นล้นเกล้าอยู่ทั่วกันแล้ว แลยังมีทันทจะคลายความทุกข์โศกในวันนี้ ก็ยังเกิดมีความวิตกทุกข์ร้อนเพิ่มเติมขึ้นตามเหตุอันเป็นที่เศร้าโศกอยู่นี้ อีก ด้วยการที่ยังไม่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯสถาปนาสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอพระองค์ใดไว้สืบต่อแทน สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ดังเช่นมีในพระราชบัญญัติที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯพระราชทานประกาศให้ทราบทั่วกันไว้แต่ก่อน เพื่อที่จะได้รักษาขัตติยโบราณราชประเพณี ให้เป็นที่มั่นคงแน่นอน แลป้องกันสรรพอุบัติเหตุอันตรายที่จะบังเกิดขึ้นในแผ่นดินโดยความที่ไม่ทราบเกล้าฯแน่งนี้ ก็เป็นอันเหมือนหนึ่งว่าพระราชบัญญัติแลธรรมเนียมอันดีแล้วนั้นขาดสูญอยู่ ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายขอพระราชทานพระบารมีปกเกล้าฯได้ทรงพระราชดำริห์ถึงการซึ่งจะได้ประดิษฐานสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอไว้ในพระฐานันดรศักดิ์แลพระเกียรติยศแห่งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเหมือนดังที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯมาแล้วแต่ปางก่อน เพื่อจะได้เป็นที่ร่มเย็นเป็นการระงับความวิตกทุกข์ร้อนแลให้เป็นที่ทราบเกล้าฯในพระบรมราชประสงค์แลมีพระราชบัญญัติเป็นการแน่นอนตามขัตติยราชประเพณีสืบไป เมื่อมีพระกระแสบรมราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯสั่งไว้ประการใด ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความยินยอมพร้อมใจกันปรนนิบัติตามพระบรมราชประสงค์นั้นทุกประการ...¹

การประกาศสถาปนาสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารในครั้งนี้ทั้งในและต่างประเทศ เป็นการยืนยันความชอบธรรมในการเป็นพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อจากสมเด็จพระบรมราชชนกอย่างมั่นคง

¹ กรมศิลปากร. ร.5 ว.22/2 ร่างพระราชโองการของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึงเจ้าฟ้ามหาวิชิตราช. ม.ป.ป.

ประการต่อมาคือทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงเข้ารับราชการทหาร ดำรงพระยศเป็นนายร้อยโททหารบก ในกองทหารมหาดเล็กล้อมวัง เพื่อให้เป็นไปตามโบราณราชประเพณี และมีพระประสงค์ที่จะให้เป็นการศึกษาทหารแก่พระราชโอรส การที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งเพียงนายทหารชั้นผู้น้อยเพื่อจะได้เรียนรู้ถึงการอยู่ภายใต้การบังคับบัญชาของผู้ใหญ่ก่อนที่จะเป็นผู้บังคับบัญชาต่อไปในภายหน้า¹ และนอกจากนี้ยังทรงมีพระราชดำริว่า เมื่อเป็นองค์รัชทายาทแล้วทรงมีความสำคัญจึงควรมีผู้นุบาลเป็นพิเศษ กล่าวคือ "...ลูกเป็นที่สำคัญควรมีข้าราชการฝ่ายทหารผู้หนึ่ง ฝ่ายพลเรือนผู้หนึ่ง ซึ่งจะช่วยกันพิทักษ์รักษา..."² จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์ (อืด สุกุมิตร) และร้อยเอกหลวงสิทธิยานุกการ (อุ่ม อินทรโยธิน) ออกไปเป็นองค์ครีษประจําพระองค์สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร โดยมีหน้าที่

... เพื่อจะป้องกันสรวนอันตรายอย่าได้มาฟ้องพยานมกุฎราชกุมาร อันตั้งอยู่ในที่ไกลตาไกลตัว ซึ่งเป็นที่หวงใยของเราอย่างยิ่ง และอย่าให้มีความเกรงกลัวในทางที่ไม่ชอบไม่ควร ให้ว่ากล่าว ทักท้วงตามที่เห็นว่าดี อย่าให้สงสัยว่าถ้าเมื่อทำเช่นนั้นจะเป็นเหตุให้ลูกฟ้องพ่อ หรือเป็นอันตรายแก่ตัวสืบไปภายหลัง...

การจัดการศึกษาสำหรับองค์รัชทายาทก็มีความสำคัญในการปลูกฝังความรู้ความสามารถในการที่จะนำไปใช้ปกครองบ้านเมืองต่อไป ดังนั้นการจัดการศึกษาขององค์รัชทายาทส่วนใหญ่มีผลมาจากคำกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์⁴ เกือบทั้งสิ้น

¹ กรมศิลปากร. ร.5 ว 22/2 ร่างพระราชโองราชเลขพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึงเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ. ม.ป.ป.

² พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยามนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ร.ศ.113-118. ลงวันที่ 30 มกราคม ร.ศ.113. 2504. หน้า 4.

³ แหล่งเดิม. หน้า 4.

⁴ เป็นข้าราชการสังกัดกระทรวงมหาดไทยได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรีพจนกิจพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ และเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี(ม.ร.ว.เปีย มาลากุล) เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ตามลำดับ.

ในส่วนทองสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ทรงเห็นว่าควรจะเรียนทางด้านทหารมากกว่าด้านพลเรือน และทรงถือว่าใครที่ไม่ได้เรียนการทหารไม่ใช่พวกของพระองค์¹ ซึ่งตรงกับพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่าการศึกษาของพระราชโอรสให้เรียนทางด้านการทหารเสียก่อนแล้ว จึงจะไปเรียนวิชาด้านพลเรือนมีวิชากฎหมาย เป็นต้น² โดยทรงมีพระราชดำริว่า

...ลูกโต(รัชกาลที่ 6)ซึ่งไปเป็นทหารในชั้นต้นนั้นเห็นเป็นการมีคุณด้วยเหตุว่าการทหารในกรุงเทพนี้จะเรียกว่าไม่มีเสียก็ได้ หากที่เรียนรู้ในบางกอกไม่ได้ ผู้ซึ่งมีบรรดาศักดิ์มากแลจะเป็นใหญ่สืบไปภายหลัง ถ้ามีความรู้ในทหารจะได้คิดจัดการทหารพม่าทางจะพูดจาให้เข้าใจกันได้ และจะเป็นตัวอย่างที่ให้แก่คนที่ไปทหารมีใจไม่เบื่อหน่ายย่อท้อด้วยเห็นว่าเป็นหน้าที่ของคนเราจะเป็น...³

ดังนั้นพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชานุญาตให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมารทรงเข้ารับการศึกษาวิชาทหารเบื้องต้นกับพันโทอุ้ม นายทหารปืนใหญ่ของอังกฤษ เป็นผู้ถวายการศึกษาทั้งด้านทฤษฎีและพลเรือน เฉพาะด้านพลเรือนได้จัดให้พระอาจารย์ชาวอังกฤษคือมิสเตอร์โอลิเวียร์ และพระอาจารย์ชาวสวิสชื่อมองซิเออร์บูวีเยมาสอน⁴ การศึกษาในระยณะนี้เป็นการเตรียมพระองค์เพื่อเข้าศึกษาในโรงเรียนการทหารต่อไปหลังจากเตรียมพระองค์เป็นเวลานาน 4 ปีจึงเสด็จเข้าศึกษาในโรงเรียนนายร้อยแซนเฮิสต์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระ

¹ กรมศิลปากร. ร.5 ต 49/8 หนังสือพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ.116.

² แหล่งเดิม. ลงวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ.116.

³ พระราชพงศาวดารและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยามนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ ร.ศ.113-118. ลงวันที่ 27 มีนาคม ร.ศ.116. 2504. หน้า 231.

⁴ กรมศิลปากร. ร.5 ต.49/12 พระยาราชวัลดมานุสิขรกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 22 ธันวาคม ร.ศ.115.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเห็นชอบด้วยเพราะจะได้เป็น "โปรเฟสชัน(profession = อาชีพ) อันหนึ่ง" สำหรับพระราชโอรสและเป็น "เครื่องผูกไมตรีกับประเทศอังกฤษ" กับทั้งจะเป็น "เครื่องชั่งถ่วง" ในการที่สมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถฯ เสด็จไปศึกษา ณ ประเทศรัสเซียด้วย¹

การศึกษาต่อวิชาทางทหารเพียงอย่างเดียวย่อมไม่เพียงพอสำหรับพระมหากษัตริย์ไทย ในอนาคตอย่างสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร พระองค์จะต้องเรียนรู้วิชาการฝ่ายพลเรือนด้วย จึงเสด็จเข้าศึกษาวิชาการฝ่ายพลเรือน ณ วิทยาลัยไครส์เชิร์ด มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ด อย่างไรก็ตามที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้อยู่ในฐานะนักศึกษาทั่วไปที่จะได้รับปริญญา² คือทรงมีพระอาจารย์มาถวายการสอนเป็นพิเศษโดยไม่ได้สอบไล่วิชาชั้นต้นเมื่อแรกเสด็จเข้าศึกษาตามข้อบังคับของมหาวิทยาลัย แต่เป็นวิธีการศึกษาที่ทางมหาวิทยาลัยจัดไว้สำหรับเจ้านายและขุนนางชั้นผู้ดีเข้าไปศึกษาเท่านั้น³ พระอาจารย์ของพระองค์จึงเห็น้องต้องกันว่าควรที่พระองค์จะทรงพระราชนิพนธ์พงศาวดารเรื่องหนึ่ง เพื่อเป็นเกียรติยศที่ได้เคยเสด็จมาศึกษาในมหาวิทยาลัยแห่งนี้ จึงได้ทรงพระราชนิพนธ์ประวัติศาสตร์ยุโรปเรื่อง "สงครามสืบราชสมบัติโปแลนด์" War of the Polish Succession ให้ไว้แก่มหาวิทยาลัย⁴ และเสด็จกลับประเทศไทยตามพระประสงค์ของสมเด็จพระบรมราชชนก ด้วยเหตุผลที่ว่า "...พระมกุฎราชกุมารได้เล่าเรียนมีความรู้เป็นพื้นอยู่บ้างแล้ว เมื่อกลับกรุงเทพมหานครจะจัดทำกาทำได้เร็วเท่าใดก็ยิ่งดีขึ้น เพราะสิ่งที่ต้องการเข้ามาเรียนในเมืองไทยให้รู้ลักษณะหน้าที่ของบ้านเมืองยังไม่มีที่สุด..."⁵

¹พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยามานวรีพจนกิจและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ร.ศ.113-118. ลงวันที่ 12 พฤศจิกายน ร.ศ.118. 2504. หน้า 167.

²กรมศิลปากร. ร.5 ต.49/26 พระยาราชวัลลภานุรักษ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 15 มีนาคม ร.ศ.118(พ.ศ.2442).

³พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์. เจ็ดรอบอายุ. 2512. หน้า 21.

⁴กษ. ร.5 ต.49/26. หน้าเดิม.

การศึกษาในต่างประเทศของพระองค์จึงยุติลง พอสรุปได้ว่าในการศึกษาของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์มิได้มีโอกาสเลือกศึกษาตามพระราชประสงค์เป็นเพราะเกิดการเปลี่ยนแปลงในพระฐานะนครศักดิ์และเพื่อความสอดคล้องกับนโยบายทางการเมืองระหว่างประเทศของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ตลอดจนสถานการณ์แวดล้อม ทักษะคติ แนวความคิดและการตัดสินใจของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับการล้มเลิพระทัยของรัชกาลที่ 6 ที่ยังไม่สามารถตัดสินใจพระทัยได้ว่าทรงโปรดที่จะศึกษาในทิศทางใด

การปฏิบัติพระราชกิจแทนพระองค์ ของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร นอกจากจะทรงได้รับประโยชน์ทางด้านการศึกษาพระองค์แล้ว ยังทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจแทนองค์สมเด็จพระบรมราชชนกด้วย กล่าวคือการเสด็จแทนพระองค์ อันเป็นการสร้างสัมพันธไมตรีด้วยการเยี่ยมเยียนราชสำนักต่างๆ ในทวีปยุโรปและเสด็จแทนพระองค์ในงานพระราชพิธีอันสำคัญของราชสำนักเหล่านั้น เช่น เสด็จร่วมงานฉลองพระชนมายุ 60 พรรษาของสมเด็จพระนางเจ้าวิกตอเรียแห่งอังกฤษ ใน พ.ศ. 2440 เสด็จพระราชดำเนินในงานพระราชพิธีฝังพระศพสมเด็จพระนางหลุยซา พระมเหสีในพระเจ้าคริสเตียนที่ 9 แห่งเดนมาร์กใน พ.ศ. 2441 งานพระราชพิธีฝังพระศพดยุกออฟเชกส์โคเบิร์กในพ.ศ. 2443 และพระราชพิธีราชาภิเษกพระเจ้าอัลฟองโซแห่งสเปน หรือเสด็จในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระเจ้าเอ็ดเวิร์ดที่ 7 ใน พ.ศ. 2445 เป็นต้น

เมื่อเสด็จกลับประเทศไทยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงเข้ารับราชการทหาร ทรงได้รับพระยศเป็นนายพลเอกราชองครักษ์ บัญชาการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ และตำแหน่งจเรทหารบก ในการเข้ารับราชการทหารในครั้งนี้ได้เป็นการปฏิบัติราชการทหารอย่างจริงจัง¹ กิจกรรมที่ทรงกระทำโดยมากเป็นเรื่องการให้คำปรึกษาอย่างไม่เป็นทางการ บางครั้งโดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเข้าร่วมประชุมเสนาบดี เพื่อฝึกให้พระองค์ได้มีโอกาสเรียนรู้หลักและวิธีการบริหารราชการแผ่นดิน ตลอดจนสร้างความสัมพันธ์กับบรรดาเสนาบดีซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักในพระราชภารกิจของ

¹ กรมศิลปากร. ร.6 ต.15.4/1 พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร. ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2457.

การเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่ทรงประสบผลสำเร็จอย่างงดงาม ในการบริหารราชการแผ่นดิน และนำพาชาติบ้านเมืองรอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง ด้วยทรง เป็นศูนย์รวมของความจงรักภักดี และความสามัคคีของข้าราชการที่ร่วมกันใช้สติปัญญาความสามารถนำพาบ้านเมืองให้บรรลุพระราชดำริของพระองค์ จึงทรงพยายามปลูกฝังพระราชโอรส ให้เป็นพระมหากษัตริย์ที่ดีตามแบบของพระองค์

ทัศนะความเป็นกษัตริย์

ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุด ทรงเป็นผู้ กำหนดนโยบายและระเบียบวิธีปฏิบัติในการบริหารราชการทุกประการ ความเข้าใจในการเป็น พระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในขณะนั้นว่า เป็นเพราะ โชคชะตา ทำให้พระองค์ทรงเกิดมาเพื่อเป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้น

สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกอย่างมากก็คือทรงเกรงว่าการที่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมารจะทรงมีพระกิริยาท่าทาง ตลอดจนความคิดความอ่านเป็น "แบบฝรั่ง" ซึ่งจะเป็นการไม่เหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับพระมหากษัตริย์ ไทย จึงทรงมีพระราชหัตถเลขาทำฉบับไปยังพระเจ้านั่งงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณในเรื่องนี้ว่า

...เมื่อลูกโต(รัชกาลที่ 6) ได้กลับเข้ามาเมื่อใด ให้ได้มาเชื่อมยากันให้ติดกับข้างไทย อย่าให้ ไก่งแก้งไก๋หว่านโดยทำทางฤาความคิด ซึ่งมีใช้จะห้ามไม่ให้เรียนรู้ความคิดฝรั่ง อยากจะใคร่ให้ เรียนรู้ความคิดของฝรั่ง แต่อย่าให้ต้องถึงจำเป็นจะผ่อนจะโรยให้กลมเกลียวไปตามกาลเวลา ของบ้านเมืองไม่ได้...¹

นอกจากนั้นม.ร.ทอมสันเองก็ยังวิตกในพระราชอัธยาศัย อันอ่อนน้อมถ่อมตนของพระองค์ที่ งดงามแต่ก่อนนั้นหายไปกลายเป็นเห็นแก่พระองค์(Egoistic)และอวดโอ้(Boastful)

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชการที่ 6 ร.5 ว.22/1. พระราชหัตถเลขาของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงพระเจ้านั่งงยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ. ลงวันที่ 5 เมษายน ร.ศ.114(พ.ศ.2438).

มร.ทอมสันจึงได้มีหนังสือบอกมายังพระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ว่า

...พระอัยยาศัยเปลี่ยนไปสองข้อคือ (1) He is not so modest as before (2) He shows inclination to shirk games sport and out-door exercise [ไม่ถ่อมตนเหมือนก่อน และหลีกเลี่ยงการเล่นเกมส์ กีฬา และการออกกำลังกายกลางแจ้ง-ผู้เขียนแปล]...¹

ผู้ที่มีส่วนในการกล่อมเกล่าพระจริยาวัตรของสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมารคนสำคัญคือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ผู้ทำหน้าที่เป็นพระอภิบาลนานกว่าผู้อื่น ซึ่งเป็นผู้ที่กระตุ้นเตือนพระองค์ให้ทรงสำนึกในความเป็นพระมหากษัตริย์ โดยสังเกตได้จากหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ฉบับหนึ่งว่า

...สำหรับคนไทยแล้วพระอุปนิสัยของพระมหากษัตริย์มิใช่สิ่งสำคัญในการปกครองบ้านเมือง เพราะสภาพบ้านเมืองและคนไทยยังไม่อยู่ในฐานะที่จะมีความคิดหรือความกล้าพอที่จะวิพากษ์วิจารณ์ในองค์พระมหากษัตริย์ ชาวสยามทุกวันนี้ปากเสียงก็ยัง ไม่กล้าแหลม เช่นปากเสียงชาวตะวันตกที่เปรื่องปราดผาดโผนถึงแก่พระราชประมุขิต้องพระเจ้าแผ่นดิน ต้องผ่อนผันคอยประเล้าประโลมตาม...²

นอกจากนั้นแล้วพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ยังมีความเห็นถึงพระอุปนิสัยของพระมหากษัตริย์ว่า

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ต.49/11. ลายพระหัตถ์พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 27 กันยายน ร.ศ.114(พ.ศ.2438).

²พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยามนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ร.ศ.113-118. ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน ร.ศ.114.(พ.ศ.2438). 2504. หน้า 78.

...อันใดจะเป็นความเสียหายใหญ่ของคนเรายิ่งกว่าความตามใจตัว ปราบนั่นอันใดจะยากกว่า
ปราบใจตนเองหามีไม จะนั้ยังเป็นผู้เป็นผู้ใหญ่ผู้มีอำนาจที่ใครปราบไม่ได้และปราบตนเองได้
ด้วยแล้ว ใครเล่าจะเอื้อมมาปราบปรามพระองค์ได้ ผู้จะเป็นใหญ่ในภายหน้าควระวัง...
อยู่ในที่บังคับแห่งแบบแผนประเพณีด้วยพระองค์เอง ให้เป็นธรรมเนียมเคยเสียแต่ในพระเยาว์
พรรษา...¹

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ายเดือนให้พระราชโอรสทราบถึง
หน้าที่ของพระมหากษัตริย์ด้วยทรงเกรงว่าต่อไปในภายภาคหน้าจะเกิดความลำบาก เพราะ

...เมืองเราอยู่ในที่เจ้าแผ่นดินทั้งนั้น เจ้าแผ่นดินต้องเป็นผู้เห็นวรั้ง ป้องกันของซึ่งจะ
ไม่ให้แผ่นดินถึงพินาศอับจน เพราะฉะนั้นขอให้ทำตัวไว้ให้ดี อย่าให้เสียชื่อเสียง ในประเทศ
ข้างตะวันตกเคยมีตัวอย่างที่เจ้าแผ่นดินตั้งอยู่ไม่ได้ ถึงต้องถอนเพราะเป็นหนี้...ขอให้ตรึก
ตรองให้ยืดยาว...²

และการที่จะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองต่อไป ให้ผู้คนรักใคร่นับถือนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอบรมให้ปฏิบัติพระองค์ว่า

¹พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี
แต่ยังมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยามนตรีพจนกิจและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ร.ศ.113-118. ลงวันที่
10 พฤษภาคม ร.ศ.115.(พ.ศ.2439). 2506. หน้า 115.

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 5 ร.5 ค 9.2/4. ร่างพระราชหัตถเลขาจาก
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ. ลงวันที่ 11
กรกฎาคม ร.ศ.128(พ.ศ.2452).

...พ่อต้องการนักที่จะให้มีผู้รักใคร่นับถือยกย่องให้มาก เว้นไว้แต่อยากจะทำให้มีความรู้สึกตัว
เลือกเฟ้นและให้รู้ถึงความจริงเห็นอย่างไร แล้วประพุดตโนโอบอ้อมอารีต่อคนทั้งปวงให้
กว้างขวาง อย่างมีเมตตาในถ้อยคำที่ไม่ควรจะเมา ควรจะมีความรักใคร่ต่อผู้ซึ่งมีน้ำใจ
จงรักภักดี...¹

ทัศนะในความเป็นพระมหากษัตริย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับการ
ตอกย้ำจากการที่ทรงพบการเกิดปาฏิหาริย์ที่องค์พระปฐมเจดีย์ ในคืนวันที่ 24 ตุลาคม พ.ศ.2452
กล่าวคือ

...ปรากฏว่ามีแสงสว่างพุ่งขึ้นไปจากยอดองค์พระปฐมขนาดประมาณเท่าลำตาล แสงนั้นพุ่งขึ้น
ไปสูงมากและสะท้อนกลับลงมาสว่างทั่วองค์พระเจดีย์ เห็นองค์พระจากพระราชนาฬิกาที่สนาม
จันทร์ได้ชัด แสงสว่างนั้นคงอยู่ประมาณ 5 นาทีแล้วค่อยๆลดลงหายกลับเข้าไปในองค์ปฐม...²

และการที่องค์พระปฐมเจดีย์แสดงปาฏิหาริย์ถึง 2 ครั้งก่อนที่พระองค์จะขึ้นครองราชย์ทำให้
พระองค์ทรงเชื่อมั่นในบุญญาบารมีของพระองค์มากยิ่งขึ้นว่าทรงเกิดมาเพื่อเป็นพระมหากษัตริย์
นอกจากนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขึ้นครองราชย์แล้ว ทรงพบวัตถุโบราณเป็น
แผ่นสัมฤทธิ์รูปกระบี่ปราบมาร และครุฑปราบมารกับศรโบราณพร้อมด้วยคันศรและสาย³ โดยเฉพาะ
ปลายของศรเป็นรูปวชิรซึ่งพ้องกับพระนามเดิมของพระองค์ราวกับทำขึ้นสำหรับพระองค์ ก็ยิ่งทำให้
พระองค์ทรงเชื่อมั่นว่าทรงเกิดมาเพื่อเป็นพระมหากษัตริย์โดยแท้จริง ดังจะเห็นได้จากทรงมี
พระราชหัตถเลขาไปถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ว่า

¹พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้า
ลูกยาเธอ. ลงวันที่ 11 กุมภาพันธ์ ร.ศ.112(พ.ศ.2438). 2512. หน้า 9.

²ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช. เก็บเล็กผสมน้อย. 2514. หน้า 41.

³แหล่งเดิม.

...ศรโบราณที่พระองค์ได้นำมาให้ในวันนี้ ได้พิจารณาโดยละเอียดแล้วเห็นว่าเป็นของโบราณแท้ ทำด้วยฝีมืออันดีวิจิตรยิ่งนัก ทั้งปลายครีที่เป็นรูปวชิระก็เพื่องจะเคยเห็นครั้งนี้เป็นครั้งแรก นึกดูราวกับจะทำขึ้นสำหรับหม่อมฉัน จึงทำให้เป็นของต้องใจยิ่งนัก...

การที่ได้แผ่นสัมฤทธิ์รูปกระบี่ครุฑพ่าห์จากนครไชยศรี ซึ่งได้ให้ประกอบเป็นธงกระบี่ธูชครุฑพ่าห์น้อยขึ้นแล้วนั้นอย่างหนึ่ง กับการที่ได้ครีนี้ก็อย่างหนึ่งทำให้หม่อมฉันรู้สึกปลื้มใจเป็นอย่างยิ่ง รู้สึกคล้ายๆ ได้ช้างเผือก เป็นอันเข้าใจดีว่าพระราชหฤทัยพระราชอาธิบดีแต่ก่อนๆ ท่านจะทรงรู้สึกอย่างไรเมื่อมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีตัว หม่อมฉันเองไม่ได้หวังว่าจะได้ช้างเผือก เพราะรู้อยู่แล้วว่านับวันจะหายากเข้าทุกที ได้เคยนึกเสียตายอยู่แต่หึงดอยู่แล้วว่า จะมิเลยได้สิ่งไรมาสู่บารมีบ้างเสียฤๅนี้ ก็นับว่าเป็นโชคดีเป็นบุญหนักหนาที่ได้ของสำคัญๆ เช่นกระบี่ธูช ครุฑพ่าห์ และศรโบราณนี้มาภายในต้นปีแห่งรัชสมัย นับว่าเป็นสวัสดิมงคลแก่ตัวหม่อมฉันและพระบรมราชวงศ์จักรี ทั้งสยามรัฐสีมา ประชาชนที่หม่อมฉันได้รับการเป็นผู้ทำนุบำรุง ดูเหมือนเป็นเครื่องเตือนใจให้รู้สึกหน้าที่ของตนที่จะต้องแผ่อาณาแก่ประชาชนทั้งหลายในสยามรัฐ และต้องทำนุบำรุงให้ชาติดำเนินไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น ให้ราษฎรได้รับความร่มเย็นเป็นสุขทั่วกัน ให้ได้คงเป็นไทยอยู่จริงสมนามแห่งชาติเราชั่วกาลปาวสาน...¹

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ทรงยอมรับในบุญญาบารมีของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยได้ทรงสรรเสริญของโบราณที่พบในรัชสมัยนี้ว่า "...เป็นทองวิเศษมาสู่พระบารมีในได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทด้วยอำนาจพระบรมราชบุญญาภิหารเป็นอัศจรรย์..."² ความเชื่อของพระองค์ในเรื่องไสยศาสตร์ โชคลาง ตรงกับความเชื่อของคนไทยโดยส่วนใหญ่ ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ความเชื่อเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ในการสร้างความศรัทธาให้เกิดขึ้นกับสถาบันพระมหากษัตริย์โดยสร้างภาพลักษณ์ของพระองค์ว่าทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงบุญญาภิหาร เหมาะสมควรที่จะปกครองมากกว่าบุคคลอื่น

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.3.6/2. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. ลงวันที่ 26 มีนาคม ร.ศ.129.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.1-16/37. เรื่องแผนกของโบราณและพระราชวิจารณ์.

แม้ในช่วงต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมักจะทรงมีกระแสพระราชดำรัส เน้นย้ำถึงพระราชภารกิจของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์เสมอ เช่น ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาชนที่ท้องสนามหลวง ทรงยืนยันหน้าที่ของพระมหากษัตริย์ว่า

...เรารู้สึกยินดีที่ว่า บัดนี้เราได้รับภาระอันใหญ่และสำคัญยิ่งคือ เป็นผู้ที่ได้รับมอบความเป็นไทยของชาติไว้ในมือ เราก็ถืออยู่ว่าเราก็เกิดมาเป็นคนไทย และในตระกูลกษัตริย์ อันชาติไทยเราที่บรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งขึ้นไว้และได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา...ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นทายาทรับมรดกสำคัญอันนี้ไว้แล้ว ก็ต้องรักษาไว้ให้มั่นคงทั้งต้องอุตสาหะทำนุบำรุงให้มรดกอันนี้เจริญเพิ่มพูนทวีขึ้นกว่าเก่าอีกได้เพียงใดก็นับว่าเป็นกำไรเพียงนั้น...¹

อาจกล่าวได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีทัศนะเกี่ยวกับการเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่เป็นสมมติเทพหรือเทวราชามากกว่าที่จะเป็นกษัตริย์ที่เป็นคนธรรมดา แต่มีอำนาจในการปกครองสูงสุดเหมือนกับพระราชบิดา ทรงมีพระทัยว่าพระองค์ทรงมีความชอบธรรมในการปกครองประเทศ และทรงเชื่อว่าโชคชะตา บุญญาบารมี จะส่งเสริมให้พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีความสำคัญต่อชาติบ้านเมือง ดังนั้นในการดำเนินนโยบายปกครองประเทศตลอดรัชสมัยของพระองค์นั้น จะทรงยึดถึงบทบาทของกษัตริย์ในฐานะผู้นำของชาติ มีบุญญาบารมีที่ประชาชนควรให้จงรักภักดี เชื่อฟัง และปฏิบัติในพระบรมราชาบายของพระองค์² แต่ทัศนะดังกล่าวเพียงอย่างเดียวไม่สามารถช่วยให้การสร้างชาติด้วยนโยบายชาตินิยมของพระองค์ประสบผลสำเร็จได้ ยังต้องขึ้นอยู่กับพระราชจริยวัตรของพระองค์ด้วย

¹ พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2529. หน้า 13.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ก.1/11. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสิทธิราชเดโช. ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

พระราชจริยวัตรที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายชาตินิยม

พระราชจริยวัตรหรือพระราชกรณียกิจส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีหลายประการ แต่ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมได้แก่งานพระราชนิพนธ์หนังสือพิมพ์ และงานละคร ซึ่งพระราชจริยวัตรเหล่านี้เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงมีความสนพระทัยเป็นพิเศษ และทรงนำมาใช้เผยแพร่แนวพระราชดำริในเรื่องต่างๆ

งานพระราชนิพนธ์ ตลอดระยะเวลา 15 ปีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปกครองประเทศได้ทรงมีงานพระราชนิพนธ์เป็นจำนวนมาก คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่ามีประมาณ 963 เรื่อง แยกเป็นประเภทได้ดังนี้

ประเภทนิทานและบทร้อยแก้ว	159	เรื่อง
ประเภทร้อยกรอง	151	เรื่อง
ประเภทสารคดี	179	เรื่อง
ประเภทบทความที่ลงหนังสือพิมพ์	309	เรื่อง
ประเภทโขน ละคร	167	เรื่อง

นับว่าพระองค์ทรงมีพระอัจฉริยภาพเป็นเลิศในด้านงานพระราชนิพนธ์ จึงทรงได้รับการถวายพระสมัญญานามว่า "พระมหาธีรราชเจ้า" และจากการที่ทรงเป็นปราชญ์ทางด้านการศึกษา ทำให้ทรงมีผลงานบทพระราชนิพนธ์มากมาย จึงทรงใช้ความสามารถทางด้านการประพันธ์ เป็นเครื่องมือในการถ่ายทอดนโยบายชาตินิยมของพระองค์ พระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่จึงมักเป็นเรื่องราวเตือนสติคนไทยให้มีความรักชาติ ศาสนา และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ต่อต้านชาวต่างชาติโดยเฉพาะชาวจีน เพราะทรงมีพระราชดำริว่า การที่ประเทศจะเจริญก้าวหน้าทัดเทียมกับนานาชาติ ประชาชนจะต้องมีอุดมการณ์และสำนึกอันใหม่ (New Spirit)¹ นั่นคือความรู้สึกรักชาติ ซึ่งจะ เป็นพลังช่วยกระตุ้นให้ประชาชนกระทำการต่างๆ เพื่อความเจริญก้าวหน้าของประเทศ

¹ มัทนา เกษกมล. การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2517. หน้า 68.

นอกจากนี้ยังทรงปลูกฝังความเป็นพลเมืองที่ชาติต้องการไว้ในบทพระราชนิพนธ์ ด้วยทรงหวังที่จะสร้างค่านิยมในการดำเนินชีวิต การทำงาน และการปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับสภาพการเมืองการปกครองของประเทศ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เป็นการสร้างชาติที่พระองค์ทรงสานต่อจากสมเด็จพระราชบิดา และเป็นที่ยอมรับของคนในสมัยต่อมา ดังปรากฏในประกาศของสำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2482 ว่า

...พระราชกรณียกิจที่เป็นคุณประโยชน์อันใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติเพื่อให้คนไทยตื่นตัวในการรักชาติและบำเพ็ญกรณียกิจอันพึงมีพึงกระทำต่อชาติ ซึ่งในการนี้ได้ทรงพระราชนิพนธ์หนังสือ ร้อยแก้ว คำประพันธ์ และบทละครทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ ล้วนมีวัตถุประสงค์ในทางปลูกชาติเป็นส่วนใหญ่...¹

หนังสือพิมพ์

การออกหนังสือพิมพ์เป็นพระราชจริยวัตรอันหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยมาตั้งแต่ทรงประทับอยู่ที่อังกฤษ โดยทรงออกหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ฉบับแรกที่เป็นภาษาอังกฤษชื่อ The Screech Owl ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์สำหรับเด็กโดยทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ ด้วยพระองค์เองทั้งฉบับ และทรงแจกจ่ายในหมู่ผู้แวดล้อมใกล้ชิดพระองค์ ต่อมาทรงออกหนังสือ The Look On ของสมาคมศิษย์ไทยในอังกฤษ เมื่อเสด็จนิวัติประเทศไทย ก็ยังทรงสนับสนุนกิจกรรมหนังสือพิมพ์อื่นๆ โดยทางอ้อม เช่นทรงพระราชนิพนธ์บทความ กวีนิพนธ์ บทละคร ลงในหนังสือพิมพ์ต่างๆ โดยใช้พระนามแฝง กิจกรรมหนังสือพิมพ์ในรัชสมัยของพระองค์ซึ่งเกิดขึ้นหลายฉบับ*และมีเสรีภาพอย่างมาก² นักหนังสือพิมพ์กล้าพูด กล้าเขียน กล้า

¹ เสถียร พันธรัณย์. พระมงกุฎเกล้ากับเจ้าฟ้าเพชรรัตน. 2513. หน้า 15-16.

* หนังสือพิมพ์ที่ออกในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้แก่พิมพ์ไทย บางกอกใหม่ สยามออฟเซียร์เวอร์ กรุงเทพมหานคร เติลเมล์ ลยามไมตรี ไทยใหม่ จินโนสยามวารศัพท์ บางกอกการเมือง เกราเฮลล์ สยามราษฎร์ สยามลักชี ดงอี๊มันป่อ อี๊วเขี่ยมชินโป หมุ่ยน้ำยิกป่อ แม่เ้ากอป่อ

² ทิพย์สุเนตร นาคธนา. บทละครพูดร้อยแก้วพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516. หน้า 3.

วิจารณ์การบริหารประเทศของรัฐบาลในฐานะสื่อมวลชน รัฐบาลเองก็ได้รับประโยชน์จากการวิพากษ์วิจารณ์ของหนังสือพิมพ์ โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของหนังสือพิมพ์ และพระองค์เองก็เป็นนักหนังสือพิมพ์พระองค์หนึ่ง จึงมิได้ควบคุมกิจการหนังสือพิมพ์แต่ประการใด แต่ทรงใช้หน้าหนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการแสวงหาความร่วมมือของประชาชนในการดำเนินนโยบายปกครองประเทศของพระองค์ ถ้าหนังสือพิมพ์เสนอเรื่องราวที่อาจจะเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดของชาติ ก็ทรงพระราชนิพนธ์ตอบโต้ความคิดเห็นเช่นนั้น อย่างอาภัพ พระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่มักเป็นบทความปลุกใจให้รักชาติ ต่อต้านชาวต่างชาติ ข้าราชการทรยศ การสงคราม เหตุการณ์บ้านเมืองทั้งในและต่างประเทศ ซึ่งล้วนสอดแทรกพระราชดำริในการปกครองประเทศของพระองค์แทบทั้งสิ้น

ละคร

พระราชจริยวัตรอีกประการหนึ่งซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยเป็นพิเศษตั้งแต่ประทับอยู่ที่อังกฤษก็คือการแสดงละคร โดยทรงนำบทพระราชนิพนธ์ที่สามารถแสดงละครได้มาทำเป็นละคร ซึ่งเป็นมหรสพที่ให้ความบันเทิงแก่ประชาชนในสมัยนั้น* นอกจากนี้จะทรงกำกับการแสดงแล้ว บางครั้งยังทรงร่วมแสดงละครด้วยอย่างไม่ถือพระองค์ ด้วยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะใช้การละครเป็นเครื่องมือในการสอนการเมืองแก่โดยอ้อมแก่ประชาชนที่ไม่มีความรู้ทางการเมืองมาก่อนก็จะเข้าใจ หรือสอดแทรกเรื่องของการเมืองการปกครองให้ผู้ชมได้คิด ได้เลือกแต่ในสิ่งที่ดีจากละครด้วยตนเอง ทรงอาศัย "ปาก" ของละครในการแถลงพระราชดำริของพระองค์ รวมทั้งพระราชวิจารณ์ที่เกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ความเป็นพลเมืองดีที่ชาติต้องการอีกด้วย¹

*มหรสพที่นิยมกันในสมัยนั้นได้แก่ โขน ละครรำ ละครร้อง และลิเก ส่วนละครพูดยังไม่เป็นที่นิยมกันแพร่หลาย

¹ทิพย์สุเนตร นาคธน. บทละครพูดร้อยแก้วพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516. หน้า 77.

จากการศึกษาภูมิหลังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่าทรงมีความพร้อมที่จะปกครองประเทศสืบต่อจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ไม่ว่าจะเป็นความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ การได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก และพระราชจริยาวัตรที่เอื้อต่อการปกครองประเทศ แต่ภูมิหลังส่วนพระองค์เพียงประการเดียวยังไม่เพียงพอที่จะมีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายสร้างชาติต่อจากพระราชบิดา เพราะยังมีปัจจัยต่างๆ อีกหลายประการที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายสร้างชาติของพระองค์ภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยมที่ว่า "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ซึ่งจะได้ศึกษาในบทต่อไป

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินนโยบายชาตินิยมของ
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

การศึกษาภูมิหลังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในบทที่ผ่านมา ทำให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความพร้อมในการเป็นพระมหากษัตริย์ และการที่ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศตะวันตก ทำให้ทรงมีโอกาสดำรงศึกษาถึงความเจริญก้าวหน้าของชาติตะวันตก ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่นการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม และเมื่อหันกลับมามองสังคมไทย ก็ทรงพบว่าสิ่งที่สังคมไทยยังไม่เจริญก้าวหน้าขึ้นเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการ เป็นทั้งปัจจัยเร่งและปัจจัยผลักดันให้ทรงดำเนินนโยบายปกครองประเทศ ซึ่งสังคมไทยในขณะนั้นมีแนวโน้มว่าจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอย่างแน่นอน

- ปัจจัยเร่งที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ในการปกครองประเทศโดยเร็ว ได้แก่ ⁽¹⁾ ความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ที่เปลี่ยนแปลงไป
- (2) อิทธิพลของชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจ ประกอบกับการขาดความสำนึกร่วมกันของคนในชาติ
- ส่วนปัจจัยผลักดันที่สนับสนุนให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ในการปกครองประเทศตลอดรัชสมัยของพระองค์ ได้แก่การเปลี่ยนแปลงการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของประเทศต่างๆ การแพร่หลายของแนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและลัทธินิยม ตลอดจนการสร้างเกียรติภูมิของชาติไทยให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ

ความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ของสังคมไทย

แต่เดิมมาพระมหากษัตริย์จะทรงปกครองประเทศตามที่ทรงเห็นสมควร โดยมีต้องคำนึงถึงความเห็นของราษฎรว่าจะเห็นด้วยหรือไม่ เพราะราษฎร "...มีความจงรักภักดี เชื่อมั่นในพระปรีชาญาณของพระมหากษัตริย์ เมื่อทรงจัดการอย่างใดแล้วก็เห็นว่าเป็นการดี..."¹ แต่ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา สถาบันพระมหากษัตริย์ตามระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์คลาญความศักดิ์สิทธิ์ลง ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของสมเด็จพระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถต่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ว่า

...นับตั้งแต่ปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเป็นต้นมา ความเชื่อมั่นของราษฎรในพระบรมราชาบายตั้งว่ามาข้างต้นดูเบาบางลงมาก เกิดมีความเห็นว่าทำอย่างนั้นจะดีกว่าอย่างนี้จะดีกว่า ทำอย่างนั้นเป็นการเดือดร้อนแก่ราษฎรอย่างนี้เป็นประโยชน์แก่ราษฎรความคิด ดังนี้มีแพร่หลายก็เนื่องจากราษฎรมีความรู้มากขึ้น โดยที่ได้ทรงพระมหากรุณาจัดการศึกษาให้เจริญขึ้นโดยเร็วพลัน ผิดกว่าแต่ก่อนมาก..."²

ราษฎรโดยเฉพาะปัญญาชนมีความสนใจในกิจการบ้านเมืองมากขึ้นอันเป็นผลมาจากการได้รับการศึกษาแบบใหม่และการแพร่หลายของอารยธรรมตะวันตกตลอดจนการรับรู้ข่าวสารผ่านทางหนังสือพิมพ์ ทำให้แนวความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกเกี่ยวกับ ลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) เริ่มแพร่หลายเข้ามาในสังคมไทย³ คนไทยได้รับรู้เรื่องราวการเปลี่ยน

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 กท.1/12. ลายพระหัตถ์พระเจ้านั่งยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2454.

² แหล่งเดิม.

³ ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ.2411-2475. 2523. หน้า 172.

แปลงการปกครองในประเทศต่างๆ เช่นญี่ปุ่นประกาศใช้รัฐธรรมนูญในพ.ศ. 2432 เป็นการลดพระราชอำนาจของสมเด็จพระจักรพรรดิ เป็นพระประมุขของชาติภายใต้รัฐธรรมนูญเท่านั้น มีการจัดกองทัพให้มีประสิทธิภาพจนสามารถเอาชนะจีนในพ.ศ. 2438 และเอาชนะรัสเซียในพ.ศ. 2448 จนได้รับการยอมรับจากมหาอำนาจชาติตะวันตกว่าญี่ปุ่นเป็นอารยประเทศชาติหนึ่ง การปฏิวัติในตุรกีของพวกเติร์กหนุ่ม (Young Turk) เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองด้วยการลดพระราชอำนาจของสุลต่านในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาอยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญในพ.ศ. 2451¹ หรือการปฏิวัติในจีนเมื่อ พ.ศ. 2454 ภายใต้การนำของ ดร.ซุนยัตเซ็น ที่สามารถล้มล้างราชวงศ์ชิง และสถาปนากการปกครองในระบอบสาธารณรัฐ มีประธานาธิบดีเป็นประมุขในการบริหารการปกครองประเทศแทนองค์จักรพรรดิ²

การรับรู้ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้ปัญญาชนคนรุ่นใหม่รู้สึกไม่พอใจระบบการปกครองแบบเก่าอันเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่องค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสูงสุดเพียงพระองค์เดียวที่รับผิดชอบในการปกครองบ้านเมือง ซึ่งมีใช้ระบอบการปกครองที่เขาพอใจอย่างเต็มที่อีกต่อไป³ เพราะอาจจะมิขัดฉัดผลัดในการดำเนินนโยบายการปกครองได้ จึงมีความปรารถนาที่จะเห็นประเทศชาติเปลี่ยนแปลงการปกครองไปในรูปแบบเสรีนิยม⁴ แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีความมั่นใจพระราชหัตถ์ว่าระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ยังเป็นระบบการปกครองที่เหมาะสมกับเมืองไทยในขณะนั้นมากที่สุด แม้ว่าจะทรงยอมรับว่าระบอบการปกครองแบบนี้เริ่มไม่เป็นที่พึงปรารถนาเท่าใดนักและไม่แน่นอนว่าจะเป็นการปกครองที่ดี แต่การที่จะเปลี่ยนแปลงสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็เท่ากับเป็นการทำลายความรู้สึกจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ของคนไทยที่มีมาหลายชั่วอายุคน ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่ง่ายดายนัก และถ้าหากว่าราษฎรมีความประสงค์ตรงกันแล้ว การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองของไทยก็คงเป็นไปได้เหมือนอย่างประเทศอื่นๆ ซึ่งพระองค์เองก็ไม่

¹ Roderic H. Davidson. Turkey. 1968. p.91-108.

² Harold M. Vinacke. History of the Far East in Modern Times. 1964. p. 203-225.

³ อัจฉราพร กุณฑลย์. กบฏ ร.ศ.130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครองและกลุ่ม "ทหารใหม่". 2524. หน้า 55.

⁴ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เจ้าชีวิต. 2514. หน้า 57.

สามารถทดแทนได้เช่นกัน¹ สิ่งที่ทำให้พระองค์ทรงมีพระทัยว่าราษฎรยังคงจงรักภักดีต่อพระองค์ โดยเฉพาะราษฎรที่อยู่ห่างไกลกรุงเทพฯ ซึ่งยังไม่ได้รับอิทธิพลแนวความคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองเหมือนกับคนในกรุงเทพฯ ก็เมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองตะวันตกตั้งแต่เมืองนครปฐม ถึงกาญจนบุรีในเดือนมกราคม พ.ศ. 2456 ทรงบันทึกไว้ว่า

...ส่วนข้อที่ว่าใครๆ จะต้องการเปลี่ยนแปลงในลักษณะปกครองนั้น เมื่อได้ไปแลเห็นเวลาที่ราษฎรพากันแตกตื่นมา "ชุมนุม" แล้ว ก็เห็นได้ทันทีว่าคนไทยหมู่หมื่นได้มีความต้องการจะเปลี่ยนแปลงอะไรเลย และถ้าขึ้นจะเปลี่ยนแปลง ไปก็คงได้ทำเล่นเป็นผิวๆ เท่านั้น และจะทำได้แต่เฉพาะในบางกอก..."²

ดังนั้นชาวไร่ชาวนาในชนบทอาจจะไม่พอใจการบริหารราชการแผ่นดินของพระองค์อยู่บ้าง แต่ก็ยังคงมีความจงรักภักดีและเคารพรักในองค์พระมหากษัตริย์ และยอมรับพระราชอำนาจอันเด็ดขาดในการปกครองของพระองค์โดยสมบูรณ์³ ว่า การที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจสูงสุดในการกำหนดแนวนโยบายและระเบียบวิธีปฏิบัติราชการเพราะ "...เป็นผู้ที่ได้รับมอบให้ถืออำนาจของประชาชนในการปกครองประเทศ และป้องกันรักษาชาติบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข ฉะนั้นจึงเป็นหน้าที่ของทุกคนที่จะต้องจงรักภักดี ตั้งใจรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างเต็มสติกำลังความสามารถ..."⁴ และทรงใช้พระราชอำนาจนั้นอย่างเต็มที่โดยทรงตระหนักถึงการใช้อำนาจของพระองค์เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนเป็นสำคัญ ดังทรงมีพระราชดำรัสไว้ว่า

¹ จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ร.ศ. 131). 2517.

หน้า 175-191.

² แหล่งเดิม. หน้า 55.

³ ฟรานซิส บี. แซร์. พระยาภิรมย์ไมตรี. แปลโดยอาเยดา กิริณกุลและคนอื่นๆ. 2514.

หน้า 97-98.

⁴ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปลุกใจเสือป่า. 2506. หน้า 48.

...วิธีการดำเนินของผู้ที่เป็นใหญ่ ผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจ ถ้าจะสารวณใช้แต่อำนาจเพื่อให้การนั้นสำเร็จไปถ่ายเดียวที่ยากที่จะได้ผลสมประสงค์เพราะในสมัยนี้คนเราย่อมมีความรู้ความคิดมากขึ้นแล้ว ก็ย่อมอยู่ในบังคับก็เฉพาะในส่วนที่เป็นธรรม ซาติที่ซึ่งมีความเจริญแล้วย่อมรู้จักเวลาที่ควรฟังคำบังคับและรู้จักเวลาที่ไม่ควรฟังคำบังคับ... เพราะฉะนั้นผู้ที่บังคับก็ต้องรู้จักว่าสิ่งใดเป็นธรรม และสิ่งใดเป็นอธรรมถ้าจะบังคับเสียตะบิงไปไม่เลือกว่าควรหรือไม่ควร แม้ผู้ที่อยู่ในปกครองไม่ประพฤติตาม ถึงจะใช้อำนาจกดขี่เช่นแต่ก่อนก็คงไม่สำเร็จ...¹

ราษฎรเองก็ยังไม่มีความรู้พอที่จะปกครองตนเองและชาติบ้านเมืองได้ ถ้าให้มีสิทธิในการตัดสินใจเองก็อาจจะนำไปใช้ในทางที่ผิด และเป็นผลร้ายต่อชาติบ้านเมืองได้ ดังที่ทรงยกตัวอย่างว่า

...ซึ่งโดยส่วนใหญ่สภาพสังคมไทยมักจะถือว่า เรื่องการเมืองเป็นของชนชั้นศักดินา เจ้าใหญ่นายโตเป็นผู้ทำ ราษฎรส่วนใหญ่ไร้ความรู้ก็มักจะทำมาหากินหรือปล่อยวิถีชีวิตไปตามบุญตามกรรม ยึดประเพณีเก่าๆ เป็นหลักในการดำเนินชีวิต จึงทำให้คนส่วนใหญ่ยึดมั่นในประเพณีและวิถีชีวิตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ มีการเปลี่ยนแปลงยาก(Resistant to change) ไม่อยากจะเปลี่ยนแปลงอะไรแม้ระบบเก่าจะล้าสมัยก็ตาม...²

แต่ในปลายรัชสมัยของพระองค์ความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ของสังคมไทยได้เปลี่ยนแปลงไป ดังที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงบันทึกไว้ว่า

¹ไสว วัฒนเศรษฐ์. วาทะพระมงกุฎเกล้าฯ. 2506. หน้า 127.

²ชัยอนันต์ สุภาวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ. 2411-2475. 2523. หน้า 62.

...ในสมัยโบราณพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์แทบไม่มีผู้ใดโต้แย้งข้อใจ ทั้งเป็นการไม่ปลอดภัยที่จะทำเช่นนั้น พระเจ้าแผ่นดินเป็นที่เคารพสักการะอย่างแท้จริง พระราชดำรัสของพระองค์เป็นกฎหมาย แต่สิ่งต่างๆ ได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไปในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระเจ้าแผ่นดินยังคงเป็นที่เคารพและกลัวเกรงอยู่มาก แม้ว่าในตอนปลายรัชสมัยจะมีกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งเริ่มวิพากษ์วิจารณ์พระมหากษัตริย์ในหลายๆ ด้าน แต่มิได้เป็นไปอย่างเปิดเผย ในรัชสมัยที่เพิ่งสิ้นสุดลง (รัชกาลที่ 6-ผู้เขียน) หลายสิ่งหลายอย่าง ได้ทวีความเลวร้ายไปมากเนื่องจากเหตุหลายประการ...ฐานะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นสิ่งที่ตั้งตกอยู่ในสภาวะลำบาก ความเคลื่อนไหวทางความคิดในประเทศแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ระยะเวลาของระบอบเอกราชไทยเหลือน้อยลงเต็มที่...¹

ในขณะที่ปัญญาชนเริ่มมีความรู้สึกตื่นตัวทางการเมือง ต้องการเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองประเทศบ้าง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสงวนอำนาจทางการเมืองไว้ที่พระองค์และข้าราชการสำนักที่ใกล้ชิดไม่กี่คน ทำให้ปัญญาชนไม่พอใจการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข แต่อย่างไรก็ตามยังคงมีความเชื่อว่าการเปลี่ยนแปลงใดๆ ก็ตามที่จะเกิดขึ้นในสังคมไทยจะต้องเริ่มมาจากที่สูงมาสู่ที่ต่ำ² ซึ่งปัญญาชนยังคาดหวังว่าเมื่อพระองค์ครองราชสมบัติแล้วก็จะนำการปกครองในระบอบประชาธิปไตยมาใช้ เพราะเห็นว่าทรงได้รับการศึกษามาจากประเทศอังกฤษซึ่งเป็นประเทศชั้นนำในการปกครองระบอบประชาธิปไตย คงจะมีอิทธิพลให้พระองค์เป็นนักปกครองที่มีหัวก้าวหน้า มีแนวพระราชดำริทางการเมืองแบบเสรีนิยมและคงจะพระราชทานรัฐธรรมนูญในไม่ช้า³ ความคาดหวังดังกล่าวนับได้ว่าเป็นการสั่นคลอนสถาบันพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย และกระทบกระเทือนต่อสถานะภาพของพระองค์ในฐานะประมุขของชาติ ซึ่งพระองค์ทรงเห็นว่าควรระมัดระวัง เพราะถือว่าสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสูงสุดของชาติสถาบันหนึ่งที่มีความสำคัญต่อความอยู่รอดของชาติไทย

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 7 สบ.2.47/2 บันทึกเรื่องการปกครอง. 2469.

² แคมสุช นุมนนท์. "เทียนวรรณ," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

2 : 66; 2 มกราคม 2518.

³ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เจ้าชีวิต. 2514. หน้า 587.

ดังนั้น เสถียรภาพและความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์จึงมิได้อยู่ที่การสืบทอดพระราชอำนาจ หากแต่อยู่ที่การยอมรับและตระหนักถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ว่า จะต้องเป็นผู้ปกครองที่เข้าถึงราษฎรเพื่อก่อให้เกิดความจงรักภักดี โดยการเข้าถึงสุขทุกข์และชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎร ทำให้เกิดความใกล้ชิดระหว่างพระมหากษัตริย์กับราษฎร การที่ราษฎรไม่มีปฏิกริยาต่อต้านการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ตามแนวพระราชดำริของพระองค์ก็เท่ากับราษฎรมีความเชื่อมั่นในพระมหากษัตริย์ แต่ยังมีทหารกลุ่มหนึ่งไม่พอใจการกระทำบางอย่างของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังเช่นการเขียนหลังทหารใน พ.ศ. 2452 ตั้งแต่ยังเป็นองค์รัชทายาท การเปลี่ยนแปลงในกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาวพระองค์ การจัดตั้งทหารวังและการจัดตั้งกองเสือป่า ความไม่พอใจของทหารดังกล่าวจึงนำไปสู่การกบฏใน ร.ศ. 130 ในเวลาต่อมา

กรณีการเขียนหลังทหารเมื่อ พ.ศ. 2452 เป็นความขัดแย้งประการสำคัญระหว่างทหารกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ด้วยสาเหตุจากมหาดเล็กบางคนของพระองค์นำโดย ม.ล. เพื่อ พึ่งบุญ ณ อยุธยาได้ทะเลาะวิวาทกับทหารสังกัดกรมทหารราบที่ 2 นำโดยร้อยเอกสม¹ ด้วยเรื่องจับผู้หญิงขายหมากสมัตจนเกิดการทะเลาะวิวาททุบตีกันขึ้น เมื่อมีการพินาศคดีปรากฏว่าฝ่ายทหารในกรมทหารราบที่ 2 ถูกลงโทษพระราชอาญาเขียนหลังแต่เพียงฝ่ายเดียว ทั้งที่ในขณะนั้นได้มีการยกเลิกการสืบสวนสอบสวนและการลงโทษแบบจารีตนครบาลแล้ว แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ตำแหน่งรัชทายาทบีบบังคับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสินลงโทษทหารแบบจารีตนครบาล แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์จะไม่ทรงเห็นด้วยก็ตาม แต่เกรงว่าเรื่องราวจะใหญ่โตจึงอนุมัติตามที่ขอ² ทหารจึงคิดว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลำเอียง โปรดปรานมหาดเล็กส่วนพระองค์มากกว่าทหารของชาติ และการแสดงพระราชอำนาจเกินไปที่ตัดสินลงโทษทหารแต่เพียงฝ่ายเดียว และลงโทษด้วยวิธีการรุนแรงแบบจารีตนครบาลโดยการเขียนหลัง ซึ่งทหารถือว่าเป็นความอับยศสำหรับผู้ที่ทำหน้าที่ทหารของชาติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาปรับปรุง

¹ พันโทประยูร ภมรมนตรี. ชีวิตห้าแผ่นดินของข้าพเจ้า. 2518. หน้า 36-38.

² ร.ต. เจริญ ศรีจันทร์ และ ร.ต. เนตร พูนวิวัฒน์. กบฏ ร.ศ. 130. 2519. หน้า 43-45.

กองทัพให้เจริญก้าวหน้าให้เป็นหน่วยทหารที่มีเกียรติและได้รับการยกย่อง แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกลับเห็นว่าทหารเหล่านั้นห่อเหี่ยว เยื่อหุ้มกินไป จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะลงโทษเป็นการสั่งสอนเพื่อมิให้เป็นเยี่ยงอย่างเลวร้าย

การเปลี่ยนแปลงในกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งเป็นกรมทหารที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2411 โดยทรงมีพระราชประสงค์เพื่อ "...ประจำรักษาพระองค์อย่างใกล้ชิด เป็นที่สนิทสนมหาไว้วางพระราชฤทัย..."¹ ด้วยทรงมีพระราชดำริที่จะให้เป็นทหารตัวอย่างที่มีความรู้และมีเกียรติยศ จึงทรงเอาพระทัยใส่เป็นพิเศษ ทรงชุบเลี้ยงเป็นอย่างดี โปรดเกล้าฯ ให้มีอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย ได้รับเงินเดือน จัดการศึกษาให้ รวมทั้งทรงบังคับบัญชาด้วยพระองค์เอง จึงกล่าวได้ว่าทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์มีความแตกต่างจากทหารในกรมกองอื่นๆ

จนเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว กรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษาพระองค์ก็มีบทบาทน้อยลง เป็นเพราะไม่ทรงสนิทสนมกับทหาร มีแต่ข้าราชการสำนักของพระองค์ที่ทรงโปรดปรานและไว้วางพระราชฤทัยมากกว่า และเป็นข้าราชการสำนักของพระองค์ที่ทรงถือว่าเป็น "...พวกน้องของพระองค์..." อย่างแท้จริง² จึงทรงยกกรมนี้ถวายคืนแด่สมเด็จพระบรมราชชนกโดยให้ชื่อนามกรมนี้ว่า "กรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว" ให้ใช้อักษรพระปรมาภิไธยย่อว่า จ.ป.ร. พร้อมทั้งทรงมีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ทรงดำรงตำแหน่งผู้บังคับการกรมทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์สืบแทนพระองค์ เนื่องจากทรงมี

¹ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช. ตำนานกรมทหารมหาดเล็ก ราบที่ 1 รักษาพระองค์. ม.ป.ท. หน้า 96.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.3.1/64. สำเนาพระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงเจ้าพระยายมราช. ลงวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2455.

พระราชภารกิจเพิ่มมากขึ้นเมื่อทรงขึ้นครองราชสมบัติแล้ว¹ ความสำคัญของกรมทหารราบที่ 1 มหาดเล็กรักษามงกุฎ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเพื่อรักษาความปลอดภัยให้กับพระมหากษัตริย์ถูกลบบทบาทลงมาเป็นเพียงอนุสรณ์ที่ระลึกถึงพระองค์เท่านั้น การถูกลบบทบาทและความสำคัญของทหารจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่แสดงถึงความห่างเหินระหว่างทหารกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมากยิ่งขึ้น

การจัดตั้งทหารรักษาวัง เดิมกรมทหารรักษาวังคือกรมวังนอกซึ่งทำหน้าที่รักษาวัง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2454² กองทหารนี้มีลักษณะพิเศษกว่าทหารกรมอื่น ๆ คือเป็นกรมทหารที่สังกัดกรมวัง แทนที่จะสังกัดกระทรวงกลาโหม และมีสมุหราชองครักษ์เป็นผู้บังคับบัญชา ทหารที่สังกัดกรมทหารรักษาวังส่วนใหญ่มักเป็นข้าราชการสำนักที่มีความใกล้ชิดกับพระองค์ ไม่ต้องถูกเกณฑ์ไปฝึกเป็นทหารให้เกิดความเหนื่อยยากลำบาก ลักษณะเช่นนี้ทำให้เกิดความเข้าใจว่าทรงป้องกันช่วยเหลือข้าราชการจากการเป็นทหารประจำการ³ และเป็น การสร้างฐานพระราชอำนาจของพระองค์ขึ้นมาแทนที่ทหาร ซึ่งทรงมีความห่างเหินกับทหารมากด้วยเหตุผลเบื้องต้น และทรงพระราชทานนามกรมทหารรักษาวังใหม่ว่ากรมทหารรักษาวังของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴ อันเป็นลักษณะเหมือน "กองทหารส่วนพระองค์"

การที่ทหารถูกลบเหลือเกียรติและถูกลบบทบาทในหน้าที่ของทหารมหาดเล็ก ทำให้ทหารไม่พอใจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงคิดที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติได้เพียง 1 ปีกับ 4 เดือนรัฐบาลของพระองค์ก็เผชิญกับแผนการของทหารและพลเรือนที่ต้องการจะเปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งเรียกว่า "กบฏ ร.ศ. 130," ซึ่งต้องการที่จะลดพระราชอำนาจของกษัตริย์ให้อยู่ภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ

¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6 พระราชทานแด่ทหารในกองทัพบกสยาม. 2463. หน้า 2-3.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ว.7/1. เรื่องตั้งกรมทหารรักษาวัง.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ว.7/13. ข้าราชการในกรมมหาดเล็กกรมราชเลขาและการและกระทรวงวังขึ้นทะเบียนเป็นทหารรักษาวัง.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ว.7/7. ประกาศพระราชทานนามกรมทหารรักษาวัง.

ดังเช่นพระมหากษัตริย์ของอังกฤษและสมเด็จพระจักรพรรดิของญี่ปุ่น¹ ตามแผนการปฏิวัติถ้าตกลงให้ประเทศสยามปกครองแบบลิมิตเต็ดมอนาเกี(Limited Monarchy)ก็จะทำหนังสือกราบบังคมทูลโดยละม่อม หรือมีจะนั้นก็ส่งกำลังเข้าล้อมวังหรือการเปลี่ยนองค์พระมหากษัตริย์และทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิตหรือสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ขึ้นเป็นกษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมาย ถ้าตกลงให้ประเทศสยามปกครองอย่างรีพับลิค(Republic) ก็จะทูลเชิญสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ขึ้นเป็นประธานาธิบดี²

นอกจากนี้กษัตริย์ ร.ศ.130 ยังไม่พอใจในการบริหารงานราชการแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว³ เช่นการตั้งกองเสือป่า ซึ่งพวกกษัตริย์ ร.ศ.130 ถือว่า "...ตั้งขึ้นกับการทหารและทำงานแข่งดีกับทหารของชาติ ย่อมทำให้ความมั่นคงของชาติเสื่อมสลายลงเป็นอันมาก... บ่อยครั้งเป็นการเสียเวลา เสียทรัพย์ เสียงานของชาติและส่วนตัว..."⁴ รวมทั้งไม่พอใจที่พระองค์ให้ความอุปถัมภ์ส่งเสริมการโฆษณาตลอดจนร่วมแสดงโฆษณาด้วยในบางครั้ง ดังคำให้การของ ร.ต.ถัด รัตนพันธ์ ในศาลทหารว่า

...เขาพอใจที่จะคิดเปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครอง เพราะการเล่นโฆษณาเสียเองของพระประมุขแห่งชาตินั้นไม่มีประโยชน์แก่ชาติอันใดเลย มีแต่จะเสื่อมเสียพระเกียรติยศเกียรติคุณแก่นานาประเทศและมีผลกระทบกระเทือนถึงชาติ ถึงประชาชนคนไทยอีกด้วย ควรให้เป็นหน้าที่ของคนอื่นเขาจัดการ...⁵

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.17/1. สำเนารายงาน ร.ต.ล. ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ.110.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.17/7. คำนิพากษาโทษเรื่องนายทหารบกนายทหารเรือและบุคคลพลเรือนซึ่งก่อการกำเริบ ร.ศ.130.

³ พลกุล อังกินันท์. "เผชิญหน้าผู้ก่อการกำเริบ," ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 72 ; 12 ธันวาคม 2514.

⁴ ร.ต.เหรียญ ศรีจันทร์ และ ร.ต.เนตร พูนวิวัฒน์. กบฏ ร.ศ 130. 2519. หน้า 9.

⁵ แหล่งเดิม. หน้า 120-121.

อิทธิพลของความคิดแบบตะวันตกในเรื่องการปกครองแบบประชาธิปไตยก็เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้กษัตริย์ ร.ศ.130 ไม่เลื่อมใสในการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์และต้องการที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองดังเห็นได้จากบันทึกของหัวหน้ากษัตริย์ ร.ศ.130 ร.อ. ชุนทวยหาญพิทักษ์ว่า

...การปกครองประเทศตามวิธีนี้เป็นวิธีที่ร้ายแรงมาก เพราะกษัตริย์มีอำนาจเต็มที่โดยอยู่เหนือกฎหมาย กษัตริย์จะทำการชั่วร้ายอย่างหนึ่งอย่างใดก็ได้ เพราะไม่มีใครขัดขวาง... เพราะฉะนั้นการปกครองบ้านเมืองตามวิธีอันโหดร้ายอนาถก็จึงทำให้ประเทศชดไช้มลงโดยเร็วถึงกับความวินาศอันใหญ่โต...¹

ส่วนระบอบการปกครองที่กษัตริย์ ร.ศ.130 มีความเห็นว่าเหมาะสมกับสังคมไทยคือระบอบการปกครองที่พระมหากษัตริย์อยู่ภายใต้กฎหมาย (ลิมิตเต็ดมอนนากิ) ซึ่งเป็นระบอบการปกครองที่จะทำให้ประเทศชาติพัฒนาไปอย่างมีประสิทธิภาพ นำความเจริญรุ่งเรืองมาให้กับประเทศต่าง ๆ ปลายประเทศดังเช่นอังกฤษและญี่ปุ่น ซึ่งกษัตริย์ ร.ศ.130 มีความเห็นว่า

...การปกครองประเทศโดยบังคับให้กษัตริย์อยู่ใต้กฎหมายนี้ เป็นวิธีที่ดีมากประเทศอังกฤษเป็นผู้ริเริ่มใช้ก่อน... เมื่อได้เปลี่ยนแปลงวิธีการปกครองใหม่เรียบร้อยแล้ว ประเทศอังกฤษก็มีความเจริญยิ่งขึ้นทุกทีประกอบด้วยมหาอำนาจอันสูงสุด ... ส่วนประเทศที่มีอยู่ในเอเชียก็ได้เปลี่ยนแปลงประเพณีการปกครองตามแบบใหม่หมดแล้วเช่นประเทศเตอร์กีย์ ญี่ปุ่น และจีนเป็นต้นตั้งแต่ประเทศสยามแห่งเดียวที่ยังคงใช้แบบธรรมเนียมอย่างป่าเถื่อน ซึ่งทำให้พวกกษัตริย์ได้รับความสุขสนุกสนานมากเกินไปจนไม่มีเงินจะบำรุงประเทศ...²

แม้ว่ากษัตริย์ ร.ศ.130 ไม่สามารถทำการได้สำเร็จตามเป้าหมายที่จะเปลี่ยนแปลงการ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.17/3. หนังสือค้นได้จากบ้านขุนทวยหาญพิทักษ์คำอธิบายวิธีการปกครองบ้านเมือง.

² แหล่งเดิม.

ปกครอง แต่ก็เป็นการท้าทายพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างรุนแรงก่อให้เกิดความสับสนพระราชนัดดาที่แยกพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นอย่างมากจนทรงเกิดความหวาดวิตกในความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์และทรงรู้สึกโทมนัสที่ทหารมีปฏิกริยาในทางลบกับพระองค์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงคิดว่าพระองค์ทรงศึกษามาทางทหารจากทวีปยุโรปน่าจะเข้ากันทหารได้ แต่การกระทำของกบฏ ร.ศ. 130 ทำให้พระองค์ทรงตระหนักถึงการสูญเสียพระราชอำนาจและความนิยมในพระองค์ ว่า "...มัน(ทหาร) โกงเอาอำนาจฉันไปใช้เพื่อหาความนิยมใส่ตัวของมัน แล้วมันเข้าข้างจะเกียตกันไม่ให้ฉันนิยมฉันบ้างเลย นับว่ามันโกงเป็นสองชั้น..."¹ ทรงไม่มัวเพระทัยในฐานะการเป็นพระมหากษัตริย์ของพระองค์ว่า "...เป็นพระเจ้าแผ่นดินนับวันจะยากขึ้นทุกทีหาทางเอาตัวรอดยาก..."²

นอกจากนี้การกบฏใน ร.ศ. 130 ยังนำไปสู่ความหวาดระแวงในตัวพระบรมวงศานุวงศ์บางพระองค์ เสนาบดีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่บางคนว่ามีส่วนร่วมหรือรู้เห็นในการก่อการครั้งนี้ เช่น สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระเจ้านิยาเธอ กรมหมื่นราชบุรีดิเรกฤทธิ์ สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นชุมพรเขตอุดมศักดิ์ เป็นต้น ซึ่งเป็นบุคคลที่กบฏ ร.ศ. 130 ได้กำหนดไว้ให้เป็นประมุขภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง จึงทำให้ความสัมพันธ์ฉันพี่น้องระหว่างพระองค์กับพระบรมวงศานุวงศ์มีความหวาดระแวงในพระทัยซึ่งกันและกันเสมือนคลื่นได้นำตลอดรัชกาล แม้ว่าจะมีการชี้แจงให้เข้าพระทัยแล้วก็ตาม

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงรู้สึกว่าความเชื่อมั่นของราษฎรและทหารบางกลุ่มในสถาบันพระมหากษัตริย์เสื่อมลง น่าจะมีผลผลักดันให้พระองค์หันมาสนพระทัยปรับปรุงพระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจ เพื่อสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้แก่พระองค์และเพื่อประโยชน์ของชาติบ้านเมือง ดังจะเห็นได้จากหนังสือกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ที่ว่า "...ควรเริ่มคิดค้นด้วยเป็นแสดงทางพระกรุณาที่จะมีมาข้างหน้าให้มากกว่าพระเดช ปลุกฝังความ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ก.1/11. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสิทธิราชเดโช. ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455).

² แหล่งเดิม.

หวังให้แลเห็นเป็นเงาโดยไม่ใช้ท่าอย่างตื้นเต้นหรือกลัว...¹ และ ไม่มีความมั่นคงพระทัย ในอนาคตของชาติบ้านเมืองที่ไม่เป็นไปตามที่ทรงปรารภณา สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นปัจจัยเร่ง ให้ทรงเห็นความจำเป็นในการปกป้องชาติบ้านเมืองและให้ประชาชนดำเนินรอยตามนโยบายของพระองค์อย่างจริงจังและความเร่งด่วนนี้สามารถดำเนินได้ด้วยการนำนโยบายชาตินิยมเข้ามาปลูกฝังให้เกิดขึ้นกับราษฎร

อิทธิพลของชาวจีน

ชาวจีนได้เข้ามาอาศัยอยู่ในแผ่นดินไทยเป็นจำนวนมากก่อนที่จะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะขึ้นครองราชสมบัติ เพราะเกิดความยุ่งยากทางการเมืองภายในประเทศจีนเอง และความขัดแย้งกันในการทำมาหากินในประเทศจีน ประกอบกับไทยเปิดโอกาสให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำมาหากินภายในประเทศอย่างเสรี¹ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งในประเทศไทยมักเข้ามาอาศัยอยู่ในภาคกลางมากที่สุด และชาวจีนก็เป็นชนกลุ่มน้อยที่มีจำนวนมากที่สุดในประเทศไทยกล่าวคือ ในต้นรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีชาวจีนอาศัยอยู่ในประเทศไทยประมาณ 1 ล้าน 2 แสนคนจากประชาชนทั้งหมด 8,305,000 คน² ชาวจีนเหล่านี้ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญมากโดยเฉพาะทางด้านเศรษฐกิจ และก่อให้เกิดปัญหาทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง

ด้านเศรษฐกิจ ชาวจีนที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพค้าขายเป็นนายทุนในกิจการต่าง ๆ เป็นพ่อค้าคนกลาง เป็นลูกจ้าง กู้สื ตลอดจนอาชีพปลีกล้วยต่าง ๆ ล้วนอยู่ในมือของชาวจีนแทบทั้งสิ้น³ ดังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสังเกตเห็นเมื่อคราวเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ใน พ.ศ. 2452 (ร.ศ. 128) ในขณะที่ยังดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร ว่า การประกอบอาชีพของราษฎร

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.17/11. หนังสือกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธสุริยศักดิ์. ลงวันที่ 21 มีนาคม ร.ศ. 130.

² นิพนธ์ อ่อนดำ. "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย." วารสารวารสารธรรมศาสตร์. 4 : 91 ; มิถุนายน-กันยายน 2517.

³ William Skinner. Chinese Society in Thailand : An Analysis History. 1962. p.69.

ในหัวเมืองแถบนี้ "...พ่อค้าฝรั่งก็มี จีนก็มี ไทยเราเองแทบไม่มีเลย เป็นที่น่าสลดใจอยู่บ้าง..."¹
 เพราะคนไทยมักจะประกอบอาชีพ "...ทำไร่กันเป็นพื้นและมักทำแต่พอกิน..."² ทำให้พระองค์
ทรงวิตกกังวลว่าการทำมาหากินของราษฎรไทยจะตกอยู่ในมือของชาวจีนไปเสียหมด ทรงกล่าวว่า

...เกี่ยวกับการค้าขายอาหารสำเร็จรูปนั้น บางอย่างก็ตกอยู่ในมือของชาวจีน เช่นแต่ก่อน
 คนไทยเคยหาขายเช่นข้าวแกง ขนม และการจำหน่ายของกินในกรุงเทพฯ ในเวลานั้นอยู่
 ในมือจีนโดยมาก ในทางเสียบ้างอาหาร บางครัวเรือนซื้อจากจีนทั้งสิ้น...หัตถกรรมต่าง ๆ
 ซึ่งแต่ก่อนคนไทยเคยทำ เดียวนี้กลายเป็นจีนทำทั้งสิ้น เช่นการก่อสร้าง การช่างไม้ เป็นต้น
 สิ่งที่เรายังพอคิดว่าทำอยู่บ้างก็มีทาสีเรือนและปูศิลาเท่านั้น แม้แต่ข้าวในบ้านของเรา
 ก็เป็นจีน พวกเรามีกินแล้วที่มีข้าว และพ่อครัวจีน...³

จะเห็นได้ว่าชาวจีนได้เข้ามาแย่งอาชีพของคนไทยทีละน้อย เพราะชาวจีนจะเข้ามา
 ทำงานรับจ้างในอาชีพที่คนไทยไม่นิยมทำ เช่น การเป็นกุลี กรรมกร และต่อมาชาวจีนจึงค่อยๆ
 เข้ามาแทรกในการประกอบอาชีพที่เป็นของคนไทย เช่นอาชีพหาบเร่ขายของ ขายขนมในตลาด
 เป็นต้น

ด้านการเมือง ชาวจีนในไทยได้ก่อปัญหาทางการเมืองให้กับประเทศไทย โดยเฉพาะการ
 เผยแพร่แนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยในหมู่ชาวจีน ซึ่งจะส่งผลกระทบต่อ
 ความมั่นคงของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ กล่าวคือเกิดการเคลื่อนไหว
 ทางการเมืองในประเทศจีนโดยพรรคก๊กมินตั๋งภายใต้การนำของ ดร.ซุนยัตเซน ลงมือทำการปฏิวัติ
 ล้มล้างราชวงศ์ชิง เปลี่ยนการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันมีพระมหากษัตริย์
 เป็นประมุขมาเป็นระบอบสาธารณรัฐมีประธานาธิบดีเป็นประมุข ทำให้ผู้นำจีนเห็นความจำเป็นใน
 หาเสียงสนับสนุนจากชาวจีน เพื่อหาทุนไปสนับสนุนการเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนี้ ดังนั้น

¹ กรรณิรมย์ สุวรรณานนท์. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย.
 2527. หน้า 78.

² จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ สยามมกุฎราชกุมาร
 เสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128. 2510. หน้า 10.

³ อัครพาท (นามแฝง). เมืองไทยจึงตื่นเกิด. 2481. หน้า 15-16.

ชาวจีนโพ้นทะเลที่เดินทางออกจากประเทศจีนไปตั้งหลักแหล่ง อาศัยทำมาหากินยังประเทศต่างๆ เป็นจำนวนมากจึงเป็นส่วนสำคัญ อันรวมถึงชาวจีนในประเทศไทยด้วย ในปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดร.ซุนยัตเซนประกาศลัทธิไตรราษฎร์ใน พ.ศ. 2443 ที่กรุงบรัสเซลส์ ประเทศเบลเยียม และออกหนังสือพิมพ์เผยแพร่ความคิดในการปฏิวัติ และการปกครองในระบอบสาธารณรัฐ รวมทั้งได้เดินทางมากรุงเทพฯ ถึง 2 ครั้ง ใน พ.ศ. 2446 และ พ.ศ. 2451¹ เพื่อเข้ามาปลุกกระตือรือร้นชาวจีนในไทยให้เกิดความรู้สึกจงรักภักดีต่อชาติจีน เข้ามามีส่วนสนับสนุนอุดมการณ์ของพรรคก๊กมินตั๋ง ด้วยการชักชวนให้บริจาคตริพย์ช่วยเหลือการปฏิบัติงานของพรรค ปรากฏว่าชาวจีนในไทยมีความตื่นตัวกันมาก เป็นต้นว่า เรือไรเงินส่งไปช่วยคณะปฏิวัติ ตั้งสมาคมลับหรือสมาคมอื่นๆ ขึ้นมาเพื่อปฏิบัติงานสนับสนุนพรรคก๊กมินตั๋ง เช่น สโมสรจีน-กรุงเทพ ซึ่งเป็นสโมสรของชาวจีนและ ตั้งเป็นสโมสรบังหน้าแต่ดำเนินการใต้ดินต่อต้านการปกครองของราชวงศ์แมนจู ตั้งโรงเรียนจีนเพื่อปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมในหมู่ชาวจีนที่เกิดในไทยไม่ให้ลืมว่าตนเองเป็นคนจีน

นอกจากนี้หนังสือพิมพ์ภาษาจีนต่างๆ ในเมืองไทยก็เข้ามามีบทบาทในการเผยแพร่แนวความคิดทางการเมืองเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการต่อสู้ทางการเมืองระหว่างฝ่ายสนับสนุนรัฐบาลแมนจูกับฝ่ายสนับสนุนการปฏิวัติของ ดร.ซุนยัตเซน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์ฮั่วเชียนชินไปภาษาจีนและจีนโนสยามวารศัพท์ภาษาไทยของนายเหี้ยวฮุดเล้ง² ซึ่งมักจะลงข่าวเกี่ยวกับประเทศจีน เพื่อให้ชาวจีนในไทยได้รับรู้ความเคลื่อนไหว และความก้าวหน้าในการปฏิบัติงานของคณะปฏิวัติในจีน³

การเดินทางเข้ามายังประเทศไทยของ ดร.ซุนยัตเซน เพื่อปลุกกระตือรือร้นชาวจีนโดยใช้หนังสือพิมพ์ การจัดตั้งโรงเรียนสอนภาษาจีน การตั้งสโมสรและสมาคมต่างๆ ของชาวจีน รวมทั้งการออกพระราชบัญญัติสัญชาติของชาวจีน ใน พ.ศ. 2452 กำหนดให้เด็กที่มีบิดาเป็นชาวจีนไม่ว่า

¹ ภาณุทองประเสริฐ. "ท่าทีของไทยที่มีต่อการลี้ภัยเข้ามาของ ดร.ซุนยัตเซน," ใน จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2 : 50-63 ; กันยายน-ธันวาคม 2521.

² พวงร้อย กล่อมเอียง. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาจักร รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516. หน้า 102-103.

³ ประดับ จันทรสุขศรี. วิเคราะห์บทความในหนังสือจีนโนสยามวารศัพท์ (พ.ศ. 2453-2466). 2521. หน้า 51.

จะอยู่ที่ใดต้องมีสัญชาติจีน เพื่อป้องกันการกลืนชาติและสร้างความรู้รักสามัคคีขึ้นกับชาวจีนโพ้นทะเล เกิดความรู้รักผูกพันกับเมืองแม่โดยเฉพาะชาวจีนรุ่นใหม่ จะมีความรู้รักสามัคคีที่รุนแรงอยากให้ประเทศจีนยิ่งใหญ่และหันมาดัดผมเปีย ติดธงเก็กเหม้ง (พรรคก๊กมินตั๋ง) ไว้ตามบ้านของตน ติดรูป ดร.ซุนยัตเซ็น รวมทั้งมีความตื่นตัวทางการเมือง ศรัทธาต่อการปฏิวัติในประเทศจีน

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับประเทศไทย ชาวจีนได้ก่อปัญหาให้กับไทยครั้งสำคัญในปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยชาวจีนนัดหยุดงาน 3 วันในวันที่ 1-3 มิถุนายน พ.ศ. 2453 เพื่อประท้วงรัฐบาลไทยในการเก็บเงินค่าราชการหรือเงินค่าแรงผูกปี้เพิ่มขึ้นจากปีละ 1.50 บาท เป็นปีละ 6 บาท¹ ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ทั้งชาวไทยและชาวจีน เพราะกิจการค้าและบริการทั้งหลายอยู่ในมือของชาวจีนทั้งสิ้น โดยเฉพาะกิจการค้าและสินค้าที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวัน เช่น พ้อค้าข้าวสาร บริการรถลาก และเรือต่างๆ เป็นต้น แต่รัฐบาลไทยได้ใช้กำลังทหารเข้าปราบปรามจึงสงบลงได้ ทำให้คนไทยตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการกระทำของชาวจีน ซึ่งก่อให้เกิดความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจเป็นอย่างมาก ทำให้ชาวไทยเกิดความรู้สึกที่ไม่ดีกับชาวจีน ต่อมาเมื่อพรรคก๊กมินตั๋งทำการปฏิวัติได้สำเร็จเมื่อวันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2454 หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์ได้เพียงปีเศษๆ ก็ยังทำให้ชาวจีนมีความนิยมยินดี และศรัทธาในรัฐบาลจีนในระบอบสาธารณรัฐ ถึงกับมีการเรียไรเงินส่งไปให้รัฐบาลจีนเป็นจำนวนมากขึ้นทุกๆ ปี และมีความรู้สึกผูกพันกับประเทศจีนมากกว่าจะรู้สึกผูกพันกับแผ่นดินไทยที่ตนอาศัยอยู่มากยิ่งขึ้น และที่สำคัญชาวจีนเหล่านี้ได้เผยแพร่ความคิดทางการเมืองในระบอบสาธารณรัฐซึ่งมีประธานาธิบดีเป็นประมุขให้แก่ชาวจีนด้วยกันเอง และทำให้คนไทยได้รับทราบเรื่องราวทั้งทางตรงและทางอ้อม ซึ่งปรากฏว่าภายหลังจากการเกิดปฏิวัติในประเทศจีนเพียง 5 เดือนก็เกิดกบฏ ร.ศ. 130 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงทราบแผนการปฏิวัติในครั้งนี้ และได้ดำเนินการจับกุมในวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2454² ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยว่าการปฏิวัติของกบฏ ร.ศ. 130 น่าจะเป็นผลมาจากเหตุการณ์การปฏิวัติ

¹ พวงร้อย กล่อมเอียง. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชนิพนธ์เขต
รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516. หน้า 332.

² แดมสุข นุ่มนนท์. ยิ่งเติร์กรุ่นแรก-กบฏ ร.ศ. 130. 2522. หน้า 17-18.

ในประเทศจีน¹ การกบฏในครั้งนี้ทำให้เกิดผลกระทบกระเทือนต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อีกด้วย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระบรมราชโองบายแก้ปัญหาอิทธิพลของชาวจีนทั้งในด้านเศรษฐกิจและการเมือง ซึ่งพบในพระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ภายหลังการเกิดกบฏ ร.ศ.130 แล้ว 1 เดือนว่า

... ในเวลานี้ทั้งจีนและเสนาบดีมีความรู้สึกอยู่ร่วมกันว่ารัฐบาลเราจะเพิกเฉยไม่คิดถึงเรื่องจีนที่มีอยู่ในกรุงสยามนั้นไม่ได้แล้ว ถ้าจีนปล่อยนั่งคอยแก่เมื่อเกิดความเช่นที่เคยเป็นมาจะนี้ ก็น่ากลัวจะแก้ไขได้โดยยาก เพราะพระยารัชฎาก็คงทราบอยู่ว่า ในเวลานี้คนไทยชั้นใหม่ก็เกิดมีความคิดนึกส้าน ผิดแปลกไปมากแลสั่งเกตว่าตั้งแต่พวกจีนพิบิลิกจีนได้ทำการสำเร็จ ฤาที่เขาเข้าใจกันว่าสำเร็จนั้น แล้วคนไทยซึ่งไม่มีความคิดอันสุขุมก็พากันหลงนิยมแลมีความต้องการอยากเป็นอย่างจีนใหม่มีอยู่บ้าง เพราะฉะนั้นรัฐบาลอาจจะไม่ได้รับความอดหนุน ถ้าความพร้อมเพรียงของคนไทยทั่วไปเท่าที่ควรจะได้รับ ฝ่ายพวกจีนที่มีความฉลาดในการโกงอยู่บ้างก็อาจจะพยายามปั่นหัวคนไทยให้คิดย่งไปต่างๆ ให้บังเกิดความไม่พอใจในรัฐบาล จนถึงให้ก่อการจลาจลเป็นที่สุด ๑ เมื่อมีเหตุอย่างหนึ่งอย่างใดอันจะทำให้เกิดเหตุไม่เรียบร้อยขึ้นในเมืองเราแล้ว จนก็อาจจะถือโอกาสอันนั้นเพื่อทำการสำหรับประโยชน์ตัวของเขาได้...²

ด้านสังคม ชาวจีนที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยส่วนใหญ่เป็นชาวจีนที่มาจากทางตอนใต้ของจีนซึ่งมักเป็นพวกที่มีการศึกษาต่ำ ประกอบอาชีพทำนามาก่อน เมื่อเข้ามาอยู่ในประเทศไทย ได้นำเอาวัฒนธรรมจีนอันเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่นเข้ามาประพุดิปฏิบัติ³ ทั้งในทางที่ไม่ดี เช่นการ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ม.3.6 ก/5. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยารัชฎานุประดิษฐ์ ข้าหลวงมณฑลเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต. ลงวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2454.

² แหล่งเดิม.

³ บัณฑูร อ่อนดำ. "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย," วารสารวารสารธรรมศาสตร์. 4 : 90 ; มิถุนายน-กันยายน 2517.

สู่พื้น การนิยมเล่นการพนันถั่วโปและหอย เป็นต้น และในทางที่ดี เช่นการรวมตัวกันของคนจีน และการจัดระเบียบสังคมจนทำให้คนจีนเกิดความใกล้ชิดสนิทสนมกันจนก่อตั้ง เช่นสมาคมเชื้อสกุล เพื่อรักษาผลประโยชน์และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การจัดชุมชนอย่างมีระเบียบของชาวจีน ทำให้เกิดเป็นสังคมผสมหรือสังคมซ้อนขึ้นภายในสังคมไทย ในขณะที่คนไทยยังขาดความสำนึกในการร่วมมือกัน¹ ของคนในชาติขาดความร่วมมือระหว่างรัฐบาลกับหน่วยงานราชการ ระหว่างรัฐบาลกับประชาชน และคนไทยมักไม่แสดงความรู้สึกออกมาให้เห็นแม้ว่าจะรู้สึกไม่พอใจก็ตาม²

การที่จะให้คนไทยรับรู้ในอิทธิพลของชาวจีนทางด้านเศรษฐกิจ และเห็นภัยจากการแพร่หลายของแนวความคิดทางการเมืองของชาวจีนที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในสถาบันกษัตริย์แล้วหันมาให้ความร่วมมือกับพระองค์ในการดำเนินนโยบายปกครองประเทศได้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงนำเอานโยบายชาตินิยมเข้ามาเป็นหลักในการปกครองประเทศ เพื่อปลุกฝังให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติ เห็นความสำคัญและให้ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ผู้มีหน้าที่ปกครองประเทศ ในขณะที่หลายประเทศมีการเปลี่ยนแปลงในสถาบันพระมหากษัตริย์ประมุขของประเทศ

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศต่างๆ

ปลายพุทธศตวรรษที่ 24 แนวความคิดทางการเมืองของประเทศตะวันตก อันได้แก่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย ได้แพร่หลายเข้ามายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งยังผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญหรือแบบสาธารณรัฐที่มีประธานาธิบดีเป็นประมุข ประเทศต่างๆ ในทวีปเอเชียที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในช่วงเวลาดังกล่าวได้แก่ ญี่ปุ่น ตุรกี จีน รวมทั้งรัสเซีย

¹Walter F. Vella. Chaiyo ! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism. 1978. p. preface.

²วิไล ฅ ป้อมเพชร และ น. ชญาตม์. สหภาพโซเวียต อดีต : ปัจจุบัน. 2516. หน้า 4-18.

การเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น เป็นการเปลี่ยนแปลงสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปกครองประเทศมาเป็นเวลายาวนาน และคนไทยก็ได้รับทราบเรื่องราวเหล่านี้ซึ่งน่าจะมีผลต่อสำนึกทางการเมืองการปกครองของคนไทยที่ได้รับการศึกษาตามแบบตะวันตก หรือที่เรียกว่า “พวกปัญญาชน” รวมทั้งคนจีนในประเทศไทยด้วย ที่ต้องการมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการปกครองประเทศ และย่อมส่งผลกระทบกระเทือนต่อความเชื่อมั่นในสถาบันพระมหากษัตริย์ของคนไทยด้วยเช่นกัน ซึ่ง ได้เปลี่ยนแปลง ไปอันเนื่องมาจากการปฏิบัติพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีลักษณะของความเป็นนักอนุรักษนิยมเป็นอย่างมาก ด้วยทรงมีทัศนคติต่อความเป็นกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อย่างเหนียวแน่น และไม่ทรงสรีทธาระบอบการปกครองแบบใดๆ ไม่ว่าจะเป็นระบอบประชาธิปไตย หรือสังคมนิยม เพราะล้วนแต่เป็นภัยต่อราชบัลลังก์และความมั่นคงของชาติ

การแพร่หลายของแนวความคิดทางการเมืองตามแบบตะวันตก

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแล้ว อำนาจของรัฐสมบูรณาญาสิทธิก็มีความเป็นปึกแผ่นหนาแน่นกว่าที่เคยเป็นมา ภัยจากลัทธิจักรวรรดิที่เคยคุกคามเอกราชและความมั่นคงของชาติกลายเป็นสิ่งซึ่งพ้นสมัยไปเสียแล้ว¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงได้รับพระราชบัลลังก์อันอุดมด้วยเกียรติและความมั่นคงถาวรอย่างมาก² แต่ในขณะเดียวกันความต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความคิดทางการเมืองแบบตะวันตกเกี่ยวกับลัทธิรัฐธรรมนูญนิยม (Constitutionalism) เริ่มเข้ามาเผยแพร่ในสังคมไทย³ การรับรู้ข่าวสารความเคลื่อนไหว เพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศมาเป็นประชาธิปไตยในประเทศต่างๆ ดังกล่ามาแล้ว

¹ ภัทนา เกษมกล. การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมือง การปกครองในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2453-2468). 2517. หน้า 62.

² พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เจ้าชีวิต. 2505. หน้า 606.

³ ญาณพร เจือจินดา. เสือป่า : โครงสร้างขององค์กรและบทบาททางการเมือง. 2528. หน้า 29.

เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ปัญญาชนให้ความสนใจต่อการปกครองรูปแบบใหม่และเห็นว่าการปกครองแบบเก่าคือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์นั้น อำนาจการปกครองอยู่ที่องค์พระมหากษัตริย์ แต่เพียงผู้เดียวเป็นสิ่งที่เขาไม่พอใจอย่างเต็มที่อีกต่อไป¹ กลุ่มปัญญาชนได้เรียกร้องให้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสละพระทัยในการแก้ไขปัญหาค้นพื้นฐานของประเทศไม่ว่าจะเป็นคำกราบบังคมทูลของเจ้านายและขุนนางที่เสนอให้มีการกระจายอำนาจการบริหาร² เมื่อ พ.ศ. 2427 หรือความคิดของเทียนวรรณที่เสนอให้มีการนำระบอบประชาธิปไตยมาใช้ในสังคมไทย เทียนวรรณมีความเชื่อว่าไม่วันใดก็วันหนึ่งที่ไทยจะต้องมีรัฐสภาอย่างแน่นอนเพราะ "...ต่อไปเบื้องหน้าบ้านเมือง... จำเป็นจะต้องเลื่อนไปตามประเทศที่เขาประพฤติดีจริง ๆ จึงจะรักษาตัวตลอดไปได้..."³ แต่ข้อเรียกร้องเหล่านี้ไม่ได้รับการตอบสนอง เพราะทรงเห็นว่าประชาชนยังไม่พร้อม ปัญญาชนเหล่านี้ก็ยังคงมีความหวังว่าเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเมื่อใด พระองค์ก็必将จะนำการปกครองในระบอบประชาธิปไตยเข้ามาใช้ตามที่ปรากฏว่ามีข่าวลือในตอนปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวว่าทรงให้คำมั่นสัญญาว่าจะให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทานรัฐธรรมนูญให้เป็นของขวัญแก่ประชาชน ประกอบกับการที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเคยทรงศึกษาอยู่ที่ประเทศอังกฤษมาเป็นเวลานานถึง 9 ปี น่าที่จะทรงเป็นนักปกครองหัวก้าวหน้าและมีแนวพระราชดำริทางการเมืองแบบเสรีนิยมและคงจะพระราชทานรัฐธรรมนูญในไม่ช้า⁴

¹William J. Siffin. The Thai Bureaucracy Institution Change and Development. 1966. p. 139.

²ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชัตติยา กรรณสูตร. "เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงระเบียบราชการแผ่นดิน," เอกสารการเมืองการปกครองไทย พ.ศ. 2417-2477. 2518. หน้า 59-61.

³ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ชีวิตและผลงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ. 2522. หน้า 79-80.

⁴พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เจ้าชีวิต. 2514. หน้า 587.

แต่เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์แล้วก็ไม่มีท่าทีที่จะพระราชทานรัฐธรรมนูญดังที่หวัง พระองค์ทรงมีลักษณะเป็นนักอนุรักษ์นิยมมากกว่านักประชาธิปไตย ในขณะที่แนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและสังคมนิยมได้แพร่หลายเข้ามาในสังคมไทยมากขึ้นจนเมื่อมีการกบฏใน ร.ศ. 130 ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะเปลี่ยนแปลงการปกครองและตัวผู้ปกครองเป็นประการสำคัญ ย่อมทำให้พระองค์ทรงหวาดหวั่นพระทัยเป็นธรรมดา และทรงตระหนักถึงภัยอันเกิดจากความคิดของคนรุ่นใหม่ที่มีมุ่งหมายในการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองแบบเก่า ด้วยทรงเห็นว่าระบอบการปกครองแบบเก่าดีที่สุด เหมาะสมที่สุดสำหรับเมืองไทยในขณะนั้น และทรงวิจารณ์ระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยและสังคมนิยม¹ โดยมีสาระสำคัญของแนวพระราชดำริเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบสาธารณรัฐนั้นไม่เหมาะสมกับบ้านเมืองของไทย การปกครองแบบนี้มีข้อดีในทางทฤษฎีที่ว่าตัดประเด็นความไม่แน่นอนในเรื่องคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปได้ เพราะอำนาจการปกครองประเทศมิได้ตกอยู่กับบุคคลเพียงคนเดียว แต่ในทางปฏิบัติกลับเป็นผลเสียด้วยเหตุหลายประการ เพราะหลักการที่ดีของระบอบประชาธิปไตยจะต้องมีรัฐสภา มีสมาชิกรัฐสภาซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชน แต่ประชาชนยังขาดความพร้อมและต้องการศึกษาจึงยังไม่อาจจะเลือกคนดีเข้ามานั่งในสภาได้ ถ้าเลือกจากคนที่มีการชักจูงหรือติดสินบนให้เลือกก็เท่ากับเป็นการมอบอำนาจให้กับคนเพียงกลุ่มเดียวซึ่งมีอาจจะเป็นหลักประกันสำหรับชาติบ้านเมืองแต่ประการใด และทรงเชื่อว่าไม่มีบุคคลใดที่จะเป็นนักการเมืองอาชีพที่มีความบริสุทธิ์ใจอย่างแท้จริง ทุกคนย่อมหวังผลประโยชน์ และนอกจากนั้นยังทรงไม่เห็นด้วยกับวิธีการปกครองแบบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการเปลี่ยนคณะผู้ปกครองตามวาระที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ พระองค์ทรงถือว่า "...การเปลี่ยนเจ้าหน้าที่ทำางานของรัฐบาลทั้งชุดเช่นนั้น

¹ การวิเคราะห์เรื่องแนวพระราชดำริทางการเมืองของรัชกาลที่ 6 ที่เกี่ยวกับการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและสังคมนิยม ไพโรจน์ แถมสุข นุมนนท์. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," ใน การเมือง การต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย. 2524. หน้า 11-20. และ สุวดี เจริญพงษ์. ปฏิกิริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475. 2519. หน้า 36-56.

ถ้ายังเปลี่ยนแปลงเท่าใดก็ยังชอกช้ำมากเท่านั้น..."¹ ความชอกช้ำที่ทรงหมายถึงนั่นคือความเสียหายในการปฏิบัติราชการ เพราะการใดที่คนกลุ่มหนึ่งได้เริ่มต้นไว้แต่ยังมีทันกระทำได้สำเร็จก็มีคนอื่นเข้ามารับหน้าที่แทนเสียแล้ว การดำเนินงานก็ต้องพลอยชะงักงันและเริ่มต้นใหม่อยู่เรื่อยๆ

อย่างไรก็ตามพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อว่า "...เมืองไทยเรานี้คงจะต้องเป็นไปอย่างประเทศอื่นๆ ได้เป็นมาแล้ว คงจะต้องมี "คอนสติต्यूชัน" อัน 1 เป็นแน่แท้ ถึงแม้การมี "คอนสติต्यूชัน" จะมีโทษ เช่น ที่กล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ลักษณะการปกครองโดยมอบอำนาจไว้ในมือของพระเจ้าแผ่นดินผู้เดียวก็มีโทษอยู่เหมือนกัน (ซึ่งในเวลานี้มีผู้แลเห็นและรู้สึกอยู่หลายคน) จึงตกอยู่ในปัญหาว่าจะเลือกเอาอย่างไร และคำตอบปัญหานี้ก็มีอยู่ว่าแล้วแต่ประชาชนจะเห็นชอบและประสงค์ทั่วกันเกิด..."²

สำหรับแนวพระราชดำรินี้ในเรื่องระบบสังคมนิยม³ ทรงมีพระราชวิจารณ์ไม่เห็นด้วยในทางปฏิบัติ เช่น การแก้ปัญหาเกี่ยวกับคนในสังคมจะต้องมีความเสมอภาคเท่ากันหมด ซึ่งในความเป็นจริงไม่มีใครในโลกที่มีความเท่าเทียมกัน เพราะสติปัญญา ความรู้ ความสามารถไม่เท่ากัน และคนเรายังมีนิสัยเป็นโรค "อิจฉา" และโรค "มักใหญ่มีมาก" ต่อกันอยู่ การที่จะเฉลี่ยทรัพย์สินให้ทุกคนในระบบสังคมนิยมมีความสุขเสมอกัน ไม่มีคนจนคนรวยเป็นไปไม่ได้ นอกจากนั้นการรวมทรัพย์สินสมบัติไว้เป็นของกลาง การทำลายศาสนา การที่รัฐบาลรับเลี้ยงเด็ก ตลอดจนการจัดชั้นนายทุนและชนชั้นกลางน่าจะก่อปัญหาขึ้นมากมายและปฏิบัติได้ยาก⁴

กล่าวโดยสรุปว่าแนวความคิดทางการเมืองแบบประชาธิปไตยและสังคมนิยมได้แพร่หลายมายังประเทศไทยแล้ว แต่ด้วยความยึดมั่นในการปกครองของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงคัดค้านการปกครองในระบบอื่นๆ โดยสิ้นเชิง

¹ จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 131. 2517.

หน้า 65.

² แหล่งเดิม. หน้า 61.

³ บันทึกเรื่องสังคมนิยมปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุรายวันเดือนเมษายน พ.ศ. 2455 ทรงบันทึกติดต่อกัน 2 วัน มีเนื้อหาทั้งสิ้น 31 หน้า.

⁴ สุวดี เจริญพงศ์. ปฏิกริยาของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหวตามแนวความคิดประชาธิปไตย และสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475. 2519. หน้า 41-45.

no. 500 ม.ร.ม. no. 168. chcese ๒๕๖๖

ด้วยทรงเห็นว่าความคิดทางการเมืองทั้งสองแบบไม่สามารถสร้างประโยชน์สุขให้กับประชาชนได้ จึงทรงนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ในการปกครองประเทศ เพื่อให้ประชาชนมีความเชื่อมั่นว่าสถาบันพระมหากษัตริย์มีความเหมาะสมที่จะทรงปกครองประเทศเพื่อประโยชน์ของประชาชนโดยส่วนใหญ่

การสร้างเกียรติภูมิของชาติให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติ

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเคยทอดพระเนตรเห็นความเจริญก้าวหน้าของอารยประเทศในระหว่างที่ทรงดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชสยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จเยี่ยมเยียนราชสำนักต่างๆ ในทวีปยุโรปเพื่อกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ เช่น อังกฤษ รัสเซีย เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี สวีเดน เดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม ฝรั่งเศส อิตาลี สเปน โปรตุเกส สกอตแลนด์ อียิปต์ สหรัฐอเมริกา และญี่ปุ่น ประกอบกับความสนพระทัยใฝ่อ่าน จึงทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่จะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เป็น "สง่าแห่งแผ่นดิน" ที่มีความเจริญทัดเทียมกับประเทศเหล่านั้นบ้าง

เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติแล้ว ทรงมีพระวิเทโศบายที่จะส่งเสริมเกียรติภูมิของชาติไปสู่สังคมนานาชาติ ให้นานาชาติได้รู้จักประเทศไทยว่าเป็น "อารยประเทศ" ประเทศหนึ่งเหมือนกับพระองค์ทรงถือว่าเพื่อ "...ให้โลกได้ประจักษ์แจ้งว่าอันพระมหากษัตริย์ไทยก็ทรงมีฐานะสูงเกียรติทัดเทียมกับประมุขของอารยประเทศ..."¹ โดยการจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษกอย่างมโหฬารตามโบราณราชประเพณี การตัดสินใจเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 การสมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติ และการให้สภาภาษาไทยเข้าเป็นสมาชิกสภาภาษาสากล

การจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งเป็นการประกาศรับมอบราชบัลลังก์จากพระราชบิดาเป็นพระราชพิธีที่มโหฬารตามโบราณราชประเพณี ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงเห็นว่าการประกอบพระราชพิธีนี้จะเป็นโอกาสอันดีที่จะเพิ่มเกียรติภูมิของประเทศ ด้วยการเชิญผู้แทนจากนานาประเทศที่มีคสามสัมพันธ์กับไทยมาร่วมในพระราชพิธีนี้ ในสายตาของนานาชาติเห็นว่าพระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในครั้งนี้ เป็นงานเกียรติยศที่เกรียง

¹ กรมศิลปากร. จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2466. หน้า 75-76.

ไกรที่สุตเท่าที่เคยมีมาในประเทศภาคเอเชียตะวันออก เพราะในพระราชพิธีครั้งนี้เป็นที่รวมของ
ประมุขและพระบรมวงศานุวงศ์ของประเทศต่างๆ ในทวีปยุโรปมากกว่าครั้งใดๆ ในเอเชีย¹
ผู้ที่มาร่วมงานได้เห็นถึงพระราชพิธีอันยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าไทยเป็นชาติที่มีความ
เจริญรุ่งเรืองมานาน และเสมือนเป็นการประกาศให้โลกประจักษ์ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงมีฐานะ
เกียรตินิยมทัดเทียมกับประมุขของอารยประเทศต่างๆ เหมือนกัน และนับแต่นั้นเป็นต้นไป
"...ไทยจะไม่ต้องตกอยู่ในสภาพเป็นประเทศที่ล้าหลังอีกต่อไปแล้ว..."²

การประกาศเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เป็นอีกหนทางหนึ่งที่จะนำประเทศไทยไป
ให้นานาชาติรู้จัก และยอมรับ ซึ่งสงครามโลกครั้งนี้เกิดขึ้นในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2457 ในทวีป
ยุโรป ระหว่างฝ่ายมหาอำนาจกลาง (เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี อิตาลี) กับฝ่ายสัมพันธมิตร
(อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย) ในระยะแรกของสงครามไทยประกาศตนเป็นกลางในครั้งนั้นสร้าง
ความไม่พอใจให้กับข้าราชการ และประชาชน ด้วยเหตุที่สงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นในทวีป
ยุโรปเป็นส่วนใหญ่ และประเทศคู่สงครามต่างก็มีความขัดแย้งกันทางด้านเศรษฐกิจและการเมือง
กันมาก่อน ไทยเป็นประเทศเล็กๆ ประเทศหนึ่ง และมีความสัมพันธ์กับประเทศคู่สงครามทั้งสอง
ฝ่ายเพราะทั้งอังกฤษ ฝรั่งเศส และเยอรมนีต่างก็มีผลประโยชน์ และเกี่ยวข้องอยู่กับประเทศไทย
มากบ้างน้อยบ้าง ประกอบกับการสงครามไม่กระทบกระเทือนถึงความมั่นคงปลอดภัยของประเทศ
ไทยมากนัก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรักษาความ
เป็นกลางของไทยไว้ ดังนั้นในวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2457 จึงทรงมีพระบรมราชโองการ
โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เป็นอยู่ในทวีปยุโรป
เพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองและพสกนิกรทั่วพระราชอาณาจักร พร้อมกับทรงกำชับชาวไทยทั้งปวง
ให้ประพฤติตนเป็นกลาง ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งอย่างเคร่งครัด กับให้ปฏิบัติตาม
ความในหนังสือสัญญาว่าด้วยความเป็นกลางที่ไทยได้ร่วมลงนามกับนานาประเทศที่กรุงเอเธนส์ทุกประการ³

แม้ว่าไทยจะประกาศตนเป็นกลางในระยะแรกของสงครามแต่ก็มิใช่จะมีความปลอดภัยเหมือน
ยามปกติ เพราะการที่ไทยประกาศความเป็นกลางในสงครามโดยที่ประเทศเพื่อนบ้านของไทยล้วน

¹ Virginia Thompson, Thailand : The New Siam. 1969. p.51.

² ทรงศรี อาจอรณ. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต. 2506. หน้า 129.

³ "จดหมายเหตุรักษาความเป็นกลางแห่งการสงคราม," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 31
ภาค 1 แผนกกฎหมาย. 2457. หน้า 316-317.

เป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ไทยจึงกลายเป็นพื้นที่ที่อยู่ในวงล้อมของฝ่ายสัมพันธมิตร เป็นที่พึงของฝ่ายมหาอำนาจกลางที่จะหลบหนีเข้ามา ประกอบกับฝ่ายสัมพันธมิตรก็มีอยู่ในไทยมาก พอที่จะสร้างความรู้สึกหวาดหวั่นให้กับไทยได้ ไทยจึงต้องพยายามรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด เพราะในขณะนั้นพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการส่วนใหญ่ และประชาชนมีจิตใจโน้มเอียงเข้าข้าง และเห็นใจฝ่ายเยอรมนี มีทัศนะว่ยังไม่เคยปรากฏว่าเยอรมนีจะคิดเอาเปรียบหรือแสวงหาผลประโยชน์จากไทยโดยไม่เป็นธรรม ในขณะที่ยังอังกฤษและฝรั่งเศสต่างก็ยึดครองดินแดนหัวเมืองประเทศราชของไทย

ความคิดเห็นของบุคคลต่าง ๆ ย่อมมีผลต่อการดำเนินนโยบายของรัฐบาล เพราะการยอมรับฟังความคิดเห็นเพื่อประกอบการดำเนินงานในปัญหาต่าง ๆ เท่ากับได้รับการสนับสนุนจากคนส่วนใหญ่ แต่ชาวคราวในสงครามได้แพร่หลายอย่างมากในขณะนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยนิยมข้างฝ่ายสัมพันธมิตร โดยเฉพาะอังกฤษมากกว่าฝ่ายมหาอำนาจกลาง แต่ในทางราชการต้องทรงวางพระองค์เป็นกลาง ในขณะที่ชาวไทยส่วนใหญ่มิได้นิยมเยอรมนีและมีความรู้สึกไม่เป็นมิตรกับฝรั่งเศส ความเรื่องนี้ปรากฏในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่ทรงมีไปถึงพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรภายหลังการประกาศความเป็นกลาง ว่า

...ในส่วนตัวฉันเองแม้ว่าจะเปนกลางในทางราชการ แต่ในใจจริงฉันไม่นิยมเยอรมันแต่ไหนแต่ไรแล้ว แลฉันชอบเธอโดยตรงเพราะเธอคงจะเอาได้เองแล้ว แลพวกเยอรมันก็เก่งเท่าใดเหมือนกันโดยเหตุที่เขารู้สึกว่าฉันแปะเครื่องกีดกันในความมั่งคั่งใหญ่ของเขา ในทางการเมืองในกรุงสยามเยอรมันยังไม่ลืมความไม่สมหวังของเขาในเรื่องที่จะขอที่เขาไว้ถ่านในอ่าวสยาม...

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวิตกว่าในอนาคตไทยไม่อาจจะรักษาความเป็นกลางนี้ได้ตลอดการสงครามครั้งนั้นและจะไม่มียุทธวิธีอันใดเลย² จะต้องเข้าร่วมกับฝ่ายใด

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.4/1 รายงานพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรเรื่องการมหาสงครามในทวีปยุโรป (ปีก 1). ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ. 2457.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.1/2. ร่างพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในที่ประชุมเสนาบดีสภา. ลงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ. 2460.

ฝ่ายหนึ่ง รัฐบาลของพระองค์จึงตัดสินใจดำเนินนโยบายเข้าร่วมสงครามโลกกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสมรภูมิตวีปยุโรปอย่างจริงจัง การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้กลายเป็นความสำคัญในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นกับคนในชาติ อันเป็นการขจัดปัญหาความแตกแยกทางความคิดของคนไทยและความไม่ร่วมมือกับการดำเนินนโยบายของรัฐบาล หรือความขัดแย้งทางความคิดของกลุ่มคนชั้นนำต่างๆ และเป็นการเสริมสร้างให้คนไทยความรู้สึกจงรักภักดี และภาคภูมิใจในความเป็น "ชาติไทย" ขึ้นมาด้วย

สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ เสนาธิการทหารบก ทรงจบการศึกษามาจากรัสเซียจึงย่อมมีพระทัยนิยมสัมพันธมิตร¹ ส่วนสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนสุโขทัยธรรมราชา(พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว) มีพระทัยเอนเอียงเข้าฝ่ายสัมพันธมิตรถึงขนาดแสดงความประสงค์จะเข้าทำการรบในกองทัพอังกฤษแต่ไม่สำเร็จเพราะมิได้ทรงเป็นคนชาติในบังคับของอังกฤษ² ฝ่ายกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ทรงนิยมเข้าข้างอังกฤษมาก ส่วนพระองค์เจ้าจุลจักรกูฎกากร อัครราชทูตไทยประจำฝรั่งเศส ทรงมีลายพระหัตถ์มากราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงทราบเกี่ยวกับเหตุการณ์สงครามในทวีปยุโรปและทรงมีพระดำริเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตรตลอดมา³

สำหรับประชาชนชาวไทยกลับมีความนิยมในฝ่ายมหาอำนาจกลาง โดยเฉพาะกับเยอรมนี เพราะชาวเยอรมันเป็นผู้มีอิทธิพล เป็นมิตรกับคนไทย ไม่ถือตัว มักพูดภาษาไทยกับคนไทยทำให้คนไทยมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับชาวเยอรมันอย่างแน่นแฟ้น⁴ มีความรู้สึกเกลียดชังฝรั่งเศสอย่างรุนแรง⁵ เพราะฝรั่งเศสเคยมีกรณีพิพาทกับไทยเรื่องดินแดนหลายครั้งจนเป็นผลให้ไทยต้องสูญเสียดินแดนให้กับฝรั่งเศสถึง 5 ครั้ง ส่วนอังกฤษก็ได้ดินแดนทางภาคใต้ของไทยเพื่อแลกกับสิทธิทางการศาลของไทยและให้ไทยกู้เงินลงทุนในกิจการรถไฟสายใต้

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์.. เจ้าชีวิต. 2514. หน้า 613.

² แหล่งเดิม. หน้า 614.

³ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.4/1 รายงานพระองค์เจ้าจุลจักรกูฎกากร เรื่องการมหาสงครามในยุโรป(ปีก 1,2).

⁴ จมื่นอมรรตุนารักษ์. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 5. 2512. หน้า 10

⁵ D.G.E. Hall. A History of Southeast Asia. 1979. p.674.

ดังนั้นเมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลางก็ได้ทรงปรึกษาคณะเห็นกับสมเด็จพระเจ้าอนุกาเหว กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถเกี่ยวกับความรู้สึกของชาวไทยในเรื่องนี้ว่า "...ถ้าหากไทยเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร คนไทยโดยทั่วไปอาจไม่เห็นด้วยเพราะเยอรมันไม่เคยเบียดเบียนไทย มีแต่ทำการค้าขายกันอย่างเรียบร้อยมักจะสะดวกกว่าชาติอื่นเสียด้วย แล้วก็จะโจษกันทั่วไปว่ารัฐบาลสยามไปเข้ากับสัมพันธมิตรจะมีประโยชน์อย่างไร..."¹ ชาวไทยโดยทั่วไปมีใจนิยมเยอรมันแต่ก็ยังนิยมความเป็นกลางตามนโยบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ไทยเป็นกลางอยู่ท่ามกลางอาณานิคมของสัมพันธมิตรหากว่าไทยเข้าข้างฝ่ายเยอรมันแล้ว ไทยก็จะตกอยู่ในอันตรายอาจจะถูกอังกฤษหรือฝรั่งเศสยึดครองได้ ความในเรื่องนี้ปรากฏในพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อครั้งประชุมคณะเสนาบดีเนื่อง "การรักษาความเป็นกลางแห่งกรุงสยามในงานมหาสงคราม ณ ยุโรป" ว่า

...ถ้าแม้สยามแสดงความลำเอียงเข้าข้างเยอรมันก็คงถูกขอเอาหัวแบนเมื่อนั้น การที่เรา (ฝ่ายสัมพันธมิตร-ผู้เขียน) ปลอบให้เราเป็นกลางก็เพราะเขายังไม่เห็นความจำเป็นที่จะให้เราเข้ากับเขาเท่านั้น แต่ถ้าเมื่อใดเขารู้สึกว่าความเป็นกลางของเราเป็นเครื่องกีดขวางแก่เขาแล้ว ไม่ต้องสงสัยเลยว่าเขาคงจะไม่ยอมให้เราคงเป็นกลางอยู่เป็นแน่แท้..."²

ดังนั้นในระหว่างที่ไทยประกาศเป็นกลางนั้นพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงดำเนินพระบรมราชาธิบายในการที่จะรักษาความเป็นกลางนั้นอย่างเคร่งครัดและพยายามหาหนทางและโอกาสที่เหมาะสมที่จะได้ประกาศสงครามเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรในวันข้างหน้า ความคิดเห็นของคนส่วนใหญ่แม้จะมีส่วนสำคัญในการดำเนินนโยบายการสงครามของรัชกาลที่ 6 แต่ก็ไม่ได้มีความสำคัญพอที่จะทำให้พระองค์ตัดสินใจประกาศสงครามกับฝ่ายมหาอำนาจกลาง เพราะการดำรงพระฐานะเป็นประมุขของชาติ เป็นผู้นำชีวิตของคนไทยและอนาคตของชาติ ย่อมต้องคำนึงถึงประโยชน์สุขของ

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.1/2 สยามประกาศสงครามกับเยอรมันและราชาธิบายคิดระบายนชาติศัตรูออกจากราชการ. ลงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ. 2460.

² แหล่งเดิม. ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2460.

ส่วนรวมสำคัญกว่าที่จะยอมรับเอาพระราชดำริส่วนพระองค์และความคิดเห็นของบุคคลต่างๆ เข้ามาเป็นเครื่องมือในการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามได้ ในการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ในครั้งนี้เชื่อได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงศึกษาถึงความได้เปรียบเสียเปรียบของประเทศคู่สงครามเสียก่อนแล้วจึงตัดสินใจเข้าร่วมสงครามอย่างรอบคอบ ไม่ฉวยโอกาสเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อผลประโยชน์เป็นสิ่งที่ตอบแทน แต่เข้าร่วมสงครามเพราะฝ่ายสัมพันธมิตรเห็นความสำคัญของไทยและพร้อมใจกันชักชวนไทยให้เข้าร่วมสงครามโลกครั้งนี้ ไทยจึงเห็นเป็นโอกาสเหมาะในการเข้าร่วมสงครามโลกกับฝ่ายสัมพันธมิตร

การประกาศสงครามเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรและการส่งทหารเข้าร่วมรบในสมรภูมิยุโรปได้ช่วยส่งเสริมฐานะและเกียรติภูมิของชาติไทยให้เป็นที่รู้จัก และเป็นโอกาสที่ดีในการเสนอขอความเห็นใจเรื่องการบีบคั้นทางการศาลและเศรษฐกิจที่ไทยต้องประสบจากการทำสัญญาเบารีน¹ และมหาอำนาจฝ่ายสัมพันธมิตรเองก็ทำที่ที่จะเจรจาต่อรองกับไทย กล่าวได้ว่าการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นการปูพื้นฐานไปสู่การขอแก้ไขสัญญาในเวลาต่อมา และโดยเหตุที่ไทยเป็นประเทศเล็กจึงต้องแสวงหาความมั่นคงของชาติด้วยการเสริมสร้างฐานะของตนเองในสังคมนานาชาติ ประเทศไทยจึงเข้าเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติในฐานะสมาชิกริเริ่ม (Original Member)

องค์การสันนิบาตชาติมีวัตถุประสงค์ที่จะรักษาสันติสุขและความมั่นคงระหว่างประเทศ จึงเป็นการสอดคล้องกับความต้องการของไทยในการนำเกียรติยศของประเทศ และผลักดันประเทศให้ก้าวขึ้นมาอยู่ในฐานะที่เทียมบ่าเทียมไหล่กับนานาประเทศทั้งปวง ด้วยเหตุที่ว่า

... เป็นเวลาหลายปีมาแล้วที่ประเทศไทยได้แสดงว่าตนมีความกระตือรือร้นและแสดงออกซึ่งความร่วมมือกับขบวนการระหว่างประเทศทุกชนิดที่มีลักษณะเป็นไปเพื่อความก้าวหน้า... และประเทศไทยก็ยังคงพร้อมอยู่เสมอที่จะร่วมมือในขณะนี้เพื่อความบรรลุผลในที่สุด...²

¹ ทรงศรี อัจจุรณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2502. หน้า 30.

² พระยาภิบาลาณไมตรี และสำราญ กัลยาณมิตร, การปรับปรุงข้อมูลกัมมัตตามสัญญาล้ำสมัยของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2512. หน้า 5.

กิจการสภาภาษาชาติไทยซึ่งก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2436 โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้การบริการ
สาธารณสุขแก่ประชาชน และมีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่การดำเนินงานไปสู่สายตาของนานา
ประเทศ ดังนั้นใน พ.ศ. 2462 สภาภาษาชาติไทยจึงเข้าเป็นสมาชิกสภาภาษาชาติสากล¹ และเมื่อได้
รับการร้องขอสภาภาษาชาติสากลให้ช่วยสงเคราะห์ในกิจการใดๆ สภาภาษาชาติไทยก็ปฏิบัติตามโดย
ไม่รีรอ อาจกล่าวได้ว่า การที่สภาภาษาชาติไทยได้มีโอกาสเข้าเป็นสมาชิกสภาภาษาชาติสากลนับว่า
เป็นเกียรติยศที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ประเทศไทยได้รับจากสังคมนานาชาติประเทศ เพราะนอกจาก
จะเป็นเครื่องแสดงว่ากิจการของคนไทยมีความเจริญก้าวหน้าจนเป็นที่ยอมรับนับถือในประเทศที่
เจริญแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความเต็มใจของสังคมนานาชาติในการยอมรับประเทศไทยให้
เข้าร่วมในกิจกรรมของสังคมนั้นๆ ด้วย

กล่าวได้ว่า การสร้างเกียรติภูมิของชาติเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของนานาชาติดังกล่าว ได้มี
ส่วนช่วยกระตุ้นให้คนไทยเกิดความรู้สึกภาคภูมิใจในชาติของตน เกิดความรู้สึกรักชาติและปรารถนา
ที่จะให้ชาติของตนก้าวไปสู่สังคมโลกอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่ ไม่ล้าหลังอีกต่อไป ความรู้สึกเช่นนี้
คงอยู่ตลอดไป และทำให้ประชาชนยอมรับในการดำเนินนโยบายชาตินิยมในการปกครองประเทศ
ของรัฐบาลนั้นว่ากระทำไปเพื่อให้ประเทศไทยเป็นที่ยอมรับของนานาชาติ

ในการดำเนินนโยบายปกครองประเทศของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวตลอด
ระยะเวลา 15 ปีแห่งการครองราชย์นั้น มีปัจจัยหลายประการที่เร่งรัดและผลักดันให้ทรงดำเนิน
นโยบายปกครองประเทศภายใต้อุดมการณ์ชาตินิยม แต่การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์จะ
บรรลุจุดประสงค์ของพระองค์ได้หรือไม่ อย่างไร ต้องศึกษาถึงวิธีการดำเนินนโยบายชาตินิยมของ
พระองค์ต่อไป

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.3.3/12. สภาภาษาสยามเข้าร่วม
สากลสมาคม.

บทที่ 5

การดำเนินนโยบายชาตินิยมในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ทรงตั้งพระราชปณิธานเอาไว้ ดังที่ปรากฏในของพระองค์ พระราชหัตถเลขาที่ทรงมีไปถึงสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ ในวันงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกที่ว่า

...ในขั้นต้นกิจการต่างๆ คงจะต้องเดินอย่างช้าๆ เพราะมีเครื่องกีดขวางอยู่หลายอย่างที่เราจะต้องข้าม เราอยู่ในสมัยที่ลำบากเพราะมีชนบทรบเร่เยียมโบราณคอยต่อสู้ขัดขวางการเปลี่ยนแปลง แต่ฉันจะไม่คิดยอมแพ้ ฉันหวังว่าจะมีชีวิตอยู่นานพอที่จะได้เห็นประเทศไทยได้เข้าร่วมในหมู่ชาติต่างๆ โดยได้รับเกียรติและความเสมอภาคตามความหมายของคำนั้นทุกประการ...¹

แต่เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพบว่า สังคมไทยมีปัญหาหลายประการ ที่สำคัญคือ การขาดเจตนาร่วมกัน ในหมู่ประชาชน¹ ซึ่งส่งผลต่อการดำเนินนโยบายปกครองประเทศตามที่ทรงมีพระราชปณิธานดังกล่าวข้างต้น ดังนั้นพระราชปณิธานของพระองค์ดังกล่าวข้างต้นจะสำเร็จหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับ การดำเนินนโยบายชาตินิยม ที่เน้นความสำคัญอยู่ที่ สำนึกของประชาชนในเรื่องความรักในชาติบ้านเมืองที่มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้ปกครอง ยึดมั่นในศาสนา และทรงยึดคำขวัญของชาวอังกฤษที่ว่า "พระเจ้า พระมหากษัตริย์ ประเทศชาติ" (God, King and Country) มาดัดแปลงมาใช้ เน้นย้ำในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ว่า "ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และระบอบราชาธิปไตย"

¹ พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เจ้าชีวิต. หน้า 576.

² Stephen Green. "King Wachirawut's Policy of Nationalism,"
In Memorial Phya Anuman Rajathon. Journal of Siam Society. 1970. p.251.

① ในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีทั้งการปลุกฝังความรักชาติให้เกิดขึ้นกับคนไทย ② การควบคุมชาวจีนที่เข้ามามีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ ③ การแสวงหาการยอมรับในสังคมนานาชาติ ④ การพัฒนาคุณภาพของประชาชน และการปรับปรุงกิจการทหารดังจะได้กล่าวต่อไป

การปลุกฝังความรักชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงอธิบายว่า "ชาติ" ไว้หลายลักษณะ ดังนี้

1. "ชาติ" หมายถึงประชาชนที่มีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตย
2. "ชาติ" หมายถึงประชาชนที่มีคุณธรรม การนับถือศาสนา
3. "ชาติ" ในลักษณะของสัญลักษณ์ ได้แก่ธงไตรรงค์ วันชาติ นามสกุล

"ชาติ" ในความหมายประการแรกของพระองค์เน้นในลักษณะเป็นนามธรรมที่ว่า ชาติคือพระมหากษัตริย์ ชาติกับพระมหากษัตริย์จึงเป็นของคู่กัน พระมหากษัตริย์มิใช่เป็นเพียงส่วนหนึ่งของชาติ แต่เป็นสัญลักษณ์ของความป็นชาติ โดยทรงอธิบายว่า

...การที่จะตัดสินว่าผู้ใดเป็นชาติใดโดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร? ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม เขาจึงจะเป็นไทยแท้...และสามารถแสดงความจงรักภักดีต่อชาติหรือพระมหากษัตริย์นั้นย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องเสียสละอยู่บ้างไม่มากนักน้อย โดยแท้จริงการปกครองถ้าประชาชนไม่ช่วยโดยเชื่อมั่นผู้ปกครองแล้วก็หาเป็นผลสำเร็จได้...

ดังนั้นการปลุกฝังให้ประชาชนมีความรักชาติบ้านเมือง จึงทรงเน้นข้อความสำคัญของการมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของชาติในระบอบราชาธิปไตย โดยทรงนำเอาลัทธิชาตินิยมมากระตุ้นปลุกฝัง สร้างความรู้สึกหรือมีอารมณ์ร่วมให้คนไทยเกิดความรู้สึกรักชาติอย่างแท้จริง และมอบความจงรักภักดีให้แก่ชาติ (พระมหากษัตริย์) ของตนเหนือสิ่งอื่นใด ความจงรักภักดีที่แท้จริงก็คือความ

¹ ประมวลบทพระราชนิพนธ์ (ภาคปกิณกะ). 2504. หน้า 87-88.

รักชาติ สรุปได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริในทำนองที่ว่า "ชาติคือตัวเรา" นั่นเอง

การที่ทรงเลือกหลักชาตินิยมมาใช้ในการปลูกฝังความรักชาติ ก็คงด้วยพระราชดำริของพระองค์ที่ว่า

...กำลังป้องกันชาติจะเกิดขึ้นก็เพราะกำลังบำรุงของประชาชน กำลังบำรุงของประชาชนจะเกิดขึ้นก็เพราะความนิยมทางทหาร ความนิยมทางทหารจะเกิดขึ้นก็เพราะความนิยมชาติ ความนิยมชาติเกิดขึ้นได้เพราะความสำนึกในความรวมชาติวงศ์พันธุ์กันมาแต่ดึกดำบรรพ์ ดังนั้น เพื่อให้การเป็นไปสมพระราชประสงค์ในอันที่จะบำรุงป้องกันชาติ จำเป็นจะต้องเพาะความสำนึกในความร่วมชาติของคนไทยให้เกิดขึ้นก่อนในขั้นต้น ครั้นแล้วความนิยมชาติให้เกิดความรักชาติ ความนิยมทหารก็เกิดตามมาและกำลังแห่งการป้องกันชาติก็เกิดในที่สุด...¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้คนไทยเห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยว่า "...ประเทศไทยต้องอาศัยพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำทางให้เดินไปสู่ที่ชอบ..."² และชาติใดเมืองใดที่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครองอยู่โดยมั่นคง "...จึงได้แน่วว่ามียานแน่ชัดอยู่ว่า มีอำนาจเต็มบริบูรณ์ มีอิสรภาพเต็มที่ ตั้งอยู่มั่นคง...นับว่าเป็นชาติที่มีสง่าราศรี เป็นที่นับถือยำเกรงแก่ชาติอื่นๆ..."³ เมื่อพระมหากษัตริย์มีความสำคัญต่อชาติบ้านเมืองประชาชนทุกคนจึงต้องมีหน้าที่ปกป้องพระมหากษัตริย์ให้รอดพ้นจากภัยอันตรายทั้งปวง และผู้ที่ประทุษร้ายต่อพระมหากษัตริย์ เป็นบุคคลที่ "...ต้องนับว่าเป็นผู้เลวทรามอย่างยิ่ง เพราะเป็นผู้ที่ประทุษร้ายต่อชาติ เป็นผู้ทำลายสิ่งสง่าของบ้านเมือง เป็นผู้ทำลายความสงบและความสุขของคณะจึงควรนับว่าเป็นผู้ประทุษร้ายต่อประชาชนทั่วทุกตัวตน..."⁴

¹ ไขว่ วัฒนเศรษฐ. เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าฯ. 2513. หน้า 127-128.

² ทอวธิราชานุสรณ์. แผ่นที่ ว.02685/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความเห็นราชการในกองทัพบก,"

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทศนาเสือป่าและปลูกใจเสือป่า. 2504. หน้า 358.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 359.

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการปกครองในระบอบราชาธิปไตยมีความเหมาะสมกับประเทศไทยในขณะนั้น ซึ่งเป็นไปได้ในทางปฏิบัติที่พระมหากษัตริย์จะทรงปกครองประเทศโดยยึดถือประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนเป็นสำคัญ พระมหากษัตริย์จึงทรงมีความสำคัญต่อความมั่นคงของชาติเป็นอันดับแรก ที่คนไทยจะต้องมีความจงรักภักดีและถือว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำของชาติด้วย¹ ในขณะที่หลาย ๆ ประเทศเช่นตุรกี รัสเซีย จีน และญี่ปุ่นได้มีการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์(ราชาธิปไตย) มาเป็นระบอบประชาธิปไตย ทำให้ฐานะและพระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ลดความสำคัญลง แต่สำหรับประเทศไทยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเชื่อมั่นว่าการปกครองในระบอบราชาธิปไตยโดยมีหลักนิติธรรมจะทำให้ชาตินานเมืองมีความเจริญรุ่งเรือง จึงไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองดังเช่นประเทศที่กล่าวข้างต้น เพราะ

...บรรดาประเทศทั้งปวง ประเทศใดที่รักษานิติธรรมของชาติไว้ได้ดี ประเทศนั้นย่อมดำเนินขึ้นสู่ความเจริญ ประเทศใดละเลยนิติธรรมของชาติเสียหรือปล่อยให้เสื่อมทรามไป ก็ย่อมจะมาถึงประเทศนั้น...นิติธรรมของชาตินั้นคือคุณสมบัติและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีซึ่งเป็นที่ยอมรับต่อกันมาในหมู่ประชาชนแห่งชาติ ประเทศตุรกีซึ่งน่ากลัวจะต้องพินาศย่อยยับไปในไม่ช้านี้ ไม่เพราะละเลยนิติธรรมของชาติเสียหรือ ถึงประเทศจีนก็เหมือนกัน...²

สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงยืนยันถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อชาตินานเมืองและประชาชนก็คือการที่ทรงพระราชดำริสั่งถึงหน้าที่ของพระองค์ที่ต้องปฏิบัติเมื่อทรงรับพระราชสมบัติสืบต่อจากสมเด็จพระราชบิดา ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช เมื่อ

¹ยูงา ชุมจันทร์. "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2519. หน้า 30.

²"พระราชดำรัสตอบเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ.2455," พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(พระราชดำรัส 100 ครั้ง). 2529. หน้า 30.

วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ.2454 ว่า

...เรารู้สึกอยู่ดีว่าบัดนี้เราได้รับการอันใหญ่และสำคัญยิ่ง คือผู้ที่ได้รับมอบความสุขและความ
เป็นไทยแห่งชาติไว้ในมือ เราก็ก็นึกอยู่ว่าเราได้เกิดมาเป็นคนไทยและในตระกูลกษัตริย์ อันชาติ
ไทยเราให้บรรพบุรุษทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งขึ้นไว้แล้วและได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ท่านผู้สละ
ความสุขสำราญในร่างกาย ความสะดวกโดยเฉพาะตัว และส่วยอมสละ เลือดเนื้อและชีวิตเป็น
ที่สุด เพื่อรักษาความเป็นไทยแห่งชาติไว้ให้สมนาม ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นทายาทรับมรดกสำคัญ
อันนี้ไว้แล้วก็ต้องรักษาไว้ให้มั่นคง ทั้งต้องอดสาหัสทำนุบำรุง ให้มรดกอันนั้นจำเริญเพิ่มพูนขึ้น
กว่าเก่าอีกได้เพียงใด ก็นับว่าเป็นกำไรเพียงนั้น...¹

"ชาติ" ในความหมายประการต่อมาคือการที่ประชาชนมีคุณธรรม นับถือศาสนา
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าชาติไทยจะต้องมีสถาบันศาสนา เพราะว่า

...คุณธรรมเป็นสิ่งจำเป็นที่ชาติและบุคคลต้องมี และจำจะต้องรักษาไว้ให้บริบูรณ์ประดุจทรัพย์
อันประเสริฐ... เมื่อกล่าวถึงทรัพย์อันประเสริฐแล้วก็ต้องเกี่ยวข้องกับศาสนา เพราะศาสนา
เป็นที่ตั้งแห่งคุณธรรม และความจริงมีอยู่เช่นกันว่า ชาติกับศาสนาย่อมเป็นสิ่งต่อเนื่องกัน
ถ้าชาติพินาศไปแล้ว ศาสนาก็ตั้งอยู่มิได้ ถ้าศาสนาเสื่อมทรามจนศูนย์สิ้นไปแล้ว ประชาชนก็จะ
มีคุณธรรมย่อหย่อนลงไปจนลงท้ายไม่มีเลยชาติใดที่ไร้คุณธรรม ชาตินั้นก็ต้องถึงแก่ความพินาศ
ล่มจม คงจะต้องเป็นข้าชาติอื่นอันมีคุณธรรมบริบูรณ์อยู่...²

ดังนั้นประชาชนชาวไทยนอกจากจะมีความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมือง (พระมหากษัตริย์)
แล้วยังต้องมีคุณธรรม และนับถือศาสนาด้วย เพราะเมื่อคนไทยมีจิตใจก่อปรด้วยคุณธรรม และ
ศรัทธาในศาสนาก็จะเป็นคนที่ดีคุณภาพ เป็นรากฐานกำลังอันหนึ่งที่จะทำให้ชาติดำรงความเป็น
ไทยอยู่ได้อย่างมั่นคง

¹ "พระราชดำรัสเนื่องในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ 3 ธันวาคม
พ.ศ.2454." ใน พระราชดำรัส 100 ครั้ง. 2529. หน้า 13.

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทศนาเสือป่าและปลูกใจเสือป่า. 2516.
หน้า 373-385.

สัญลักษณ์ เป็นการแสดงออกซึ่ง "ชาติ" ในลักษณะที่เป็นนามธรรมประการที่สาม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เป็นสัญลักษณ์ในการสร้างความรู้รักภักดี เช่น ธงไตรรงค์ วนชาติ 6 เมษายน และพระราชบัญญัตินามสกุล

ธงไตรรงค์ ทรงประกาศใช้เมื่อ พ.ศ. 2453* เพื่อเป็นเครื่องหมายแสดงให้รู้ถึงความ เป็นชาติที่รวมตัวกันเป็นกลุ่มก้อน เป็นหมู่คณะ และใช้เป็นสัญลักษณ์แสดงความสามารถ เกียรติ อำนาจ และการคุ้มครองอาณาบริเวณของแต่ละชาติ¹ ทั้งยังสามารถใช้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ของคนในหมู่คณะ ให้มีความสามัคคีพร้อมเพรียงทั้งกาย ใจ และวิญญาณให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ด้วย ดังนั้นชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองจึงต้องมีธงประจำชาติของตน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนแปลงธงชาติไทยจากธงช้างเผือกมาเป็นธงไตรรงค์หลังจากที่มีผู้ลงบทความ ในหนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์โดยใช้นามแฝงว่า อะแควเรียส ได้วิจารณ์ถึงธงชาติไทยในขณะนั้น ว่า "...ไม่สวยงามเท่าที่ควร ถ้าได้เปลี่ยนแถบสีแดงตรงกลางให้เป็นสีน้ำเงินแล้ว นอกจากจะ ทำให้ธงชาติงดงามแล้ว สีน้ำเงินยังหมายถึงพระมหากษัตริย์ ทำให้ธงไทยเป็นธงสามสีเป็นการ ให้เกียรติลัทธิพันธมิตร และเตือนใจให้ทุกคนระลึกถึงการที่ไทยเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ในครั้งนี้..."² ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นด้วยในเรื่องนี้ และทรงนำ

*พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้มีการเปลี่ยนแปลง ธงชาติใหม่หลายครั้ง ครั้งแรกใน พ.ศ. 2459 หลังจากที่ได้ประกาศใช้ธงใน ร.ศ. 129 แล้ว ซึ่ง ธงชาติจะมีลักษณะเป็นธงพื้นสีแดงมีช้างเผือกทรงเครื่องยืนบนแท่นหันหน้าเข้าหาคันธงบนอยู่กลางผืน ธง ต่อมาได้เอาช้างเผือกออกเสียจึงใช้เป็นธง 5 แถบสีแดงสลับขาวเพื่อให้สะดวกและประหยัดใน การจัดหาธงชาติมาใช้ แต่เมื่อไทยเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 เห็นว่าธงชาติไทยยังไม่มี ความสง่างามพอ และธงชาติของประเทศต่างๆฝ่ายสัมพันธมิตรล้วนแต่มี 3 สี จึงโปรดเกล้าฯให้ เปลี่ยนธงชาติไทยเป็น 5 แถบ 3 สี เรียกว่าธงไตรรงค์.

¹ จมื่นอมรรตวรักษ์. "เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนธงชาติ ไทย," พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 6. 2512. หน้า 2.

² จดหมายเหตุรายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ. 131. ลงวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2454. 2517. หน้า 194-195.

เข้าที่ประชุมเสนาบดีสภา และโปรดเกล้าฯ ให้เพิ่มสีน้ำเงินลงในธงชาติ โดยทรงให้เหตุผลว่า "...อีกประการหนึ่ง สีน้ำเงินเป็นสีอันเป็นสิริมงคลแก่พระชนมวาร นับว่าเป็นสีเครื่องหมาย จะเพาะพระองค์ด้วย จึงเป็นสีที่สมควรจะประกอบไว้ในธงสำหรับชาติด้วยประการทั้งปวง..."¹ และได้กำหนดความหมายของสีในธงชาติไว้ ดังนี้ สีแดง หมายถึงชาติซึ่งคนไทยทุกคนจะต้องรักษาไว้แม้จะต้องสละชีวิตและเลือดเนื้อก็ตาม สีขาว หมายถึงความบริสุทธิ์ของพระศาสนา และสีน้ำเงิน อันเป็นสีแห่งวันพระราชสมภพ หมายถึงองค์พระมหากษัตริย์ และทรงขนานนามธงนี้ว่าธงไตรรงค์ ซึ่งประกาศใช้เมื่อต้นปี พ.ศ. 2460 เป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้คนไทยทุกคนระลึกถึงชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตามความหมายแห่งสีของธงนั่นเอง

นอกจากนี้ยังได้กำหนดให้วันที่ 6 เมษายน หรือวันวันจักรี เป็นวันชาติ (National Day)² เพราะเป็นวันที่ระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงสถาปนาราชวงศ์จักรี และกรุงรัตนโกสินทร์ เพื่อกระตุ้นให้คนไทยระลึกถึงความสำคัญของพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ว่าทรงมีบทบาทสำคัญในการสร้างชาติไทย

การประกาศใช้พระราชบัญญัตินามสกุล เมื่อ พ.ศ. 2456 เนื่องจากนามสกุลเป็นเครื่องหมายให้รู้จักกันว่ามีบรรพบุรุษร่วมกัน และเมื่อมีความจงรักภักดีต่อผู้ที่เป็นหัวหน้าปกครองสกุลได้แล้ว ก็เลยเป็นเครื่องจูงใจให้รู้จักความภักดีต่อพระมหากษัตริย์ผู้ปกครองอีกต่อหนึ่ง³

ฉะนั้นการดำเนินการเพื่อปลูกฝังความรักชาติของพระองค์ก็คือ การจูงใจให้ประชาชนเห็นความสำคัญของชาติอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในระบอบราชาธิปไตย โดยการใช้นามพระราชนิพนธ์ พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ เพื่อชี้แจงให้ประชาชนเกิดสำนึก และเห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการสร้างความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้

¹ "พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช 2460," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 34 หน้า 436.

² Walter F. Vella. Chaiyo ! King Vajiravudh and the Development of Thai Nationalism. 1978. p. 143.

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ประมวลลบทพระราชนิพนธ์ (ภาคปกิณกะส่วนที่ 2). 2504. หน้า 2-3.

พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ เพื่อชี้แจงให้ประชาชนเกิดสำนึก และเห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมทั้งการสร้างความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้เห็นเป็นรูปธรรมโดยการใช้สัญลักษณ์ต่างๆ เช่นธงชาติ (ธงไตรรงค์) การตั้งกองเสือป่า และกองลูกเสือเพื่อสั่งสอนอบรมให้สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ในฐานะผู้นำของชาติ และถ่ายทอดพระบรมราโชบายที่ให้ความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ในผ่านทางระบบการศึกษา

การจงใจโดยผ่านทางบทพระราชนิพนธ์ พระราชดำรัส และพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพยายามชี้แนะให้ประชาชนของพระองค์เห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่นทรงใช้เหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ที่บุรพกษัตริย์ในอดีตได้ทรงรักษาชาติบ้านเมืองไทยเอาไว้ว่า "...ชาติไทยเรายังยืนมาถึงบัดนี้ เพราะเหตุที่ปยุตาทาพของเรา...ใจเขาเต็มใจเต็มที่เสมอที่จะทำการอะไรเพื่อประโยชน์ของชาติ..."¹

นอกจากนี้ยังทรงจงใจให้เห็นคุณค่าของการปกครองในระบอบราชาธิปไตย โดยทรงอ้างว่า การปกครองในระบอบนี้เป็นนิติธรรมของชาติไทยสืบมาแต่โบราณ² ฉะนั้นจึงไม่ควรจะเปลี่ยนแปลงใดๆ เพราะมีตัวอย่างของความเสียหายเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองในตุรกีและจีน

เมื่อชี้แนะและจงใจให้ประชาชนตระหนักในความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์(ชาติ)และสถาบันชาติอื่นๆ แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำว่า คนไทยทุกคนจึงควร "...สำแดงคนเป็นคนไทยที่รู้จักจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ รู้จักรักชาติบ้านเกิดของเรา และมีศานนากำกับใจ..."³ วิธีที่จะแสดงว่าตนรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ได้แก่มิมีความสามัคคี มีความเลี้ยวละ มีความระแวงภัยจากชาวต่างชาติ ทำหน้าที่เป็นพลเมืองดีของชาติ

ในด้านความสามัคคี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้คนไทยมีความ

¹ "พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะเสือป่า เมื่อวันที่ 21 พฤศจิกายน พ.ศ.2457," รวบรวมโดย ไสว วัฒนเศรษฐ. วาทะพระมงกุฎ. 2506. หน้า 121.

² "พระราชดำรัสเนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ.2455," พระราชดำรัส 100 ครั้ง. 2529. หน้า 30.

³ หอวชิราวุธานุสรณ์. แฟ้ม ว.01123/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ข้อควรขอบใจเยอรมัน".

สามัคคี เพราะ

...แม้ว่าเราจะตั้งใจและพยายามคิดและเริ่มการอย่างใดๆขึ้นก็ดี ฤๅจะให้การซึ่งได้เริ่มลงมือทำแล้วและจะต้องทำต่อไปอีกจนกว่าจะเป็นผลเป็นประโยชน์ก็ดี แต่ลำพังตัวเราผู้เดียวที่โหนเลยจะทำให้สำเร็จตลอดไปได้ ย่อมจะต้องอาศัยความสามัคคีปรองดองในหมู่คนไทยทั่วไป และทุกคนต้องต่างเต็มใจปฏิบัติให้เต็มตามหน้าที่ของตนที่ควรปฏิบัติ... ถ้าชวนกันตั้งใจคิดถึงประโยชน์ของชาติบ้านเมืองและชวนกันยอมสละความสะดวกชั่วคราวโดยเฉพาะตัว เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชาติเช่นนี้ไซ้เร ก็เชื่อได้ว่าชาติเราจะได้เป็นไทยต่อไปอีก...¹

หากผู้ใดทำให้คณะชนที่ร่วมชาติแตกแยกไป ก็เท่ากับเป็นการทำลายชาติ ซึ่งทรงถือว่า เป็น "...อนันตริยกรรม คือเป็นบาปอันหนักที่สุดถึงแก่เป็นเครื่องตัดทางนิพพาน..."² และในหมู่คนไทยด้วยกันเองไม่ควรมีการแบ่งพรรคแบ่งพวกเป็นพวกเขพวกเรา เพราะ "...ขึ้นชื่อว่าคนไทยก็ควรจะนับว่าเป็นพวกเราด้วยกันทั้งนั้น หากจะเป็นพวกเขาก็แต่คนต่างชาติต่างภาษาเท่านั้น..."³ ดังนั้นความสามัคคีจึงสามารถสร้างชาติให้เจริญรุ่งเรือง และป้องกันมิให้ชาติล่มสลายลงไปได้

ประการที่สอง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแนะนำให้คนไทยแสดงความรักชาติโดยการเสียสละ ว่า

...ทรัพย์ของที่รัก ร่างกายและชีวิตเป็นที่สุด เพื่อรักษาสิ่งซึ่งเห็นว่าเป็นประโยชน์ยิ่งกว่าของสิ่งอื่น และต้องเตรียมพร้อมอยู่เสมอที่จะเสียสละ ถ้าเห็นว่ถึงเวลาแล้วท่านต้องเตรียมตัวที่จะเสียสละ คือสละความมักใหญ่ใฝ่สูง ความริษยาโกรธแค้นส่วนตัวเสียให้สิ้นแล้ว และรวมกันจัดแจงดวงจิตเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันขึ้นเป็นของพลับที่บูชาแห่งความรักชาติ ให้สมควรที่เราทั้งหลายได้มี .

¹ "พระราชดำรัสตอบราษฎรในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2454," พระราชดำรัส 100 ครึ่ง. 2529. หน้า 14-15.

² ปณิณกะคดีพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2515. หน้า 221.

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปลุกใจเสือป่าและเทศนาเสือป่า. 2506.

ชื่อว่าไทย อันเป็นนามซึ่งให้ความภูมิใจให้แก่เราทั้งหลาย...¹

ฉะนั้น "...คนที่ได้รับผลแห่งการปกครองแล้ว ไม่ยอมเสียสละเพื่อช่วยบำรุงการปกครองนั้นบ้างแล้ว ก็ไม่ผิดกับสัตว์ที่คิดแต่จะดูดเลือดกิน นาคูญที่สุด..."²

ประการที่สามทรงแนะนำให้คนไทยแสดงความจงรักภักดีต่อชาติบ้านเมืองด้วยการทำตนให้เป็นพลเมืองดี เช่นปฏิบัติตามพระราชกำหนด กฎหมาย อุทิศกำลังกาย กำลังทรัพย์ในการป้องกันบ้านเกิดเมืองบิดาและชาติศาสนา³

ประการสุดท้ายทรงแนะนำว่าคนไทยจะแสดงความรักชาติยังสามารถแสดงออกได้โดยการระมัดระวังการคบค้ากับชาวต่างชาติ หรือการไม่หลงเชื่อชาวต่างชาติจนคิดก่อความวุ่นวายหรือล้มล้างนิติธรรมประจำชาติ อันหมายถึงการมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขในระบอบราชาธิปไตยเพราะ "...การเอาอย่างนั้นบางทีกลับเป็นเครื่องขัดขวางกีดกันความจริงแห่งชาติ..."⁴

นอกจากนี้ยังทรงเตือนสติคนไทย โดยสรุปได้ 4 ประการคือ

ข้อ 1 อย่าลืมนะเราเป็นคนชาติไทย

ข้อ 2 อย่าลืมนะชาติไทยต้องเป็นไทยจริงๆ จะยอมอยู่ในความครอบงำ หรืออุปถัมภ์ของชาติอื่นไม่ได้ทั้งสิ้น

ข้อ 3 อย่าลืมนะคนไทยก็มีสมองคิด จะยอมให้ชาติอื่นมาแนะนำให้คิด หรือคิดแทนเราไม่ได้

ข้อ 4 อย่าลืมนะเมืองไทยเป็นเมืองกำเนิดของเรา บิดามารดา วงศ์ศานาญาติของเราเป็นไทย เพราะฉะนั้นถึงแม้ว่าจะได้รับการศึกษามาจากเมืองต่างภาษาเมืองใดก็ดี หรือแม้จะมีการทำมาหากินติดต่อกับชาวต่างชาติต่างภาษาใดๆ ก็ดี ความภักดีของเราต้องอยู่ในพระบาทสมเด็จพระ

¹ "พระราชดำรัสตอบในงานเฉลิมพระราชมณเฑียร วันที่ 12 มกราคม พ.ศ. 2459," พระราชดำรัส 100 ครั้ง. 2529. หน้า 130.

² ท้าวชิราวุธานุสรณ์. ฉบับที่ ว.01153/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ไชโย,"

³ ประมวลบทพระราชนิพนธ์ (ภาคปกิณกะ) เรื่องลัทธิเอาอย่าง. 2504. หน้า 5.

⁴ แหล่งเดิม.

พระเจ้าอยู่หัวของเรา และในกรุงสยามมากกว่าแห่งใด ๆ ถึงเมืองใดจะมีบุคคลแก่เราสักปานใด ก็ไม่เท่าบุคคลที่เมืองไทยให้แก่เรา เพราะเป็นเมืองพ่อแม่ของเรา¹

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังทรงใช้กิจกรรมเสือป่าเพื่อปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ทรงกำหนดหน้าที่ของเสือป่าไว้เป็นข้อสาบาน 3 ข้อคือ

1. จะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
2. เมื่อมีเหตุจำเป็นจะรับอาสาต่อสู้ข้าศึกศัตรูที่มาย่ำยีชาติบ้านเมือง และปราบปรามคนทุจริตที่ก่อการจลาจลเพื่อรักษาความเป็นไทยของชาติ และป้องกันพระพุทธศาสนา
3. จะเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาในกองเสือป่า และจะไม่ประพฤติการใด ๆ ที่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่คณะ²

ต่อมาที่ทรงจัดตั้งกองลูกเสือเพื่อฝึกฝนเยาวชนทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจให้มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เช่นเดียวกับกองเสือป่า

ในการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถในการเลือกวิธีการที่จะจูงใจประชาชนเพื่อให้เกิดประโยชน์ได้หลายทาง โดยเฉพาะการนำเอาแบบอย่างวิธีการของชาติตะวันตกมาดัดแปลงใช้กับสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม

การต่อต้านและการผสมกลมกลืนชาวจีน

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนต่างประเทศที่มีอิทธิพลทางด้านเศรษฐกิจต่อไทยอย่างมากคือชาวจีน ปัญหาชาวจีนจึงเป็นปัญหาสำคัญ นับเป็นจุดกระตุ้นให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวใช้ชาวจีนเป็นเครื่องมือในการปลูกความรู้สึกชาตินิยมของ

¹ หอวชิราวุธานุสรณ์. แผ่นที่ ว.01121/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "อย่าเผลอ,".

² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทศนาเสือป่าและปลูกใจเสือป่า. 2516. หน้า 44.

คนไทยให้ต้นตำรับ ชี้ให้เห็นถึงภัยของคนจีนทางเศรษฐกิจ และหันมาต่อต้านคนจีน หรือลดความเป็นชาตินิยมของชาวจีน โดยการใช้นโยบายประนีประนอม ความ การออกกฎหมาย การพระราชทานบรรดาศักดิ์และนามสกุล เป็นต้นเพื่อผสมกลมกลืนให้ชาวจีน และเพื่อควบคุมชาวจีนในเวลาต่อมา

ในขณะนั้นชาวไทยเริ่มเข้าใจถึงผลร้ายจากการครอบงำทางเศรษฐกิจของชาวจีน เมื่อชาวจีนพากันนัดหยุดงานประท้วงการขึ้นอัตราภาษีเก็บเงินค่าราชการใน พ.ศ. 2453 ปลายรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แม้ชาวจีนจะทำการหยุดงานประท้วงเพียง 3 วัน แต่ได้ก่อปัญหาทางเศรษฐกิจต่อทั้งคนไทยและคนจีนด้วยกันเอง นอกจากนี้คนจีนยังก่อปัญหาทางด้านการเมืองอีกด้วย โดยการก่อความวุ่นวายอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองในจีน มีการก่อตั้งสมาคม สโมสร โรงเรียนจีน หนังสือพิมพ์จีน เพื่อเป็นแหล่งรับรู้ข่าวสารจากประเทศจีนและให้การสนับสนุนคณะปฏิวัติในจีน เป็นต้น¹ กระตุ้นให้ชาวจีนในประเทศไทยเกิดความรู้สึกชาตินิยมเกิดความรู้สึกผูกพันกับเมืองจีน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงภัยจากชาวจีน ทรงเรียกชาวจีนพวกนี้ว่า "พวกยิวแห่งบูรพทิศ" เพราะชาวจีนคอยแต่จะแสวงหาผลประโยชน์ให้กับกลุ่มของตนเท่านั้น² จึงทรงเตือนคนไทยไม่ให้ไว้วางใจคนจีน เพราะว่า "... ไทยเราไม่ควรเผลอและหลงตัวว่ารู้เท่าทันจีนพอแล้ว หรือหลงเชื่อว่าจีนรักเรามากกว่าฝรั่ง..."³ และทรงชี้แจงให้เห็นว่าจีนนั้นเป็นภัยต่อประเทศชาติ เพราะ

... ก็พอจะเห็นได้แล้วว่า การที่เราจะทำกิจการอันใดกับคนชนิดนี้ย่อมจะลำบากเพียงใด จีนมีจำนวนอยู่มากเหลือล้น อาจจะท่วมท้นมาท่วมเมืองใด ๆ ในโลกนี้ก็ได้ ข้อนี้ประกอบด้วยลักษณะของจีนที่มีความอดทนแก่ความลำบากอย่างน่าอัศจรรย์ประการหนึ่ง ความถือโคตรที่ไม่ยอมกลายเป็นอย่างอื่น อีกทั้งความเฉลียวฉลาดในการหาเงินนั้นอีกประการหนึ่ง ย่อมกระทำให้เป็นข้อ

¹ George William Skinner. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. 1962. p.157.

² กมล จันทรส. อิทธิพลชาวจีนโพ้นทะเล. 2523. หน้า 88-89.

³ หอวชิราวุธานุสรณ์. แฟ้ม ว.01130/ป.3 สำเนาบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ทำชั่วได้ดี แกล้งอุทาหรณ์แห่งจีนะกรรม".

ที่น่ากลัวจะเป็น "ภัย" แก่ชาติใดๆ ได้จริง แลย่อมจะเป็นข้อวิตกของผู้ที่เฝ้าที่ปกปักษ์รักษา
ประชาชน ในการที่จะคุ้มครองให้พลเมืองของตนดำรงคงเป็น สโตนอยู่ต่อไปได้...¹

นอกจากนี้ยังทรงชี้ให้คนไทยเห็นถึงภัยอันตรายจากชาวจีนว่า

...ในเวลานี้เมืองไทยเรายังไม่รู้ถึงผลเสียหายแห่งการที่พวกจีนเข้ามาอาศัยอยู่ ทั้งนี้ก็เป็น
เพราะ โชคที่เมืองของเรามีพระราชอาณาเขตอันใหญ่กว้าง พื้นดินอันบริบูรณ์ซึ่งยังมิได้กระทำ
ให้เกิดผลก็ยังมีอยู่เป็นอันมาก เพราะฉะนั้นเราจึงยังมิรู้สำนึกว่าเราอยู่ใกล้ "ภัยจีน" เพียงใด
แต่นัยว่าเราจะไม่ต้องดำริในปัญหาเรื่องนี้ต่อไปในวันหน้าละหรือ

ตามความเห็นของข้าพเจ้าถ้าจะให้เลือกเอาอิหร่านหรือจีน ก็ยากที่จะเลือกได้ และ
ข้าพเจ้าไม่มีความสงสัยในใจเลยว่า วันหนึ่งเราคงจะได้เห็นกิจการอันน่าหวาดเสียวในเมือง
ที่มีพวก "ยิวแห่งบูรพทิศ" เข้าไปอาศัยอยู่ พวกจีนคงจะมีเหตุขึ้นกับพลเมืองของประเทศนั้นเอง...²

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงต้องการที่จะแสดงการต่อต้านชาวจีนโดย
ทรงพระราชบัญญัติความต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนเป็นจำนวนมากในช่วง พ.ศ. 2457-2459
ด้วยทรงมีพระราชประสงค์เพื่อลดความรู้สึกชาตินิยมของชาวจีนจะได้ไม่ก่อปัญหาต่อการปกครอง
ของไทย ไม่ทำตนเป็นไทยผสม และชี้ให้คนไทยเห็นภัยจากชาวจีน บทพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับ
คนจีนได้แก่ เมืองไทยจึงตั้งเกิด พวกยิวแห่งบูรพทิศ ความเห็น 9 เรื่อง ความเห็น 10 เรื่อง
ของอัสวาทู ลัทธิเอาอย่าง โคลนติดล้อ บทพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าวมีเนื้อหาสาระในการปลุกใจ
คนไทยให้ตื่นตัวต่อภัยจากชาวต่างชาติ และหันมาสามัคคีร่วมมือกันต่อต้านชาวต่างชาติอันเป็น
ความรู้สึกชาตินิยมนั่นเอง

การแสดงออกของชาวจีนโพ้นทะเลในประเทศไทยในการให้การสนับสนุน ดร. ชุนยัตเซน
ผู้นำปฏิวัติจีนอย่างกว้างขวาง โดยการจัดตั้งสมาคมจุฬาร เพื่อปลุกฝังความรู้สึกชาตินิยมในหมู่คนจีน
ในไทย และให้การสนับสนุนการปฏิวัติโดยการเรียกรับเงินช่วยเหลือการปฏิวัติ การเสนอข่าวสาร
เกี่ยวกับประเทศจีนให้ชาวจีนรับทราบ การตั้งโรงเรียนจีนและมีครูคนจีนเป็นผู้สอน อันเป็นการ

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พวกยิวแห่งบูรพทิศ. 2528. หน้า 22.

²แหล่งเดิม. หน้า 23.

ปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม ลัทธิการเมืองการปกครองอันเป็นปัญหาต่อการปกครองของไทยให้กับลูกจีนที่เกิดในไทย เป็นต้น การกระทำของชาวจีนเหล่านี้ทำให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดี และเห็นว่าควรใช้นโยบายผสมกลมกลืน (Assimilation Policy) ให้ชาวจีนกลายเป็นคนไทยทั้งทางสัญชาติและการดำเนินชีวิต ให้เกิดสำนึกในความเป็นไทย โดยการตราพระราชบัญญัติต่างๆ สำหรับนำมาใช้กับชาวจีน ดังต่อไปนี้

1. พระราชบัญญัติสัญชาติ ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454) มีสาระสำคัญคือ ชาวต่างด้าวที่จะแปลงสัญชาติเป็นไทย จะต้องอาศัยอยู่ในกรุงสยามไม่น้อยกว่า 5 ปี ทั้งยังต้องเป็นคนที่มีความประพฤติดี และมีคุณสมบัติพอเลี้ยงตนได้¹ เป็นบุตรคนต่างประเทศที่ได้แปลงชาติมาเป็นคนจีนบังคับไทยแล้ว มีอายุเต็มบริบูรณ์ตามกฎหมายไทยและกฎหมายแห่งชาติของตน จึงเป็นการเปิดโอกาสให้คนจีนสมัครใจแปลงสัญชาติเป็นคนไทยได้
2. พระราชบัญญัติเนรเทศ ร.ศ. 131 (พ.ศ. 2455) เป็นการให้กับอำนาจทางราชการที่จะเนรเทศบุคคลต่างด้าวที่ "...ซึ่งอยู่ในกรุงสยามไปไม่เปนความสุขเกษมฤาเปนความเจริญแก่สาธารณชน..."² ผู้ที่ถูกเนรเทศจะเป็นผู้ที่ไม่อยู่ในบังคับในกฎหมายไทยแต่กำเนิด
3. พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456 ตามพระราชบัญญัตินี้ถือว่าบุคคลใดที่เกิดในประเทศไทยให้ถือว่าเป็นคนไทย มีสัญชาติไทย³ โดยยึดหลักดินแดน (Jus Soil) ในมาตรา 3 ได้ระบุว่าบุคคลผู้ใดกำเนิดในพระราชอาณาจักรสยามให้ถือสัญชาติไทย นับได้ว่ามีผลครอบคลุมไปถึงลูกหลานชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยกลายเป็นบุคคลสองสัญชาติ เพราะจีนได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติสัญชาติของจีนเมื่อ พ.ศ. 2452 มีเนื้อหาสาระว่าเด็กที่มีบิดามารดาเป็นคนจีนไม่ว่าจะอยู่ที่ใดก็จะมีสัญชาติจีนทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้ชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศต่างๆ ถูกกลืนชาติ⁴

¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ. 130," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 28 ลงวันที่ 11 มิถุนายน ร.ศ. 130 มาตรา 6, หน้า 96.

² เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติว่าด้วยการเนรเทศ ร.ศ. 131," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 29 ลงวันที่ 1 กันยายน ร.ศ. 131 หน้า 139.

³ เสถียร ลายลักษณ์. "พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ. 2456," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 25. พ.ศ. 2477. มาตรา 3 หน้า 257-259.

⁴ George, William Skinner. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. 1962. p. 157-159.

4. พระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ.2457 กำหนดให้สมาคมที่ตั้งอยู่ในประเทศไทยจะต้องมีข้อบังคับของตนและต้องจดทะเบียนตามกฎหมายไทย¹ ทำให้สมาคม สโมสรชาวจีนที่ตั้งขึ้นมานับหน้าแต่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองต้องปรับปรุงการดำเนินงานของสมาคมและสโมสรให้ถูกต้องกับกฎหมายฉบับนี้

5. พระราชบัญญัติลักษณะคนต่างประเทศเข้าเมือง พ.ศ.2460 เป็นมาตรการทางกฎหมายที่จะสกัดกั้นชาวจีนบางประเภทที่เป็นอันตรายต่อประเทศไทยไม่ให้เข้ามาในราชอาณาจักรไทย และเป็นการตรวจสอบสำมะโนครัวชาวจีนในประเทศไทยไปในขณะเดียวกันด้วย²

6. พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 เป็นพระราชบัญญัติที่กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นครูใหญ่และหลักสูตรการเรียนการสอนที่จะต้องให้การศึกษาแก่นักเรียนเพื่อปลูกฝังความจงรักภักดีต่อประเทศไทยและมีความรู้เกี่ยวกับพงศาวดาร ตำนานและภูมิศาสตร์ประเทศไทยเป็นอย่างดี³ เป็นการควบคุมโรงเรียนจีนที่สอนภาษาจีนและปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมให้กับเด็กจีนที่เกิดในไทย เช่นในมาตรา 4 บัญญัติว่า ครูใหญ่ต้องมีความรู้ภาษาไทย พูดได้พอประมาณ หรือในมาตรา 14 กำหนดให้โรงเรียนราษฎร์ทั่วพระราชอาณาจักร ต้องสอนนักเรียนให้อ่าน เขียน และเข้าใจภาษาไทยได้คล่องแคล่วพอสมควร ให้เรียนรู้ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ หน้าที่พลเมือง ตลอดจนปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติไทยด้วย นอกจากนี้ยังกำหนดให้โรงเรียนจัดสอนตามหลักสูตรของกระทรวงธรรมการ ซึ่งเท่ากับว่าบังคับโรงเรียนจีนที่มีอยู่ในเขตประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาหันมาสอนภาษาไทยและวิชาต่างๆ ที่เป็นภาษาไทยในโรงเรียนเป็นเวลา 5 ปี ทำให้ลูกหลานชาวจีนในระยะเวลาดังกล่าวมีความรู้สึกเป็นชาวไทยมากกว่าเป็นชาวจีน

¹ เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติสมาคม พ.ศ.2457,"

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 30 ลงวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ.2457 หน้า 183.

² เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติลักษณะคนต่างประเทศเข้าเมือง,"

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 30 ลงวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ.2460 หน้า 103-104.

³ เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461,"

ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 35 ลงวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ.2461 มาตรา 4, 14 หน้า 112-117.

7. พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464 เป็นข้อบังคับให้เด็กที่มีอายุตั้งแต่ 7 ปี ต้องเข้าเรียนอยู่ในโรงเรียนประถมศึกษาจนอายุ 14 ปีบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียนในโรงเรียนของรัฐบาลและโรงเรียนประชาบาล จึงเท่ากับว่าเป็นการบังคับให้ลูกหลานชาวจีนในประเทศไทยจะต้องเข้ารับการศึกษามหาวิทยาลัยตั้งแต่อายุ 8 ปีอันเป็นการผสมกลมกลืนลูกหลานชาวจีนให้เป็นคนไทย¹

8. พระราชบัญญัติสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2465 ควบคุมสิ่งพิมพ์ภาษาจีนมิให้ตีพิมพ์เรื่องต่างๆ ที่รัฐบาลถือว่าเป็นพิษเป็นภัยต่อชาติบ้านเมืองแม้จะนำมาเผยแพร่ในหมู่คนจีนก็ตามโดยนำไปเป็นหนังสือ ตำราสอนในโรงเรียนจีน

อาจกล่าวได้ว่า พระราชดำริและพระบรมราโชบายของพระองค์ที่มีต่อชาวจีนนั้น เช่น ออกพระราชบัญญัติต่างๆ ในระยะแรกมีจุดประสงค์เพื่อที่จะผสมกลมกลืนโดยธรรมชาติให้ชาวจีนเป็นไทยโดยการสมรสกับหญิงไทย แต่ต่อมาใน พ.ศ.2453 เริ่มมีหญิงชาวจีนอพยพเข้ามาและเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ² ทำให้การผสมกลมกลืนตามธรรมชาติโดยการสมรสระหว่างชายจีนและหญิงไทยลดลง ดังนั้นลูกหลานจีนที่เกิดจากพ่อแม่ที่เป็นจีนจะกลายมาเป็นคนไทยยากขึ้น ในระยะต่อมาจึงใช้กฎหมายบังคับให้มีการผสมกลมกลืน ก็เพื่อเป็นมาตรการควบคุมชาวจีนในประเทศไทยโดยเฉพาะด้วยเหตุที่ในขณะนั้นชาวต่างชาติที่ก่อปัญหาให้กับไทยมากที่สุดคือคนจีน ทำให้เกิดความตึงเครียดในหมู่คนจีน เพราะเป็นสภาพการที่บังคับคนจีนให้ปฏิบัติตามมากกว่าเป็นการยอมรับปฏิบัติตามอันเป็นการผสมกลมกลืนกันโดยธรรมชาติ อย่างไรก็ตามทำให้ลูกหลานชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยมีความรู้ความเข้าใจในวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีไทย ตลอดจนมีแนวความคิดเป็นแบบไทยและยอมรับในวิถีการดำเนินชีวิตแบบไทยในเวลาต่อมา ทำให้กลายเป็นชาวไทยง่ายขึ้น³

การตั้งบรรดาศักดิ์และพระราชทานนามสกุลให้แก่ชาวจีน เป็นนโยบายผสมกลมกลืนชาวจีนอีกวิธีหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อให้ชาวจีนมีจิตใจเป็นคนไทยและรู้สึกภูมิใจไปชั่วลูกชั่วหลาน โดยเฉพาะชาวจีน

¹ เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464," ประชุมกฎหมายประกาศก. เล่ม 34 2477. หน้า 207.

² Victor Purcell. The Chinese in Southeast Asia. 1966. p.115.

³ สุวิมล ชาตุนานท์. "การกำจัดอิทธิพลของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 6," วารสารธรรมศาสตร์. 4 (1) : 74-75 ; มิถุนายน-กันยายน 2517.

ที่เป็นพ่อค้าผู้มั่งคั่งให้มีความรู้สึกเป็นคนไทย ยอมรับนับถือประเพณีแบบไทยๆ อย่างเคร่งครัด¹ นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานนามสกุลให้แก่ชาวจีน โดยเปลี่ยนจากแซ่มาเป็นนามสกุลแบบไทย ซึ่งมีชาวจีนสนใจเปลี่ยนมาใช้นามสกุลเป็นจำนวนมาก² พระองค์ทรงดัดแปลงแซ่จากภาษาจีนให้เป็นภาษาไทย เช่น แซ่เล่า ก็จะเป็นพระราชทานนามสกุลเป็น "เลาหะ" หรือ แซ่กิม ก็จะเป็น "กาญจน" หรือ "สุวรรณ" โดยไม่ทิ้งความหมายเดิมในภาษาจีน เป็นต้น³

การแสวงหาการยอมรับจากสังคมนานาชาติ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำเนินนโยบายต่างประเทศ เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับประเทศสยาม ให้นานาชาติยอมรับ เช่น โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปร่วมงานพระราชพิธีในราชสำนักต่างๆ ของยุโรป การประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 การสมัครเข้าเป็นสมาชิกองค์การสันนิบาตชาติ และสภากาชาดสากล รวมทั้งการเปิดสัมพันธ์ทางการทูตกับประเทศต่างๆ

การแสวงหาการยอมรับจากนานาชาติประการแรกคือ การ โดยเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวร่วมพระราชพิธีต่างๆ ในราชสำนักยุโรป เสด็จเยี่ยมนครหลวงของประเทศต่างๆ ในยุโรปดังได้กล่าวมาแล้ว พระองค์ทรงได้รับการต้อนรับจากราชสกุลและรัฐบาลบุคคลสำคัญๆ ของยุโรปอย่างยิ่ง ชื่อเสียงของประเทศไทยเป็นที่รู้จักกันเคยในประเทศตะวันตก

การแสวงหาการยอมรับจากสังคมนานาชาติอีกประการหนึ่งก็คือการจัดพระราชพิธีบรมราชาภิเษก โดยการจัดตามแบบโบราณราชประเพณีจึงมีความยิ่งใหญ่มา ด้วยทรงต้องการให้ประมุขและตัวแทนจากประเทศต่างๆ ที่ได้รับเชิญมาร่วมงาน ได้เห็นถึงประเพณีอันยิ่งใหญ่และศักดิ์สิทธิ์ซึ่งแสดงถึงว่าไทยเป็นชนชาติที่มีความเจริญรุ่งเรืองมาแต่โบราณกาล ในสายตาของชาวต่างประเทศ

¹ ขจิตกัย บุรุษพัฒน์. ชาวจีนในประเทศไทย. 2517. หน้า 50.

² สุวิมล ชาญมานนท์. "การกำจัดอิทธิพลของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 6,"

วารสารธรรมศาสตร์. 4 (1) : 70-82 ; มิถุนายน-กันยายน 2517.

³ จมื่นอมรตรุณารักษ์ (แจ่ม สุนทรเวช). "กำเนิดนามสกุล," พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2511. หน้า 31.

ที่มาร่วมงานพระราชพิธีในครั้งนี้เห็นว่าเป็นงานเกียรติยศที่มโหฬารที่สุด มีแขกเมืองจากประเทศต่างๆ มาร่วมชุมนุมมากที่สุดและเป็นงานที่ยิ่งใหญ่เกรียงไกรที่สุดเท่าที่มีมาในภูมิภาคนี้¹ เท่ากับเป็นการประกาศให้สังคมนานาชาติรู้ว่าพระมหากษัตริย์ไทยก็ทรงมีฐานะ มีเกียรติยศเท่าเทียมกับประมุขของชาติต่างๆ เหมือนกัน และนับแต่นั้นต่อไป "...ไทยจะไม่ตกอยู่ในสภาพเป็นประเทศที่ล้าหลังอีกต่อไปแล้ว..."²

การประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรในสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ไทยใช้แสวงหาการยอมรับจากสังคมนานาชาติ สงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นใน พ.ศ. 2457 ในระยะแรกของสงครามไทยประกาศตนเป็นกลาง และประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตรใน พ.ศ. 2460

โดยเหตุที่สงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นในทวีปยุโรป ประเทศคู่สงคราม*ต่างก็มีกรณีขัดแย้งกันทั้งทางด้านการเมืองและเศรษฐกิจ ไทยเป็นประเทศขนาดเล็กและเป็นไมตรีกับประเทศคู่สงครามทั้งสองฝ่าย ประกอบกันภัยของสงครามไม่กระทบกระเทือนต่อความปลอดภัยของประเทศไทยมากนัก พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรักษาความเป็นกลางเอาไว้ ดังนั้นในวันที่ 6 สิงหาคม พ.ศ. 2457 พระองค์จึงทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ "ประกาศว่าด้วยกรุงสยามเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เป็นอยู่ในยุโรป" เพื่อความสงบสุขของบ้านเมืองและพสกนิกรทั่วพระราชอาณาเขต พร้อมกันนี้ทรงกำชับชาวไทยให้ประพฤติตนเป็นกลาง ไม่ลำเอียงเข้าข้างฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดโดยเคร่งครัด กับให้ปฏิบัติตามความในหนังสือสัญญาว่าด้วยความเป็นกลางที่ประเทศไทยได้ลงนามร่วมกับนานาประเทศ ณ กรุงเฮกทุกประการ³

ในระยะแรกของสงครามไทยประกาศรักษาความเป็นกลาง ซึ่งเป็นระยะเวลาที่มีความสำคัญมาก เพราะมีคนไทยที่มีความคิดเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับความนิยมในประเทศคู่สงครามทั้งสองฝ่าย การปรับเจตนาคติที่เกี่ยวกับการเข้าร่วมในสงคราม จึงเป็นเรื่องสำคัญที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต้องทรงดำเนินนโยบายหลายประการเพื่อรักษาความเป็นกลางในระหว่าง

¹Virginia Thompson. Thailand : The New Siam. 1969. p.51.

²ทรงศรี อาจอรุณ. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต. 2506. หน้า 129.

* ประเทศคู่สงคราม ฝ่ายมหาอำนาจกลางได้แก่เยอรมนี ออสเตรีย-ฮังการี และตุรกี ฝ่ายสัมพันธมิตรได้แก่อังกฤษ ฝรั่งเศส อิตาลี รัสเซีย เป็นต้น.

³"จดหมายเหตุรักษาความเป็นกลางแห่งการสงคราม," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 31 2457. หน้า 316-317.

สงคราม ด้วยการแจ้งให้นานาประเทศรับทราบประกาศความเป็นกลางของไทย¹ ประกาศห้ามใช้วิทยุและโทรเลขในเวลาสงครามในวันที่ 17 สิงหาคม พ.ศ. 2457² พร้อมกันนั้นทรงมีพระราชประสงค์ให้คนไทยปฏิบัติตนให้ถูกต้องในการรักษาความเป็นกลาง จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์ข้อความตามหนังสือสัญญาว่าด้วยลักษณะความเป็นกลางที่ประเทศไทยได้ให้สัตยาบันกับนานาประเทศให้คนไทยทราบโดยทั่วถึงกัน³ และเพื่อป้องกันการแทรกแซงจากต่างชาติและเป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในประเทศ รัฐบาลจึงได้ประกาศ " กฎอัยการศึก " ในวันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ. 2457⁴ แต่พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ และคนไทยบางกลุ่มมีความคิดเห็นขัดแย้งแตกเป็น 2 ฝ่าย คือฝ่ายหนึ่งนิยมมหาอำนาจกลางโดยเฉพาะเยอรมนี อีกฝ่ายหนึ่งนิยมฝ่ายสัมพันธมิตร

ในช่วงเวลาที่ประเทศไทยประกาศตนเป็นกลาง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในฐานะประมุขของประเทศทรงรักษาความเป็นกลางอย่างเคร่งครัด โดยมีพระราชประสงค์ที่จะเป็นแบบอย่างแก่พลนิกรไทยโดยทั่วไป ไม่มีใครรู้ว่าพระองค์ทรงมีพระราชดำริเข้าข้างฝ่ายใด แต่จากการที่พระองค์ทรงได้รับการศึกษาจากประเทศอังกฤษ รวมทั้งการที่ทรงใกล้ชิดสนิทสนมกับบรรดาประมุขของประเทศต่างๆ ของฝ่ายสัมพันธมิตรมากกว่าฝ่ายมหาอำนาจกลาง ทำให้มีผู้คิดว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยเอนเอียงเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร ในขณะที่ประชาชนมีใจนิยมเยอรมนี และมีความรู้สึกไม่เป็นมิตรกับฝรั่งเศส แต่พระองค์เองก็ไม่สามารถที่จะแสดงออกตามพระราชประสงค์ได้ อย่างไรก็ตามทรงยอมรับว่าไม่ทรงนิยมเยอรมนีมานานแล้ว

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.4/7 สงครามระหว่างประเทศ เยอรมันและออสเตรเลีย-ฮังการี กับประเทศสยาม. ลงวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2457.

² "พระราชบัญญัติห้ามใช้วิทยุโทรเลขในระหว่างสงคราม," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 31 แผนกกฎหมาย พ.ศ. 2457. หน้า 334-335.

³ แหล่งเดิม. หน้า 336.

⁴ "พระราชบัญญัติกฎอัยการศึก พระพุทธศักราช 2457," ราชกิจจานุเบกษา เล่ม 31 หน้า 388-395.

⁵ จมื่นอมรรตรุณารักษ์. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เล่ม 5. หน้า 12.

ดังปรากฏในพระราชหัตถเลขาส่วนพระองค์ที่ทรงมีไปถึงพระองค์เจ้าจรัสศึกต์กฤดากรภายหลังการประกาศความเป็นกลาง ว่า

...ในส่วนตัวฉันเองแม้ว่าเปะกลางโดยทางราชการ แต่ในใจจริงฉันไม่นิยมเยอรมันแต่ไหนแต่ไรแล้ว แลฉันชอบเธอโดยตรงเพราะเธอก็คงจะเตาได้เองแล้ว แลพวกเยอรมันก็คงจะเตาได้เหมือนกัน โดยเหตุที่เขารู้สึกว่าฉันเปะเครื่องกีดกันในความมั่งคั่งของเขา ในทางการเมืองในกรุงสยามเยอรมันยังไม่ล้มความไม่สมหวังของเขาในเรื่องที่จะขอเอาไต้หวันในอ่าวสยาม ความปรารถนาอันใกล้จะสำเร็จในรัชกาลก่อน(รัชกาลที่ 5-ผู้เขียน) แต่ฉันก็คัดค้านเสมอมา...ในรัชสมัยของฉันเอง(รัชกาลที่ 6-ผู้เขียน) เยอรมันได้พยายามที่จะเข้าแทรกในกิจการหลายครั้งแลมีความปรารถนาที่จะมีอำนาจในเมืองเรา ...แต่ฉันก็ได้ขัดขวางไว้ทุกทำ...¹

ในส่วนที่แสดงให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยนิยมฝ่ายสัมพันธมิตร โดยเฉพาะอังกฤษเท่าที่ปรากฏหลักฐานในเรื่องนี้ ได้แก่การแลกเปลี่ยนพระราชหัตถ์สนธิสัญญาทางททการค้าอันชาญฉลาดพิเศษซึ่งกันและกันระหว่างพระเจ้าออร์ซแห่งอังกฤษ และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว² นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงแปลเรื่องราวของการสงครามจากหนังสือพิมพ์ไทยสมัยนั้นภาษาอังกฤษลงพิมพ์ให้อ่านทราบในวารสารสมุทรสาร(พ.ศ.2458) ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับพฤติการณ์การทำสงครามของเยอรมนี เช่น การจมแห่งเรือลูซิตาเนีย เป็นต้น

ส่วนพระบรมวงศานุวงศ์ ชำราชากรที่ใกล้ชิดกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีความนิยมในฝ่ายสัมพันธมิตรเช่นเจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระอนุชาซึ่งสำเร็จการ

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.4/1. รายงานพระองค์เจ้าจรัสศึกต์กฤดากรเรื่องการมหาสงครามในยุโรป. ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2457.

²กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.21/31. พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษอัญเชิญให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระยศเป็นนายพลเอกพิเศษในกองทัพบกอังกฤษ แลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอัญเชิญพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เป็นนายพลเอกพิเศษในกองทัพบกสยาม.

(25 กันยายน พ.ศ.2458-4 สิงหาคม พ.ศ.2459.).

ศึกษาทางทหารจากรัสเซีย ประจักษ์พยานในเรื่องนี้ปรากฏในงานพระนิพนธ์ของพระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์(พระโอรส) ว่า "...ในการสงครามครั้งนั้นและในพระราชสงครามต่อมา ข้าพเจ้าทราบว่าพ่อได้ทรงเห็นด้วยกับทูลกระหม่อมลุง(รัชกาลที่ 6-ผู้เขียน)ทุกประการ ทั้งได้สนับสนุนทุกอย่างเต็มที่โดยทุกวิถีทางที่จะทรงทำได้..."¹ สำหรับกรมขุนสุโขทัยธรรมราชา(รัชกาลที่ 7-ผู้เขียน)ซึ่งขณะนั้นทรงศึกษาอยู่ที่อังกฤษได้แสดงถึงการเข้าข้างฝ่ายสัมพันธมิตร โดยสมัครเข้าเป็นทหารในกองทัพอังกฤษแต่ไม่เป็นผลเพราะทรงมิใช่เป็นคนในบังคับอังกฤษ² ส่วนกรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ เจ้าพระยายมราช เสนาบดีกระทรวงนครบาล หรือพระองค์เจ้ากฤษดากร อัครราชทูตไทยประจำปารีส ล้วนแต่นิยมฝ่ายสัมพันธมิตร เรื่องนี้หนังสือพิมพ์กรุงเทพระเดลีเมลล์ ได้ลงพิมพ์แสดงความเห็นว่า "...เจ้านายชั้นผู้ใหญ่หรือนามรัฐบาลสยามโปร(นิยม-ผู้เขียน)สัมพันธมิตรอยู่สิ้น..."³ ในทางตรงข้ามยังมีบางคนที่นิยมเยอรมนีบ้างเหมือนกัน เช่นกรมหลวงสงขลานครินทร์ (ขณะนั้นทรงศึกษาอยู่ในเยอรมัน) ทรงประสงค์ที่จะสมัครอยู่ในกองทัพเรือเยอรมนี⁴ หรือคณะนายทหารไทยที่ได้รับการศึกษาจากเยอรมนีก็มีใจนิยมเยอรมัน แม้ว่าบุคคลเหล่านั้นจะเข้าข้างเยอรมนี แต่มิใช่เป็นบุคคลสำคัญที่มีอิทธิพลพอที่จะให้คนส่วนใหญ่คล้อยตามเหมือนกับพวกที่นิยมฝ่ายสัมพันธมิตร อย่างไรก็ตามความแตกแยกทางความคิดเหล่านี้แม้จะไม่มีผลกระทบต่อนโยบายรักษาความเป็นกลางของไทย แต่เป็นการผิดความเป็นกลาง และน่าจะเป็นการยากที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงตัดสินพระทัยอย่างใดอย่างหนึ่ง

การที่ไทยประกาศความเป็นกลางโดยที่ประเทศข้างเคียงของไทยล้วนเป็นอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศส ประเทศไทยจึงกลายเป็นดินแดนท่ามกลางวงล้อมของฝ่ายสัมพันธมิตร และเป็นทั้งของฝ่ายมหาอำนาจกลางซึ่งเข้ามาหลบภัยเป็นจำนวนมาก สถานการณ์เช่นนี้ทำให้เป็นที่

¹ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เกิดวังปารุสก์ สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ 2531. หน้า 213.

² พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์. เจ้าขีวิต. 2514. หน้า 614.

³ หนังสือพิมพ์กรุงเทพระเดลีเมลล์. ฉบับลงวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ. 2460. หน้า 2.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.1.4/6. เอมเปอเรอเยอรมันโปรดฯให้เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลานครินทร์เป็นนักเรียนทหารเรือ. (11 ธันวาคม พ.ศ.2454-24 มิถุนายน พ.ศ.2454).

ไม่ไว้วางใจและอาจจะเกิดผลร้ายต่อไทยได้ รัฐบาลไทยก็มีได้หนึ่งนอใจเพราะเมื่อปรากฏว่าประเทศคู่สงครามชาติใดละเมิดความเป็นกลางของไทย รัฐบาลก็จะป้องกันและแก้ไขเสมอมา โดยให้กระทรวงการต่างประเทศทำหน้าที่คัดค้านไปยังรัฐบาลของประเทศที่ได้ละเมิดความเป็นกลาง ถึงแม้รัฐบาลไทยจะทำการประท้วงแต่ไม่มีประเทศใดให้ความสนใจ เพราะเห็นว่าไทยเป็นประเทศเล็ก

หลังจากที่พระองค์ทรงศึกษาสถานการณ์สงครามในทวีปยุโรป ตลอดจนผลได้ผลเสียในระหว่างการรักษาความเป็นกลาง และการเข้าร่วมสงครามแล้วจึงประกาศเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร โดยมีเหตุผลในการเข้าร่วมสงครามครั้งนี้ว่า ประการแรกทรงคาดว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะต้องชนะในสงคราม ประการที่สอง ทรงเห็นว่าความเป็นกลางมีผลเสียมากกว่าผลดี และประการสุดท้ายทรงมีพระราชประสงค์เพื่อรักษาธรรมะระหว่างประเทศ

เหตุผลประการแรกที่ประเทศไทยประกาศเข้าร่วมในสงครามโลกครั้งที่ 1 ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าทรงศึกษาสถานการณ์สงครามในทวีปยุโรปตลอดมา จึงทรงคาดหมายว่าฝ่ายสัมพันธมิตรจะต้องชนะในสงครามครั้งนี้ และไทยก็น่าที่จะได้รับประโยชน์ในการแก้ไขสัญญาเบาริงด้วย ซึ่งปรากฏในพระราชสาส์นที่ทรงแถลงให้คณะเสนาบดีทราบถึงเหตุผลที่ทรงเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร ว่า

...ในชั้นต้นเมื่อยังไม่เป็นการแน่นอนว่าฝ่ายใดจะชนะ การที่คงความเป็นกลางนับว่าเป็นการสมควร เพราะเราเป็นประเทศเล็กต้องเจียมตัว ระวางมิให้ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งโกรธเคืองมีเรื่องพยายาทำต่อไปได้ แต่ต่อมาเมื่อเห็นแล้วว่าฝ่ายเยอรมนีไม่มีทางจะชนะได้แล้ว ข้าพเจ้ารู้สึกว่าการลงสยามจะคงเป็นกลางอยู่นั้นจะมีแต่ทางเสมอตัวกับอาชญาชน ตรงกันข้ามถ้ากรุงสยามฉวยโอกาสเข้าข้างสัมพันธมิตรในงานมหาสงครามคราวนี้แล้ว ก็อาจจะมีทางได้กับเสมอตัว ส่วนทางได้นั้นอย่างน้อยก็จะได้เลิกถอนสัญญากับเยอรมนี...

การที่ทรงมีพระราชดำริว่าสัมพันธมิตรจะเป็นฝ่ายชนะสงครามและหากไทยเข้าร่วมสงคราม

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.2/2 พระบรมราชโองบายเรื่องระบายนคนชาติเยอรมัน ออสเตเรีย ออกจากราชการ. ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2460.

จะมีประโยชน์ ก็เพราะสหรัฐอเมริกาได้ประกาศเข้าร่วมสงคราม(วันที่ 6 เมษายน พ.ศ.2460) นั้นเอง แม้ว่าในขณะนั้นมหาอำนาจกลางจะเป็นฝ่ายที่ได้เปรียบในการทำสงคราม

ประการที่สอง เพราะทรงเห็นว่าการรักษาความเป็นกลางมีผลเสียมากกว่าเป็นผลดี เพราะถ้าไทยยังคงรักษาความเป็นกลางต่อไป และสัมพันธมิตรเป็นฝ่ายมีชัยชนะ ไทยก็จะไม่ได้รับประโยชน์ แต่เสมอตัวกับชาติตน ดังพระราชดำรัส ต่อไปนี้

...ถึงแม้ว่าอังกฤษและฝรั่งเศสเข้าใจดี แลเมื่อชนะแล้วไม่กวนไม่เกณฑ์ให้เราทำอะไรต่อมิอะไรตามใจเขาก็เป็นอันว่าเสมอตัวได้ เพราะถึงแม้ว่าเราไม่ได้อะไร ก็ไม่ต้องเสียอะไรเหมือนกัน แต่ถ้าหากเขาจะมากะเกณฑ์ให้เราทำอะไรต่อมิอะไร เพื่อรักษาผลประโยชน์ของเขา...ถ้าเขาบังคับให้เราทำเช่นที่กล่าวมาแล้วนั้น ก็ต้องนับว่าเราชาติตนที่เดียว เพราะอย่างน้อยก็เสียเกียรติยศในการที่ถูกบังคับบีบบังคับให้ทำอะไรตามคำสั่งของอังกฤษและฝรั่งเศส แทนที่เสื่อมเสียความเป็นเอกราชของเราไปส่วนหนึ่ง ทั้งนอกจากนี้ก็ต้องมีสาเหตุวิวาทบาดหมางกับเยอรมนี...¹

และถ้าไทยมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับเยอรมนีก็จะเป็นอันตรายแก่ไทยเช่นเดียวกัน เพราะไม่อาจที่จะสู้รบกับเยอรมนีได้ ถึงไทยจะขอให้ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตรช่วยเหลือ ก็จะไม่มีการช่วยเหลือด้วย เพราะไทยก็มีได้ให้ความช่วยเหลือพันธมิตรในการสงครามครั้งนี้ และถ้าหากเยอรมนีชนะสงคราม รัฐบาลเยอรมันก็จะส่งกองทหารเข้ามายึดครองอาณานิคมของอังกฤษและฝรั่งเศสโดยรอบประเทศไทยให้ตกเป็นอาณานิคมของเยอรมนี ถ้าไทยมีประเทศเพื่อนบ้านอย่างเยอรมนีนั้นจะได้รับความเดือดร้อนมากกว่ามีฝรั่งเศสเป็นเพื่อนบ้าน ประกอบกับทหารเยอรมันประพฤติดุตนไม่เหมาะสม ทำการทารุณชาวเบลเยียมและชาวฝรั่งเศสในดินแดนที่เยอรมนีเคยยึดครอง ซึ่งเยอรมนีสามารถจะกระทำกับชาวผิวขาวด้วยกันเองได้ เยอรมนีก็ต้องกระทำต่อคนไทยรุนแรงยิ่งกว่านั้นหลายเท่าเพราะทรงเห็นว่า

¹กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15.2/2 พระบรมราชโองบายเรื่องระบายนครชาติเยอรมัน ออสเตรีย ออกจากราชการ. ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2460.

...ความสำเร็จปรารถนาของเยอรมนี...ย่อมเป็นเครื่องทำให้เยอรมนีอ่อนแอ...เพราะฉะนั้นถ้าแม้ได้มีชัยในสงครามคงจะยังมีความกำเริบเอิบอ้อมในอิทธิพลยิ่งขึ้นกว่าที่เป็นอยู่แล้วโดยปรกติแต่ก่อน และเมื่อเสร็จศึกทางยุโรปแล้ว คงจะไม่ละเว้นการที่จะหันมาเล่นงานกรุงสยามเพื่อสั่งสอนไม่ให้เย่อหยิ่งบังอาจขัดขวางความปรารถนาของเยอรมนี...¹

ฉะนั้นความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับเยอรมนีในระบอบนั้น อาจจะเห็นว่าเยอรมนีเป็นมิตรที่ดีของไทย แต่แท้จริงแล้วเยอรมนีอาจจะกลายเป็นภัยสำหรับไทยยิ่งกว่าฝ่ายสัมพันธมิตร

ประการสุดท้ายที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงประกาศเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรก็คือ ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะรักษาธรรมะระหว่างประเทศเอาไว้ เพื่อป้องกันไม่ให้ประเทศใหญ่ใช้อำนาจอันไม่เป็นธรรมรุกรานประเทศที่เล็กกว่า โดยทรงระบุในคำประกาศสงคราม โดยอ้างว่ารัฐบาลเยอรมนีทำการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศและรุกรานประเทศที่อ่อนแอกว่า ได้ทรงนำแนวพระราชดำริทางพระพุทธศาสนามาสืบสนุนความชอบธรรมและความถูกต้องในการประกาศสงครามของพระองค์ โดยทรงประนามเยอรมนีว่าเป็นฝ่ายอธรรมซึ่งยึดถืออำนาจเป็นสำคัญ โดยเยอรมนีได้ใช้เรือดำน้ำปฏิบัติการรบอย่างไม่มีขอบเขต เป็นการละเมิดกฎหมายระหว่างประเทศ ขาดความเมตตากรุณาต่อมนุษยชน จึงเป็นหน้าที่ของคนไทยที่จะต้องรักษาความชอบธรรมระหว่างนานาชาติให้เป็นต้นแบบถือศีลศีลธรรมอยู่สืบไปต่อไปนั้น ทรงให้เหตุผลอธิบายอ้างอิงถึงการรักษาธรรมะในทางพระพุทธศาสนา ว่า

...กล่าวกันด้วยทางธรรมะ คนเราจะนั่งเป็นกลางระหว่างความดีกับความชั่ว หรือระหว่างธรรมะกับอธรรมะได้ฤา? เมื่อเรารักและนับถือธรรมะแล้ว ถ้าจะขึ้นสมาคมกับผู้ที่ไร้ธรรมะแล้ว แต่จะขึ้นสมาคมกับผู้ที่ไร้ธรรมะหรือประพฤติดิตินัยพิศุขวิสัย ฉะนั้นจะเรียกว่าเราเป็นผู้ทรงธรรมะบริบูรณ์ได้แลฤา?...²

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ต.15/3. หนังสือลับเกี่ยวกับเรื่องมหาสงคราม. (10 พฤศจิกายน พ.ศ.2457-16 มีนาคม พ.ศ.2459).

² หอวชิราวุธานุสรณ์. แผ่นที่ ว.01127/ ป.3 สำเนาเรื่อง "ของควรรัก".

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเล็งเห็นถึงประโยชน์ของการประกาศเข้าร่วมสงครามโลกกับฝ่ายสัมพันธมิตรนั้น เป็นการป้องกันรักษาประเทศไทยไม่ให้ถูกเบียดเบียนจากเยอรมนี ซึ่งเป็นฝ่ายละเมิดธรรมะระหว่างประเทศ และเมื่อไทยได้ประกาศสงครามกับฝ่ายเยอรมนี บรรดาประเทศสัมพันธมิตรได้ "...ติดธงชาติของเราคู่กับธงชาติของเขา..."¹ ทรงถือว่าเป็นการให้เกียรติแก่ชาติไทยได้ "...ขึ้นสู่ความเสมอหน้ากับชาติของเขา..."² รวมทั้งเกิดประโยชน์ในด้านเศรษฐกิจเนื่องจากการทำสงครามกับเยอรมนีเท่ากับเป็นการยกเลิกสัญญาข้อผูกมัดต่างๆ ที่ไทยทำไว้กับเยอรมนี

บทความในเรื่อง "ธรรมะกามะตา" ความใคร่ธรรม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำแนวพระราชดำริทางพระพุทธศาสนาสนับสนุนพระบรมราโชบายในการประกาศเข้าร่วมสงครามโลก โดยทรงยกพุทธภาษิตที่ว่า "...พึงสละทรัพย์เพื่อรักษาอวัยวะแห่งร่างกายที่สำคัญไว้ ถึงอวัยวะก็สละได้เพื่อรักษาชีวิต ทั้งอวัยวะ ทั้งทรัพย์ แม้ทั้งชีวิตด้วย ก็พึงสละทั้งนั้นเพื่อระลึกถึงธรรมะ"³ ดังนั้นการที่ประเทศไทยได้ประกาศสงครามกับเยอรมนีซึ่งเป็นฝ่ายอธรรม จึงเท่ากับเป็นการช่วยผดุงรักษาปกป้องธรรมะไว้ นับเป็นการกระทำที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนสุภาษิตแล้ว บทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง "ธรรมะมิไชย" (พ.ศ.2460) ก็เป็นพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งที่สนับสนุนการที่ไทยประกาศสงครามกับเยอรมนี มีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจของผู้ปกครอง ถ้าผู้ปกครองประพฤติอยู่ในหลักธรรมก็จะใช้อำนาจปกครองและปฏิบัติต่อทุกคนด้วยความเที่ยงธรรม ซึ่งก่อให้เกิดความสงบสุขในสังคม และเมื่อเกิดเหตุการณ์คับขันที่จะเป็นอันตรายต่อความอยู่รอดของชาติบ้านเมืองแล้วก็ยอมที่จะได้รับความช่วยเหลือและมีชัยชนะในที่สุด เป็นการช่วยย้ำให้ประชาชนมีความมั่นใจในการตัดสินใจตัดสินพระทัยของพระองค์ว่าในการเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรว่าเป็นการถูกต้อง บทพระราชนิพนธ์อีกเรื่องหนึ่งคือ "ธรรมาธรรมะสงคราม" เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงบทบาทของผู้ปกครอง และความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง ที่ผู้ปกครองใช้หลักธรรมะ ใช้อำนาจโดยธรรม ไม่ใช้อำนาจหรือกำลังทำให้ผู้ใต้ปกครองได้รับความเดือดร้อน

¹ หอวชิราวุธานุสรณ์. ฉบับที่ ว.01127/ ป.3 สำเนาเรื่อง "ของควรวนิท.".

² แหล่งเดิม.

³ หอวชิราวุธานุสรณ์. ว.02017/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ธรรมะกามะตา.".

ทำให้เห็นว่าผู้นำที่ปกครองโดยยึดหลักธรรมะควรได้รับการยกย่องเหมือนกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผู้นำอยู่ฝ่ายธรรมะในสงครามโลกครั้งที่ 1 ย่อมสมควรที่จะได้รับการยกย่องและยอมรับจากหมู่ประชาชน

จะเห็นได้ว่าการเข้าร่วมในสงครามครั้งนี้ เท่ากับว่าไทยเอาชาติบ้านเมืองไปผูกพันไว้กับสมรภูมิตะการในทวีปยุโรป ซึ่งเป็นการเสี่ยงที่จะรักษาความเชื่อมั่นของประชาชนว่าจะมีความมั่นคงปลอดภัยจากสงครามครั้งนี้ จึงจำเป็นที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะต้องใช้บทพระราชวินิจฉัยต่างๆ เพื่อรักษาความเชื่อมั่นอันนี้ โดยสร้างภาพความเลวร้าย ไร้มนุษยธรรมของเยอรมนี และสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนไทยในการเอาใจช่วยฝ่ายสัมพันธมิตรให้เอาชนะฝ่ายมหาอำนาจกลางโดยเฉพาะเยอรมนีให้ได้ พร้อมๆ กับชี้แจงสถานการณ์การรบอย่างระมัดระวังให้ประชาชนทุกฝ่ายตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ของตน รักษาความสามัคคี และช่วยเหลือราชการสงครามตามความสามารถ

การสร้างศัตรูของชาติคือเยอรมนีว่าไร้มนุษยธรรม ส่งผลร้ายต่อประเทศไทยโดยตรงและเป็นภัยต่อสังคมโลก เพื่อให้เกิดภาพว่าเยอรมนีเป็น "ศัตรู" ของ "ชาติไทย" อย่างแท้จริง ดังบทพระราชวินิจฉัยเรื่อง "ของควรวิเคราะห" ¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแสดงให้เห็นว่าประเทศไทยมีความชอบธรรมในการเข้าร่วมสงคราม 3 ประการดังกล่าวข้างต้น 2 ใน 3 ต่างก็เป็นเรื่องที่เลวร้ายของเยอรมนี เมื่อสร้างสำนึกใน "ชาติ" ขึ้นมาจากการเกลียดชัง "ศัตรูของชาติ" แล้ว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงย้ำถึง "ธรรมะ" ในฐานะอุดมการณ์ของชาติประการหนึ่งของชาติที่เจริญแล้ว และเป็นสาเหตุให้ไทยต้องประกาศเข้าร่วมสงครามโลกโดยที่รัฐบาลไทยจะไม่ตอบโต้ความเลวร้ายของเยอรมนีด้วยวิธีการแบบเดียวกับเยอรมนี เพราะ

... เห็นว่าเยอรมันเป็นชาติที่อยู่ในภูมิธรรมอันต่ำเช่นนั้น จึงคบค้าไม่ได้อีกต่อไป เพราะฉะนั้น การที่ชาติเราจะคิดทำการตอบแทนแก่กันเยอรมัน ก็จะเป็นการถ่อมตัวลงไปเสมอผู้ที่อยู่ในภูมิธรรมอันต่ำกว่าเรานั้นเอง หาเป็นการสมควรที่จะกระทำเช่นนั้นไม่ เราต้องตั้งอยู่ใน

¹ หอวชิราวุธานุสรณ์. ว.01124/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชวินิจฉัยเรื่อง "ของควรวิเคราะห", (กรกฎาคม พ.ศ. 2460).

ภูมิธรรมอันสูงของเราโดยสม่ำเสมอจึงจะถูก การเลี้ยงดูเชลยศึกให้บริบูรณ์เป็นกรณียะอัน 1 สำหรับประเทศที่ "ซีวิลไลซ์" เพราะฉะนั้นเราจะลดหย่อนในข้อนี้ไม่ได้...¹

ความเกลียดชังเยอรมนีในบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สร้างความแตกต่างระหว่างชาติที่เป็น "ธรรมะ" อย่าง "ชาติไทย กับชาติที่เป็น "อธรรม" อย่าง "ชาติเยอรมนี" ทำให้ชาติไทยมีความชอบธรรมที่จะประกาศสงครามกับเยอรมนี แม้ว่าจะไม่มีเรื่องความขัดแย้งกันโดยตรงกับเยอรมนีมาก่อนดังเช่นที่ขัดแย้งกับอังกฤษและฝรั่งเศส

ชัยชนะในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ของไทยในครั้งนี้ นิสุนันต์ได้ว่าการตัดสินใจเข้าร่วมสงครามโลกเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และประเทศไทยก็ได้รับผลดีในด้าน "เกียรติยศ" หลายประการ เช่นการได้รับเหรียญกล้าหาญประดับธงชัยเฉลิมพลประจำกองทหารอาสา การได้รับเชิญไปสวนสนามฉลองชัยชนะที่กรุงปารีส ลอนดอน บรัสเซล และการได้รับเชิญให้ส่งตัวแทนเข้าร่วมประชุมสันติภาพ ณ พระราชวังแวร์ซายส์ รวมทั้งการเป็นสมาชิกสันนิบาตชาติ สมาชิกของสภาประชาชาติสากลดังกล่าวมาแล้ว นับได้ว่าเป็นการยกสถานะของชาติไทยให้เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศในสังคมโลกได้อีกระดับหนึ่ง แต่ที่สำคัญที่สุดคือการเจรจาขอแก้ไขสัญญาฉบับนานาประเทศเป็นผลสำเร็จด้วยการขอแก้ไขสัญญากับสหรัฐอเมริกาสำเร็จเป็นชาติแรกใน พ.ศ. 2463 และสภาประชาชาติสากลดังกล่าวมาแล้ว นับได้ว่าเป็นการยกสถานะของชาติไทยให้เป็นที่ยอมรับของนานาประเทศในสังคมโลกได้อีกระดับหนึ่ง แต่ที่สำคัญที่สุดคือการเจรจาขอแก้ไขสัญญากับนานาประเทศเป็นผลสำเร็จด้วยการขอแก้ไขสัญญากับสหรัฐอเมริกาสำเร็จเป็นชาติแรกใน พ.ศ. 2463 และได้ดำเนินการแก้ไขสัญญากับประเทศอื่นๆ ในเวลาต่อมาจนเสร็จสมบูรณ์ใน พ.ศ. 2481²

การสร้างความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศก็เป็นอีกวิธีหนึ่งที่น่าประเทศไทยไปสู่การรับรองจากนานาประเทศ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับนานาประเทศไม่น้อยกว่า 16 ประเทศ ความสำเร็จในการมีความสัมพันธ์

¹หอวิธานุสรณ์. 895.914 น. สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "นำเสนอสารความกัณการของชาวสยามในเยอรมนี."

²ดูรายละเอียดได้จาก ทรงศรี อ่างอรุณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสถานนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2502.

ทางการทูต สถานทูตมีความจำเป็นสำหรับติดต่อกันและกัน เนื่องจากเป็นแนวทางในการที่จะรักษาผลประโยชน์ของรัฐ และเพิ่มพูนชื่อเสียงของประเทศให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ตลอดจนได้รับความนิยามประเทศของพระองค์โดยการแก้ไขสนธิสัญญากับประเทศต่างๆ ที่ไทยในสมัยนี้ถือว่าเสียเปรียบด้วยทรงมีพระราชประสงค์ที่จะเชิดชูชาติไทยให้มีศักดิ์ศรีเสมอกับประเทศเอกราชอื่นๆ ตลอดจนเพื่อให้ได้มาซึ่งการรับรองจากนานาประเทศโดยทั่วไป

การเปิดสัมพันธทางการทูตกับประเทศต่างๆ จึงมีความสำคัญต่อไทย ตามธรรมเนียมทางการทูต สถานทูตมีความจำเป็นสำหรับติดต่อกันและกัน เนื่องจากเป็นแนวทางในการที่จะรักษาผลประโยชน์ของรัฐ และเพิ่มพูนชื่อเสียงของประเทศให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย ตลอดจนได้รับความเชื่อถือในระหว่างประเทศมากขึ้น รัฐบาลไทยจึงได้ส่งทูตไปประจำยังสถานทูตไทยต่างๆ รวม 16 ประเทศ เป็นผู้แทนทางการทูต กงสุล ผู้ช่วยทูตทหาร เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้วตลอดรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ประเทศไทยมีความสัมพันธ์ทางการทูตกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง¹ รัฐบาลสนับสนุนการเปิดสัมพันธทางการทูตในระดับผู้แทนทางการทูต กงสุล โดยเฉพาะมีการแลกเปลี่ยนผู้ช่วยทูตทหาร (Military Mission) อย่างที่ไม่เคยกระทำมาในรัชกาลก่อนๆ²

¹ รัฐบาลไทยได้ส่งทูตไปประจำต่างประเทศต่างๆ รวม 16 ประเทศ มีกงสุลประจำตำแหน่ง (de service) กงสุลกิตติมศักดิ์ (honorary) อีก 59 เมือง 24 ประเทศ และผู้ช่วยทูตทหารอีก 9 ประเทศ.

² กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ก.1/34. การตั้งทูตทหารไปประจำประเทศยุโรป. ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ. 2460.

การพัฒนาคุณภาพของประชาชน

การพัฒนาประเทศในด้านต่างๆ จะสำเร็จหรือล้มเหลวนั้นขึ้นอยู่กับคุณภาพของคนในชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีแนวพระราชดำริที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินนโยบายปกครองประเทศของพระองค์ เพราะทรงทราบถึงปัญหาว่าประชาชนของพระองค์นั้นขาดเจตนา ร่วมในการสร้างชาติ¹ พระองค์จึงมุ่งที่จะพัฒนาประชาชนให้มีคุณภาพ และมีประสิทธิภาพ ทั้งทางสติปัญญา ความประพฤติ และสุขภาพอนามัย โดยคาดหวังว่าเมื่อประชาชนมีคุณภาพก็จะสามารถเข้าใจในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ และ ให้ความร่วมมือในนโยบายดังกล่าวของพระองค์ในที่สุด

การพัฒนาทางสติปัญญา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาสติปัญญาของคนไทยด้วยการส่งเสริมทางด้านการศึกษา เช่นการชักชวนให้ประชาชนช่วยอุดหนุนในการจัดการศึกษาและเห็นความสำคัญของการศึกษา การสร้างโรงเรียน ตราพระราชบัญญัติประถมศึกษาและพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์

ด้วยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาดังพระราชปรารภว่า "...ประเทศทั้งหลายย่อมเจริญได้ด้วยการศึกษา ประเทศใดปราศจากการศึกษา ประเทศนั้นต้องเป็นป่าเถื่อน ประเทศต่างๆ ย่อมมีศิลปวิชาการต่างๆ กัน เราก็มีศิลปวิชาการของเรา เราจำจะต้องช่วยกันทำนุบำรุงให้เจริญขึ้น..."² เพื่อให้ประชาชนมีความรู้โดยทั่วถึง และส่งเสริมให้ประชาชนรู้จักวิชาชีพ และมีความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพ ไม่ได้มุ่งหวัง

¹ยุพา ชุมจันทร์. "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 3 : 27 เมษายน-มิถุนายน 2519. หน้า 28.

²พระราชดำรัส 100 ครั้ง. พระราชดำรัสตอบคำกราบบังคมทูลพระกรุณาถวายเสด็จอาจารย์ของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในพระบรมราชูปถัมภ์ วันที่ 27 ธันวาคม พ.ศ. 2456.

ที่จะส่งเสริมให้เป็นข้าราชการเหมือนแต่ก่อน¹ แต่จัดการศึกษาเพื่อเป็นการส่งเสริมความรู้สึกรักชาติของคนไทย² ซึ่งปรากฏในบทความพระราชนิพนธ์เรื่องผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมัน ดังนี้

...ความประสงค์อันควรสำหรับการศึกษา คือ

- (1) ให้เป็นพลเมืองดี รู้จักจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา และรู้จักซื่อตรงต่อหน้าที่ของตน
- (2) ให้รู้จักราคาแห่งความเสียสละ คือตัวเองยอมลำบากเพื่อให้ความสะดวกแก่คณะหรือชาติ...³

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าการจัดการศึกษาไม่ควรจะให้เป็นหน้าที่ของกระทรวงธรรมการแต่เพียงฝ่ายเดียว ประชาชนทุกคนจะต้องมีส่วนอุดหนุนการศึกษาเพื่อพัฒนาสติปัญญาแก่เยาวชนผู้ที่จะบำรุงประเทศชาติต่อไป ฉะนั้นผู้ใดอุดหนุนการศึกษาของชาติ ผู้นั้นได้ชื่อว่าอุดหนุนชาติบ้านเมืองด้วย⁴ จึงโปรดเกล้าฯ ให้มีการเก็บเงินศึกษาพลี⁵ โดยกำหนดให้

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ศ.10/13. ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี นำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ.131 (พ.ศ.2454).

² แดมสุก นุ่มนนท์. บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. รายงานการประชุมทางวิชาการ กรมสามัญศึกษา ครั้งที่ 3 พ.ศ. 2512. หน้า 20.

³ รามจิตติ (นามแฝง). "ผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมัน," ใน วิทยาคารยลฉบับรวมเล่ม. เล่มที่ 16 พ.ศ. 2458. หน้า 104.

⁴ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ข.1.3/3 ร่างพระราชดำริสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา. ลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2457.

⁵ สุทธิพันธุ์ ชูทรานนท์. การจัดเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ.2416-2475. 2525. หน้า 102-103.

ชายฉกรรจ์ทุกคนที่มีอายุ 18-60 ปี เสียเงินบำรุงการศึกษาปีละไม่ต่ำกว่า 1-3 บาท ยกเว้นแต่เฉพาะพระภิกษุ ตำรวจ ทหาร บาดหลวง และผู้ที่ทำมาหาเลี้ยงชีพไม่ได้ และยังทรงชักชวนให้ประชาชนสนับสนุนการศึกษาด้วยการสร้างโรงเรียน ดังพระราชบันทึกถึงพระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ เสนาบดีกระทรวงธรรมการ ว่า "...ถ้าผู้ใดมีน้ำใจศรัทธาและมีความประสงค์จะทำบุญให้ได้ผลอันส่งผลอันงามจริง ทั้งยังเป็นทีพอพระราชหฤทัยแห่งพระเจ้าแผ่นดินด้วยแล้ว ก็ขอให้สร้างโรงเรียนขึ้นเถิด การที่จะสร้างวัดขึ้นใหม่ไม่ต้องด้วยพระราชนิยม..."¹ การที่ทรงชักชวนให้สร้างโรงเรียนขึ้นมาแทนวัด พระองค์ทรงกระทำเป็นตัวอย่าง โดยตั้งโรงเรียนมหาดเล็กหลวงกรุงเทพฯ ขึ้นตามแบบแผนปับลิกสกูล (Public school) ในประเทศอังกฤษเพื่อให้เป็นโรงเรียนตัวอย่างที่นอกจากจะให้การศึกษาลแล้ว โรงเรียนนี้ยังฝึกอบรมการเข้าสังคมและการปฏิบัติตนให้ถูกกาลเทศะอีกด้วย

นอกจากนี้ยังทรงชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการศึกษาวิชาชีวะหรืออาชีวศึกษา เพื่อให้ประชาชนมีความรู้ในการประกอบอาชีพ ว่า

...ถ้ามีนักเรียนในห้องเรียนแต่งตัวสะอาด จับดินสอปากกา นอกจากพรากต์จะมาเสียไม่ให้ฝึกงาน ฐานะทางไร่นา ยังเป็นการอบรมให้เด็กไม่ชอบการงานเสียอีก โรคเสมียนเมื่อครั้งจัดการศึกษาอย่างหัดคนเข้ารับราชการว่าร้ายแรงอยู่แล้ว โรคประถมศึกษาที่ชาติวิสามัญศึกษา (วิชาชีวะ) นั้นจะร้ายยิ่งกว่านั้นหลายเท่าทัพบทวิ เพราะจะเป็นกันเกือบทั้งชาติ..."²

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นความสำคัญของการศึกษาที่จะไปพัฒนาสติปัญญาของพลเมือง เพื่อที่จะให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์จึงตราพระราชบัญญัติประถมศึกษา พระพุทธศักราช 2464 บังคับให้บุตรต้องส่งบุตรหลายอายุตั้งแต่ 7 ปี ถึง 14 ปีบริบูรณ์เข้ารับการศึกษามากบังคับโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาครั้งนี้

¹ ทอวชิราวุธานุสรณ์. ร่างพระราชบันทึกถึงพระยาวิสุทธ์สุริยศักดิ์ ลงวันที่ 7 กรกฎาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ. 2454).

² หนังสือโคลงกลอนของครูเทพ. ม.ป.ป. หน้า 18.

เพื่อ "...บำรุงศิลปวิทยาทั้งปวงของเราให้เจริญขึ้น ป้องกันไม่ให้เสื่อมทรามลงได้ด้วยอำนาจที่ต้องแข่งขันกับผู้อื่น การที่จะทุนบำรุงและป้องกันเช่นนี้ ก็ได้แต่รัฐบาลทำให้เด็กทุกคนแม้ในชั้นต้นเพียงเด็กชายก่อน ให้ได้รับการฝึกหัดสั่งสอนให้ทั่วหน้ากัน..."¹ และตราพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พุทธศักราช 2461 เพื่อควบคุมการปกครองและการจัดระเบียบโรงเรียนทั่วราชอาณาจักร โดยเฉพาะโรงเรียนที่ดำเนินงานโดยชาวจีน อันเป็นการดำเนินนโยบายชาตินิยมเพื่อผสมกลมกลืนลูกชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยให้เป็นไทย และสะท้อนให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจในการจัดการศึกษาของเอกชน โดยเฉพาะโรงเรียนจีนที่นิยมสั่งสอนให้ลูกจีนไม่ชอบคนไทยและหันไปนิยมชาติจีนแทน² วัตถุประสงค์ที่สำคัญของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 อยู่ที่การปลูกฝังให้นักเรียนในโรงเรียนราษฎร์มีความจงรักภักดีต่อชาติไทย ดังนั้นโรงเรียนราษฎร์จึงต้องปฏิบัติตามจุดประสงค์ดังกล่าวด้วยการอบรมลูกหลานชาวจีนให้มีความสำนึกในความเป็นคนไทยจากการเรียนวิชาภาษาไทย พงศาวดาร ภูมิศาสตร์ประเทศไทย เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าพระราชดำริในการจัดการศึกษาเพื่อชาตินิยมนั้น ทรงเน้นความสำคัญที่บุคคลจะต้องจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ชาติ และศาสนา พระองค์ทรงแสดงพระราชดำริดังกล่าวในรูปของบทพระราชนิพนธ์ พระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ เพื่อปลูกฝังความรู้สึกรักชาติ และให้ความสำคัญกับความสามัคคีโดยยึดสถาบัน ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เป็นหลัก ทำให้ไม่แตกแยกทางความคิด และสร้างความมั่นคงแก่ชาติบ้านเมือง แต่การพัฒนาประชาชนทางสติปัญญายังไม่เพียงพอที่จะเป็นประชาชนที่มีคุณภาพได้ จึงต้องพัฒนาความประพฤติควบคู่ไปด้วย

การพัฒนาความประพฤติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักดีว่าการศึกษาเป็นการพัฒนาสติปัญญาของประชาชนด้วยการศึกษา นั่นเป็นการสร้างคนให้เฉลียวฉลาด มีความรู้เท่านั้น แต่ยังไม่เพียงพอที่ประชาชนจะมีคุณภาพโดยสมบูรณ์ขึ้นมาได้ จะต้องแสดงออกซึ่งความรู้นั้นออกมาให้เห็น นั่นคือประพฤติดนเป็นคนดีของชาติที่มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 ศ.2/2 ร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีนันทกุลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 10 กันยายน พ.ศ. 2457.

² พวงร้อย กล่อมเอียง. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2516. หน้า 121.

พระมหากษัตริย์ และมีความสามัคคี ร่มทั้งให้คนไทยมีทัศนคติหรือค่านิยมในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

หลักการกว้างๆ ที่คนไทยพึงประพฤติปฏิบัติคือผู้ใดมีหน้าที่อย่างใดก็ควรตั้งใจกระทำหน้าที่นั้นไปให้ดีที่สุดที่สามารถจะกระทำได้¹ ประชาชนจึงควรมีสำนึกในหน้าที่ของตนพร้อมทั้งมีหลักในการประพฤติตามหน้าที่อย่างถูกต้องเพื่อประโยชน์ของตนเอง หมู่คณะ และประเทศชาติ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งให้ประชาชนรู้จักหน้าที่ของตนตั้งแต่ระดับครอบครัวไปจนถึงสังคมระดับชาติ เช่น

ความประพฤติของประชาชนสำหรับครอบครัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเอาพระทัยใส่ในการอบรมสั่งสอนเยาวชนของชาติเป็นอย่างมาก เพราะทรงเห็นว่าเยาวชนมีอารมณ์อ่อนไหวง่าย และเป็นการง่ายที่จะปลูกฝังคุณธรรมที่ดีงามให้เกิดขึ้นแก่จิตใจของเยาวชน จึงทรงวางหลักปฏิบัติสำหรับเยาวชนไว้ 3 ประการคือ

1. ต้องมีความจงรักภักดีต่อสมเด็จพระมหากษัตริย์ ผู้เป็นพระเจ้าอยู่หัวของตน เพราะท่านเป็นผู้ทำนุบำรุงประชาชนให้อยู่เย็นเป็นสุขโดยทั่วหน้ากัน

2. มีความรักชาติบ้านเมืองของตน เพราะตนเป็นส่วนหนึ่งของชาติ ถ้าชาติเสื่อมเสียยับเยินไปแล้ว เราทั้งหลายก็ต้องพากันยับเยินตามกันไปหมด และควรจะมีความเคารพนับถือพระศาสนาอันเป็นเครื่องผูกมัดน้ำใจให้มั่นคงอยู่ในทางดีงาม

3. ต้องมีความซื่อตรงต่อพวคน้องร่วมคณะกัน เพราะถ้าไม่ซื่อตรงต่อกันแล้วก็จะอยู่เย็นเป็นสุขไปไม่ได้ คงต้องแตกกระจายกระเจาเป็นแน่ ผู้ที่ทำลายคณะก็เท่ากับทำลายตนเอง²

ความประพฤติของครูอาจารย์ ครูอาจารย์ต้องช่วยกัน "เพาะธรรม" ให้เกิดขึ้นในจิตใจของนักเรียน ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอบของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีใจความสำคัญว่า

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปลูกใจเสือป่าและเทศนาเสือป่า. 2506.

หน้า 36.

²พระราชดำรัส 100 ครั้ง. พระบรมราชโองการพระราชทานแก่นักเรียน ณ ท้องสนามหลวง วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2454.

...การปลูกสติปัญญาฝึกสอนคนให้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ดีนั้น เป็นหน้าที่สำคัญนัก เป็นงานที่ต้องทำด้วยปัญญาความคิดประกอบกับแรงกาย...การฝึกสอนกล่อมเกลานั้นจะให้รู้ได้อย่างที่เรียกว่าไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันดีนั้นอย่างไร แล้วจะต้องใช้วิธีฝึกฝนกล่อมเกลามาให้สำเร็จรูปได้ดังประสงค์ซึ่งเป็นของยาก ต้องประกอบพร้อมด้วยสติปัญญาและความสามารถในการฝึกสอนอย่างดีจึงจะได้ผลสำเร็จตามปรารถนา หน้าที่ครูจึงควรยกย่องว่าเป็นหน้าที่สำคัญยิ่งนัก...¹

ดังนั้นครูจึงมีหน้าที่สั่งสอน อบรมลูกศิษย์ให้เป็นคนดี และครูก็ต้องปฏิบัติตนแบบอย่างที่ดีด้วยความประพฤติของข้าราชการ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงวางหลักปฏิบัติสำหรับให้ข้าราชการนำไปประพฤติปฏิบัติตามหลักราชการ 10 ประการ ได้แก่ความสามารถ ความเพียร ความมีไหวพริบ ความรู้เท่าถึงการ ความซื่อตรงต่อคนทั่วไป ความรู้จักนิสัย ความรู้จักผ่อนผัน ความมีหลักฐาน และความจงรักภักดี²

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการพระราชทานพระบรมราโชวาทให้ประชาชนมีสำนึกและปฏิบัติตามหน้าที่ของตนเพราะทุกคนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม การที่รู้จักหน้าที่ทั้งต่อตนเอง ผู้อื่นและส่วนรวม ช่วยให้สังคมมีระเบียบแบบแผนบ้านเมืองสงบเรียบร้อยอันเป็นผลดีต่อการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์

การพัฒนาสมรรถภาพทางร่างกาย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมการกีฬา เพื่อให้ประชาชนมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง มีระเบียบวินัย อดทน และเป็นการสร้างความสามัคคีปรองดองกันในหมู่คณะ ทรงนำกีฬาฟุตบอลเข้ามาให้ข้าราชการบริหารในราชสำนักเล่นก่อน³ แล้วจึงแพร่หลายไปยังกลุ่มอื่นๆ เช่น เลือป่า นักเรียน ลูกเสือ ทหารได้เล่นและจัดแข่งขันกัน ในระยะแรกๆ นิยมเล่นกันเฉพาะในกรุงเทพฯ เท่านั้น ต่อมาแพร่หลายไปยังต่างจังหวัด

¹พระราชดำรัส 100 ครั้ง. พระราชดำรัสตอบในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ลงวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2455.

²โปรดศึกษารายละเอียด ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. หลักราชการ. 2475. หน้า 1-44.

³กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 บ.8/1 นิสิตออกซ์ฟอร์ด(พระนามแฝง) เรื่อง "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย," ลงวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2458.

ซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีส่วนนำไปเผยแพร่ร่วมกับการเสด็จประพาสหัวเมืองเพื่อปฏิบัติราชการแผ่นดิน เยี่ยมเยียนราษฎร หรือเมื่อซ่อมเสื่อป่า รวมทั้งตามโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ โดยทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสโมสรกีฬาขึ้นตามโรงเรียน สมาคม สถาบัน เช่นใน พ.ศ. 2459 ทรงตั้งสโมสรฟุตบอลแห่งกรุงสยามขึ้น

นอกจากนี้ในฐานะที่ทรงเป็นประมุขที่ต้องกำหนดนโยบายปกครองประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ออกประกาศต่าง ๆ เป็นพระราชนิยมเพื่อให้เป็นแนวทางให้ประชาชนประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลทั้งทางร่างกาย และจิตใจ เช่น

พระราชบัญญัติห้ามสกล พ.ศ. 2456 เพื่อเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งคนไม่ให้ทำชั่ว มีความสำคัญในชื่อเสียงของตนเองและวงศ์ตระกูล และสร้างความสามัคคีในหมู่เครือญาติร่วมสายโลหิต

พระราชบัญญัติคลังออมสิน พ.ศ. 2456 เพื่อให้คนไทยรู้จักเก็บสะสมทรัพย์เพื่อประโยชน์ต่อเศรษฐกิจของตนเองและประเทศชาติ

สรุปได้ว่าคุณภาพของประชาชนที่จะเป็นพลเมืองดีตามที่ชาติต้องการนั้นได้รับการพัฒนาในทุกด้านทั้งทางสติปัญญา ความประพฤติและสุขภาพอนามัย เมื่อได้พลเมืองที่มีคุณภาพก็จะเป็นกำลังสำคัญในการช่วยสร้างชาติตามนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อไป

การปรับปรุงกิจการทหาร

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งส่งเสริมความมั่นคงและปลอดภัยของชาติโดยอาศัยกำลังทหาร ถึงแม้ว่าการขยายกำลังทางทหารของมหาอำนาจชาติตะวันตกเปลี่ยนแปลงไป หันมาแข่งขันกันทางด้านเศรษฐกิจ¹ แล้วก็ตาม กิจการทางทหารที่ทรงปรับปรุงเป็นส่วนแรกคือ แยกทหารเรือออกจากกระทรวงกลาโหม เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2453 ต่อมายุบ กระทรวงยุทธนาธิการ ให้กระทรวงกลาโหมรับผิดชอบเฉพาะกิจการทหารบก และให้มี กระทรวงทหารเรือ ดำเนินงานเกี่ยวกับทหารเรือโดยเฉพาะ

นอกจากนี้ยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดตั้งสภาป้องกันราชอาณาจักรขึ้นเพื่อประสานงานระหว่างทหารบกและทหารเรือ กิจการทางทหารอีกประการหนึ่งที่ทำให้การปรับปรุงก็คือการแก้ไข

¹พรเจริญ อ้นตระกูล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2517. หน้า 72.

การแก้ไขและการออกพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2460 แทนพระราชบัญญัติการเกณฑ์ทหาร พ.ศ. 2448 ซึ่งกำหนดให้ชายอายุ 18 ปีขึ้นไปเป็นทหาร แต่สภาพความเป็นจริงแล้ว อายุ 18 ปียังเจริญเติบโตไม่เต็มที่และยังไม่จบการศึกษาตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ จึงเปลี่ยนมาเป็นเกณฑ์ชายอายุ 21 ปีขึ้นไปเข้ามาเป็นทหารแทน

อาจกล่าวได้ว่าการพยายามปรับปรุงกิจการทางทหารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นผลสืบเนื่องมาจากเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์ ที่ไทยถูกชาติตะวันตกคุกคามจนต้องเสียดินแดน เพราะไทยมีความอ่อนแอทางด้านกำลังทหาร ทำให้ขาดอำนาจในการต่อรอง การปรับปรุงทางทหารไม่สามารถดำเนินการได้ทันทีเมื่อเกิดเหตุการณ์หรือสงคราม ต้องใช้เวลานาน ดังนั้น เพื่อความปลอดภัยของประเทศไทยจึงทรงเตรียมพร้อมทางทหาร โดยทรงมีพระราชดำริว่า

... ข้าพเจ้าหรือรัฐบาลของข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากที่รักษาผลประโยชน์และความสุขของท่านทั้งหลาย ไม่ได้ตั้งใจที่จะเบียดเบียนผู้อื่น ให้ได้รับความเดือดร้อน ตรงกันข้ามตั้งใจเพียงรักษาอำนาจและอิสรภาพขอพวกเราเอง ตั้งใจรักษาความสุขของพวกเราเอง ตั้งใจเพียงจะไม่ให้ผู้อื่นเบียดเบียนเรา...¹

ในการเตรียมความพร้อมทางทหารของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงใช้วิธีการต่างๆ วิธีแรกก็คือทรงเตรียมคนให้มีกำลังกาย กำลังใจพร้อมที่จะรบตลอดเวลา เพราะทรงเห็นว่าเมืองไทยยังมีความสงบราบคาบไม่มีสงครามมานานแล้ว จึงต้องฟื้นฟูความรู้สึกเตรียมพร้อมรบ คือการทำให้คนไทยตกอยู่ในภาวะสงคราม² ทำให้ประชาชนตระหนักถึงความสำคัญในการเตรียมพร้อมป้องกันภัยของชาติด้วยความสามัคคีในหมู่คนไทย

นอกจากนี้ยังทรงปลุกฝังให้คนไทยหันมานิยมการเป็นทหาร ด้วยทรงมีพระราชดำรัสว่า

¹พระราชดำรัส 100 ครั้ง. พระราชดำรัสตอบคณะกรรมการราชน้ำวสมาคมแห่งกรุงสยามในการฉลองเรือรบพระร่วง. ลงวันที่ 9 ตุลาคม พ.ศ. 2463

²ยุพา ชุมจันทร์. "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 3 (3) ; เมษายน-มิถุนายน พ.ศ. 2519.

"...กำลังป้องกันชาติจะเกิดขึ้นก็เพราะกำลังบำรุงประชาชนกำลังบำรุงของประชาชนจะเกิดขึ้นก็เพราะความนิยมทางทหาร..."¹ ในขณะที่เดียวกันทรงยกตัวอย่างถึงประวัติความเป็นมาของชาติไทยว่า "...สามารถดำรงความเป็นไทยมาได้ ก็เพราะมีนักรบไทยไว้คอยป้องกันบ้านเมือง. ทุกคนจึงมีหน้าที่ป้องกันประเทศเหมือนกันและเท่าเทียมกัน

เครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยม

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการหลายประการในการที่จะปลูกฝังความรู้สึกรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เพราะการปลูกฝังให้เกิดความรู้สึกรักชาตินั้นกระทำได้ยาก มองไม่เห็นและต้องใช้เวลานานในการปลูกฝัง และต้องอาศัยเครื่องมือในการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นในจิตใจของประชาชน พอที่จะรวบรวมได้คือ พระบรมราโชวาท และพระราชดำรัส บทพระราชนิพนธ์ หนังสือพิมพ์ สยามคมและสโมสรต่างๆ เช่น เสือป่า และลูกเสือ การใช้สัญลักษณ์ซึ่งเป็นสิ่งที่แทนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เช่น ธงไตรรงค์ พระราชบัญญัตินามสกุล และการจัดการศึกษาของชาติ

พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส ในฐานะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นประมุขของประเทศ พระราชภารกิจประการหนึ่งก็คือการพระราชทานพระราชดำรัสหรือพระบรมราโชวาทเมื่อเสด็จเป็นองค์ประธานในงานเกี่ยวกับพระราชพิธีและรัฐพิธี รวมทั้งเข้าร่วมกิจกรรมที่บุคคล สมาคม หรือหน่วยงานทางราชการจัดขึ้น หรือการเสด็จประพาสเยี่ยมเยียนราษฎรตามหัวเมืองต่างๆ ซึ่งสามารถจำแนกบุคคลที่ทรงมีพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทออกได้เป็น 4 กลุ่มคือ ทหารบกและทหารเรือ เสือป่า ลูกเสือและนักเรียน ข้าราชการในพระราชสำนัก และประชาชนทั่วไป พระองค์จึงมักทรงใช้โอกาสดังกล่าวเพื่อประโยชน์ในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ทันที โดยทรงพยายามสอดแทรก อบรมสั่งสอน ปลูกใจ เตือนใจ ที่แนะ ให้เกิดความรู้สึกจงรักภักดีและเห็นความสำคัญของชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้มีความสามัคคี ให้สำนึก

¹ ใสว วัฒนเศรษฐ์. เกียรติคุณพระมงกุฎเกล้าฯ. 2500. หน้า 127.

² หอวชิราวุธานุสรณ์. แผ่นที่ ว.0113/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ประโยชน์แห่งถนนหัวเมือง".

ในหน้าที่ของการเป็นพลเมืองที่ดีที่ชาติต้องการ และให้รู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมแก่ชาติบ้านเมือง เพื่อจะได้เพิ่มพูนเกียรติคุณของชาติไทยไว้

พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สามารถพิจารณาเป็นหลายลักษณะ เช่น

1. พระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาในแต่ละปี มีเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นการบรรยายเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐบาลในรอบปีที่ผ่านมา และทุกคราวจะทรงมีพระราชดำรัสจะทรงเน้นย้ำถึงพระราชภารกิจในฐานะที่ทรงเป็นพระมหากษัตริย์อยู่เสมอ ดังเช่นพระราชดำรัสตอบราษฎรในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ดังความตอนหนึ่งว่า

...เรารู้สึกอยู่ดีว่าบัดนี้เราได้รับการละอองใหญ่และสำคัญยิ่ง คือเป็นผู้ที่ได้รับมอบความสุขและความเป็นไทยแห่งชาติไว้ในมือ เราก็คืออยู่ที่เราได้เกิดมาเป็นคนไทย และในตระกูลกษัตริย์อันชาติไทยเรานับบรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งกันไว้แล้ว และได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ท่านผู้สละความสุขสำราญในร่างกาย ความสะดวกโดยเฉพาะตัว และส่วยอมสละเสียดเนื้อและชีวิต เป็นที่สุดเพื่อรักษาความเป็นไทยแห่งชาติไว้ให้สมนาม ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นทายาทรับมรดกสำคัญนี้ไว้แล้ว ก็ต้องตั้งใจรักษาไว้ให้มั่นคง ทั้งต้องอุตสาหะทำนุบำรุงให้มรดกอันนี้จำเริญเพิ่มพูนทวียิ่งขึ้นกว่าเก่าอีกได้เพียงใด ก็นับว่าเป็นกำไรเพียงนั้น การใดๆ ที่เราได้เริ่มจัดขึ้นแล้ว และซึ่งจะได้จัดขึ้นอีกต่อไปก็ล้วนทำไปด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์นำความเจริญมาสู่ชาติ...

2. พระราชดำรัสเมื่อเสด็จในงานรัฐพิธี มักจะทรงมีพระราชดำรัสเตือนใจให้มีความสามัคคีกัน ยอมเสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ของประเทศชาติ ดังเช่นในโอกาสที่ทรงมีพระราชดำรัสตอบ

¹ดูรายละเอียดจากภาคผนวก หน้า 175.

พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทในงานเฉลิมพระชนมพรรษา ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย
ในวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2454 ดังความตอนหนึ่งว่า

...เราทั้งหลายต้องคงรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงในระหว่างกันและกัน เพราะผลแห่งความสามัคคีเราทั้งหลายนั้นก็ได้นำเห็นอยู่แก่ตาแล้ว เราทั้งหลายต้องต่างคนต่างรำลึกอยู่ในใจว่า ชาตีสัญญกว่าบุคคล ถ้าชาติย่อยยับอันจนไปแล้ว ที่บุคคลจะมีความสุขความสำราญนั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นเมื่อคิดทำการใดๆ ก็ดี ต้องนึกถึงประโยชน์อันจะมีแก่ชาติบ้านเมืองเป็นที่ตั้ง ถึงแม้ว่าจะต้องสละความสุขหรือความสะดวกในตัวเองบ้าง ก็จะต้องยอมสละให้ และถ้ามีเหตุจำเป็นถึงแม้ชีวิตก็ไม่ควรอาลัยหวงแหน ควรคิดไว้ชื่อในแค้นแค้นแดนสยาม พยายามแต่ที่จะทำการอันเป็นคุณประโยชน์อย่างเต็มที่ อย่าให้เสียที่ที่ได้เกิดมาในชาติไทย...¹

3. พระราชดำรัสที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับสถานการณ์บ้านเมืองในขณะนั้น เช่นภายหลังเกิดกบฏ ร.ศ. 130 จะทรงใช้พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทเป็นเครื่องมือชี้แจงให้ประชาชนโดยทั่วไปเข้าใจถึงผลร้ายอันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศ ดังเช่นพระราชดำรัสตอบคำถวายชัยมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงเนื่องในงานพระราชพิธีจักรามงคล ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน ในวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2455 ความว่า

...บรรดาประเทศทั้งปวง ประเทศใดที่รักษานิติธรรมแห่งประเพณีของชาติไว้ได้ดี ประเทศนั้นย่อมดำเนินขึ้นสู่ความเจริญ ประเทศใดละเลยนิติธรรมของชาติเสียหรือปล่อยให้เสื่อมทรามไป ก็ย่อมจะมีมาถึงประเทศนั้น ถ้าจะตรวจดูตัวอย่างแล้วเห็นจะได้ในที่ใกล้ๆ กับเราเองเป็นอันมาก นิติธรรมของชาตินั้นคือคุณสมบัติและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีซึ่งเป็นที่ยอมรับต่อกันมาในหมู่ประชาชนแห่งชาติ ประเทศสุจริตซึ่งน่ากลัวจะต้องพินาศย่อยยับไปในไม่ช้านี้ ไม่เพราะละเลยนิติธรรมของชาติเสียหรือ ถึงประเทศจีนก็เหมือนกัน ถ้าหากไม่บริหารจัดการแก้ไขเสียให้ทัน

¹ดูรายละเอียดจากภาคผนวก หน้า 176-177.

ท่วงทีที่น่ากลัวอันตรายเป็นยิ่ง...¹

การเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ก็เป็นโอกาสอันดีที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เหตุการณ์นี้ในการปลุกเร้าความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่คนไทย และให้ความร่วมมือในการสมัครเข้าเป็นทหารไปราชการสงครามที่ประเทศฝรั่งเศส ดังปรากฏในพระบรมราโชวาทเนื่องในการพระราชทานเลี้ยงนายทหารที่จะไปราชการสงคราม ในวันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2560 ความว่า

... ในครั้งนี้และเวลาต่อไปกรุงสยามจะขึ้นเทียมเสมอหน้ากับชาติอื่นๆ ก็ที่ชาติใดจะมีอำนาจหรือมีเกียรติยศเกียรติคุณได้นั้น มิใช่เพราะมีคนมากหรือมีคนน้อย ข้อสำคัญอยู่ที่ความประพฤติ ความปฏิบัตินิสัยใจคอซึ่งมีอยู่ในสันดานของผู้ที่จงรักภักดีต่อชาตินั้น ก็นายทหารที่จะไปในคราวนี้เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเชื่อมั่นว่าเป็นบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น จึงได้เลือกให้เป็นตัวแทนตัวข้าพเจ้า... ช่วยกันตักเตือนอยู่เสมอไม่ให้ลืมเลยว่า คราวนี้เป็นคราวสำคัญไม่เฉพาะแต่ในชีวิตของตัวเองเป็นขณะสำคัญ เป็นกาลสำคัญในตำนานของชาติสยาม ซึ่งต่อไปชั่วบุตรหลานของเราทั้งหลายจะได้ไม่อายแก่บุตรหลาน... ต้องพยายามแสดงให้แลเห็นชัดแก่ตาโลกว่า ชาติไทยยังไม่สิ้นเชื่อนักรบ ยังมีเชื้อชาติติดต่อกันมาถึงบัดนี้...²

3. พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทแก่เยาวชนของชาติ ซึ่งได้แก่นักเรียน ลูกเสือ เพราะทรงเล็งเห็นว่าบุคคลเหล่านี้จะช่วยให้พระบรมราโชบายในการสร้างชาติด้วยการปลูกฝังความรักชาติให้ปรากฏสัมฤทธิ์ผลขึ้นมาได้ ทรงแสดงเป็นขั้นตอน ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจ ดังเช่นทรงมีพระราชดำรัสพระราชทานแก่อาจารย์ครูและนักเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ในวันงานประจำปีของโรงเรียน ในวันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2465 ความว่า

¹ดูรายละเอียดจากภาคผนวก หน้า 178-180.

²ดูรายละเอียดจากภาคผนวก หน้า 181-182.

...แต่ก่อนที่จะมีความรู้สึกรักชาติบ้านเมืองได้เช่นนี้ ต้องเพาะขึ้นมาเหมือนเพาะต้นไม้เหมือนกัน ก็สิ่งที่จะเพาะให้น้ำใจบังเกิดความรักชาติบ้านเมืองได้ ต้องเริ่มเพาะจากความรักคณะของตัวเองก่อน... ผู้ที่รักคณะจริงต้องยอมเสียสละให้ เสียสละความสุข เสียสละความสะดวกของตนเอง ที่สุดสละร่างกายชีวิตเพื่อประโยชน์ของคณะนี้ เป็นธรรมเนียมอันหนึ่งซึ่งช่างฝ่ายยุโรปเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า "เอสปิริต์ เดอ คอรัปส์" (Esprit de Corps) ... ในประเทศเรานี้ข้าพเจ้าจึงมิได้ดำรงทัศนคติใหม่เพราะเป็นค่านิยมที่เขาใช้อยู่ทั่วโลกแล้ว ถ้าหากลองคิดถึงดูได้คำที่คัดยุดกันมาแล้วว่า "ความรักคณะ" "ความเห็นแก่คณะ" การที่จะเพาะความรู้สึกรักชาติบ้านเมืองของตัวจึงจะเป็นผลจริงสมกับที่ปรารถนา...¹

4. การเผยแพร่พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์พระราชดำรัสออกแจกจ่ายหรือจำหน่ายให้แก่ประชาชนโดยทั่วไป เช่นพระบรมราโชวาทที่ทรงพระราชทานแก่คณะเสือป่าใน พ.ศ. 2454 ซึ่งกล่าวถึงจุดมุ่งหมายของการจัดตั้งเสือป่า หน้าที่และหลักปฏิบัติตนของเสือป่า ซึ่งพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ชาวไทยทุกคนปฏิบัติตนเช่นเสือป่า จึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ "ปลูกใจเสือป่า" หรือเรื่อง "หลักราชการ" อันเป็นพระบรมราโชวาทที่ทรงแสดงไว้เมื่อวันที่ 10 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2457 ทรงอธิบายถึงคุณวิเศษ 10 ประการที่ทุกคนควรยึดเป็นหลักในการดำเนินชีวิตหรือการประกอบอาชีพการงานให้เกิดความเจริญก้าวหน้า เป็นต้น

5. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาสามารถในเชิงการประพันธ์พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ ของพระองค์จะประกอบด้วยถ้อยคำที่ไพเราะ มีสำนวนโวหารที่มีความหมาย ทรงใช้จิตวิทยาในการเลือกสรรเนื้อหาที่จะมีพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทให้เหมาะสมกับบุคคลและสถานการณ์ เพื่อที่จะโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้คล้อยตามถ้อยคำที่ทรงนำมากล่าวสั่งสอน และเพื่อสร้างความจงรักภักดี ความศรัทธาในสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็นต้น

กล่าวโดยสรุป พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทจะเป็นวิธีการและเครื่องมือสำคัญที่

¹ดูรายละเอียดจากภาคผนวก หน้า 183-184.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์โดยตรง นอกจากนี้ยังทรงพระราชนิพนธ์เรื่องราวต่างๆ สอดแทรก สอนให้ประชาชนมีความรู้รักชาติ

บทพระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระทัยแน่วแน่ที่จะสร้างชาติของพระองค์ด้วยนโยบายชาตินิยม ทำให้คนไทยมี "ความรู้รักชาติ" ในยุคสมัยของพระองค์ เป็นสำคัญให้จงได้ บทพระราชนิพนธ์หลายเรื่องที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นมานั้นได้สอดแทรก สอนให้ประชาชนหลายลักษณะเช่น การต่อต้านชาวต่างประเทศโดยเฉพาะชาวจีน การสร้างเจตคติเกี่ยวกับสงครามโลกครั้งที่ 1 การปลูกฝังความรักชาติ การสร้างเจตคติเกี่ยวกับการปกครอง และคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองดีที่เอื้ออำนวยต่อการปกครองประเทศของพระองค์

บทพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับการต่อต้านชาวจีน ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ชาวจีนในประเทศไทยที่มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจมากที่สุดในขณะนั้นคือชาวจีน การนัดหยุดงานของชาวจีนในกรุงเทพฯ การก่อความวุ่นวายอันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองภายในประเทศจีนเอง โดยการก่อตั้งสมาคม สโมสร โรงเรียนสอนภาษาจีน และหนังสือพิมพ์จีน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ทำให้รัฐบาลไทยต้องแก้ปัญหาชาวจีนโดยการวางนโยบายต่อชาวจีนทั้งทางอ้อมโดยการผสมกลมกลืนจากการสมรสของชาวจีนกับหญิงไทย การพระราชทานบรรดาศักดิ์และนามสกุล ส่วนทางตรงคือการออกกฎหมายหลายฉบับเพื่อบังคับให้ชาวจีนปฏิบัติตาม ในขณะเดียวกันพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์บทความต่างๆ โจมตีชาวจีน เช่น เมืองไทยงตั้นเกิดพวกยิวแห่งบูรพทิศ ความเห็น 9 เรื่อง ความเห็น 10 เรื่องของอัสวาทู ลัทธิเอาอย่าง และ โคลนตมดื้อ

"เมืองไทยงตั้นเกิด," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงใช้พระนามแฝงว่า อัสวาทู และตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทยเมื่อ พ.ศ. 2458 เป็นเรื่องชักจูงให้ชาวไทยเห็นแก่ประโยชน์ของชาติ และสำนึกในภัยของชาวดังชาติที่มีกบฏผลประโยชน์มาสู่ตนโดยไม่คำนึงถึงผลเสียที่เกิดขึ้นกับไทย ชาวยิวจึงต้องพึ่งตนเองไม่หวังพึ่งชาวจีน

"พวกยิวแห่งบูรพทิศ," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงใช้พระนามแฝงว่า อัสวาทู และตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทยเมื่อ พ.ศ. 2457 เป็นเรื่องเปรียบเทียบว่าชาวจีนเป็นยิวแห่งทวีปเอเชียที่เข้ามาครอบงำผลประโยชน์จากดินแดนนั้นแต่เพียงฝ่ายเดียว ให้ชาวไทยต้องระวังและหาทางแก้ไข

"ความเห็น 9 เรื่อง," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงใช้พระนามแฝงว่า อัสวาทู และตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ. 2458-2459 ประกอบด้วยเรื่องมะพร้าวต้นดก ถูกบังคับให้เป็นเงิน รั้งต้นใหม่ การภายหลังในเมืองจีน ทฤษฎีโดยอาชีวะ การเลือกคนเข้าเป็นข้าราชการ ปัญหานายดุริย เจ้าลัทธิ และไม่ชอบไทย ยกเว้นเรื่องมะพร้าวต้นดก และการเลือกคนเข้ารับราชการ

เรื่องราวทั้งหมดเป็นการวิจารณ์ชาวจีนว่าเป็นพวกที่มีอันตรายรอบด้าน ชาวไทยต้องระมัดระวัง และแก้ไขด้วยการตื่นตัวในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ของชาติตนไม่ให้ต่างชาติมาทำลายได้

"ความเห็น 10 เรื่องของอัครมหาพหู," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ. 2458 ได้แก่เรื่องลัทธิเอาอย่าง ความเข้าใจผิด ความเป็นชาติโดยแท้* เมื่ออ่านบทความกลับค้นแห่งพลเมือง ตัวอย่างสำหรับนักพูด ความเมินเฉยต่อความทุกข์เวทนา ไทยผสมเป็นคนไม่พึงปรารถนา ไทยผสม ระวังผิวนั้น เป็นเรื่องที่ชักจูงคนไทยไม่ให้หลงเชื่อถือหรือนิยมชาวต่างชาติ ให้ปฏิบัติตนให้เป็นไทยอย่างแท้จริง คือมีความรักชาติ ศาสนา และจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์

"ลัทธิเอาอย่าง," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ. 2458 ทรงชี้ให้เห็นถึงคุณและโทษของการเอาอย่างชาวตะวันตกที่เป็นชนชั้นต่ำโดยสำคัญว่าเป็นชาติที่เจริญแล้ว ทำให้เกิดผลเสียแก่ชาติ ชาวไทยควรเอาอย่างบรรพบุรุษไทย และตั้งมั่นอยู่ในความสามัคคี และมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง

"โคลนติดล้อ," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทยเมื่อ พ.ศ. 2458 เป็นเรื่องของการเปรียบเทียบสิ่งที่ขัดขวางความเจริญก้าวหน้าของชาติประตูกโคลนที่ติดล้อ ทำให้รถแล่นไปได้ไม่สะดวก อุปสรรคดังกล่าวได้แก่การเอาอย่างโดยไม่ไตร่ตรอง การทำตนให้ต่ำต้อย การบูชาหนังสือจนเกินเหตุ ความนิยมเป็นเสมียน ความเห็นผิด ถือเกียรติยศ ไม่มีมูล ความจนไม่จริง แต่งงานชั่วคราว ความไม่รับผิดชอบของบิดามารดา การค้าหญิงสาว การหุยมุขม และหลักฐานไม่มั่นคง เป็นการโจมตีคนไทยที่ยอมรับความคิดของชาวต่างชาติในทางที่ผิด มีการเอาอย่างชาวตะวันตก รับเอาวัฒนธรรมประเพณีที่ไม่ดีของตะวันตกมาประพติดปฏิบัติ จนลืมนมรรชาทจรรยาและธรรมะของไทยหรือการรับวัฒนธรรมจีนที่ยกย่องผู้เขียนหนังสือได้ว่าเป็นผู้รู้ คนเหล่านี้ใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการก่อความวุ่นวายให้แก่รัฐบาลไทย ชาวไทยจึงควรใช้วิจารณญาณไตร่ตรองให้รอบคอบ และไม่ควรรนำมาประพติดปฏิบัติ

ข้อนำสังเกตุเกี่ยวกับบทพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวข้องกับชาวจีนนั้น จะทรงพระราชนิพนธ์เฉพาะในระหว่าง พ.ศ. 2457-2459 เท่านั้น บทพระราชนิพนธ์เหล่านี้ทรงดำเนินการเพื่อผลประโยชน์ของชาติเป็นสำคัญ ไม่ทรงนิยมชาวจีน ทรงวิจารณ์อย่างรุนแรงและตรงไปตรงมา ทรงชี้ให้เห็นถึงภัยคุกคามจากชาวจีนในทุกๆ ด้าน อันเป็นประโยชน์ต่อชาวไทยที่จะนำไปยึดถือและปฏิบัติตามเพื่อขจัดภัยจากชาวจีนทั้งปัจจุบันและอนาคต

บทพระราชนิพนธ์ที่เนื่องด้วยสงครามโลกครั้งที่ 1 สงครามโลกครั้งที่ 1 เกิดขึ้นใน

พ.ศ. 2457 ในระยะแรกรัฐบาลไทยประกาศตนเป็นกลาง ท่ามกลางความนิยมชมชอบฝ่ายมหาอำนาจ กลางอย่างเยอรมนีของคนไทย ประกอบกับชาวไทยมีความสนิมสนมกับชาวเยอรมันที่เข้ามาทำการค้าขายในประเทศไทยเป็นอันมาก จนถึง พ.ศ. 2460 รัฐบาลไทยประกาศสงครามกับเยอรมนี และเข้าร่วมสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร พระบรมราชโองบายที่เกี่ยวกับสงครามในครั้งนี้ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมิได้แสดงออกมาก่อนที่ที่ประกาศเข้าร่วมสงคราม แต่พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์งานไว้หลายเรื่องที่ทำให้ความรู้ การกำหนดท่าทีต่อการสงครามและกลยุทธ์ในการทำสงคราม อันเป็นการปูพื้นฐานให้คนไทยได้เตรียมพร้อมก่อนที่จะประเทศไทยจะประกาศเข้าร่วมในสงครามโลก ครั้งนี้อย่างเต็มที่ บทพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 1 ได้แก่ หนังสือเนื่องด้วยมหาสงคราม นันทแหลม กฎหมายทางทะเล การสงครามป้อมค่ายประชิด ความฝันของเยอรมัน อำนาจคือธรรม เรือเบอร์เกินเหต โคลนติดล้อ(บางตอน)

"หนังสือเนื่องด้วยสงคราม," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ. 2457 กล่าวถึงยุทธภัยที่ไทยจะต้องประสบกับการทำสงครามอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทนทางที่จะนำไปสู่ชัยชนะคือความสามัคคีพร้อมเพรียงกันของทุกคน เชื้อพื้รัฐบาล และมีความรักชาติ ยอมเสียสละเพื่อชาติ

"นันทแหลม," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวกับทหารเรือ ทรงพระราชนิพนธ์ระหว่าง พ.ศ. 2457-2458 และตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยและสมุทรสาร ประกอบด้วยหลายเรื่อง เช่นมีประโยชน์ของเรือรบ ประโยชน์แห่งเรือไต้ฟ้า ให้หัวหรือให้ข้าง เรือรบของอังกฤษ สถิติแห่งอเมริกาในทะเล ความมหัศจรรย์แห่งการยิงปืนเรือ กิจการของเรือไต้ฟ้าเยอรมัน เนื้อเรื่องของบทพระราชนิพนธ์เหล่านี้ทรงพระราชนิพนธ์เองและทรงแปลมาจากภาษาต่างประเทศ เพื่อให้ชาวไทยได้ทราบถึงการดำเนินสงคราม

"กฎหมายทางทะเล," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวกับกิจการทางทะเล ตีพิมพ์ลงในหนังสือสมุทรสารในระหว่าง พ.ศ. 2457-2461 เป็นการรวบรวมกฎหมายทางทะเล เพื่อประโยชน์แก่ผู้สนใจศึกษาวิชากฎหมาย เช่นการจมเรือลูซิตาเนีย ยุทธภัย กระหน่ำผู้เป็นกลาง คดีเรือแอมแปง เสรีภาพทางทะเล การจับกลางทะเล กฎและธรรมเนียมการสงครามทางทะเล

"การสงครามป้อมค่ายประชิด," เป็นบทพระราชนิพนธ์ใน พ.ศ. 2459 เป็นเรื่องเกี่ยวกับวิธีการดำเนินสงครามแบบตั้งป้อมค่ายประชิดกัน และใช้กำลังทหารตลอดจนอาวุธทุกชนิดจนหมดกัน ซึ่งต้องอาศัยทหารราบเป็นสำคัญ

"ความฝันของเยอรมัน," ทรงแปลจากภาษาฝรั่งเศสเมื่อ พ.ศ. 2459 ทรงชี้ให้เห็นถึงความปลอดภัยของเยอรมนีในการทำสงครามว่า เยอรมนีหวังที่จะครอบครองดินแดนในทวีปยุโรป อเมริกา แอฟริกาและเอเชีย ถ้าเยอรมนีชนะสงคราม นอกจากนั้นเยอรมนียังต้องการให้ประเทศมหาอำนาจให้ความร่วมมือช่วยรบ

"อำนาจคือธรรม," เป็นบทพระราชนิพนธ์พิมพ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทย เมื่อ พ.ศ. 2460 เนื้อเรื่องเกี่ยวกับการกระทำที่ไม่เป็นธรรมของเยอรมนีในการทำสงคราม เพราะเป็นผู้รุกรานและใช้สงครามขยายอำนาจ รวมทั้งใช้อำนาจแย่งชิงดินแดนของชาติอื่นมาเป็นของตน

"เรือเบอร์เกินเหต," เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือสมุทรสารเมื่อ พ.ศ. 2461 โดยทรงแปลมาจากภาษาอังกฤษ เป็นเรื่องของวีรกรรมของเรือเบอร์เกินเหตในการทำสงคราม เป็นคติเตือนทหารเรือของไทย และเป็นตัวอย่างในการยุทธของกองทัพเรือไทยให้ทำการรบโดยเต็มความสามารถ

"โคลนติดล้อ," ตอนความจนไม่จริง และความหยาบหยาบ กล่าวถึงผลจากการว่างสงครามมานานทำให้คนเราแสวงหาความสนุกส่วนตัว จะเป็นอันตรายต่อความมั่นคงของชาติได้

บทพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับสงครามโลกครั้งที่ 1 นี้ ทำให้ชาวไทยได้ทราบความเคลื่อนไหวของสงครามโลกครั้งที่ 1 และกลยุทธ์ในการทำสงคราม นอกจากนั้นยังทรงชักจูงชาวไทยให้หันมาร่วมมือกับฝ่ายสัมพันธมิตร จนกระทั่งชาวไทยเกิดความคล้อยตามพระราชประสงค์ ด้วยการสนับสนุนฝ่ายสัมพันธมิตรเพื่อป้องกันมิให้ฝ่ายอธรรมเช่นเยอรมนีชนะสงคราม

บทพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับการปลุกฝังความรักชาติ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตั้งพระทัยแน่วแน่ที่จะทรงปลุกฝัง "ความรักชาติ" ให้กับคนไทยให้เกิดขึ้นในสมัยของพระองค์ ดังนั้นจึงทรงพระราชนิพนธ์วรรณกรรมหลายประเภทเพื่อปลุกใจคนไทยให้มีความรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ได้แก่ ตำนานเสือป่า เทศนาเสือป่า ปลุกใจเสือป่า เมืองไทยจงดั้นเถิด ยุทธภัย เปรียบนามสกุลกับชื่อแซ่ โคลนติดล้อ ความเป็นชาติโดยแท้ พวงยิวแห่งบูรพทิศ พระบรมราโชวาทพระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต และ บทเพลง

"ตำนานเสือป่า," ทรงพระราชนิพนธ์เมื่อ พ.ศ. 2454 เป็นการแสดงตำนานของชาติไทยในสมัยต่างๆ เพื่อให้ชาวไทยเกิดความรักชาติ มีความปรารถนาที่จะให้ประเทศชาติของตนเกิดความสำเร็จก้าวหน้าและดำรงความเป็นเอกราชสืบไป

"ปลุกใจเสือป่า," ทรงพระราชนิพนธ์ใน พ.ศ. 2454 เป็นการกล่าวถึงประโยชน์ของเสือป่าที่มีต่อชาติ เพราะเสือป่าเป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ อดทน มีไหวพริบดี และรักชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์อย่างแท้จริง เป็นกำลังช่วยป้องกันชาติบ้านเมือง จึงเป็นการปลุกใจให้คนไทย

เกิดความรักชาติ พร้อมใจกันรักษาชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์แม้ว่าจะต้องสละชีวิตของตนก็ตาม คนไทยต้องทำหน้าที่ของตนด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เลื่อมใสในศาสนา และมีความสามัคคี

"ยุทธภัย," ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 1 ระหว่าง พ.ศ. 2457 - 2461 เป็นบทความที่เตือนชาวไทยให้ประพฤติตนให้เป็นประโยชน์ต่อชาติ

"ความเป็นชาติโดยแท้จริง,"* เป็นบทพระราชนิพนธ์ที่แสดงความคิดเห็นเรื่อง ความหมายของชาติ ลักษณะอันแท้จริงของชาติ และเกณฑ์ในการพิจารณาตัดสินว่าผู้ใดเป็นชาติไทยโดยแท้จริง นอกจากนี้ยังทรงแสดงความเห็นเรื่องการมีความจงรักภักดีต่อชาติไว้ว่าต้องมีความเสียสละ นับได้ว่าเป็นบทพระราชนิพนธ์ที่กระตุ้นเตือนให้คนไทยสำนึกในความเป็นชาติได้เป็นอย่างดี

"เปรียบเทียบสกุลกับชื่อแซ่,"** เป็นบทพระราชนิพนธ์ในปี พ.ศ. 2456 เป็นเรื่องความเป็นมาของนามสกุล และเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างนามสกุลกับชื่อแซ่ว่า นามสกุลเป็นเครื่องหมายแสดงความเป็นสายโลหิต ผู้ที่มีนามสกุลต่างกันก็สามารถรวมกันเป็นชาติได้ ส่วนชื่อแซ่เป็นการแสดงความเป็นหมู่คณะ ถือกัก ถือเหล่า ทำให้แตกความสามัคคี

"อัครคุณาธิหรือพระราชนิพนธ์โคลงสุภาษิต," มีทั้งสิ้น 30 บทตีพิมพ์ตั้งแต่ พ.ศ. 2461 เนื้อความโดยส่วนใหญ่เป็นเรื่องของการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม ให้รู้จักเตรียมพร้อมไม่ประมาทในการรบ และปลูกฝังค่านิยมและคุณธรรมที่เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเพื่อส่วนรวมไว้ด้วย

บทพระราชนิพนธ์ที่เกี่ยวข้องกับความรักชาตินี้สามารถโน้มน้าวจิตใจคนไทยให้รู้สึกคล้อยตามในพระราชโองการที่อ่านแล้วเข้าใจง่ายและชัดเจน ทั้งยังเป็นการให้ความรู้ต่างๆ ไปพร้อมกับการแทรกคตินิยมที่สามารถยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติได้อย่างดีเป็นอันมาก เนื้อเรื่องของงานพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่เป็นการอบรมให้คนไทยมีความกล้าหาญ รู้จักเสียสละเพื่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้เกิดขึ้นในจิตใจของคนไทย ให้เกิดความภาคภูมิใจในประเทศชาติของตนและพยายามที่จะแข่งขันกันทำความดีเพื่อสร้างวัฒนธรรมที่ดีของชาติ ทำให้ได้พลเมืองที่ดีตามที่ชาติต้องการ

* ตูรายละเอียดในภาคผนวก หน้า 191-196.

** ตูรายละเอียดในภาคผนวก หน้า 185-190.

การสร้างเจตนาเกี่ยวกับการปกครอง การที่ประเทศไทยติดต่อกับชาติตะวันตกมากขึ้น ประกอบกับการปรับปรุงการปกครองของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทำให้มีความรู้สึกว่าการปกครองแบบราชาธิปไตยมีความเป็นเทวราชาลดน้อยลงไป ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีอิทธิพลความคิดทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตยและสังคมนิยมเข้ามาแพร่หลายในประเทศแล้ว และมีการเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศต่างๆ ทำให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล มีการเรียกร้องให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองตามอย่างต่างประเทศทั้งในหน้าหนังสือพิมพ์ และโดยการเตรียมการปฏิวัติ แต่พระองค์ทรงดำเนินการจับกุมก่อนที่จะเกิดเหตุการณ์ขึ้น

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวไม่ทรงเห็นด้วยในระบอบการปกครองทั้งสองที่แพร่หลายอยู่ในประเทศไทยในขณะนั้น เพราะประชาชนยังไม่พร้อม ยังไม่มีความเข้าใจในระบบการปกครองดังกล่าว และทรงเห็นว่าจะเป็นอันตรายต่อประเทศชาติ ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศต่างๆ ก็มีแต่ความวุ่นวาย พระองค์จึงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ ขึ้นเพื่อชี้แจงข้อเท็จจริงให้ประชาชนทราบ และเป็นการสร้างเจตนาของผู้อ่านที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองไปเป็นระบบอื่นว่าไม่เหมาะสมกับบ้านเมืองไทยอย่างไร บทพระราชนิพนธ์ดังกล่าว ได้แก่ ลัทธิเอกราช ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน ปณิณคดีของอัสวพาหุ การจลาจลในรัสเซีย อุตตรกุรุ และพระราชดำรัสตอบคำถวายพระพรชัยมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวงในวันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2455

"ความกระจัดกระจายแห่งเมืองจีน," ทรงแปลมาจากภาษาอังกฤษ ตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ไทยเมื่อ พ.ศ. 2456 เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับการปกครองในประเทศจีนภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่ามีแต่ความวุ่นวาย ไร้สาระสาวย ประชาชนหาความสุขไม่ได้ นับว่าการปกครองแบบสาธารณรัฐนำแต่ผลร้ายมาสู่ประเทศจีน อันเป็นเหตุให้นานาชาติเข้าแทรกแซงกิจการของชาติได้โดยง่าย

"ปณิณคดีของอัสวพาหุ," ทรงพระราชนิพนธ์ลงในหนังสือพิมพ์ไทย เป็นเรื่องราวที่กล่าวถึงผลของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศจีน และตรรกะ ทำให้เกิดความไม่สงบในบ้านเมือง

"อุตตรกุรุ," ทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ และตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์สยามออฟเชอร์เวอร์ในวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2455 เนื้อเรื่องกล่าวถึงการจัดระบบสังคมแบบสังคมนิยมของต่างชาติว่า เป็นความคิดที่มานานแล้ว ดังที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง การจัดระบบสังคมดังกล่าวไม่เหมาะสมกับประเทศไทย และเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่จะนำมาใช้ในสังคมมนุษย์ ดังนั้นก่อนที่จะยอมรับปฏิบัติตามแนวคิดสังคมนิยมนั้น ควรจะไตร่ตรองให้รอบคอบเสียก่อน

บทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวข้างต้น ส่วนใหญ่เป็นบทพระราชนิพนธ์ในระหว่าง พ.ศ. 2455-2456 ซึ่งเป็นระยะที่แนวความคิดทางการเมืองแบบสาธารณรัฐและแบบสังคมนิยมกำลังแพร่หลายในหมู่คนไทย และมีคนไทยบางกลุ่มเกิดเห็นดีเห็นชอบด้วย จึงทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่างๆ เพื่อเป็นการเตือนสติให้ชาวไทยรู้จักพิจารณาให้รอบคอบ มีเหตุผลเสียก่อน มิใช่เอาอย่างคนต่างชาติ เพราะถือว่าเป็นของใหม่ เป็นของแปลก เพราะประเทศไทยและประเทศต่างๆ มีความแตกต่างกันในด้านนิติธรรม ดังนั้นการเอาอย่างคนต่างชาติจึงเป็นสิ่งที่สมควรอย่างยิ่ง

บทพระราชนิพนธ์เกี่ยวกับคุณสมบัติของการเป็นพลเมืองดี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามสร้างค่านิยมในชีวิต ในการทำงาน และการปฏิบัติตนของชาวไทยให้สอดคล้องหรือเอื้อต่อการดำเนินนโยบายปกครองประเทศของพระองค์ ในบทพระราชนิพนธ์นั้นทรงกำหนดให้ชาวไทยมีคุณสมบัติที่เอื้อต่อสภาพการเมืองการปกครองของไทยอย่างมีระเบียบ และมีความมั่นคง บทพระราชนิพนธ์ในเรื่องนี้ได้แก่ หลักราชการ โคลนติดล้อ

"หลักราชการ," ทรงพระราชนิพนธ์พิมพ์แจกข้าราชการในงานพระราชพิธีตรุษสงกรานต์เมื่อ พ.ศ. 2457 เนื้อเรื่องกล่าวถึงการปฏิบัติกิจการให้เกิดความเจริญก้าวหน้า และเป็นผลดีนั้น บุคคลจะต้องมีความชำนาญในการปฏิบัติงาน มีความพากเพียรไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค มีไหวพริบดี มีความรู้เท่าถึงการ คือรู้จักปฏิบัติโดยเหมาะสม มีความซื่อตรงต่อหน้าที่ ปฏิบัติงานด้วยความสุจริต อุตสาหะเต็มกำลัง ทำตนให้เป็นที่เชื่อถือไว้วางใจ รู้จักนิสัยของผู้อื่น รู้จักผ่อนหนักเป็นเบา มีหลักฐานและมีความจงรักภักดี ถ้าชาวไทยปฏิบัติตนตามนี้แล้วจะทำให้ชาติไทยมีความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็ว

การปลูกฝังค่านิยมแบบใหม่ให้เกิดขึ้นกับชาวไทยตามลักษณะที่พระองค์ต้องพระราชประสงค์ เป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลในสังคมมีคุณสมบัติที่ดี มีคุณภาพ ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนาสังคมประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

บทพระราชนิพนธ์ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นถึงสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในสมัยของพระองค์ได้เป็นอย่างดี ทรงให้ความสำคัญในการปลูกฝังความรู้สึกรักชาติตามนโยบายชาตินิยมของพระองค์โดยทรงเน้นให้เกิดขึ้นกับเยาวชนเป็นส่วนใหญ่ เพื่อจะได้เยาวชนที่เป็นผู้ใหญ่ที่ดีในสังคมต่อไป

หนังสือพิมพ์ หนังสือพิมพ์เป็นสื่อสารมวลชนประเภทหนึ่งที่มีประสิทธิภาพ ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงให้หนังสือพิมพ์สำหรับเป็นเครื่องมือในการสนับสนุนการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางตรงนั้นทรงเผยแพร่แนวความคิดทางการเมือง การปกครอง สอนศีลธรรมจรรยาให้แก่ประชาชน รวมทั้งให้ความรู้ในเรื่องต่างๆ และโดยทางอ้อมทรงได้รับประโยชน์ในการปกป้องสถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบราชาธิปไตย และให้บ้านเมืองมีความสงบเรียบร้อย

หนังสือพิมพ์ที่ออกจำหน่ายในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมี 3 ฉบับ คือ หนังสือพิมพ์จีน โสยามวารศัพท์ หนังสือพิมพ์ไทย และหนังสือพิมพ์กรุงเทพฯ เดลิเมล์ ซึ่งมีเนื้อหาสาระส่วนใหญ่เกี่ยวกับการวิจารณ์และการเสนอแนะการบริหารราชการของรัฐบาลโดยทั่วไป

นักหนังสือพิมพ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมีเสรีภาพในการเขียนมาก ดังจะเห็นได้จากข้อเขียนในหนังสือพิมพ์สยามออบเซอร์เวอร์ ฉบับวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2466 กล่าวถึงเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ตอนหนึ่งว่า "...ในประเทศสยามนี้ บรรดาโรงพิมพ์ทั้งหลายได้รับเสรีภาพมากมายยิ่งกว่าโรงพิมพ์อังกฤษในนานาประเทศจะมีได้..."¹

การใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์โดยตรงนั้นคือการส่งบทพระราชนิพนธ์ไปลงในหนังสือพิมพ์ต่างๆ เช่น ดุสิตสมิต สมุทรสาร พิมพ์ไทย ทวีปัญญา วิทยาจารย์ สยามออบเซอร์เวอร์ ในรูปของบทความ สารคดี โคลง กลอน บทละคร โดยใช้พระนามแฝงต่างๆ เช่น "อัศวพาหุ" "รามจิตติ" "พันแหลม" เป็นต้น จากข้อมูลที่คณะอนุกรรมการรวบรวมและค้นคว้าเกี่ยวกับงานพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ปรากฏว่ามีบทความที่ทรงพระราชนิพนธ์ลงในหนังสือพิมพ์ทั้งสิ้นประมาณ 309 เรื่อง

บทความพระราชนิพนธ์ส่วนใหญ่มักจะทรงนำลงพิมพ์ในหนังสือพิมพ์รายวัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทความที่เกี่ยวกับการปลุกใจให้รักชาติ และการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง เช่น เมืองไทยจงตื่นเถิด และ โคลนติดล้อ นอกจากนี้ทรงใช้หนังสือพิมพ์ลงแจ้งความ ประกาศ คำสั่ง หรือกฎหมายต่างๆ ของรัฐบาลให้ประชาชนทราบ และบางโอกาสก็ทรงใช้หนังสือพิมพ์ในการหยั่งเสียงหรือหยั่งความคิดเห็นของประชาชนเกี่ยวกับพระบรมราโชบายในการปกครองประเทศ หรือพระราชดำริที่ทรงจัดทำขึ้น ว่ามีความเห็นด้วยหรือมีปฏิกิริยาอย่างไร

¹"เสรีภาพของหนังสือพิมพ์," สยามออบเซอร์เวอร์. 6 ธันวาคม พ.ศ. 2466 หน้า 2.

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะทรงพยายามปลุกใจชาวไทยให้มีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และทรงชี้แจงให้ตระหนักถึงภัยของการนำลัทธิการเมืองอื่นที่จะมาใช้กับประเทศไทยก็ตาม แต่ระบบการศึกษาได้แพร่หลายไปมาก ทำให้มีผู้สนใจรับรู้อาสาสมัครมากขึ้น และต้องการเผยแพร่ข่าวสารและแนวความคิดใหม่ๆ ลงในหน้าหนังสือพิมพ์ เมื่อมีเหตุการณ์ใดๆ ก็มีความสนใจกระตือรือร้นใคร่รู้ข่าวคราว ความสามารถในการอดทนหนังสือพิมพ์ของประชาชนมีมากขึ้น¹ เช่นชี้ให้คนไทยเห็นภัยจากคนจีน ชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ทางการเมืองของจีนภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อให้ประชาชนได้พิจารณาและเปรียบเทียบให้เห็นจริง เป็นการเตือนใจไม่ให้หลงผิด ดังเช่นในปี พ.ศ. 2459 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้พระนามแฝงว่า "อัสวพาหุ" เรื่อง "การเมืองของจีน" ลงในหนังสือพิมพ์ไทยว่า

...พวกจีนที่หากินในทางยูและยู่ซ่งมักบังอาจเรียกตัวเองว่า "นักรู้ในเมือง" (โปลิติค) ... เขาใช้หนังสือพิมพ์ไม่เฉพาะแต่เป็นเครื่องมือยูและยู่ให้ราษฎรกำเริบอย่างเดียว มิหนำซ้ำใช้เป็นเครื่องมือสำหรับเอาของโสโครกป้ายคนอื่น... พวกนักยูและยู่ซ่งนี้ช่างบังอาจมาก จนหากินในบ้านเมืองตนเองเท่านั้นไม่พอ มิหนำซ้ำออกไปเที่ยวหากินด้วยวิธีนี้ในเมืองอื่นๆ ด้วย... เหตุนี้ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าผู้ที่เห็นหัวหน้าจริงแห่งรีพับลิกัน ควรแสดงให้เห็นปรากฏให้เข้าใจชัดว่าความมุ่งหมายมีแต่จะตั้งหลักรีพับลิกันให้แน่นหนามั่นคงในประเทศจีนเท่านั้น ไม่ใช่ไปยุ่งเกี่ยวกับประเทศอื่น...²

จากบทความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าพระองค์ไม่ทรงเห็นด้วยกับการปกครองของจีนในระบอบสาธารณรัฐ ทรงไม่พอพระทัยที่ชาวจีนออกเรียรายเงินและทรงเห็นว่าการปกครองดังกล่าวไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้ประชาชนจีนมีความสุขได้ และทรงหัวเราะเยาะว่า

¹พรพิมล เอี่ยมธรรม. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. 2516. หน้า 13-14.

²อัสวพาหุ. "การเมืองในเมืองจีน," พิมพ์ไทย. 24 มิถุนายน พ.ศ. 2456.

นอกจากนี้ยังมีการวิพากษ์วิจารณ์องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระบรมวงศานุวงศ์ ด้วยถ้อยคำที่รุนแรง ดังที่สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ ทรงมีลายพระหัตถ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า

... เห็นด้วยเกล้าว่าคนบางจำพวกบัดนี้กำเริบเหลือประมาณ เช่นในหนังสือพิมพ์บางกอก เดลิเมล์ ดังนี้ถึงกับบังอาจออกพระนามและพูดในสิ่งที่ เป็นกิจส่วนพระองค์ พูดออกมาตรงๆ ซึ่งแต่ก่อนไม่เคยมีเลย ถ้าไม่หาทางผ่อนและบ้ายเบี่ยงเสียบ้างแล้ว เห็นด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมว่า ชาตินี้ไทยเห็นจะไม่พ้นต้องเป็นข้าฝรั่งเป็นแน่นอน...¹

แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยมในทางอ้อมในการที่จะใช้ประโยชน์ในการเมืองการปกครอง เพื่อรักษาสถาบันพระมหากษัตริย์และระบอบประชาธิปไตย และความสงบเรียบร้อยของประเทศ จึงทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ เปิดโอกาสให้หนังสือพิมพ์และประชาชนทั่วไปแสดงความคิดเห็น วิพากษ์วิจารณ์การปกครองประเทศของรัฐบาลพระองค์ได้อย่างกว้างขวาง และพระองค์เองก็จะทรงเขียนบทความตอบโต้ด้วยเช่นกัน การที่ทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์เช่นนี้ น่าจะเป็นการผ่อนปรนให้ผู้ที่มีความคิดเห็นทางการเมืองอย่างรุนแรง ได้ใช้หนังสือพิมพ์ระบายความรู้สึกออกมาบ้าง แต่ในขณะเดียวกันก็ทรงคำนึงถึงภัยทางการเมืองที่จะมาทำลายความเชื่อถือนที่ประชาชนมีต่อรัฐบาลได้ ต่อมาใน พ.ศ. 2465 โปรดเกล้าฯ ให้ประกาศใช้ "พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสาร และหนังสือพิมพ์ พุทธศักราช 2465" ขึ้น² เนื่องจากหนังสือพิมพ์ชอบลงบทความโจมตีซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะหนังสือพิมพ์จีน ซึ่งมักลงบทความยุยงให้คนจีนก่อความวุ่นวายอยู่เสมอ และเสนอบทความการเมืองระหว่างประเทศ ย่อมจะทำให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศ จึงทรงมีพระราชประสงค์ที่จะกำหนดสิทธิ และหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ และควบคุมหนังสือพิมพ์ให้เป็น ที่เรียบร้อย

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ร.6 สบ.1 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 21 เมษายน พ.ศ. 2460.

² เสถียร ลายลักษณ์ และคนอื่นๆ (รวบรวม). "พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุดเอกสารและหนังสือพิมพ์ พุทธศักราช 2465," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 35. หน้า 561-580.

อย่างไรก็ตามภายหลังจากการออกพระราชบัญญัติฉบับนี้ หนังสือพิมพ์ก็ยังคงมีเสรีภาพ แต่ลดบทบาททางการเมืองลง¹ บางฉบับถูกฟ้องหมิ่นประมาท บางฉบับถูกสั่งปิดเพราะกระทำการละเมิดกฎหมาย บางฉบับต้องปิดตัวเองด้วยความอึดอัด

หนังสือพิมพ์ที่ทรงให้การสนับสนุนเป็นอันมากเพื่อเป็นสื่อกลางในการเสนอข่าวและความคิดเห็นของรัฐบาลคือ หนังสือพิมพ์ไทย ซึ่งเป็นของพระคลังข้างที่² พระองค์จะส่งบทพระราชนิพนธ์ไปลงเสมอโดยเฉพาะบทความทางการเมืองที่ทรงตอบโต้บทความที่โจมตีการบริหารงานของรัฐบาล พระองค์และพระราชทานเงินอุดหนุนอยู่เสมอ

การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ และทรงสนับสนุนกิจการหนังสือพิมพ์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ทั้งทางตรงและทางอ้อมด้วยประการต่างๆตามที่กล่าวมานั้น ได้มีส่วนทำให้กิจการหนังสือพิมพ์เจริญขึ้นอย่างรวดเร็ว ในรัชสมัยของพระองค์มีหนังสือพิมพ์รวมถึง 149 ฉบับ ซึ่งเพิ่มจำนวนจากที่มีในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งมีอยู่เพียง 59 ฉบับเท่านั้น³

เสือป่าและลูกเสือ

ที่มาของเสือป่า ถือว่าเป็นกิจกรรมที่วิวัฒนาการมาจากกิจกรรมส่วนพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งยังเป็นสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช สยามมกุฎราชกุมาร เสือป่าเริ่มต้นมาจากการซ้อมรบของข้าราชการบริวารของพระองค์ การซ้อมรบได้แปรรูปมาเป็นกองเสือป่า เมื่อทรงตั้งเป็นทางการในวันที่ 1 พฤษภาคม พ.ศ. 2454 โดยมีจุดมุ่งหมายในการก่อตั้งกองเสือป่าคือจะได้เป็นโอกาสให้พลเรือน ทั้งพ่อค้าและคหบดีได้มีโอกาสเรียนรู้วิชาทหาร ซึ่งจะได้เป็นกำลังสำหรับเกื้อหนุนบ้านเมืองในยามสงคราม อีกทั้งยังเพื่อเป็นการอบรมในด้าน

¹ ینگเยาว์ จิตตะปุตตะ. บทบาทของสิ่งพิมพ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเมืองการปกครอง (พ.ศ. 2453-2468). 2520. หน้า 283.

² พรนิมล เอี่ยมธรรม. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. 2516. หน้า 20-21.

³ ینگเยาว์ จิตตะปุตตะ. เล่มเดิม. หน้า 50.

ระเบียบวินัย และความสามัคคีในหมู่พลเมืองอีกด้วย¹ ซึ่งพระองค์ได้ทรงกล่าวถึงพระราชประสงค์ในการจัดตั้งกองเสือป่าไว้เมื่อคราวงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ในวันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2454 ทรงมีจุดมุ่งหมายที่จะปลูกฝังอยู่ในใจของคนไทยทุกคนว่า

...การจัดตั้งเสือป่าก็ด้วยจุดมุ่งหมายจะให้คนไทยทั่วกัน ได้รู้ลึกว่าความจงรักภักดีต่อผู้ดำรงรัฐสีมาอาณาจักรโดยต้องตามนิติธรรมประเพณีประการ 1 ความรักชาติบ้านเมืองแลนับถือพระศาสนาประการ 1 ความสามัคคีในคณะแลไม่ทำลายซึ่งกันและกันประการ 1 ทั้ง 3 ประการนี้เป็นมูลรากแห่งความมั่นคง จะทำให้ชาติเราดำรงอยู่เป็นไทยได้สมนาม...²

นอกจากนี้ยังทรงกำหนดหน้าที่ของเสือป่าไว้ในข้อสาบาน 3 ประการคือ

1. จะจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์
2. เมื่อมีเหตุจำเป็นจะรับอาสาต่อสู้ข้าศึกศัตรูที่มาย่ำยีชาติบ้านเมืองและปราบปรามคนทุจริตที่ก่อการจลาจล เพื่อรักษาความเป็นไทยแห่งชาติ และป้องกันพระพุทธศาสนา
3. จะเชื่อฟังคำสั่งของผู้บังคับบัญชาในกองเสือป่า และจะไม่ประพฤติการใดๆ ที่จะนำความเสื่อมเสียมาสู่คณะ³

จะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กิจกรรมเสือป่าเพื่อปลูกฝังความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะทรงเน้นเรื่องความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ว่า พระมหากษัตริย์เป็นผู้ที่ได้รับการเลือกมาให้เป็นพระเจ้าแผ่นดิน เป็นผู้มีอายุและรู้การ สามารถหาวิธีป้องกันชาติให้พ้นภัยได้⁴

¹ "พระราชปรารภในการตั้งกองเสือป่า," ในเอกสารเรื่องเสือป่าในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2513. หน้า 2.

² ดูรายละเอียดจากภาคผนวก หน้า 174-175.

³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. เทศนาเสือป่าและปลูกใจเสือป่า. 2516. หน้า 44.

⁴ แหล่งเดิม. หน้า 47.

อย่างไรก็การจัดตั้งกองเสือป่าของพระองค์ แม้ว่าจะมีจุดประสงค์ดี แต่ผลสะท้อนกลับเป็นตรงกันข้าม กล่าวคือบรรดานายทหารใหญ่น้อยทั่วไปไม่พอใจในการตั้งกองเสือป่า เพราะเห็นว่าทำหน้าที่ก้าวก่ายกับหน้าที่ของทหารในการป้องกันชาติ ซ้ำยังเกิดความระส่ำระสายในการบังคับบัญชาในงานหน้าที่ประจำอีกด้วย

นอกจากนี้ยังทรงดำริจัดตั้งกองลูกเสือขึ้นเพื่อฝึกอบรมให้เยาวชนรู้จักปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อประเทศชาติ มีระเบียบวินัย ซื่อสัตย์และรักษาคำมั่นสัญญาเหมือนกับที่เสือป่าประพฤติปฏิบัติ กล่าวคือให้ลูกเสือ

... ได้รู้สึกถึงความจงรักภักดีต่อผู้ดำรงรัฐสีมาอาณาจักรโดยต้องตามนิติธรรมประเพณีประการ1 ความรักชาติบ้านเมืองแลนับถือพระศาสนาประการ1 ความสามัคคีในคณะแลไม่ทำลายซึ่งกันและกันประการ1... ให้ฝังมั่นอยู่ในดวงจิตตั้งแต่ยังมีอายุอยู่ในประภมวัย เพื่อว่าเมื่อเจริญเติบโตใหญ่ขึ้นแล้ว ก็คงจะได้รู้สึกเช่นนั้นจนตลอดชีวิต และได้ตั้งประมุขิตนเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันประเสริฐ...¹

การจัดการศึกษา

โรงเรียน เป็นสถานที่สำหรับการศึกษาอบรมทั้งด้านอักษรวิธีและความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ทางสังคมรวมทั้งความเป็น "ชาติ" ภายใต้สถาบันพระมหากษัตริย์ โรงเรียนจึงเป็นเครื่องมือของรัฐในการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทางสังคม ให้ทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้อักษรวิธีที่ใช้ในราชอาณาจักรไทยภาคกลาง และยังถ่ายทอดเนื้อหาความรู้อันเป็นอุดมการณ์ทางสังคมของ "ชาติ"

การจัดการศึกษาเพื่อถ่ายทอดนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวปรากฏในบทความเรื่องผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมนี ในพระนามแฝงว่า "รามจิตติ" ดังนี้

¹ ดูรายละเอียดจากภาคผนวก 174-175.

...ตามการศึกษาของข้าพเจ้าหาได้เป็นไปในทางที่จะประกอบอาชีพทางครูไม่ เพราะฉะนั้น ความเห็นของข้าพเจ้าที่จะแสดงเป็นความเห็นของผู้ชำนาญทางครุศาสตร์หามิได้ แต่อาศัยเหตุที่ข้าพเจ้าศึกษาในทางประวัติศาสตร์ (หรือเรียกอย่างภาษาที่คนเข้าใจกันเรียกกันว่าวิชา พงศาวดาร) จึงมีความจำเป็นอยู่ที่ข้าพเจ้าจะต้องเอาใจใส่ในสรรพวิชาอื่นๆ อีกหลายอย่าง ซึ่งจำเป็นต้องใช้พิจารณากิจการและความเป็นไปของมนุษย์โดยทั่วๆ ไป เช่นวิชาภูมิศาสตร์ ธรรมศาสตร์(กฎหมาย) จรรยา(ศีลธรรม) รัฐศาสตร์และมโนศาสตร์(ไซคอลลยี) เป็นต้น

ความประสงค์อันควรสำหรับการศึกษาคือ

(1) ให้เป็นพลเมืองดี รู้จักจงรักภักดี ต่อยพระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา และรู้จักชื้อตรงต่อหน้าที่ของตน

(2) ให้รู้จักราคาแห่งความเสียสละ คือตัวเองยอมลำบากเพื่อให้ความสะอาดแก่คณะหรือชาติ...¹

จากพระราชดำริเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา จะเห็นได้ว่าทรงเน้นให้บุคคลมีความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ ชาติ ศาสนา และส่วนรวมเพื่อแก้ไขปัญหาความแตกแยกทางความคิด โดยมีจุดศูนย์รวมที่พระมหากษัตริย์และชาติ การจัดการศึกษาจึงดำเนินการจัดตั้งโรงเรียนทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาคในรูประบบโรงเรียนสมัยใหม่ คือมีหลักสูตร แบบเรียนที่กำหนดไปจากส่วนกลาง การใช้ภาษาไทยภาคกลางในการเรียนการสอน เป็นการสร้างความรู้สึกผสมกลมกลืนให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับประชาชนในส่วนกลางขจัดความแตกต่างทางภาษาและวัฒนธรรมในภูมิภาคต่างๆ

การดำเนินการจัดการศึกษาเป็นเครื่องมือในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ได้ดำเนินการเป็นลำดับการประกาศใช้พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461 พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464

¹รามจิตติ(นามแฝง). "ผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมัน," วิทยาสารยฉบับรวมเล่ม. เล่ม 16 ตอน 12 พ.ศ.2458. หน้า 104.

พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ. 2461 ตราขึ้นเนื่องจากรัฐบาลตระหนักถึงภัยจากความคิดทางการเมืองและความรู้สึกชาตินิยมของชาวจีนที่อาศัยอยู่ในประเทศไทย ซึ่งส่วนใหญ่ให้การสนับสนุนแก่ ดร. ชุนยัตเซน ในการล้มราชวงศ์ชิง และการขจัดอิทธิพลของต่างชาติออกไปจากแผ่นดินจีน รวมทั้งสถาปนาการปกครองในระบอบสาธารณรัฐอันมาแทน แผลงที่เผยแพร่แนวความคิดทางการเมืองดังกล่าวและก่อให้เกิดความรู้สึกชาตินิยมขึ้นในหมู่ชาวจีนคือโรงเรียนสอนภาษาจีน ซึ่งจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี (สนั่น เทพหัสดิน ณ อยุธยา) เสนาบดีกระทรวงศึกษาธิการ ดังต่อไปนี้

...การแก้ไขและป้องกันภัยที่จะเกิดจากโรงเรียนเหล่านี้ (โรงเรียนสอนภาษาจีน-ผู้เขียน) ข้าพระพุทธเจ้าเห็นด้วยเกล้าฯ ว่าเป็นการจำเป็นที่เร่งร้อน ควรรีบกระทำทันทีเพราะยิ่งนานโรงเรียนเช่นนี้ยิ่งแพร่หลายมากขึ้น และจะตั้งหลักฐาน หยั่งรากมั่นคงจะแก้ไขอย่างไรก็ต้องรีบแก้ไขเสียให้เฉียบขาดเสียแต่ต้นมือ...¹

บทบัญญัติที่สำคัญของพระราชบัญญัติฉบับนี้สะท้อนให้เห็นถึงความไม่ไว้วางใจในการจัดการศึกษาของเอกชน โดยเฉพาะชาวจีนซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อลูกหลานชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยไม่ให้นิยมชาติไทยและหันไปนิยมชาติจีนแทน² ดังนั้นวัตถุประสงค์สำคัญของพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ เมื่อ พ.ศ. 2461 มุ่งที่จะปลูกฝังให้นักเรียนในโรงเรียนราษฎร์ต่างๆ มีความจงรักภักดีต่อชาติไทย และเข้าควบคุมการจัดการของโรงเรียนด้วย ดังจะเห็นได้จากมาตรา 14 ของพระราชบัญญัติฉบับนี้ กำหนดให้ผู้จัดการโรงเรียนต้องมีความรู้ในภาษาไทย และผู้ที่เป็นครูใหญ่จะต้องได้รับประกาศนียบัตรประโยคครูมูลหรือความรู้ชั้นมัธยมปีที่ 6 หรือเทียบเท่า ส่วนในด้านการเรียนการสอนนั้นจะต้องจัดให้นักเรียนได้เรียนรู้ อ่านและเข้าใจในภาษาไทย วิชาภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ไทย³

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ. 4/15. เรื่องปัญหาโรงเรียนจีนณฑลภูเก็ต คำกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี. ลงวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2459.

² พวงร้อย กล่อมเอียง. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับการแก้ปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. 2517. หน้า 121.

³ เสถียร ลายลักษณ์และคนอื่นๆ. "พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์," ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 35 พ.ศ. 2477. หน้า 106.

บทบัญญัตินี้จึงครอบคลุมถึง โรงเรียนราษฎรที่สอนภาษาจีนให้แก่ลูกหลานชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยด้วย หมายความว่ารัฐบาลต้องการให้โรงเรียนราษฎรที่สอนภาษาจีนของชาวจีนอบรมสั่งสอนให้ลูกหลานชาวจีนที่เกิดในประเทศไทยกลายเป็นคนไทย โดยให้สอนภาษาไทยและปลูกฝังความจงรักภักดีต่อประเทศไทย เป็นการมุ่งควบคุมโรงเรียนสอนภาษาจีน¹ เพราะการพูดภาษาไทยและการศึกษาประวัติศาสตร์ชาติไทยจะมีอิทธิพลต่อความคิดของคนอย่างมาก ทำให้ปัญหาชาวจีนในประเทศไทยคลี่คลายไปตามลำดับ ดังความตอนหนึ่งของเกรียง เอี่ยมสกุล ที่ว่า "...ชาวจีนในประเทศไทยมีโอกาสกลายเป็นไทยได้ในชั่วลูกชั่วหลาน ความแตกต่างจากชาวจีนในประเทศอื่นๆ ปัจจุบันเรื่องนี้หลายประการ แต่ปัจจัยที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือการศึกษา..."²

ส่วนพระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 มีบทบังคับให้เด็กที่มีอายุระหว่าง 7-14 ปี ต้องเข้าศึกษาเล่าเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา พระราชบัญญัติฉบับนี้มีผลสำคัญต่อการผสมกลมกลืนของประชาชนในต่างจังหวัดซึ่งอยู่ห่างไกลและมีภาษา วัฒนธรรมที่ต่างจากคนไทยภาคกลาง ให้ได้ศึกษาเล่าเรียนวิชาที่มีหลักสูตรบังคับร่วมกันคือวิชาภาษาไทย ประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ไทย และสอนให้มีความจงรักภักดีต่อชาติ ย่อมส่งผลให้คนไทยในส่วนต่างๆ ของประเทศเกิดสำนึกในความเป็นไทยในที่สุด

การจัดการศึกษาสมัยใหม่ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เปิดโอกาสให้บรรดาลูกหลานของคนต่างชาติอยู่ในประเทศไทยแม้ว่าจะมีความแตกต่างในเชื้อชาติ ศาสนา และภาษา ได้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนจนมีความรู้ความสามารถ กลายเป็นบุคคลที่เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมือง สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในชาติ ทำให้ชาตินิยมมีความสงบสุขและมั่นคง

วิธีการและเครื่องมือต่างๆ ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้ในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์นั้น น่าจะทำให้ความรู้สึกรักชาติของชาวไทยที่แฝงอยู่ได้เกิดเป็นรูปธรรมขึ้นมา และทรงใช้เครื่องมือดังกล่าวอย่างเหมาะสมกับเวลาและโอกาส แต่การที่จะเป็นผลสำเร็จเกิดขึ้นในทันทีทันใดนั้นเป็นไปได้ เพราะการสร้างความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นนั้นจำเป็นต้องใช้เวลาในการปลูกฝังนานและสม่ำเสมออย่างต่อเนื่อง และเห็นว่าควรจะเป็นที่กลุ่มเยาวชนเป็นสำคัญเพื่อจะได้กลายเป็นกำลังสำคัญของชาติต่อไป

¹ กรมศิลปากร. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/19. บันทึกสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ. ลงวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2462.

² เกรียง เอี่ยมสกุล. ลูกจีนในประเทศไทย. 2517. หน้า 49.

จากพระราชปณิธานที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงวางไว้เพื่อเป็นหลักในการปกครองประเทศมีเพียง 2 ประการ คือ

1. การสร้างประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าและเป็นที่ยอมรับจากนานาชาติ
2. การสร้างความรู้สึกรักชาติให้เกิดขึ้นกับคนไทย

เมื่อทรงดำเนินนโยบายชาตินิยมเพื่อตอบสนองพระราชปณิธานดังกล่าวบางส่วนก็ประสบผลสำเร็จในสมัยของพระองค์ บางส่วนก็มาแสดงผลในรัชกาลต่อมา นโยบายชาตินิยมที่ทรงนำมาใช้ดังกล่าวโดยส่วนใหญ่ก่อประโยชน์กับพระองค์โดยตรง บางส่วนก็เกิดประโยชน์กับประชาชนโดยส่วนรวม

ในส่วนที่ก่อประโยชน์กับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าโดยตรงก็คือความมั่นคงในสถาบันพระมหากษัตริย์ เพราะตลอดรัชกาลของพระองค์ไม่ปรากฏว่ามีบุคคลหรือคณะบุคคลใดทำการไม่สงบทางการเมืองในอันที่จะเปลี่ยนแปลงระบบการปกครอง อาจจะเป็นเพราะบุคคลเหล่านั้นได้มีโอกาสแสดงความขัดข้องใจ ไม่พอใจในการปกครองของพระองค์ผ่านทางสื่อหนังสือพิมพ์ และพระองค์ก็ทรงใช้หนังสือพิมพ์ตอบข้อขัดข้องใจเหล่านั้นอย่างตรงไปตรงมา บทความหรือข่าวที่ลงในหน้าหนังสือพิมพ์จะเป็นเรื่องแนะนำการบริการปกครองของพระองค์มากกว่าที่จะมุ่งล้มล้างสถาบันพระมหากษัตริย์

ส่วนประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับประชาชนก็คือการได้รับการยกระดับความรู้สึกรักชาติที่ฝังลึกอยู่ในใจให้มีโอกาสให้เห็นในลักษณะรูปธรรมและมีโอกาสที่จะแสดงความรู้สึกรักชาตินั้นบ้าง และทำให้คนไทยมีสำนึกในหน้าที่ของตนที่มีต่อชาติบ้านเมือง มีความภาคภูมิใจในความเป็นคนไทย

แต่ประโยชน์ที่สำคัญและเป็นผลมาจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมที่นำประเทศเข้าสู่สังคมโลกด้วยการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 ทำให้ประเทศไทยได้รับผลประโยชน์คือการแก้ไขสัญญาเบาริงที่ไทยทำกับนานาประเทศมาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ดังที่ปรากฏในพระราชดำรัสตอบพระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาทฝ่ายหน้า เนื่องในงานอภิเษกสมรสสมรสคล้ายวันบรมราชาภิเษก 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2469 ความว่า

...ในส่วนทางสัมพันธไมตรีกับประเทศต่างๆ ก็สนิทสนม เรามีความยินดีที่จะกล่าวว่าการ
ปรึกษาแก้ไขหนังสือสัญญาทางพระราชไมตรีและการค้าขายที่ทันสมัยนั้น... ได้มาสำเร็จ
เรียบร้อยลงในระวางนี้มาก โดยที่ผู้แทนของเราได้ลงนามในหนังสือสัญญาใหม่ ซึ่งคั้น
เสรีภาพในการพาณิชย์ และการอำนาจศาลให้แก่เราแล้วทั่วกัน...¹

แม้ว่าในการแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าวไม่สามารถเสร็จสมบูรณ์ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ตาม แต่ผลจากการเจรจาแก้ไขสนธิสัญญาดังกล่าวได้มาปรากฏผลให้เห็น
ในรัชสมัยต่อมา ดังจะเห็นได้จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการ
พระราชทานเลี้ยงฉลองวันเสด็จออกของกรุงสยาม เมื่อวันที่ 30 มีนาคม พ.ศ. 2469 ในข้อความ
ที่ว่า

...ครั้นเมื่อประสบโอกาสเหมาะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าให้จัดการเจรจากับต่างประเทศ
ทุกประเทศ พระบรมราโชบายนั้นเป็นผลสำเร็จอย่างงดงามที่สุด เพราะสามารถทำสัญญากับ
ต่างประเทศเหล่านั้น โดยมีต้องมีสิ่งใดแลกเปลี่ยนเลยด้วยความปรองดองอย่างดี และน่าเสียดาย
อย่างยิ่งที่การเจรจาแก้สัญญานั้นหาได้สำเร็จทุกประเทศในรัชสมัยของพระองค์ไม่ (รัชกาลที่ 6-
ผู้เขียน) แต่ก็ได้จัดทำไปเป็นส่วนใหญ่แล้ว แต่หากสวรรคตเสียก่อนมิได้ลงพระบรมนามาภิไธย
ทุกฉบับ ผลสำเร็จจึงตกมาในรัชสมัยของข้าพเจ้า (รัชกาลที่ 7-ผู้เขียน)...²

สหรัฐอเมริกาเป็นชาติแรกที่ยอมแก้ไขสนธิสัญญา ทำให้ไทยได้รับเอกราชทางการศาลคืนมา
หลังจากนั้นประเทศต่างๆ อีก 13 ประเทศก็ได้ตกลงยอมแก้ไขสัญญาดังกล่าว

กล่าวโดยสรุปว่าการปกครองประเทศของผู้เฒ่าแต่ละคนย่อมมีวิธีการที่แตกต่างกันไปตาม
สภาพแวดล้อม ทัศนคติ ตลอดจนเงื่อนไขส่วนตัวต่างๆ ที่แฝงอยู่เบื้องหลังของผู้เฒ่าเหล่านั้น เมื่อ

¹ ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว.

2536. หน้า 80.

² แหล่งเดิม. หน้า 92.

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ พระองค์ได้ทรงพยายามที่จะสร้างให้ชาติไทยมีความเจริญก้าวหน้าทั้งในด้านความเป็นชาติและในด้านประชาชน โดยปลูกฝังทางด้านจิตใจหรือความสำนึกของคนไทยให้เห็นความสำคัญของสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เพื่อก่อให้เกิดความร่วมมือระหว่างประชาชนด้วยกันเอง

เพื่อให้บรรลุในจุดประสงค์ดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงทรงปลูกฝังความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์และระบอบราชาธิปไตยให้อยู่ในจิตใจของคนไทย ปลูกสำนึกให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันหลักของชาติและให้วันเกรงภัยจากต่างชาติ ด้วยการทำให้เห็นว่าชาติกำลังตกอยู่ในภาวะสงคราม นอกจากนี้ยังทรงพัฒนาคุณภาพของประชาชนให้เป็นทรัพยากรที่มีค่าของชาติ

พระบรมราโชบายต่างๆ เหล่านี้มีความสอดคล้องหรือประสานกัน เช่นทรงใช้วิธีการราชาธิปไตยเพื่อต่อต้านประชาธิปไตย กล่าวคือ ทรงให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ สร้างเมืองอุตสาหกรรมทดลองประชาธิปไตย จะเห็นได้ว่าเป็นการกระทำที่เพื่อที่พระองค์จะได้ทราบความรู้สึกนึกคิดของประชาชนว่ามีความก้าวหน้าไปในทิศทางไหน แล้วทรงสามารถหาวิธีป้องกันให้ถูกทาง และเป็นการลดความกดดันที่ต้องการมีส่วนร่วมในการปกครองของพวกหัวก้าวหน้า เป็นต้น

วิธีการและเครื่องมือที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใช้เพื่อให้การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์เป็นผลสำเร็จมีหลายประการ เช่นการใช้บทความพระราชนิพนธ์ พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ หนังสือพิมพ์ เป็นต้น เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่พระบรมราโชบาย พระราชดำริทั้งทางด้านการเมืองการปกครอง สังคม และเศรษฐกิจ ทำให้เกิดความรู้สึกรักชาติขึ้นในใจของประชาชน ตลอดจนเป็นแนวประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นคนดีของชาติ นอกจากนี้ยังทรงให้สัญลักษณ์เป็นสื่อแทนสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์เป็นเครื่องเตือนใจทุกครั้งที่พบเห็นสัญลักษณ์นั้น เช่นธงไตรรงค์ แธงกระต๊อที่มาจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทำให้เกิดความสามัคคี รู้จักเสียสละในหมู่ประชาชน

ปัจจัยที่อยู่เบื้องหลังพระราชปณิธาน และการตัดสินใจเพื่อยุติการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวสามารถพิจารณาได้จากภูมิหลังส่วนพระองค์ แนวพระราชดำริ สถานการณ์แวดล้อมทั้งในและนอกประเทศในขณะนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งปัญหาชาวจีน และกบฏ ร.ศ. 130 มีส่วนผลักดันให้ทรงดำเนินนโยบายชาตินิยม ในขณะเดียวกันปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้เกิดผลสำเร็จหรือล้มเหลวในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ด้วย

การดำเนินนโยบายชาตินิยมได้นำกลับมาใช้เป็นนโยบายในการปกครองประเทศอีกครั้งหนึ่งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งวิธีการดำเนินนโยบายชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื่องจากมีความคล้ายคลึงกันในการดำเนินนโยบายชาตินิยมหลายประการ เช่น

1. เป็นนโยบายชาตินิยมมีวัตถุประสงค์ให้ประชาชนมีความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ ในขณะที่ยังพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเน้นความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้นำของชาติ ในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเน้นความสำคัญของสถาบันชาติ

2. เครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินนโยบายชาตินิยมโดยใช้บทเพลงปลุกใจ ภูมิพลงานทางประวัติศาสตร์ เพื่อปลุกใจ โนมน้าว อบรมสั่งสอน ให้เกิดความสามัคคีในหมู่ประชาชนทั้งทางตรงและทางอ้อม

3. ในการปรับปรุงสังคม มีการกำหนดวันสำคัญของชาติ การปรับปรุงภาษาไทย และการสร้างสัญลักษณ์เพื่อให้เป็นศูนย์รวมของความสามัคคี กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดให้วันที่ 6 เมษายน เป็นวันสำคัญของชาติ ทรงบัญญัติศัพท์ภาษาไทยแทนภาษาอังกฤษ สร้างธงไตรรงค์ และพระราชทานนามสกุลเป็นศูนย์รวมความสามัคคี ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงครามกำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันสำคัญของชาติ-ปรับปรุงภาษาไทยโดยการตัดสระและพยัญชนะที่ไม่ได้ใช้บ่อยออกเสีย และใช้บุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ การอนุรักษ์โบราณสถาน โบราณวัตถุ การสร้างอนุสรณ์สถานต่างๆ เป็นสัญลักษณ์ในการกระตุ้นให้เกิดความสามัคคีขึ้นในหมู่ประชาชน

4. ในการปลูกฝังความรู้สึกชาตินิยม พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ผ่านข้าราชการบริพารอันเป็นมหาดเล็กใกล้ชิด นักเรียนโรงเรียนวชิราวุธวิทยาลัยและโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์ สื่อปาและลูกเสือ ส่วนจอมพล ป. พิบูลสงครามปลูกฝังความรู้สึกรักชาติผ่านทางยุวชนทหาร

5. สร้างศัตรูที่เป็นอันตรายต่อชาติบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ชาวจีนซึ่งมีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ กระตุ้นความรู้สึกชาตินิยมให้เกิดขึ้นในหมู่ชาวไทย ในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้การเรียกร้องดินแดนจากชาติตะวันตกคืนมาเป็นตัวกระตุ้นความรู้สึกรักชาติของชาวไทย

นอกจากนี้การดำเนินนโยบายชาตินิยมของบุคคลทั้งสองนั้นยังมีความแตกต่างกันหลายประการเช่น

1. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินนโยบายชาตินิยมในการสนับสนุนการปกครองในระบอบราชาธิปไตย ไม่สนับสนุนการปกครองในระบอบประชาธิปไตยและสังคมนิยม ในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้นโยบายชาตินิยมต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์และลัทธินิยมทหาร และเผด็จการแบบฟาสซิสต์

2. วิธีการดำเนินนโยบายชาตินิยมในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงกระทำแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยพยายามโน้มน้าวให้ประชาชนศรัทธา เชื่อมั่น เกิดความเข้าใจและยอมรับในที่สุด ในขณะที่จอมพล ป. พิบูลสงครามใช้วิธีการที่รุนแรงและแข็งกร้าวเพื่อให้เป็นผลสำเร็จตามที่รัฐบาลต้องการโดยเร็ว เช่นการเดินขบวนประท้วง การยึดกิจการของต่างชาติมาเป็นของรัฐบาล

3. การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมุ่งที่จะสร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นภายในประเทศและเป็นไมตรีกับนานาประเทศเพื่อความอยู่รอดของชาติ แต่จอมพล ป. พิบูลสงครามดำเนินนโยบายชาตินิยมในทางที่จะก่อสงครามกับต่างประเทศมากกว่าที่จะรักษาความอยู่รอดของชาติ

4. ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือพิมพ์เป็นสื่อสารที่มีเสรีภาพมากในการที่จะวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล มีอิสระในการที่จะเสนอข้อวิจารณ์แก่ประชาชน แต่ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามหนังสือพิมพ์ถูกกลั่นแกล้งเสรีภาพในการเสนอข้อวิจารณ์และวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล ต้องเสนอข้อวิจารณ์เพื่อรับใช้รัฐบาลมากกว่า

ผลของการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นสิ่งที่ไม่สามารถวัดได้ว่ามีความสำเร็จผลหรือล้มเหลวแค่ไหน เพราะในสายตาของบุคคลโดยทั่วไปจะมีความคิดว่านโยบายชาตินิยมของพระองค์มีข้อบกพร่อง และทรงกระทำเพื่อพระองค์เอง รวมทั้งทรงทุ่มเทเวลาและพระราชทรัพย์เพื่องานด้านใดด้านหนึ่ง ทำให้ไม่เกิดสมดุลย์ในการบริหารไม่จำเป็นหรือเกิดประโยชน์ต่อประชาชน การมุ่งรักษาเสถียรภาพของพระมหากษัตริย์ในระบอบราชาธิปไตยทำให้การพัฒนาบ้านเมืองทางด้านอื่นต้องหยุดชะงัก

แต่ถ้าพิจารณาถึงผลของการสร้างความรู้สึกรักชาติของประชาชนตามนโยบายชาตินิยมของพระองค์ ผลงานที่เป็นรูปธรรมที่ปรากฏในเวลาต่อมาซึ่งแสดงถึงความสำเร็จในการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ก็คือความรู้สึกเป็น "ชาติ" ของคนไทย การใช้ธงไตรรงค์ในความหมายแทนชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ การใช้นามสกุลของชาวไทย เพื่อแสดงความรักความผูกพันของผู้ร่วมสายโลหิตเดียวกัน การมีเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ในการเสนอข้อวิจารณ์ วิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาลโดยปราศจากแทรกแซง คำนำหน้านามเด็กหญิง เด็กชาย และสตรี การจัดการศึกษาภาคบังคับในระดับประถมศึกษา การกีฬาเพื่อสร้างความสามัคคีเช่นกีฬาฟุตบอล ตลอดจนการเปลี่ยนแปลง

ดีใจว่า "ไชโย" บทพระราชนิพนธ์อัครภาษิตและบทเพลงปลุกใจ เป็นต้น

การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์แม้จะไม่เกิดผลในรัชสมัยของพระองค์ทั้งหมดก็นับว่าทรงประสบความสำเร็จ เพราะนอกจากพระองค์จะสามารถรักษาสถาบันที่สำคัญของชาติเอาไว้ได้ ทรงนำประเทศไทยเข้าสู่สังคมโลกได้อย่างสง่างาม และนำไปสู่การแก้ไขสนธิสัญญาที่ผูกมัดไทยทั้งทางเศรษฐกิจและการศาลในที่สุด นโยบายชาตินิยมของพระองค์ยังได้เน้นการปลูกฝังให้เยาวชนมีความรักชาติและเป็นพลเมืองดีตามที่ชาติต้องการ และเื้อื้อต่อการปกครองประเทศของรัฐบาลอีกด้วย

สิ่งที่น่าจะศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวก็คือ ปฏิกริยาของคนไทยที่มีผลต่อเนื่องมาจากการดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ การดำเนินนโยบายชาตินิยมของพระองค์ทำให้เกิดความชะงักงันในรัชสมัยต่อมาจริงหรือไม่ และศึกษาเปรียบเทียบการนำนโยบายชาตินิยมของพระองค์และของรัฐบาลในสมัยต่อมาที่เลือกนำนโยบายชาตินิยมมาใช้ในการปกครองประเทศ

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

เอกสารชั้นต้น

1. เอกสารจากกองจดหมายเหตุแห่งชาติ

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 4 กท.2. ลารตราว่าด้วยให้ข้าหลวงและผู้ว่าราชการเมือง
ผูกข้อมือเงินเรียกค่าขอแรง จ.ศ.1214(พ.ศ.2395).

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 รายงานการประชุมเทศาภิบาล ร.ศ.114(พ.ศ.2438).

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ เล่มที่ 7.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 สมุดพิเศษ เล่มที่ 31.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 22 เล่มที่ 5 พระราชดำรัส
ว่าด้วยการตั้งเคาน์ซิล.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 153 เล่มที่ 6 ประกาศเรื่อง
แต่งตั้งเคาน์ซิลเลอร์ออฟสแตต.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 153 เล่มที่ 10 ประกาศเรื่อง
ปรัการจัดราชการกรมเนียบสยามบ้านเมือง จ.ศ.1236.

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 จดหมายเหตุรัชกาลที่ 5 มัดที่ 205 เล่มที่ 10 ประกาศให้
เคาน์ซิลชำระความเห็นศาลรับสั่งชำระความโจรผู้ร้าย กรมพระนครบาล จ.ศ.1236
(พ.ศ.2417).

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.1/2. รายงานจัดราชการต่างๆ ในมณฑลพิษณุโลก.
สำเนาที่ 27873 ในกรมหลวงดำรงกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ลงวันที่ 13 พฤศจิกายน ร.ศ.115(พ.ศ.2439).

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ก.13.2/14. เรื่องการจัดการทหารตามมณฑลต่างๆ.
ลงวันที่ 28 มกราคม ร.ศ.114(พ.ศ. 2439).

———. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.1/16. เรื่องมิสเตอร์มิตเชล อินเนส รับราชการใน
กระทรวงคลัง รายงานการสำรวจการเก็บภาษีของมิสเตอร์มิตเชล อินเนสถวายต่อ
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 19 พฤษภาคม ร.ศ.117
(พ.ศ.2441).

- ศิลปากร.กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.9.2/4. ร่างพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ. ลงวันที่ 11 กรกฎาคม ร.ศ.128.(พ.ศ.2452).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ค.14/31. เรื่องเงินภาษีอากร.
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.22/1. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงพระเจ้านองยาเธอพระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ. ลงวันที่ 5 มีนาคม ร.ศ.113(พ.ศ.2437).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.49/8. หนังสือพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 10 มีนาคม ร.ศ.116(พ.ศ.2440).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.49/11. ลายพระหัตถ์พระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 27 กันยายน ร.ศ.114(พ.ศ.2438).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ต.49/12. พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 22 ธันวาคม ร.ศ.115(พ.ศ.2439).
- . เอกสารรัชการที่ 5 ต.49/26. พระยาราชวัลลภานุสิษฐ์กราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 15 มีนาคม ร.ศ.118(พ.ศ.2442).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.59/1. เรื่องจัดราชการในมณฑลลาวพวน. ลงวันที่ 12 สิงหาคม ร.ศ.108(พ.ศ.2432).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ม.59/5. หนังสือราชการฝ่ายหัวเมืองลาวพวน. ลงวันที่ 28 เมษายน ร.ศ.110(พ.ศ.2434).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ย.11/5. ฎีกาท้าวฝ่ายโพธิสารกับพวกร้องเรียนเรื่องเก็บเงินแทนผลเร็วถวายต่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 12 เมษายน ร.ศ.108(พ.ศ.2432).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 รล.3/6. พระราชดำรัสเรื่องแก้ไขการแผ่นดิน. ลงวันที่ 25 เมษายน ร.ศ.112(พ.ศ.2436).
- . เอกสารรัชกาลที่ 5 ว.22/1. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีไปถึงพระเจ้านองยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ. ลงวันที่ 5 เมษายน ร.ศ.114.(พ.ศ.2438).

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 5 ว.22/2. ร่างพระราชโองการเลขพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีไปถึงเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธ. ม.ป.ป.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.1/11. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยาสีหราชเดโช. ลงวันที่ 30 พฤษภาคม ร.ศ.131(พ.ศ.2455).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ก.1/34. การแต่งตั้งทูตทหารไปประจำประเทศยุโรป. ลงวันที่ 29 พฤศจิกายน พ.ศ.2460.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 กท.1/12. ลายพระหัตถ์พระเจ้าอนงยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงพิษณุโลกประชานารถกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ.2454.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.15/3. หนังสือลับเกี่ยวกับเรื่องมหาสงคราม (10 พฤศจิกายน พ.ศ.2457-16 มีนาคม พ.ศ.2459).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.15.1/2 ร่างพระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวในที่ประชุมเสนาบดีสภา. ลงวันที่ 30 กันยายน พ.ศ.2460.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.15.1/2. สยามประกาศสงครามกับเยอรมันและราโชบายคิดระบายนชาติศัตรูออกจากราชการ. ลงวันที่ 29 พฤษภาคม พ.ศ.2460.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.15.2/2. พระบรมราโชบายเรื่องระบายนชาติเยอรมันออสเตรเลีย ออกจากราชการ. ลงวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ.2460.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.15.4/1. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร. ลงวันที่ 7 ตุลาคม พ.ศ.2457.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.15.4/7. สงครามระหว่างประเทศเยอรมันและออสเตรเลีย-ฮังการี กับประเทศไทย. ลงวันที่ 8 กรกฎาคม พ.ศ. 2457.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ต.21/31. พระเจ้าแผ่นดินอังกฤษอัญเชิญให้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับพระยศเป็นนายพลเอกพิเศษในกองทัพบกอังกฤษ แลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอัญเชิญพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ เป็นนายพลเอกพิเศษในกองทัพบกสยาม. (25 กันยายน พ.ศ.2458-4 สิงหาคม พ.ศ.2459).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.3/3. ร่างพระราชดำรัสเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา. ลงวันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2457.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.1.4/6. เอมเปอเรอเยอรมันโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าฟ้ากรมขุนสงขลาศเป็นนักเรียนทหารเรือ. ลงวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ.2454-24 มิถุนายน พ.ศ.2454.

- ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.3.1/64. สำเนาพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยายมราช. ลงวันที่ 4 มิถุนายน ร.ศ.131(พ.ศ.2455).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.3.3/12. สภาชาตสยามเข้าร่วมสภาสมาคม.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.3.6/2. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ. ลงวันที่ 26 มีนาคม พ.ศ.2453.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.8/1. นิสตัดออกซ์ฟอร์ด(พระนามแฝง) เรื่อง "ความนิยมฟุตบอลในเมืองไทย". ลงวันที่ 22 กรกฎาคม พ.ศ. 2458.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/1. สำเนารายงาน ร.ต.ล. ลงวันที่ 1 มีนาคม ร.ศ. 130 (พ.ศ.2454).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/3. หนังสือค้นได้จากบ้านขุนทวยหาญพิทักษ์ คำอธิบายวิธีการปกครองบ้านเมือง.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/7. คำพิพากษาโทษเรื่องนายทหารบก นายทหารเรือ และบุคคลพลเรือนซึ่งก่อการกำเริบ ร.ศ.130.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 บ.17/11. หนังสือกราบบังคมทูลของพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ลงวันที่ 21 มีนาคม ร.ศ.130 (พ.ศ.2454).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ม.3.6 ก/5. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงพระยารัษฎานุประดิษฐ์ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต. ลงวันที่ 21 เมษายน ร.ศ.131(พ.ศ.2455).
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ว.7/1. เรื่องตั้งกรมทหารรักษาวัง.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ว.7/7. ประกาศพระราชทานนามกรมทหารรักษาวัง.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ว.7/13. ข้าราชการในกรมมหาดเล็ก กรมราชเลขา และการและกระทรวงวังขึ้นทะเบียนเป็นทหารรักษาวัง.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.1-16. แผนของโบราณและพระราชวิจารณ์.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.2/2. ร่างพระราชบัญญัติภาคบังคับของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีนำทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2457.
- . เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.4/15. ปัญหาโรงเรียนจีนมณฑลภูเก็ต. ลงวันที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2459.

ศิลปากร, กรม. เอกสารรัชกาลที่ 6. ศ.4/19. บันทึกสมเด็จพระยาเทววงศ์วโรปการ
เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ. ลงวันที่ 15 สิงหาคม พ.ศ. 2462.

———. เอกสารรัชกาลที่ 6 ศ.10/13. ความเห็นที่จะจัดการศึกษาของเจ้าพระยา
พระเสด็จสุเรนทราธิบดีนำขึ้นทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
ลงวันที่ 18 ตุลาคม ร.ศ.131(พ.ศ.2455).

———. เอกสารรัชกาลที่ 6 สป.1 ลายพระหัตถ์สมเด็จพระเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถกราบบังคม
ทูลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ลงวันที่ 21 เมษายน พ.ศ.2460.

———. เอกสารรัชกาลที่ 7 สป.2.47/2. บันทึกเรื่องการปกครอง. ลงวันที่ 23
กรกฎาคม พ.ศ.2469-วันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ.2469.

2. เอกสารหอขั้วฐานสรณ์

หอขั้วฐานสรณ์. ว.0113/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ประโยชน์แห่ง
ถนนในหัวเมือง,"

———. ว.01121/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "อย่าปล่อย,"

———. ว.01123/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ข้อควรขบใจเยอรมัน,"

———. ว.01124/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ของควรวีเคราะห์,"

———. ว.01127/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ของควรรัก,"

———. ว.01130/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ทำชั่วได้ดีแถมอุทาหรณ์
แห่งจีนธรรม,"

———. ว.01153/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ใช่ไย,"

———. ว.02017/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ธรรมะกานะตา,"

———. ว.02685/ป.3 สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "ความเห็นราชการใน
กองทัพบก,"

———. ร่างพระราชบันทึกถึงพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์. ลงวันที่ 7 กรกฎาคม ร.ศ.130.
(พ.ศ.2454).

———. 895.914. สำเนาร่างบทความพระราชนิพนธ์เรื่อง "นำส่งสารความกัณดารของ
ชาวสยามในเยอรมนี,"

หนังสือพิมพ์ไทย. "เรื่องการเมืองในจีน," ลงวันที่ 24 มิถุนายน พ.ศ.2456.
สยามออบเชอร์เวอร์. "เสรีภาพของหนังสือพิมพ์," ลงวันที่ 6 ธันวาคม พ.ศ. 2466.
หนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมล์. ลงวันที่ 7 มิถุนายน พ.ศ.2460. หน้า 2.

3. เอกสารชั้นต้นที่ตีพิมพ์แล้ว

พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานพระเจ้าลูกยาเธอ.

กรุงเทพฯ : อรุณการพิมพ์, 2512. (พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพคุณานุช เทนหัสดิน ณ อรุณยา 13 พฤศจิกายน พ.ศ.2512).

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,พระบาทสมเด็จพระ. พระราชวินิจฉัยทรงวิจารณ์พระราชพงศาวดารกับ พระราชประเพณีการตั้งพระมหากษัตริย์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2479.

จดหมายเหตुरายวันในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ร.ศ.131. พระนคร :

โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2517. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมเจ้าชัชวลิต เกษมสันต์ ณ อรุณยา เมรุวัดเทพศิรินทราวาส 1 สิงหาคม 2517).

จดหมายเหตุสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิราวุธสยามมกุฎราชกุมารเสด็จหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2510.

ปกิณกะคดีพระราชวินิจฉัยในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2515.

ประมวลบทพระราชวินิจฉัย(ภาคปกิณกะ). พระนคร : กรมศิลปากร, 2504.

ประมวลบทพระราชวินิจฉัย(ภาคปกิณกะ ส่วนที่ 2). กรุงเทพฯ : สิริสาร, 2504.

ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : วัชรินทร์การพิมพ์, 2536.

พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : ม.ป.ท., 2510.

พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(พระราชดำรัส 100 ครั้ง). กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2529.

พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : พระจันทร์, 2501.

พระราชหัตถเลขาและหนังสือกราบบังคมทูลของเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดี แต่ยังมี

บรรดาศักดิ์เป็นพระมนตรียุวกิจและพระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ ร.ศ.113-118. กรุงเทพฯ :
คิ้วร, 2504. (พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพท่านผู้หญิงเสงี่ยม พระเสด็จสุเรนทราธิบดี
ณ เมรุหน้าพลับพลาอิสริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 12 เมษายน 2504).

"ประกาศให้ผู้มีทาสสำรวจตรวจสอบจำนวนทาสในครอบครอง," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 1
เดือน 10.

"พระบรมราชโองการแต่งตั้งเสนาบดี," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 9 เมษายน ร.ศ.111
(พ.ศ.2435).

"จดหมายเหตุรักษาความเป็นกลางทางการเมืองการสงคราม," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 31 ภาค 1
แผนกกฎหมาย . 2457.

"พระราชบัญญัติแก้ไขพระราชบัญญัติธง พระพุทธศักราช 2460," ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 34.
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. เทศนาเสือป่าและปลูกใจเสือป่า. กรุงเทพฯ :
ธรรมบรรณาการ, 2516.

———. บทละครพูดเรื่องหมื่นพระมาศศาล ตบตา ฉวยอำนาจ และหนามยอกหนามบ่ง.
กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2506.

———. พวงยิวแห่งบูรพทิศ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2528.

———. ปลูกใจเสือป่า. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2506.

———. พระบรมราชโองการพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 6 พระราชทานแต่ทหารใน
กองทัพสยาม. ม.ป.ท., 2463.

———. หลักราชการ. กรุงเทพฯ : ศรุสภา, 2475.

———. อุตรกร. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508.

———. เอกสารเรื่องเสือป่าในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พระมกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2513.

เสถียร ลายลักษณ์, ร.ต.ท. และคนอื่นๆ (รวบรวม). ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 9
"ประกาศหักไพร่สมตาย ชรา นิการ จ.ศ.1239 (พ.ศ.2430)," พระนคร :
โรงพิมพ์เดลิเมล, 2477.

———. ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 10 "ประกาศว่าด้วยตราภูมิคุ้มห้าม ร.ศ.103,"
พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล, 2477.

- เลียดียร ลายลักษณ์, ร.ต.ท. และคนอื่นๆ (รวบรวม) ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 11 "ประกาศชำระเลิกเจ้าสิ้นพระชนม์นายถึงแก่กรรม," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 25 "พระราชบัญญัติสัญชาติ พ.ศ.2456," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 25 "พระราชบัญญัตินามสกุล พ.ศ.2456," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 28 "พระราชบัญญัติแปลงชาติ ร.ศ.130," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 29 "พระราชบัญญัติว่าด้วยการเนรเทศ ร.ศ.131," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 30 "พระราชบัญญัติสมัค พ.ศ.2457," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 34 "พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ.2464," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 35 "พระราชบัญญัติลักษณะคนต่างประเทศเข้าเมือง พ.ศ.2460," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 35 "พระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ พ.ศ.2461," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- . ประชุมกฎหมายประจำศก. เล่ม 35 "พระราชบัญญัติว่าด้วยสมุด เอกสารและหนังสือพิมพ์ พ.ศ.2465," พระนคร : โรงพิมพ์เดลิเมล์, 2477.
- อัศวพาหุ (นามแฝง). เมืองไทยจึงตื่นเกิด. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2481.

เอกสารชั้นรอง

1. หนังสือ

กมล จันทรส. อิทธิพลของชาวจีนโพ้นทะเล. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2523.

กัลยาณไมตรี, พระยา. และสำราญ กัลยาณมิตร. การปรับปรุงข้อมูลภูมิศาสตร์ตามสัญญาล้าสมัยของประเทศไทยในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : ม.ป.ท. 2512.

ชจร สุขพานิช. ฐานันดรไพร่. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน, 2525.

ชจิตภัย บุรุษพัฒน์. ชาวจีนในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2517.

คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. เก็บเล็กผสมน้อย. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ก้าวหน้า, 2514.

จักรกฤษณ์ นรนิติผดุงการ. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับกระทรวงมหาดไทย. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2506.

จุลจักรพงษ์, พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. เกิดวังปารุสก์ : สมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์. ครั้งที่ 10. กรุงเทพฯ : พินิจโลกการพิมพ์, 2531.

———. เจ้าชีวิต. พระนคร : คลังวิทยา, 2514.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. การเมือง-การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองไทย พ.ศ.2411-2475. พระนคร : บรรณกิจ, 2523.

———. ชีวิตและผลงานของเทียนวรรณและ ก.ศ.ร. กุหลาบ. พระนคร : อีรณันท์, 2522.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช และชิตติยา กรรณสูต (ผู้รวบรวม). เอกสารการเมืองการปกครองไทย (พ.ศ.2417-2477). พระนคร : สมาคมสังคมนศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2518.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. สังเขปประวัติศาสตร์การเมืองไทย. พระนคร : ม.ป.ท., 2514.

ณัฐกา ดันสกุล. ประวัติเศรษฐกิจเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยุคอาณานิคมของประเทศทางตะวันตกถึงระยะสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ม.ป.ป.

ณัฐฉัตร สุทธิสงคราม. พระบรมราชินีกรุงรัตนโกสินทร์. พระนคร : ผดุงศึกษา, 2515.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาธรรมยาธิบดีและพระยาราชเสนา. เทศาภิบาล. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2509. (กระทรวงมหาดไทยพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานศพ พระยาจินดารักษ์ (จำลอง สวัสดิ์-ชูโต 10 ตุลาคม 2509).

ดิเรก ชัยนาม. ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ. พระนคร : โรงพิมพ์สมาคมสังคมนศาสตร์, 2509.

แดนบีช แบรดเลย์. หนังสืออักษรอาหรับ. พระนคร : ศุภสภา, 2514.

เดช บุนนาค. ขบถ ร.ศ.121. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2530.

———. การปกครองระบบเทศาภิบาลของประเทศไทย (พ.ศ.2435-2458). กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2532.

- แกมสุข นุ่มนนท์. การเมืองและการต่างประเทศในประวัติศาสตร์ไทย. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2524.
- . บทเรียนจากการจัดการศึกษาในรอบร้อยปีที่ผ่านมา. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2512.
- . ยังเติร์กครั้งแรก - กบฏ ร.ศ.130. กรุงเทพฯ : ก้องเกียรติการพิมพ์, 2522.
- ทองต่อ กล้วยไม้ ณ อรุณยา. (ผู้สันทนา) รายการสนทนากับผู้ทาบ่านเมือง. "พระพุทเจ้า หลวงกับการแก้ไขปัญหาน่านเมือง," กรุงเทพฯ : ที.เจ.การพิมพ์, 2537.
- ทรงศรี อาจอรุณ. สิทธิสภาพนอกอาณาเขต. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2506.
- ทวี มุขระโกษา. พระมหาธีรราชเจ้า. พระนคร : แพร่พิทยา, 2506.
- ธรรมศักดิ์มนตรี, เจ้าพระยา. หนังสือแบบเรียนธรรมจริยา เล่ม 2 (ร.ศ.124). พระนคร : อักษรนิติ, 2467.
- ันทา โชติกะนุกณะ. ชาตินิยมในยุโรป. ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- ประยูร ภมรมนตรี, พลโท. ชีวิตผ่านดินของข้าพเจ้า. พระนคร : บรรณกิจ, 2518.
- พิทยาลาภฤดิยากร. พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. เจ็ดรอบอายุ. พระนคร : พระจันทร์, 2512.
- เพ็ญศรี ดึก. ลักษณะแบบแผนและทิศทางของนโยบายต่างประเทศของไทยตั้งแต่สมัยเริ่มแรก จนถึงสงครามโลกครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2531.
- . "การดำเนินนโยบายเพื่อความอยู่รอดและการต่อสู้เพื่ออำนาจอธิปไตยของไทยใน ทรงการศาลและอัตรากาฬิศุลกากร," ในประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2 รัชกาลที่ 4-พ.ศ.2475. กรุงเทพฯ : อัมรินทร์การพิมพ์, 2525.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. นโยบายของรัฐบาลที่มีต่อชาวจีนในไทย. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., 2519.
- ฟรานซิส บี. แรร์. พระยาภิรมย์ภักดี. แปลโดยอายะดา กิริยกุลและคนอื่นๆ. พระนคร : สุทธิสารการพิมพ์, 2514.
- ภานุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ กรมพระยา. ตำนานกรมทหารมหาดเล็กราบที่ 1 รัชกาลพระองค์. พระนคร : ม.ป.ท., ม.ป.ป.
- รำไพ อุดมไพจิตรกุล. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ 1. กรุงเทพฯ : วิทยาลัยครู มหาสารคาม, 2532.

ริกส์, เฟรด ดับบลิว. การปรับตัวเข้าสู่ยุคใหม่ของสยามและพม่า. แปลจาก

"The Modernization of Siam and Burma," In Thailand, The Modernization of a Bureaucratic Policy. โดยอมร ไสภณวิเชษฐวงศ์ และ
เอกวิทย์ ณ ถลาง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์, 2519.

ลิขิต อีร์เวคิน. ชนกลุ่มน้อยในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2521.

———. วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533.

วชิรญาณวโรรล, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ประวัติศาสตร์โบราณคดี. พระนคร :
โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.

วไล ณ ป้อมเพชร และ น. ชญานต์ม. สหภาพโซเวียต อดีต : ปัจจุบัน. พระนคร :
ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

วิลาศวงศ์ พงศบุตร. "การสืบราชสมบัติ," ใน ประวัติศาสตร์กรุงรัตนโกสินทร์ เล่ม 2
รัชกาลที่ 4 - พ.ศ. 2475. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2525.

วุฒิชัย มุลศิลป์. แนวคิดทางการศึกษาของไทย พ.ศ. 2411-2475. กรุงเทพฯ :
พัฒนูปบลิจอิง, 2526.

วุฒิชัย มุลศิลป์ และสมโชติ อ๋องสกุล. ผู้รวบรวม. มณฑลเทศาภิบาล : วิเคราะห์เปรียบเทียบ.
กรุงเทพฯ : แสงรุ่งการพิมพ์, 2524.

ศิลปากร, กรม. จดหมายเหตุพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทร
มหาจักรพรรดิ พระมกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : ไสภณพิพรรธนาการ, 2466.

———. สภาที่ปรึกษาราชการแผ่นดินในรัชกาลที่ 5. พระนคร : ม.ป.ท., 2514.

สกินเนอร์, ยอร์ช วิลเลียม. สังคมจีนในประเทศไทย : ประวัติศาสตร์เชิงวิเคราะห์. แปล
จาก Chinese Society in Thailand : An Analytical History. โดยพรณี
ฉัตรพลรักษ์ และคนอื่นๆ กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2529,

สดใส ชันติวรพงศ์ ความสัมพันธ์ของไทยกับประเทศตะวันตก. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2517.

สุรศักดิ์มนตรี, จอมพลเจ้าพระยา. ประวัติการของจอมพลเจ้าพระยาสุรศักดิ์มนตรี เล่ม 1.
พระนคร : ศุภสภา, 2504.

เสถียร พันธรัชนี. พระมกุฎเกล้ากับเจ้าฟ้าเพชรรัตน. พระนคร : แพร่พิทยา, 2513.

ไสว วัฒนเศรษฐ์. เกียรติคุณพระมกุฎเกล้าฯ. พระนคร : วัฒนาพานิช, 2500.

———. วาทะพระมกุฎเกล้าฯ. พระนคร : วัฒนาพานิช, 2506.

หนังสือโคลงกลอนกรุงเทพ. ม.ป.ท., ม.ป.ป.

หม่อม ทิน อ่อง. ประวัติศาสตร์พม่า. แปลโดยเพ็ชร สุมิตร. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2519.

เหรียญ ศรีจันทร์, ร.ต. และเนตร พูนวิวัฒน์, ร.ต. กบฏ ร.ศ.130. พระนคร : คัมภีร์, 2519.

อมรตฤณารักษ์, จมื่น (แจ่ม สุนทรเวช). "กำเนิดนามสกุล." พระราชกรณียกิจในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระนคร : ศรุสภา, 2511.

_____. พระราชกรณียกิจสำคัญในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เล่ม 6 เหตุที่เหตุที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนธงชาติไทย. พระนคร : ศรุสภา, 2512.

อแกนส์ เอ.เอฟ.เค. ลำดับขั้นของการพัฒนาการเมือง. แปลจาก The Stage of Political Development โดยจักรทิพย์ นาถสุภา. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

อรัญ พรหมขมภู. เส้นทางสังคมไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์อักษร. 2522.

ออสเบิร์น, มิลตัน. สังเขปประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้. แปลจาก Southeast Asia : An Introductory History. โดยธนาลีย์ สุพัฒน์ธี พรหมงาม เจ้าธรรมสาร และภัทนา เกษกมล. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2528.

อดิน รัชพัฒน์. ม.ร.ว. สังคมไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ.2325-2416. แปลโดย ม.ร.ว. ประกายทอง สิริสุข และพรรณี สรุงบุญมี. ม.ป.ท., 2521.

อุษณีย์ วรรณสูตร และเพ็ชร ลิโรส. พื้นฐานการเมือง เศรษฐกิจ สังคมในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2516.

2. บทความในวารสาร

เกษม ศิริสัมพันธ์ และนิออน สนิทวงศ์ ณ อยุธยา. "แนวพระราชดำริทางการเมืองในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5(3) : 39 ; ธันวาคม 2510-กุมภาพันธ์ 2511.

ชจัดภัย บุรุษพัฒน์. "ชาวจีนในประเทศไทยกับปัญหาทางการเมือง," วารสารสังคมศาสตร์. 7(1) : 97-123 ; มกราคม 2513.

- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "ผลของสงครามโลกครั้งที่ 1 และบ่อเกิดลัทธิชาตินิยมในพม่า เวียดนาม และไทย," รัฐศาสตร์นิเทศ. 6(2) : 60-76 ; มกราคม-มีนาคม 2514.
- ชูศรี สวัสดิสงคราม. "นายพลริโซลิเออเล่เรื่องเกี่ยวกับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว," ศิลปากร. 3 : 82-83 ; กันยายน 2512.
- รามจิตติ(นามแฝง). "ผลแห่งวิธีการศึกษาของเยอรมัน," วิทยายจารย์ฉบับรวมเล่ม. 16 : 104 ; 2458.
- เดช บุณนาค. "การปกครองแบบเทศาภิบาลเป็นการปฏิบัติหรือวิวัฒนาการ," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 4(3) : 58-65 ; ธันวาคม 2509-กุมภาพันธ์ 2510.
- . "ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ร.ค.121," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 5(1) : 78-86 ; มิถุนายน-สิงหาคม 2510.
- . "ขบถเงี้ยวเมืองแพร่," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 6(2) : 67-80 ; กันยายน-พฤศจิกายน 2511.
- แถมสุข นุ่มนนท์. "การปกครองไทยสมัยโบราณ," ชุมนุมจุฬา. 26(3) : 14-15 ; ธันวาคม 2512.
- . "เทียนวรรณ," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2(2) : 66 ; มกราคม 2518.
- บัณฑิต อ่อนดำ. "ข้อคิดบางประการเกี่ยวกับชาวจีนในประเทศไทย," วารสารธรรมศาสตร์. 4(1) : 67-105 ; มิถุนายน-กันยายน 2517.
- พลกุล อังกินันท์. "เผชิญหน้าผู้ก่อการกึกก้อง," สังคมศาสตร์ปริทัศน์. 7 : 12 ; พฤศจิกายน 2514.
- ภูวดล ทรงประเสริฐ. "ท่าทีของไทยที่มีต่อการลี้ภัยเข้ามาของ ดร.ซุนยัตเซน," จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 2 : 50-63 ; กันยายน-ธันวาคม 2521.
- ยุพา ชุมจันทร์. "พระบรมราโชบายในการใช้ลัทธิชาตินิยมของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว," เก็บความจาก Stephen Green. "King Wachirawut's Policy of Nationalism. จุลสารโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. 3(3) : 27-34 ; เมษายน-มิถุนายน 2519.
- สุวิมล ชาญมานนท์. "การกำจัดอิทธิพลของชาวจีนในสมัยรัชกาลที่ 6," วารสารธรรมศาสตร์. 4(1) : 70-82 ; มิถุนายน - กันยายน 2517.

3. วิทยานิพนธ์

- กรรภิรมย์ สุวรรณานนท์. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับการสร้างชาติไทย.
 วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. อัดสำเนา.
- เกื้อกุล ยิ่งยงอนันต์. การพัฒนาการคมนาคมทางบกในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.
- เกรียง เอี่ยมสกุล. ลูกจีนในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์เสนอต่อสภาป้องกันราชอาณาจักร. กรุงเทพฯ : สภาป้องกันราชอาณาจักร, 2517. อัดสำเนา.
- จุลลา งอนรณ, ม.ล. กำเนิดและความเป็นมาของลัทธิชาตินิยมในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ ร.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513. อัดสำเนา.
- ทรงศรี อาจอรุณ. การแก้ไขสนธิสัญญาว่าด้วยสิทธิสภาพนอกอาณาเขตกับประเทศมหาอำนาจในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2502. อัดสำเนา.
- ทิพย์สุนเดร นาคธน. บทละครพูดร้อยแก้วพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.
- นางเยาว์ จิตตะปุตตะ. บทบาทของสิ่งพิมพ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเมืองการปกครอง. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2520. อัดสำเนา.
- บุญธรรม อินทร์จันทร์. ความขัดแย้งทางการเมืองระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ (ช่วง บุนนาค). วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523. อัดสำเนา.
- ประดับ จันทรสุขศรี. วิเคราะห์บทความในหนังสือพิมพ์จีนในสยามวารศัพท์ (พ.ศ. 2453-2466). วิทยานิพนธ์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2521. อัดสำเนา.
- พรพิมล เอี่ยมธรรม. บทบาททางการเมืองของหนังสือพิมพ์ไทยตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 ถึงสิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่ 2. วิทยานิพนธ์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516. อัดสำเนา.

- พรเพ็ญ อ้นตระกูล. การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว.
 ปรินญาณินทร์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517. อัดสำเนา.
- พวงร้อย กล่อมเอี้ยง. พระบรมราโชบายเกี่ยวกับปัญหาชาวจีนในพระราชอาณาเขตรัชสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินญาณินทร์ กศ.ม. กรุงเทพฯ :
 มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2516. อัดสำเนา.
- มนูญ ลาซโรจน์. นโยบายการจัดการศึกษาของไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัว. ปรินญาณินทร์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
 2520. อัดสำเนา.
- มัทนา เกษกมล. การวิเคราะห์ในเชิงประวัติศาสตร์เรื่องการเมืองและการปกครองในสมัย
พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว(พ.ศ. 2453-2468). ปรินญาณินทร์ อ.ม.
 กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.
- ยุพเรศ มิลลิแกน. บทบาทของชาวจีนในประเทศไทย. ปรินญาณินทร์ ร.ม. กรุงเทพฯ :
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2510. อัดสำเนา.
- ยุภาพร เจือจินดา. เสือป่า : โครงสร้างขององค์การและบทบาททางการเมือง. ปรินญาณินทร์
 อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528. อัดสำเนา.
- สมพล ศิลปวุฒิ. บทบาทของประเทศไทยในการเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่ 1 และผลที่ประเทศ
ไทยได้รับ. ปรินญาณินทร์ กศ.ม. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร,
 2515. อัดสำเนา.
- สมใจ ไนโรจน์ธีระรัชต์. บทบาทของประเทศไทยตามหาอำนาจตะวันตกในการสร้างทางรถไฟของ
ประเทศไทยในสมัยรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6. ปรินญาณินทร์ อ.ม. กรุงเทพฯ :
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517. อัดสำเนา.
- สาโรช ธรรมชาติ. การพัฒนาการเมืองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.
 ปรินญาณินทร์ ร.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2518. อัดสำเนา.
- สุทธินันท์ ชุนทรานนท์. การจัดเก็บภาษีอากรและผลกระทบต่อสังคมไทย พ.ศ. 2416-2475.
 ปรินญาณินทร์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2525. อัดสำเนา.
- สุวดี เจริญพงศ์. ปฏิภณของรัฐบาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเคลื่อนไหว
ตามแนวคิดประชาธิปไตยและสังคมนิยมก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475.
 ปรินญาณินทร์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2519. อัดสำเนา.

- สุมินทร์ จุฑาทกร. การกล่อมเกลாத่างการเมืองโดยใช้แบบเรียนหลวงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. ปรินทิเนียนท์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2529. อัดสำเนา.
- สุวรรณา ลัจจวิรรณ. เปรียบเทียบการดำรงเอกราชของประเทศไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ของพม่าพระเจ้ามินดง ของญวนจักรพรรดิเตี๊ตติ๊ก. ปรินทิเนียนท์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2519.. อัดสำเนา.
- สุริย์ ทรัพย์สุนทร. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับแนวพระราชดำริด้านศาสนาที่มีผลต่อการดำเนินการปกครองประเทศ. ปรินทิเนียนท์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528. อัดสำเนา.
- อัจฉราพร กนกพิสมัย. กบฏ ร.ศ.130 : ศึกษากรณีการปฏิรูปการปกครองและกลุ่ม "ทหารใหม่," ปรินทิเนียนท์ อ.ม. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524. อัดสำเนา.

4. เอกสารภาษาอังกฤษ

- Arsa, Meksawan. The Role of the Provincial Governor in Thailand. Doctorial disertation of Government, Institute of Public Administration, Thammasat University, 1962.
- Cady, John F. A History of Modern Burma. New York : Cornell University Press, 1958.
- Carton, J.H. Hayes. Essay on Nationalism. New York : Macmillian, 1937.
- Davidson, Roderic H. Turkey. 1968.
- Emerson, Rupert. From Empire to Nation : The Rise of Self-Assertion of Asian and African People. Cambridge : Harvard University Press, 1964.
- Encyclopaedia of the Social Sciences. "Nationalism," New York : Macmillian, 1968.
- Furnivall, John S. Colonial Policy and Practice. New York : New York University, 1956.

- Green, Stephen. King Wachirawut's Policy of Nationalism (from In Memorial Phya Anuman Rajadon). Journal of Siam Society. 1970.
- Gould, Julius and Kolb, William C. A Dictionary of the Social Sciences. London : Free Press of Glencoe, 1964.
- Hall, D.G.E. A History of Southeast Asia. London : Macmillan, 1979.
- International Encyclopedia Social Sciences. "Nationalism," Vol.II, 1968.
- Legge, J.D. Indonesia : The Modern Nations in Historical Perspective. New Jersey : Practice Hall, 1964.
- Morray, Joseph P. Pride of States. 1959.
- Mosel, James N. "Thailand Administration Behavior," In Toward the Comparative Study of Public Administration. Indiana The Department of Government : Indiana University, 1959.
- Romulo, Carlos P. Contemporary Nationalism and the World Order. New York : Asia Pubishing House, 1964.
- Sherman, Dennis. Western Civilization : Image and interpretation. 1987.
- Siffin, William J. The Thai Bureaucracy Institution Change and Development. Honolulu : East-West Center Press, 1966.
- Skinner, William. Chinese Society in Thailand : An Analytical History. New York : Cornell University Press, 1962.
- Snyder, Louis. L. The New Nationalism. 1968.
- Tej Bunnag. The Provincial Administration of Siam 1892-1915. Bangkok : Duang Kamol Press, 1977.
- Thompson, Virginia. Thailand the New Siam. New York : Pargagon Book Reprint Coperation, 1969.
- Vella, Walter F. Chaiyo ! King Vajiravudh and the development of Thai Nationalism. The University Press of Hawaii, Honulolo, 1978.
- Victor, Purcell. The Chinese in Southeast Asia. 1966.

- Vinacke, Harold M. History of the Far East in Modern Time. New York :
Appleton- Century-Crofts, 1964.
- Wilson, David A. Politics in Thailand. New York Ithaca: Cornell
University Press, 1966.
- Wyatt, David K. "Family Politics in Nineteenth Century Thailand,"
Journal of Southeast Asia History. 1968.
- . The Politics of Reform in Thailand : Educational in the Reign
of King Chulalongkorn. Bangkok : Thai Wattana Panich, 1969.

3000000000

พระราชดำริสตอบ
ราษฎรในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช
วันที่ 3 ธันวาคม พ.ศ. 2454

เราได้ฟังถ้อยคำอันไพเราะ ซึ่งเจ้าพระยาอมราชได้กล่าวมาในนามของประชาราษฎรอันได้พร้อมกันมาสโมสรชุมนุมเพื่ออวยชัยให้พรแก่ตัวเราในวันนี้ ทำให้ความปิติยินดีบังเกิดขึ้นในใจของเราจนจะหาถ้อยคำอันใดมากล่าว เพื่อแสดงให้ปรากฏชัดได้โดยยาก

เรารู้สึกอยู่ดีว่าบัดนี้เราได้รับภาระอันใหญ่แลสำคัญยิ่ง คือเป็นผู้ที่ได้รับมอบความสุขและความเป็นไทยแห่งชาติไว้ในมือ เราก็ก็นึกอยู่ว่าเราได้เกิดมาเป็นคนไทย และในตระกูลกษัตริย์ อันชาติไทยเรานับบรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้ช่วยกันตั้งขึ้นไว้แล้ว และได้ช่วยกันรักษาสืบต่อกันมา ท่านผู้สละความสุขสำราญไยร่างกาย ความสะดวกโดยเฉาะตัว และสุขยอมสละเลือดเนื้อ และชีวิตเป็นที่สุดเพื่อรักษาความเป็นไทยแห่งชาติไว้ให้สมนาม ฝ่ายเรารู้สึกว่าเป็นทายาทรับมรดกสำคัญอันนี้ไว้แล้ว ก็ต้องตั้งใจรักษาไว้ให้มั่นคง ทั้งต้องอุตสาหะทำนุบำรุงให้มรดกอันนี้จำเริญเพิ่มพูนทวีขึ้นกว่าเก่าอีกได้เพียงใด ก็นับว่าเป็นกำไรเพียงนั้น การใดๆ ที่เราได้เริ่มจัดขึ้นแล้ว และซึ่งจะได้จัดขึ้นอีกต่อไปก็ล้วนทำไปด้วยความมุ่งหมายที่จะให้เป็นประโยชน์นำความเจริญมาสู่ชาติ อย่างน้อยก็เพียงไม่ให้อายเพื่อนบ้าน เช่น การที่ตั้งเสื่อป่าขึ้นก็ด้วยความมุ่งหมายจะให้คนไทยทั่วกันรู้สึกว่า ความจงรักภักดีต่อผู้ดำรงรัฐสีมาอาณาจักรโดยต้องตามนิติธรรมประเพณีประการหนึ่ง ความรักชาติบ้านเมืองและนับถือพระศาสนาประการหนึ่ง ความสามัคคีในคณะและไม่ทำลายซึ่งกันและกันประการหนึ่ง ทั้ง 3 ประการนี้ เป็นมูลรากแห่งความมั่นคง จะทำให้ชาติเราดำรงอยู่เป็นไทยได้สมนาม มิให้เสียที่ที่บรรพบุรุษของเราทั้งหลายได้สู้ก่อสร้าง ปลุกฝังชาติเราไว้ในแคว้นแคว้นแดนสยามนี้ ถึงการที่ได้คิดจัดให้มีลูกเสือขึ้น ก็โดยความปรารถนาที่จะให้เด็กไทยได้ศึกษาและจดจำข้อสำคัญทั้ง 3 ประการอันกล่าวมาแล้วนั้นให้ฝังมั่นอยู่ในดวงจิตตั้งแต่ยังมีอายุน้อยอยู่ในประณมวัยเพื่อว่าเมื่อเติบโตใหญ่ขึ้นแล้วจะได้คงรู้สึกเช่นนั้นจนตลอดชีวิต และจะได้ตั้งจิตประพฤติตนเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันประเสริฐ มิให้เสียที่ที่ได้กำเนิดมาในชาติไทย จะได้ตั้งใจไว้ชื่อในโลกนี้ให้มีผู้นับหน้าถือตาและให้เขาทั้งหลายเห็นปรากฏว่า ชาติเราเป็นชาติที่ยังไม่ตาย ยังจะถาวรและจำเริญยิ่งขึ้นไปทุกวัน

ส่วนสิ่งสำคัญทั้งปวงซึ่งได้ภายในปีแรกแห่งรัชสมัยของเรานี้ เราก็ก็นึกว่ามาเป็นเครื่องแสดงเป็นพยานให้ประจักษ์แก่ตาคนทั้งหลาย ว่าชาติไทยเรายังไม่ถึงที่อับจน จะจำเริญรุ่งเรืองสืบไป ธงชัยกระบี่ฤๅษและครุฑพ่าห์น้อยกับพระแสงศรกำลังราม เป็นสิ่งซึ่งแสดงว่าเมืองไทยยังคงไม่สิ้นเชื้อทหาร จะดำรงการเพื่อป้องกันความเป็นไทยของเราในเมื่อความจำเป็นก็เห็นท่าจะ

สำเร็จได้ ในพระยาช้างเผือกนั้นเล่า ก็ดูประหนึ่งจะมาแสดงให้เราทั้งหลายเห็นประจักษ์ว่า
กรุงสยามจะไม่ตกอยู่ในที่เงื้อมมือของใครเขา ความรู้สึกของเรามีอยู่เช่นนี้และเชื่อว่าคนไทย
ก็คงจะรู้สึกเช่นเดียวกันกับเรา

เราได้กล่าวแล้วว่า เราจะตั้งใจทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎร และเอาใจใส่ดำริการงาน
ทั้งปวงเพื่อเป็นประโยชน์แก่ชาติเรา เพื่อให้คนไทยอยู่ชั่วกาลนาน เรามีได้เสียตาบอด
จากราษฎรความสุขในส่วนตัวของเราเลย เพราะเรารู้อยู่แก่ใจว่า ถ้าแม้ชาติปราศจากความ
เป็นไทยลงเมื่อใดบุคคลทุกๆ คนที่เป็นส่วนหนึ่งแห่งชาติ ก็คงจะไม่สามารถดำรงความเป็นไทย
ของตนๆ ไว้ได้เลยเป็นแน่แท้ ในส่วนตัวเราถึงแม้ว่าเราจะตั้งใจและพยายามคิดและเริ่มการ
อย่างใดๆ ขึ้นก็ดี ถ้าจะให้การซึ่งได้เริ่มลงมือทำแล้วจะต้องทำต่อไปอีกจนกว่าจะเป็นผลเป็น
ประโยชน์จริงก็ดี แต่ลำพังตัวเราผู้เดียวที่โหมเลยจะทำให้สำเร็จตลอดไปได้ ย่อมจะต้องอาศัย
ความสามัคคีปรองดองในหมู่คนไทยทั่วไป และทุกๆ คนจะต้องต่างตั้งใจปฏิบัติให้เต็มตามหน้าที่
ของตนที่ควรปฏิบัติ ผู้ที่มีหน้าที่ช่วยเหลือในแผนกปกครองก็ต้องกระทำการโดยสุจริต ฝ่ายผู้ที่เป็น
พลเรือนก็ต้องพยายามที่จะประพฤติให้ต้องตามพระราชกำหนดกฎหมาย และต้องไม่ทำการขัดขวาง
หนทางเดินสะดวกแห่งราชการแผนกปกครอง ทุกๆ คนต้องทำใจยอมผ่อนผันให้กันและกัน ไม่ถือ
เอาแต่อย่างใจของตนฝ่ายเดียว ถ้าชวนกันตั้งใจคิดถึงประโยชน์ของชาติบ้านเมือง และชวนกัน
ยอมสละความสะดวกชั่วคราวโดยเฉพาะตัวเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ชาติเช่นนี้ไซ้เราก็คงเชื่อได้ว่า
ชาติเราจะได้เป็นไทยต่อไปอีก ขอคนไทยทั้งหลายจงอย่าได้ลืมข้อสำคัญอันนี้เลย เราทั้งหลายได้
เกิดมาแล้วเป็นคนไทย ชาติเราได้มีชื่อปรากฏว่าเป็นชาติไทย ต้องช่วยกันตั้งใจให้ชาติของเรา
ทั้งหลายคงเป็นไทย อยู่จนกว่าจะสิ้นดินฟ้า.

พระราชดำริสดอบ

พระบรมวงศานุวงศ์และข้าทูลละอองธุลีพระบาท

ในการเฉลิมพระชนมพรรษา ที่ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

วันที่ 1 มกราคม พ.ศ. 2454

เราได้ฟังถ้อยคำอวยชัยให้พรของเจ้านายและข้าราชการแล้ว รู้สึกว่าเป็นที่พอใจและจับใจยิ่งนักและรู้สึกว่าเป็นพยานอีกอันหนึ่งซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏว่าท่านทั้งหลายมีความจงรักภักดีต่อตัวเราจริง ๆ

ในปีการใด ๆ ก็ไม่สำคัญเท่างานบรมราชาภิเษกสมโภช ซึ่งได้กระทำมาแล้วเสร็จแล้วโดยเรียบร้อยบริบูรณ์ทุกสิ่งทุกอย่าง นับว่าไม่มีสิ่งใดบกพร่องมากมายจนถึงแก่ผู้ใดหยินชกขึ้นมาเป็นเครื่องติเตียนได้ งานที่ได้ทำมาแล้วเสร็จแล้วนั้นต้องนับว่าเป็นงานสำคัญอย่างยิ่ง หากงานอันใดจะเปรียบปานได้โดยยาก นับว่าเป็นครั้งแรกในตำนานแห่งชาติเราที่ได้ออกงานใหญ่ถึงเพียงนี้ ครั้งนี้เป็นครั้งแรกที่ทหารบกทหารเรือและเสือป่าตลอดจนถึงอาณาประชาราษฎร์ได้เข้ามาในกรุงพร้อม ๆ กัน โดยความร่วมมือกันตั้งใจที่จะให้งานสำเร็จโดยเรียบร้อย ต่างคนต่างตั้งใจที่จะมิให้มีเหตุร้ายหรือบกพร่องเสียหายอย่างหนึ่งอย่างใดขึ้นในระหว่างงานนั้น จึงต่างคนต่างรักษาความสงบเรียบร้อยทั่วกันนับว่าเป็นมหัศจรรย์ได้อย่างหนึ่ง และเป็นพยานปรากฏอยู่ว่าคนไทยทุกคนมีความรู้สึกอยู่ทั่วหน้ากันว่าครั้งนี้มีใช้แต่พระเจ้าแผ่นดินออกงานแต่ลำพัง รู้สึกว่าชาติไทยทั้งชาติออกงาน เพราะฉะนั้นถ้ามีที่เสียหายก็ย่อมจะต้องถูกติทั่วกันทั้งชาติ

อนึ่งที่ออกงานครั้งนี้ก็ผิดกับครั้งก่อน ๆ มา ในครั้งก่อน ๆ มาโดยมากถึงจะออกงานก็ออกดูกันเองเป็นพื้น แม้จะมีผู้อื่นมาปะปนอยู่ในหมู่คนดูบ้างก็เป็นส่วนอันน้อยและมีใช้บุคคลที่สละสำคัญอันใดนัก แต่ครั้งนี้ในหมู่คนที่มาช่วยงานและดูงานของเรา มีแต่ผู้ที่มาจากต่างประเทศอันเป็นคนสำคัญ ๆ เป็นผู้แทนชาติต่าง ๆ มาเป็นอันมาก ทั้งที่เป็นเจ้านายและเป็นข้าราชการผู้ใหญ่ในประเทศนั้น ๆ เพราะฉะนั้นถ้าแม้จะได้รับความชมก็จะได้มากและแพร่หลาย ถ้าแม้จะถูกติก็จะถูกมากเหมือนกัน ในชั้นต้นจึงเป็นที่พึงหนักใจอยู่บ้างอันเป็นธรรมดาของผู้ที่เริ่มจะสำแดงท่าใหม่ ความไม่แน่ใจในความเรียบร้อยแห่งงานดังจะทำได้เป็นครั้งแรกย่อมได้มีอยู่แก่ตัวเราและเจ้านายข้าราชการแทบจะทุกคน เมื่องานมาแล้วสำเร็จไปแล้วโดยเรียบร้อยสมประสงค์แห่งเราทั้งหลายอันได้ทะนงคิดและจัดการงานมา ก็ย่อมทำให้รู้สึกกระหึ่มอยู่ในใจ และมาแลเห็นว่าไทยเรายังไม่สิ้นกำลังและความสามารถ ยังจะไม่ต้องอายเขาทั้งหลายผู้คอยมองดูชาติเราอยู่ ทั้งเหลือที่จะเว้นความกระหึ่มต่อไปอีกว่า บรรดาประเทศทั้งปวงในบูรพทิศนี้ ไทยเราเป็นชาติแรกที่สามารถมีงานเช่นนี้ และมีคนสำคัญ ๆ แห่งนานา

ประเทศได้พร้อมกันมาช่วยงานเช่นนี้

แต่เมื่อกระหึ่มเช่นนี้แล้ว เราทั้งหลายก็ไม่ควรจะเร่งใจเกินไปจนลืมหน้าที่อื่นเราจะพึงต้องกระทำต่อไป เราได้สำแดงความพร้อมเพรียงของชาติ เราได้สำแดงความสามารถของไทยเราที่จะออกงานโดยไม่ขายหน้าเขาคั้งหนึ่งแล้ว เรามีหน้าที่จะต้องบำเพ็ญต่อไปให้สมควร นานาประเทศจะนับหน้าถือตาจริง ๆ ต้องระวังอย่าให้เขาทั้งหลายว่าได้ ว่าไทยได้แต่ทำการอวดเล่นชั่วคราวเดี๋ยวเท่านั้น เราทั้งหลายต้องรักษาความสามัคคีพร้อมเพรียงในระหว่างกันและกัน เพราะผลแห่งความสามัคคีเราทั้งหลายก็ได้แลเห็นอยู่แก่ตาแล้ว เราทั้งหลายต้องต่างคนต่างรำลึกอยู่ในใจว่าชาติสำคัญกว่าบุคคล ถ้าชาติย่อยยับยับจนไปแล้วที่บุคคลจะมีความสุขสำราญนั้นไม่ได้เลยเป็นอันขาด เพราะฉะนั้นเมื่อคิดจะทำการใด ๆ ก็ก็ต้องคำนึงถึงประโยชน์อันจะมีแก่ชาติบ้านเมืองเป็นที่ตั้ง ถึงแม้ว่าจะต้องสละความสุขหรือความสะดวกในส่วนตัวเองบ้างก็ต้องยอมสละให้ และถ้ามีเหตุจำเป็นถึงแม้ชีวิตก็ให้ควรอาลัยห่วงแหน ควรคิดไว้ชื่อในแฉ่งแฉ่วนแดนสยาม พยายามแต่ที่จะอาการอันเป็นคุณประโยชน์เต็มที่ อย่าให้เสียที่ที่ได้เกิดมาในชาติไทย ต้องจำฝังใจว่าบรรพบุรุษของเราได้อุตสาหะทำนุบำรุงชาติของเราให้ยังยืนตลอดมา จนถึงขั้นเราทั้งหลายได้รับความสุขความสำราญอยู่ทุกวันนี้ ย่อมเป็นหน้าที่ของเราที่จะรักษามรดกอันนี้ไว้มิให้เสื่อมทรามไปได้เลย เราทั้งหลายจึงจะเงยหน้าเข้าสมาคมกับนานาประเทศได้โดยมิต้องมีความละอาย ขอท่านทั้งหลายจงจำถ้อยคำเหล่านี้ไว้ และในที่สุดนี้จึงได้รับความขอบใจทั่วหน้ากันเทอญ.

พระราชดำริสตอบ

คำถวายชัยมงคลของโรงเรียนมหาดเล็กหลวง
เนื่องในงานพระราชพิธีฉัตรมงคล ณ พระที่นั่งอัมพรสถาน
วันที่ 12 พฤศจิกายน พ.ศ. 2455

ถ้อยคำที่พระยาไพศาลได้กล่าวแล้วนั้นจับใจเรายิ่งนัก การโรงเรียนที่เราได้จัดตั้งขึ้นนี้ เป็นการทดลอง ถ้าเปรียบด้วยการทำสวน ความสำเร็จที่จะให้เกิดประโยชน์ขึ้นได้เพียงใดนั้น ย่อมแล้วแต่คนทำ ความหวังในการปลูกเพาะพืชพรรณนั้นก็เพื่อจะให้กิ่งก้านและเกิดดอกออกผล เมื่อถึงคราวต้นไม่มีผลเข้าแล้ว ถึงแม้ว่าจะตกเป็นของเรารู้เป็นเจ้าของสวนก็จริง แต่ชาวสวน ซึ่งเป็นผู้ทำย่อมจะได้ส่วนในประโยชน์นั้นด้วย อย่างน้อยก็จะได้ความอิมเอิบใจว่างานที่ตัวเองได้ลงแรงทำไว้ในสวนนั้นเป็นผลสำเร็จมิได้เสียแรงเปล่า แต่ในเวลานี้เราเพิ่งได้ตั้งต้นเพาะปลูกต้นไม้มงคลไว้ เพราะฉะนั้นการที่จะได้เห็นวาทันไม้มงคลของเราผลิดอกออกผลได้ประโยชน์เพียงใดนั้น ต้องอาศัย คอยเวลาให้นานๆ ไปสักหน่อย ในบัดนี้เรายินดีที่จะกล่าวได้อย่างหนึ่งว่าคนทำสวนของเราแล้วแต่ ตั้งหน้าเอาใจใส่การทำงานในสวนจริง ๆ การเพาะปลูกได้ดำเนินไปเป็นอันดี เป็นที่หวังได้ว่าจะ เป็นผลสำเร็จแน่

การปลูกสติปัญญาฝึกสอนคนให้เป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินที่ดีนั้น เป็นหน้าที่สำคัญนัก เป็นงานที่ต้องทำด้วยปัญญาความคิดประกอบกับแรงกาย ในเบื้องต้นก็ต้องใคร่ครวญให้เห็นแน่แก่ใจเสียก่อน ว่าการฝึกสอนกล่อมเกลานั้นจะให้ได้อะไรอย่างที่เรียกว่าเป็นไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินอันดีนั้นอย่างไร แล้วจะต้องใช้วิธีฝึกฝนกล่อมเกลามาให้สำเร็จรูปได้ดังประสงค์ ซึ่งเป็นของยากต้องประกอบพร้อมด้วยสติปัญญา และความสามารถในการฝึกสอนอย่างดีจึงจะได้ผลสำเร็จตามปรารถนา หน้าที่ครูจึงควรยกย่องว่า เป็นหน้าที่สำคัญยิ่งนัก ในที่นี้จะขอให้หนทางไว้พอเป็นการช่วยเหลือแก่ครูบ้าง

บรรดาประเทศทั้งปวง ประเทศใดที่รักษานิติธรรมแห่งประเพณีของชาติไว้ได้ดี ประเทศนั้น ย่อมดำเนินขึ้นสู่ความเจริญ ประเทศใดละเลยนิติธรรมของชาติเสียหรือปล่อยให้เสื่อมทรามไป ก็ ย่อมจะมีมาถึงประเทศนั้น ถ้าจะตรวจดูตัวอย่างแล้วเห็นจะได้ในที่ใกล้ๆ กับเราเองเป็นอันมาก นิติธรรมของชาตินั้นคือคุณสมบัติและขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือๆ กันมาในหมู่ ประชาชนแห่งชาติ ประเทศตุรกีซึ่งน่ากลัวจะต้องพินาศย่อยยับไปในไม่ช้านี้ ไม่เพราะละเลย นิติธรรมของชาติเสียหรือ ถึงประเทศจีนก็เหมือนกัน ถ้าหากไม่บริหารจัดการแก้ไขเสียให้ทันทั่วทั้งที่ น่ากลัวอันตรายอย่างยิ่ง ในฝ่ายตะวันออกนี้ประเทศที่ยังดำรงเอกราชเป็นปกติอยู่ในเวลานี้ก็มีแต่ สยามกับญี่ปุ่นเท่านั้น ในส่วนประเทศเราถ้าหากเราจะต้องเป็นข้าใครก็คงเป็นเพราะเราเรนาที่

ไปเอง

การที่เราเห็นอะไรของใครแปลก เราพอใจและจะถือเอาเป็นแบบอย่างนำมาใช้สำหรับประเทศเราบ้าง จำเราจะต้องใช้วิจารณญาณสอดส่องเลือกพื้นที่เห็นเหมาะสมว่าจะเป็นประโยชน์แก่เราแท้จริงเสียก่อน สิ่งซึ่งเหมาะกับประเทศเขาใช้ว่าจะเหมาะแก่ประเทศเราเสมอไปก็หาไม่ บางทีอาจใช้ไม่ได้ในประเทศเราเสียเลยก็เป็นได้ หรือบางอย่างจะใช้ได้ก็ด้วยเอามาปรุงใหม่ให้เหมาะแก่เรา เพราะฐานะและนิติธรรมของชาติย่อมต่าง ๆ กัน การเอาอย่างเขาโดยมิได้พิจารณาใคร่ครวญให้รอบคอบ เห็นของเขาย่างไรก็นึกว่าเขาก็เอาอย่างมาทั้งดุ้นๆ นั้น ถ้าไม่เหมาะแก่เรา หรือขัดต่อนิติธรรมของเราก็คงหาเป็นไปได้อย่างที่เราเห็นของเขานั้นไม่ การเอาอย่างผิดเช่นนี้ก็เท่ากับกินของแสลงให้โทษมากนักจะปรากฏอย่างอาการที่เรียกว่าผิดสำแดงทันที ถ้าว่าด้วยการปกครองบ้านเมืองอย่างราชาธิปไตยเป็นนิติธรรมของเราสืบมาแต่โบราณ ถ้อยคำที่เราผู้เป็นพระเจ้าแผ่นดินกล่าวเช่นนี้มีไว้จะกล่าวเข้ากับตนเอง ถ้าหากเราไม่ใช่เป็นพระเจ้าแผ่นดินเราก็คงต้องกล่าวอย่างนี้เหมือนกันเพราะเรากล่าวด้วยความเห็นอันแน่ชัดแก่ใจเรา ถ้าจะตรวจดูพงศาวดารในเวลาใกล้ๆ นี้ก็ยังพอจะเห็นพยานได้คือเมื่อสมัยบ้านเมืองเรานับว่าด้วยพระเจ้าแผ่นดินต้องสละราชสมบัติเพราะพระจริยวัตร คนทั้งหลายก็พร้อมใจกันเลือกพวกเราคณะหนึ่งสถาปนาขึ้นเป็นกษัตริย์ครอบครองกันต่อมา กษัตริย์องค์นั้นคือสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระปฐมบรมราชวงศ์ปัจจุบันนี้ การบ้านเมืองก็ได้ดำเนินสู่ความเจริญเรียบร้อยเป็นลำดับมา

บรรดาครูอาจารย์ทุกคน เมื่อรู้สึกระส่ำระสายที่เรารุ่งเรืองมาและมีความรักชาติบ้านเมือง รักศาสนา จงรักภักดีต่อด้าวเรดั่งได้กล่าวให้เราฟังแล้ว ขอจงสุจริตต่อหน้าที่ของตน ปฏิบัติหน้าที่แต่โดยชอบปราศจากอคติทั้งสี่ประการ หากจะมีผู้ปกครองเด็กคือบิดามารดาหรือคนอื่นไม่พอใจในหนทางที่ฝึกสอน ก็จงอย่าครั้นคร้ามและกลัวตามหรือลตหย่อนผ่อนให้เขา แม้เขาไม่พอใจเขาจะขอลาเอาบุตรหลานของเขาออกเสียจากโรงเรียนก็ตามใจเขา หน้าที่ของเราจะต้องสอนให้ถูกต้องตามนิติธรรมของชาติตั้งได้ชี้แจงให้ฟังแล้วอย่างไร ก็ให้สอนไปตามหน้าที่นั้นแหละจะได้ชื่อว่าสุจริตต่อหน้าที่ ได้ทำประโยชน์ให้แก่ชาติศาสนาด้วยความสวามิภักดิ์จงรักต่อเราจริง คนที่รักชาติแต่ปากนั้นก็มีถมไป แต่การกู้ชาติและรักษาชาติไว้ได้นั้นจะสำเร็จด้วยรักชาติแต่ปากก็หาไม่ได้ พระยาไพศาลมีหน้าที่ในกระทรวงธรรมการสำหรับจะฝึกหัดกุลบุตรต่อไป ขอให้กำหนดจำไว้คำที่เรากล่าวแก่ครูในโรงเรียนของเรานี้ ใช้ได้สำหรับครูในโรงเรียนอื่นๆ ทั่วไปตลอดพระราชาณาจักรสยามด้วย

ส่วนนักเรียนทั้งหลาย เจ้าจงมีความพากเพียรในการเรียนและจงเชื่อฟังคำครูสอน จงอยู่ในถ้อยคำของครูเสมอไปจึงจะได้ชื่อว่าเป็นเด็กดีและเป็นศิษย์ดีต่อไป เจ้าจะต้องรับช่วยเป็นผู้บำรุง

ชาติของเจ้าและมีหน้าที่ฝึกหัดเด็กๆ เหมือนอย่างที่ครูฝึกหัดเจ้าอยู่ในทุกวันนี้" เจ้าจะรับหน้าที่นั้นได้ดีก็ด้วยเจ้าฝึกหัดตัวของเจ้าดีแต่เวลาเดี๋ยวนี้ไป เพราะฉะนั้นเจ้าต้องเชื่อฟังคำครูสอน โตขึ้นเจ้าจะได้เป็นผู้ฝึกหัดลูกหลานเจ้ากับลูกบุตรซึ่งจะเกิดมาภายหลังเจ้าให้ดีเหมือนเจ้า นั่นแหละจึงจะนับว่าเจ้าเป็นผู้สมควรที่จะเป็นผู้สืบต่อการบำรุงชาติไทย

ในที่สุดนี้เราขอขอบใจเจ้าทั้งหลายที่มาให้พรเราในวันนี้ ขอให้เจ้าทุกคนจงมีความสุขความเจริญ ได้บรรลุประโยชน์และผลสำเร็จในการสอนการเรียนสมความปรารถนาของเจ้าทั้งครูและศิษย์เกิด.

พระบรมราชาโชวาท
พระราชทานเนื่องในการพระราชทานเลี้ยงนายทหาร
ที่จะไปราชการสงคราม
วันที่ 8 มกราคม พ.ศ. 2460

การที่ข้าพเจ้าเชิญมาในวันนี้ ก็เพื่อจะเลี้ยงส่งพลตรีพระยาพิไชยชาญฤทธิ์ และนายทหารกองหนุนที่จะส่งไปยุโรปคราวนี้ ข้าพเจ้าเสียใจอยู่มากทีเดียวที่ไม่ทันได้ตระเตรียมให้ใหญ่โตยิ่งกว่านี้ แต่รำลึกได้อีกทีหนึ่งว่าพระยาพิไชยชาญฤทธิ์ดี นายทหารที่จะไปก็ดี เป็นทหารคงไม่ต้องการที่จะให้มีงานอะไรมากมาย คงต้องการแต่เห็นน้ำใจของข้าพเจ้ามากกว่า ข้อนี้ข้าพเจ้าไม่จำเป็นต้องกล่าว ข้าพเจ้ารับรองได้เป็นแน่นอน พระยาพิไชยชาญฤทธิ์ดีและนายทหารที่จะไปพร้อมกันก็ดี เหมือนอย่างได้รับส่วนแบ่งแห่งใจข้าพเจ้าไปคนละชิ้น ที่ข้าพเจ้าพูดเช่นนี้ไม่ใช่แกล้งพูดเลยโดยความจริง เพราะตั้งแต่เลิกมาจนกาลบัดนี้ข้าพเจ้าเองเป็นทหารแท้ๆ ได้เคยเฝ้าอยู่เสมอว่า เวลาที่จะเป็นเยี่ยมยอดในชีวิตของทหารก็คือ เวลาที่ไม่ทำการตามหน้าที่โดยตรงของตัวเอง เพราะฉะนั้นในการที่พระยาพิไชยชาญฤทธิ์และนายทหารจะออกไปในครั้งนี้ ข้าพเจ้าสารภาพโดยตรงว่าข้าพเจ้ามีความอิจฉาที่ข้าพเจ้าตกอยู่ในตำแหน่งซึ่งไม่สามารถจะไปเช่นนั้นได้บ้าง แต่เมื่อมานึกดูอีกอย่างหนึ่งก็พอวายความอิจฉาไปได้ คือนึกว่าเป็นธรรมดาทหารไม่ว่าผู้ใดเมื่อได้รับมอบหน้าที่ไว้แล้ว ให้รักษาอยู่หรือไป ณ ที่ใดย่อมจะต้องประจำอยู่หรือไป ณ ที่นั้น ทหารจะเลือกเอาเองไม่ได้ว่าจะไปที่นั้นอยู่ที่นี้ ส่วนตัวข้าพเจ้าเองก็เป็นทหารผู้หนึ่งซึ่งถูกกะหน้าที่ว่าต้องอยู่ที่นี้ ข้าพเจ้าหรือจะเป็นผู้เลี้ยงได้? เมื่อหน้าที่มีอยู่ที่นี้แล้ว ถ้าข้าพเจ้าจะละทิ้งไปก็เท่ากับข้าพเจ้าเป็นผู้ที่เสียวินัยเหมือนกัน เมื่อมานึกเช่นนี้จึงได้ค่อยคลายความอิจฉาผู้ที่จะไป

เมื่อวายความอิจฉาได้เช่นนี้แล้ว จึงมารู้สึกปลื้มใจแทนผู้ที่จะไป ปลื้มว่าในคราวนี้เป็นโอกาสสำคัญอย่างหนึ่งของทหารไทยเราที่จะแสดงแก่ชาติที่อย่างไรๆ เราก็จะต้องรับว่าเคยร่ำมชื่อเขามาว่าเวลานี้เราได้เดินขึ้นแล้ว เราได้พยายามอย่างที่สุดที่จะทำการตามหน้าที่ของเรา และแม้แต่เราเป็นชาติเล็กก็ไม่ย่อท้อที่จะทำหน้าที่โดยบริบูรณ์สำหรับชาติที่ทรงอิสรภาพ พระยาพิไชยชาญฤทธิ์และนายทหารที่จะไปพร้อมกันในครั้งนี้จะเป็นคนแรกที่จะได้นำเกียรติคุณและชื่อเสียงของกองทัพบกของข้าพเจ้าไปประกาศแก่ตาโลก จะเป็นคนแรกที่นำธงไทยไปคลี่ที่กลางยุโรป ซึ่งในเวลานี้ต้องนับว่าเป็นเหมือนกลางโลก ข้าพเจ้าไม่จำเป็นจะต้องเตือนนายทหารที่จะไปนี้ว่าให้ตั้งใจประพฤติให้สมที่จะเป็นคนแรกที่จะนำเกียรติยศไปเผยแพร่ ที่ว่าข้าพเจ้าเห็นว่าไม่จำเป็นต้องเตือนนั้น

เพราะข้าพเจ้าเชื่อว่าเราทั้งหลายรู้สึกอยู่พอแล้ว รู้สึกเกียรติยศที่เป็นโชคชะตของเราทั้งหลายในครั้งนี้ที่จะได้เป็นผู้ถือเอาเกียรติคุณเอาศักดิ์ตาเดชาานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินและชาติสยามไปสำแดงในท่ามกลางยุโรป ว่าในครั้งนี้และเวลาต่อไปกรุงสยามจะขึ้นเทียมเสมอหน้ากับชาติอื่นๆ ก็ที่ชาติใดจะมีอำนาจหรือมีเกียรติยศเกียรติคุณได้นั้นมิใช่เพราะมีคนมากหรือมีคนน้อย ข้อสำคัญอยู่ที่ความประพฤติ ความปฏิบัตินิสัยใจคอซึ่งมีอยู่ในสันดานของผู้ที่จงรักภักดีต่อชาตินั้น ถ้านายทหารที่จะไปในคราวนี้เป็นผู้ที่ข้าพเจ้าเชื่อแน่ว่าเป็นบุคคลที่มีลักษณะเช่นนั้น จึงได้เลือกให้ไปเป็นผู้แทนตัวข้าพเจ้า เท่ากับข้าพเจ้าแบ่งภาคของข้าพเจ้าเองไปภาคหนึ่ง ที่ข้าพเจ้าได้ตักเตือนตัวของข้าพเจ้าเองไว้อย่างไร ก็เชื่อมั่นว่าภาคของข้าพเจ้าที่จะแบ่งออกไปคือพระยาพิไชยชาญฤทธิ์ คงจะตักเตือนตัวเอง และนายทหารที่จะออกไปด้วยเช่นเดียวกัน และต่อไปเมื่อทหารอื่นๆ จะออกไปอีกคงจะช่วยตักเตือนอยู่เสมอไม่ให้ลืมเลยว่า คราวนี้เป็นคราวสำคัญไม่เฉพาะแต่ในชีวิตของตัวเองเป็นขณะสำคัญ เป็นกาละสำคัญในตำนานของชาติสยาม ซึ่งต่อไปชั่วบุตรหลานของเราทั้งหลายเราจะได้ไม่อายแก่บุตรหลาน เมื่อบุตรหลานพลิกตำนานของชาติไทยมาถึงหน้าซึ่ง เป็นหน้าที่เป็นตำนานของเราทั้งหลาย เป็นประวัติการของเราทั้งหลาย พวกบุตรหลานของเราจะได้เห็นและจะได้ร้องว่า "อ้อ เขาก็ไม่ชั่วลาดดอก เราได้ทำการเผยแพร่เกียรติยศของชาติ ทำการสมชื่อไทย คือรักความเป็นไทยเราจึงได้ยอมเสียสละ เช่นที่เราทำเดี๋ยวนี้" เพราะฉะนั้น ในเวลาที่สำคัญเช่นนี้เราทั้งหลายต้องช่วยกันโดยเอาการที่อาจจะทำได้สำหรับในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ กัน ส่วนผู้ที่ออกไปในหน้าที่เพื่อนำธงชัยของกองทัพบกของทหารไทยไปยังประเทศยุโรป ก็ต้องพยายามแสดงให้เห็นชัดแก่ตาโลก ว่าชาติไทยยังไม่สิ้นเชื้อนักรบ ยังมีเชื้อชาติติดต่อมาจนเดี๋ยวนี้ ฝ่ายเราทั้งหลายที่จำเป็นจะต้องอยู่ข้างนี้ก็ต้องตั้งใจทุกคนที่จะทำอย่างไรเพื่อช่วยให้การสำเร็จไปให้สมแก่ชื่อว่า เป็นเชื้อชาตินักรบของไทยผู้ตั้งใจรักษาคณะไทย เมื่อมีความตั้งใจร่วมกันอยู่ เช่นนี้แล้วก็พอจะหวังได้ว่าจะได้เห็นความสำเร็จดังปรารถนาในที่สุดเมื่อเราตั้งใจอยู่เช่นนี้เสมอแล้ว เชื่อว่าจะได้เห็นความมีชัยอันงดงามแก่ฝ่ายเราเป็นแน่แท้

ด้วยความเชื่ออันนี้ ข้าพเจ้าขอชักชวนท่านทั้งหลายซึ่งอยู่ในที่นี้ตั้งใจให้พระแก่นायพลตรีพระยาพิไชยชาญฤทธิ์และนายทหารที่จะออกไปพร้อมกัน ให้มีความสุขความสำราญและขออำนาจคุณพระรัตนตรัยและสิ่งซึ่งเป็นประธานเป็นใหญ่ในโลกอภิบาลรักษาให้ปราศจากสรรพอุปัทวันตรายได้กลับมาน่านเมือง โดยนำธงชัยของทัพบกกลับมาในเมื่อมีชัยชนะฯ

พระบรมราชาโชวาท

พระราชทานแก่อาจารย์ครูและนักเรียนโรงเรียนในพระบรมราชูปถัมภ์
ในวันงานประจำปีของโรงเรียน
วันที่ 28 ธันวาคม พ.ศ. 2465

ข้าพเจ้าได้ฟังคำที่พระยาพิทักษ์มานพได้กล่าวแทนท่านทั้งหลาย มีความพอใจเป็นอันมากที่ได้ทราบตามรายงานว่า โรงเรียนที่ข้าพเจ้าได้อุปถัมภ์อยู่นั้นดำเนินสู่ความเจริญเป็นลำดับสมความคาดหวัง ส่วนผู้ที่เป็นักเรียนนั้นข้าพเจ้าวันเสียไม่ได้ที่จะแสดงความยินดีพอใจว่าได้ตั้งใจเล่าเรียนด้วยความอุตสาหะจึงได้มีความเจริญแลเห็นได้ทันตาเช่นนี้ ส่วนอาจารย์และครูที่ได้ฝึกหัดนักเรียนจนมีความรู้ปรีชาสามารถนั้นก็แสดงความอุตสาหะวิริยภาพอย่างน่าปลื้มใจอย่างที่สุด

ข้อความพิเศษที่ข้าพเจ้าอยากจะกล่าวตักเตือนในคราวนี้ บางทีจะเป็นข้อที่เข้าใจยากหน่อยสำหรับเด็ก เพราะฉะนั้นขออาศัยติอาจารย์และครูว่าให้ช่วยกำหนดจดจำสำหรับเพื่อชี้แจงเพาะนิสัยของเด็กต่อไป ข้อที่เตือนนี้คือความประสงค์ของเราทั้งหลายมากที่สุดคืออะไร เราต้องการเห็นความรุ่งเรืองของชาติเราไม่ใช่หรือ ก็ความรุ่งเรืองของชาติเรานั้นมีอะไรเป็นมูลเป็นรากเหง้า? ต้องมีความรู้ลึกกรักบ้านเกิดเมืองนอนของตัวจริง ๆ แต่ก่อนที่จะมีความรู้ลึกกรักชาติบ้านเกิดเมืองนอนได้เช่นนี้ต้องเพาะขึ้นมาเหมือนเพาะต้นไม้เหมือนกัน ก็สิ่งที่จะเพาะให้น้ำใจบังเกิดความรักชาติบ้านเมืองได้ต้องเริ่มเพาะจากความรักคณะของตัวเองก่อน ต้องให้รำลึกอยู่เสมอว่าตัวอยู่ในคณะนั้นแล้วต้องเอาใจใส่เท่ากับฝากน้ำใจของตัวไว้ในคณะและต้องหวังดี หวังประโยชน์ของคณะมากกว่าหวังประโยชน์ของตัวเองบางทีประโยชน์ของคณะอาจจะต้องการให้ตัวบุคคลประพฤติสิ่งซึ่งไม่พอใจหรือไม่สะดวกใจหรือแม้บางทีถึงกับขอความเสียสละบางอย่าง ผู้ที่รักคณะจริงต้องยอมเสียสละให้เสียสละความสุข เสียสละความสะดวกของตัวเอง ที่สุดเสียสละร่างกายชีวิตเพื่อประโยชน์ของคณะนี้เป็นธรรมอันหนึ่งซึ่งช่างฝ่ายยุโรปเรียกเป็นภาษาฝรั่งเศสว่า "เอสปิริต เดอ คอรัปส์" (Esprit de Corps) ถึงแม้ที่ประเทศอังกฤษก็ใช้ภาษาฝรั่งเศสเป็นศัพท์นี้อยู่ในประเทศเรา ข้าพเจ้าจึงมิได้ดำริศัพท์อันใหม่เพราะเป็นศัพท์ที่เขาใช้อยู่ทั่วโลกแล้ว ถ้าหากจะลองค้นดูคงได้คำที่เคยพูดกันมาแล้วว่า "ความรักคณะ" "ความเห็นแก่คณะ" แต่ไม่กินความลึกซึ้งเท่าศัพท์ "เอสปิริต เดอ คอรัปส์" ของฝรั่งเศสได้เลย เพราะคำแปลของศัพท์นั้นแปลว่า เหมือนเป็นดวงใจ หรือเป็นวิญญาณคือวิญญาณหรือดวงใจของคณะ หมายความว่าบุคคลที่มีธรรมะอย่างนั้นต้องมอบหมดทุกอย่างให้แก่คณะ ถ้าอาจารย์และครูฝึกสอนให้นักเรียนรู้จักมี "เอสปิริต เดอ คอรัปส์" รู้จักรักคณะของตัวเองไม่ใช่แต่ในเวลาที่ยังคงเป็นนักเรียนอยู่ ถึงแม้ออกจากโรงเรียนไปแล้ว เมื่อไปพบผู้ใด

เป็นคณะโรงเรียนเดียวกันก็ยังมีมิตรจิตผ่องแผ้วต่อไปเสมอ เมื่อพบเพื่อนร่วมคณะเดิมได้มีความสุขก็ควรช่วยยินดี เมื่อประสบพบเขาได้รับความทุกข์ควรพยายามเปลี่ยนทุกข์อันนั้น โดยวิธีใดวิธีหนึ่งที่จะทำได้โดยไม่เสียหายทางธรรมะที่นับว่าเป็นข้อสำคัญที่จะต้องเพาะขึ้นก่อน เมื่อเพาะ "เอสปิริต เดอ คอรัปส์" ขึ้นได้แล้ว การที่จะเพาะความรู้สึกรักชาติบ้านเมืองของตัวจึงจะเป็นผลได้ดีจริงสมกับที่ปรารถนา เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอชักเตือนบรรดาอาจารย์และครูให้ช่วยกันเพาะธรรมะที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้วนั้นในดวงใจของนักเรียนให้บังเกิดองกามขึ้นสมความประสงค์ของข้าพเจ้าผู้อยากดูอยากแลเห็นว่าผู้ใดได้เข้ามาสู่คณะโรงเรียนของข้าพเจ้าแล้ว เมื่อออกไปในสารทิศใดก็ต้องให้คนทั้งหลายรับว่าเป็นคนดี เป็นผู้ที่สมควรจะไว้วางใจ เป็นผู้ที่สมควรเชื่อถือว่าการรักคณะนั้นเองคือรักชาติบ้านเมือง เพราะชาติเราคืออะไรก็คือเหมือนคณะไทยคณะใหญ่ที่สุด เราเป็นสมาชิกของคณะนั้น ทุกคนควรต้องคิดอ่านช่วยเหลือคณะของเราอย่างดีที่สุด แม้ว่าในเวลาที่เป็นเราจะต้องสละความสุขสำราญและแม้อิสรภาพส่วนตัว เพื่อขอแต่ให้ดำรงอิสรภาพของคณะดำรงอิสรภาพของชาติเราไว้ ดังนั้นจึงจะนับว่าไม่เสียสละเปล่าถ้าตั้งใจได้เช่นนี้แล้ว คณะของเราก็จะยืนยาวและชาติของเราก็จะรุ่งเรืองจะมีผู้นำนำถือตามต่อไปชั่วกาลนาน

ในที่สุดข้าพเจ้าขออำนวยการให้ท่านทั้งหลายมีความสุขสำราญ เพื่อจะได้ทำการให้เป็นประโยชน์แก่ชาติบ้านเมืองของตัวในกาลเบื้องหน้า.

ความเป็นชาติโดยแท้

ศัพท์ว่า "ชาติ" นี้ในสมัยนี้มีผู้แปลความกันต่างๆ นานาและต่างคนต่างก็เห็นว่าคำแปลของตนนั้นถูก เพราะฉะนั้นจึงเป็นข้อถกเถียงกันอยู่โดยไม่มีที่สิ้นสุด และด้วยเหตุฉะนั้นจึง ได้มีความเห็นแตกต่างกันอยู่มากในข้อวินิจฉัยว่า ชาติจะควรมีลักษณะอย่างไร คือจะควรประกอบด้วยลักษณะอย่างไรจึงจะควรนับได้ว่าเป็นชาติอย่างดีแท้

ความเห็นของบุคคลจำพวกที่มักอ้างตนว่าเป็นคนสมัยใหม่ ใช้สมองตามแบบฝรั่งแล้วมักพอใจแสดงว่าลักษณะแห่งชาติอันรุ่งเรืองแท้คือ "ต้องมีอิสรภาพแก่บุคคลทุกคนโดยสมบูรณ์" วาژهอันนี้เป็น การแสดงลัทธิอันหนึ่งซึ่งถ้าเป็นอยู่แต่เพียงลัทธิแล้วก็คืออยู่ แต่ครั้งเมื่อนำลัทธินั้นมาใช้ในกิจการสำหรับ ทุกๆ วันแล้วก็ย่อมบังเกิดความยุ่งเหยิงได้ เป็นอันมากเนื่องจากความเข้าใจของบุคคลที่มีอยู่ต่างๆ กัน และถ้าแม้เริ่มความเข้าใจผิดเสียแต่ในขั้นต้นคือเริ่มด้วยแปลศัพท์ "อิสรภาพแก่บุคคล" ว่า ประพฤติอะไรได้ตามใจทั้งสิ้น ฉะนั้นแล้วผู้ที่เข้าใจผิดเช่นนั้นยิ่งตรงไปก็ยิ่งจะมีแต่ความเห็นผิดกว้าง ขวางออกไปทุกที จนในที่สุดอาจจะหลงไปตีเอาครูผู้แสดงลัทธิในขั้นต้นนั้นเองว่าเข้าใจผิดหรืออธิบาย ลัทธิผิดก็ได้

การอวดรู้ยิ่งครูเช่นนั้นมิใช่แต่จะมีในสมัยนี้เมื่อไร ถึงเมื่อสองพันปีเศษล่วงมาแล้วก็มีเหมือนกันตัวอย่างอย่างสำคัญของคนจำพวกนี้คือเทวทัต ซึ่งแรกเริ่มก็เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า แต่อาศัย เหตุที่จิตทะเยอทะยานอยากจะเป็นใหญ่และมีชื่อเสียง จึงได้มีจิตริษยาแก่พระสาวกอื่นๆ จนพาให้ กลายเป็นผู้ตีเตียนพระพุทธเจ้าว่าทรงลำเอียง เลือกที่รักมักที่ชัง เลยต้องถูกไล่ออกจากคณะพุทธ สาวก เทวทัตก็ได้ไปตั้งคณะของตนขึ้นใหม่ตั้งตนเป็นคณาจารย์และพอใจกว่าทะของตนขึ้นได้ พระพุทธวัจนะและกล่าวว่าและไค้ต่างๆ เช่นกล่าวว่าเมื่อห้ามมิให้ฆ่าสัตว์แล้วก็ควรที่จะห้ามมิให้ บริโภคเนื้อสัตว์ด้วยทีเดียวจึงจะถูก เริ่มด้วยยกวาทะอวดดีได้เช่นนั้นก่อนแล้วเมื่อไม่มีใครเข้าฟังหรือ มีคนเข้าตีเตียนก็กลับโกรธ เลยตั้งความเพียรที่จะทำลายคณะพุทธสาวกด้วยอุบายต่างๆ และเมื่อ ไม่เป็นผลสำเร็จสมปรารถนาแล้ว จึงต้องเลียดคิดประทุษร้ายต่อพระองค์พระพุทธเจ้าโดยตรง พยายามใช้อุบายปลงพระชนม์ขึ้นด้วยประการต่างๆ เช่นด่อนช้างนาฬาคีรีเข้าไปจะทำให้ทำร้าย พระองค์เป็นต้น ในที่สุดเทวทัตก็ต้องถึงแก่ความพินาศเพราะแพ้ยศตนเอง ผู้พอใจประทุติเป็น อาจารย์อุตริในทางการเมืองน่าจะลืมเรื่องเทวทัตเสียแล้ว หรือบางทีจะไม่ได้เคยทราบเลยก็อาจ จะเป็นได้ จึงได้เข้าใจผิดคิดว่าตนเป็นคนเก่งทันสมัย แท้จริงเป็นลูกศิษย์เถื่อนเทวทัตต่างหาก

ว่าโดยลำพังพวกนักพุดอุตริเองนั้นไม่อัศจรรย์อันใด เพราะความพินาศได้มีแล้วแก่เถื่อน เทวทัตอย่างไร ความพินาศก็คงจะมีมาถึงผู้อุตริทำนองเดียวกันนั้นโดยอาการเช่นกัน แต่มีคนจำพวก

ที่น่าสงสารอยู่บ้างคือผู้ที่เผลอสติหลงเชื่อวาระที่เป็นองค์แห่งความฉิบหายอย่างเช่นพระเจ้าอชาตศัตรูซึ่งเชื่อถือเทวทัตจนเป็นชบถต่อพระเจ้าพิมพิสารผู้เป็นพระบิดา และปลงพระชนม์ชีพพระบิดาเสียด้วยอาการอันทารุณร้ายกาจจนเมื่อมีพระราชโอรสมาเองแล้วจึงรู้สึกพระองค์ว่าพระราชบิดาก็ได้มีความลิเนहारกิใคร่ในพระองค์สักปานใด แต่เมื่อรู้สึกพระองค์นั้นก็เกินเวลาที่จะแก้ไขเสียแล้ว และถึงแม้จะทรงสร้างวัดวาอารามหรือเจดีย์สถานแปดหมื่นสี่พันแห่งเท่าจำนวนพระธรรมชั้นตรี พระเจ้าอชาตศัตรูก็ไม่สามารถที่จะทรงชำระล้างอนันตริยกรรมอันอกุศลคือปิฎกาทซึ่งได้กระทำความผิดในขณะที่ยังตกอยู่ในความหลงเชื่อถ้อยคำของเถนเทวทัตนั้นเลย เรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูกับเทวทัตที่แสดงมานี้มีอุปมาฉันใดผู้หลงเชื่อถ้อยคำของนักพูดสอนอุตรในการเมืองก็อุปมาฉันนั้น เพราะถ้าขึ้นหลงไปบางทีจะรู้สึกตัวต่อเมื่อทำลายชาติของตนเสียแล้ว และเมื่อนั้นก็หาสิ่งใดลบล้างอนันตริยกรรมซึ่งตนกระทำความผิดไปในขณะที่หลงนั้นไม่ได้เลย

ข้อที่ข้าพเจ้ายกเอาการทำลายชาติเป็นอนันตริยกรรมคือเป็นบาปอันหนักที่สุดถึงแก่เป็นเครื่องตัดทางสวรรค์และนิพพานทีเดียว ฉะนั้น ข้าพเจ้าถือเอาตามคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งจัดว่าความประพฤติสิ่งขมเกลียดทำสงฆ์ให้แตกจากกันเป็นอนันตริยกรรมอันหนึ่ง ก็เมื่อการทำสงฆ์ให้แตกจากกันเป็นอนันตริยกรรมแล้ว การทำคณะชนที่ร่วมชาติให้แตกกันจะไม่จัดว่าเป็นอนันตริยกรรมหรือ ข้าพเจ้าเห็นว่าต้องนับว่าเหมือนกันทีเดียว

เมื่อเป็นเช่นนี้พวกเราที่เป็นคนไทยเมื่อเห็นสหായร่วมชาติจะตกไปในความหลง ซึ่งจะนำไปให้กระทำอนันตริยกรรมทำลายชาติของตนแล้ว ถ้าไม่ห้ามปรามหรือเตือนสติจะมิบกพร่องไปในหน้าที่กรณียกิจแห่งชาวสยามหรือ? การที่จะห้ามหรือเตือนเถนเทวทัตนั้นเป็นช่องพ้นวิสัย แต่ผู้ที่หลงวาทะของเทวทัตนั้น เราอื่นๆ ที่ยังมีสติพอจะพยายามเหนี่ยวรั้งผู้ที่สติไม่สมบูรณ์ได้บ้าง

อนึ่งเป็นธรรมดาเถนเทวทัตก็ดี หรือเกจิอาจารย์ใดๆ ก็ดี เมื่อมีผู้อื่นไปเตือนสติคนที่หลงเชื่อในวาทะของตนคงจะโกรธเคืองและหาว่าจาพยาบช้าต่างๆ มาว่ากล่าวเพื่อให้ระอาไป ไม่กล้าคิดขวางการที่ตนจะนำคนไปลงนรก แต่คนที่กล้าหาญจริงแล้วย่อมจะไม่สะดุ้งสะเทือนในถ้อยคำของเถนเทวทัตหรืออาจารย์ที่จะชักจูงคนหลงนั้นเอง ดังนั้นเราทั้งหลายก็ไม่ควรหวั่นไหวในถ้อยคำผรุสวาทซึ่งผู้ใดๆ จะกล่าวทักท้วงเรา ผู้ตั้งใจดีต่อเพื่อนร่วมชาติที่ตกอยู่ในความหลง ควรจะมุ่งตรงแต่จะพูดจาถ้อยคำที่ดีและที่เป็นความจริง เพื่อจูงใจเพื่อนร่วมชาติให้ละเสียซึ่งทางอันจะนำไปสู่อบายมุขให้ตั้งหน้าเดินในทางที่จะนำชาวเราไปสู่ความเป็นชาติอันประเสริฐแท้จริง

ลักษณะที่จะตัดสินว่าคำใดเป็นคำที่บำรุงความเป็นชาติให้ตั้งจริงแล้ว คำใดเป็นคำที่ไม่ถูกต้องไม่จริงนั้น ควรพิจารณาว่าคำนั้นเป็นคำบำรุงความสามัคคีพร้อมเพรียงหรือเป็นไปเพื่อความแตกร้าง ถ้าเป็นคำบำรุงความสามัคคีคือคำที่ถูก ถ้าเป็นคำบำรุงความแตกร้างวิริยาแก่งแย่งคือคำที่ผิดเป็นแน่แท้

ส่วนวิธีที่จะกล่าวคำใด ๆ ที่เป็นคติที่ดีควรจะถือตามแบบพระเทศน์นั้นแลเป็นดี คือ

1. แสดงไปโดยลำดับไม่ตัดลัดให้ขาดความ
2. อ่างเหตุและผลแนะนำให้ผู้ฟังเข้าใจ
3. ตั้งจิตเมตตาปรารภนาให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
4. ไม่แสดงเพราะเห็นแก่ลามก
5. ไม่แสดงกระทบตนและผู้อื่น ไม่ยกตนและเสียตีสื่ออื่นโดยจำเพาะเจาะตัว ถ้าจะติต้องติความชั่วทั่วๆ ไป
6. ให้ผู้ฟังได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
7. สิ่งใดที่เคยฟังแล้วแต่ไม่เข้าใจชัด ทำให้เข้าใจ
8. บรรเทาความสงสัย
9. แก่ความเห็นผิดให้ถูก
10. ให้จิตของผู้ฟังแจ่มใส

ถ้าผู้ที่ตั้งใจเพื่อนร่วมชาติถือแบบแต่งหนังสือเช่นนี้ได้แล้วก็ดี

ข้อที่จะวางบัญญัติหรือหลักลงไปว่า ชาติที่จะเป็นชาติโดยแท้จริงจะควรมีลักษณะอย่างไรนั้น ก็แล้วแต่จะกล่าวกันตามตำรับอะไร คือตามตำรับกฎหมายนานาประเทศ หรือตำรับรัฐประศาสนศาสตร์ ถ้าจะกล่าวตามทางกฎหมายนานาประเทศ ก็ต้องถือเอากฎหมายลักษณะชาติเป็นที่ตั้ง ถ้าจะกล่าวโดยทางรัฐประศาสนศาสตร์ ต้องถือเอากำหนดแห่งอำนาจของรัฐบาลที่จะแผ่ความปกครองไปได้เพียงใดเป็นที่ตั้ง แต่ในสมัยนี้ดูเหมือนโดยทั่วๆ ไปเอียงไปข้างถือเอาภาษาเป็นเกณฑ์ และมหาสงครามในยุโรปที่เกิดขึ้นครั้งนั้นก็เพราะข้อวิวาทกันด้วยปัญหาเรื่องภาษานี้แหละยิ่งกว่าสิ่งอื่น

ในทางกฎหมายนานาประเทศก็ดี ทางรัฐประศาสนศาสตร์ก็ดี เป็นข้อความที่จะต้องการอธิบายยืดยาวเกินที่จะอธิบายได้ในที่นี้ เพราะฉะนั้นข้าพเจ้าขอยุติไว้ ไม่กล่าวต่อไปในทางนั้นๆ แต่จะขอกล่าวด้วยเรื่องภาษาต่อไปโดยย่อ

ไม่มีข้อสงสัยกันว่าภาษาเป็นเครื่องผูกพันมนุษย์ต่อมนุษย์แน่นแฟ้นยิ่งกว่าสิ่งอื่น และไม่มีสิ่งใดที่จะทำให้คนรู้สึกเป็นพวกเดียวกันดีหรือแน่นแฟ้นยิ่งไปกว่าพูดภาษาเดียวกัน รัฐบาลทั้งปวงย่อมรู้สึกในข้อนี้อยู่ดี เพราะฉะนั้นรัฐบาลใดที่ต้องปกครองชนต่างภาษาจึงต้องพยายามตั้ง โรงเรียนและออกบัญญัติบังคับให้ชนต่างภาษาเรียนภาษาของผู้ปกครอง แต่ความคิดเช่นนี้มีใช้จะสำเร็จตามปรารถนาของรัฐบาลเสมออีกหามิได้ และถ้าจะจัดการแปลงภาษาไม่สำเร็จอยู่ตราบใด ก็แปลว่าผู้พูดต่างภาษากับผู้ปกครองนั้นยังไม่เชื่ออยู่ตราบนั้น และยิ่งจะเรียกว่าเป็นชาติเดียวกับมหาชนพื้นเมืองไม่ได้อยู่ตราบนั้น ภาษาเป็นสิ่งที่ฝังอยู่ในใจมนุษย์แน่นแฟ้นยิ่งกว่าสิ่งอื่น เพราะฉะนั้นเมื่อบุคคลใดยอมเปลี่ยน

ภาษาเดิมของตนนั้นแหละจึงจะควรจัดได้ว่าแปลงชาติโดยแท้จริง การแปลงชาติด้วยกระตานั้น ข้าพเจ้าคนหนึ่งเป็นผู้ที่ไม่เลื่อมใส เชื่อถือว่าเป็นไปได้จริงมาแต่เดิมแล้ว ครั้นมาเมื่อเกิดมหาสงครามในยุโรปครั้งนี้ขึ้น และได้ยินคำกล่าวแสดงความเห็นกันขึ้นว่าสัญญาทั้งปวงเป็นเศษกระดาษชิ้นหนึ่งๆ เท่านั้นและว่าความจำเป็นย่อมไม่รู้จักรัศมีใดๆ ดังนั้นก็ยิ่งทำให้ข้าพเจ้ามีความเชื่อถือในอำนาจแห่งเศษกระดาษใบแปลงชาตินั้นน้อยลงอีกมากทีเดียว

สรุปรวมความก็กล่าวได้อีกครั้งหนึ่งว่าลักษณะที่จะตัดสินใจว่าใครเป็นคนชาติใดนั้นก็มิได้อยู่แต่ที่ภาษาซึ่งคนนั้นใช้อยู่โดยปกตินั้นแล เมื่อตั้งเกณฑ์เช่นนั้นแล้วจะต้องนึกกันต่อไปว่าถ้าเช่นนั้นชาติไทยก็เล็กลงไปสักปานใด?

คนโดยมากที่แลดูการแต่เผินๆ พอใจจะพูดว่าถ้าเราจะไม่นับจีนเป็นคนไทยด้วยแล้ว จะทำให้ชาติเราเล็กลงไปมาก แท้จริงหาเป็นเช่นนั้นไม่เพราะที่จีนมีอยู่เป็นจำนวนมากจนหาตาก็เป็นแต่ในกรุงเทพฯ แห่งเดียว ในที่อื่นๆ จีนมีอยู่กระจายๆ เท่านั้น จีนที่มีอยู่ในเมืองเรานี้ก็ได้แบ่งออกเป็น 2 จำพวกคือพวกกุล ซึ่งมิได้ตั้งใจที่จะคงอยู่ในกรุงสยาม กับพวกพ่อค้าหรือชาวไร่ชาวนา ซึ่งตั้งใจฝังรกรากอยู่ในกรุงสยามทีเดียว พวกที่เป็นแต่คิดมาหางานทำพอได้ทุนกลับไปเมืองจีนนั้นพูดภาษาไทยไม่ได้และไม่พยายามที่จะเรียนภาษาไทยทีเดียว และนับว่าไม่มีอะไรติดต่อกับไทยเราเลยทั้งในความนิยมและความคิด เพราะฉะนั้นการที่จะนับจีนพวกนี้เป็นไทยก็ได้แต่โดยเหยียดอย่างมากเต็มที่ แต่ขออย่าให้ท่านผู้อ่านเข้าใจผิดไปว่าข้าพเจ้าจะตั้งใจกล่าวว่าจีนเหล่านี้ไม่ใช่คนในบังคับสยาม เพราะการที่คนใดจะอยู่ในบังคับของรัฐบาลใดนั้นไม่เกี่ยวแก่ภาษาที่คนนั้นๆ พูดหาได้เกี่ยวแก่ภูมิลำเนาที่เขาอยู่ กับสัญญาระหว่างนานาประเทศ เพราะฉะนั้นไม่ใช่แต่จีนถึงชนชาติอื่นๆ ที่มีได้สัญญากับกรุงสยามเช่นชาวตูกี เป็นต้น เมื่ออยู่ในกรุงสยามก็ต้องนับว่าเป็นคนในบังคับสยามเหมือนกัน แต่จะนับว่าเป็นคนไทยก็หาได้ไม่ เหตุฉะนั้นไม่ควรถือเอาการอยู่ในบังคับใครเป็นหลักแสดงชาติแห่งบุคคล ต้องถือเอาภาษาเป็นใหญ่และใครพูดภาษาใดก็แปลว่าเป็นชาตินั้น เพราะการพูดภาษาใดแปลว่าปลงใจจงรักภักดีต่อชาตินั้น โดยจริงใจไม่ใช่โดยความจำเป็นชั่วคราว

นอกจากนี้ก็มีหลักวางเกณฑ์ได้อีกสถานหนึ่ง คือการที่จะตัดสินว่าญี่ปุ่นใดเป็นชาติใดโดยแท้จริงนั้น ต้องพิจารณาว่าผู้นั้นมีความจงรักภักดีต่อใคร? ถ้าเขาจงรักภักดีต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเขาจึงจะเป็นไทยแท้ แต่ถ้าใครแสดงว่าตนเป็นอิสระแก่ตน ไม่มีความจงรักภักดีต่อผู้ใดดังนี้ ต้องจัดว่าผู้นั้นเป็นคนไม่มีชาติ เพราะคนๆ เดียวหรือหมู่เดียวจะตั้งตนขึ้นเป็นชาติต่างหากหาได้ไม่ บัญญัติข้อนี้ตรงกันอยู่ทั้งทางกฎหมายนานาประเทศและรัฐประศาสนศาสตร์

การที่แสดงความจงรักภักดีต่อชาติหรือต่อพระมหากษัตริย์นั้น ย่อมมีความจำเป็นที่จะต้องเสียสละอยู่บ้างไม่มากนักน้อย เพราะฉะนั้นถ้าผู้ใดไม่มีความเต็มใจอยู่ที่จะยอมสละความสะเดาะกล้วนตัว

อย่างใดอย่างหนึ่งบ้างแล้ว ก็นับว่าผู้หนึ่งจะถือธรรมที่เราให้ชื่อว่า "ภิกษุ" นั้นไม่ได้เลย

การเสียสละสำคัญอันหนึ่งคือสละความเป็นโสดแก่คนในกิจการบางอย่าง เช่นต่างว่าเป็นเวลาที่ศึกษาใกล้เมืองที่เราอยู่ ผู้ปกครองจะห้ามไม่ให้จุดไฟในบ้านเรือน ถ้าเรายอมก็แปลว่าเราสละความเป็นโสดแก่คนอย่างหนึ่งแล้ว เพราะผู้ที่เป็นอิสระแท้จริงแล้ว การที่จะจุดไฟหรือมีจุดภายในบ้านของตนย่อมอยู่ในอำนาจอันชอบธรรมแห่งเจ้าของบ้านแท้ๆ เพราะฉะนั้นการที่ผู้โดยยอมสละอำนาจอันชอบธรรมเช่นนี้ต้องเข้าใจว่าเพราะเห็นสาธารณประโยชน์และความสะดวกแก่มหาชนยังเห็นแก่ความสะดวกของตนเอง ผู้ที่ยอมสละได้เช่นนี้แหละคือผู้มีความรักชาติจริง รักชาติจริง ผู้ที่ไม่ยอมคือผู้รักชาติแต่ปาก ข้อห้ามจุดไฟนี้ยากมากแล้วแต่พอเป็นอุทธานุสรณ์และในกิจการอื่นๆ ทั้งน้อยใหญ่ยอมเป็นเช่นเดียวกัน ความข้อนี้เป็นความจริงซึ่งถึงแม้จะมีผู้แสดงโวหารพลิกแพลงอย่างไรก็เลียงไปไม่พ้นและจะลบล้างความจริงข้อนี้มิได้เลย

อนึ่ง ถ้ามีความรักชาติต่อชาติจริงแล้วต้องงดคำพูดว่า "ไม่ใช่กงการอะไรของข้า" เช่นจะกล่าวว่าการปกครองเป็นหน้าที่ของกระทรวงนครบาลหรือมหาดไทยเท่านั้น หรือการป้องกันกรุงสยามเป็นหน้าที่ของกองทัพบกเรือเท่านั้น ดังนั้นว่าเป็นการพูดว่า "ไม่ใช่กงการอะไรของข้า" แท้จริงการปกครอง ถ้าประชาชนไม่ช่วยโดยเชื่อฟังผู้ปกครองแล้วก็หาเป็นผลสำเร็จได้ไม่ และการป้องกันบ้านเมือง ถ้าประชาชนไม่อุดหนุนกองทัพบกเรือแล้วก็คงยากที่จะทำการต่อสู้ศัตรูได้จริงๆ

ในเรื่องนี้ข้าพเจ้าได้อ่านพบความเห็นอันหนึ่งในหนังสือพิมพ์อังกฤษชื่อ "ทีเวอล์ด" ซึ่งจับใจข้าพเจ้าอยู่จึงขอแปลมาลงไว้ในที่นี้ดังต่อไปนี้

"เป็นธรรมดา เราทั้งหลายย่อมอยากจะรอดพ้นจากความลำบากโดยอเนกประการ อันมีมาเพราะความต่อสู้กันระหว่างโลกโดยอาการอันน่าสยดสยองและดูเหมือนในเบื้องหลังแห่งสมองของเราจะมีความเห็นอยู่ว่า การกระตือรือร้นในแนวนี้เท่านั้นเป็นพยานแห่งความดำเนินการข้อนี้ผิดทีเดียว แนวนี้เป็นแต่เพียงปลายหอก โรงงานต่างๆ เป็นด้าม และชาติทั้งชาติคือคนที่ถือหอก มือที่จับหอกนั้นคือคนที่รบอยู่ แต่ความสามารถที่ใช้มือให้แทงไปนั้นเป็นของผู้ปกครอง ส่วนกำลังที่จะแทงได้เบาแรงเพียงไรนั้น ก็แล้วแต่กล้ามเนื้อและเส้นเอ็นซึ่งท่านและข้าพเจ้าและเราทั้งหลายทุกๆ คนเป็นส่วนหนึ่ง การหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบจะมีไม่ได้ในการสงครามเช่นนี้ คงมีแต่ที่เราจะทำการตามหน้าที่ของเราและช่วยเร่งความสิ้นสุดแห่งการสงคราม หรือถ้าเราเกียจคร้านเสีย เราก็เป็นลูกตุ้มซึ่งถ่วงความสำเร็จในที่สุดนั้นให้เนิ่นช้าไปเท่านั้น"

คำที่กล่าวเช่นนี้เป็นภาษิตซึ่งควรไทยเราพิจารณาอยู่เหมือนกัน และถ้าจะกล่าวกันอย่างโวหารข้างไทยเราโดยย่อๆ ก็กล่าวได้ว่าเราอยู่ในเรือลำเดียวกัน เพราะฉะนั้นหน้าที่ต้องช่วยกันพาย ถ้าแม้ไม่พายถึงแม้ว่าจะไม่เอาดีน่าน้ำเป็นแต่นั่งอยู่เฉยๆ ก็หนักเรือเปล่าๆ อาจจะทำให้เรือ

เล่นเข้าไปได้เป็นแน่แท้ เพราะฉะนั้นต้องเลือกเอาอย่างหนึ่ง ถ้าจะพายก็จับพายขึ้นและอย่าเถียง นายท้าย หรือถ้าจะไม่พายก็ขึ้นจากเรือหรือลงว่ายน้ำไปตามลำพังเถิด อย่ามานั่งอยู่ในเรือของไทย ให้นักเรือเลย ถ้าเราต้องการของหนักสำหรับเป็นระวางถ่วงเรือของเรา ก็เอาก่อนหินดีกว่า เพราะมันไม่มีเสียงที่จะส่งอวดดีเถียงนายท้าย !

ถ้อยคำเหล่านี้ข้าพเจ้าตั้งใจกล่าวให้คนไทยที่ร่วมชาติและมีความจงรักภักดี ข้าพเจ้าไม่ได้ตั้งใจส่อให้ควาย (หรือสัตว์อะไรอื่นๆ) ฟัง เพราะฉะนั้นถ้าจะมีสัตว์อะไรร้องโต้ขึ้น ข้าพเจ้าก็จะไม่ถือเป็นอารมณ์เลยและอาศัยเหตุที่ข้าพเจ้าพูดภาษาสัตว์ไม่เป็น ข้าพเจ้าคงไม่พยายามร้องแข่งกับสัตว์เลยทีเดียว.

เปรียบเทียบนามสกุล กับ ชื่อแซ่

คนเรายังมีอยู่เป็นอันมากซึ่งยังมิได้สังเกตว่า นามสกุล กับ ชื่อแซ่ของจีนนั้นผิดกันอย่างไร ผู้ที่แลดูแต่เงินๆ หรือซึ่งมิได้เอาใจใส่สอบสวนในข้อนี้ มักจะสำคัญว่าเหมือนกัน และมีพวกจีนหรือพวกนิยมจีนพอใจจะกล่าวว่า การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชปรารภออกพระราชบัญญัตินามสกุลขึ้นนั้น โดยทรงพระราชนิยมตามประเพณีชื่อแซ่ของจีน ซึ่งถ้าจะตรงดูก็จะเห็นว่าคงจะไม่เป็นไปเช่นนั้น โดยเหตุที่จะได้อธิบายต่อไปนี้

ชื่อแซ่ของจีนนั้น ตรงกับ "แคลน" ของพวกสก๊อต คือ เป็นคณะหรือพวกหรือถ้าจะเทียบทางวัดๆ ก็คล้ายสำนัก (เช่นที่เราได้ยินเขากล่าวๆ กันอยู่บ่อยๆ ว่า คนนั้นเป็น สำนักวัดบวรนิเวศ คนนี้เป็นสำนักวัดโสมนัส ดังนี้เป็นตัวอย่าง) ส่วนสกุลนั้นตรงกับคำอังกฤษที่ว่า "แฟมิลี" ชื่อผิดกันอันสำคัญในระหว่างแซ่กับสกุลนั้นก็คือ ผู้ร่วมแซ่ไม่ได้เป็นญาติสาโลหิตกันก็ได้ แต่ผู้ร่วมสกุลนั้นถ้าไม่ได้เป็นญาติสาโลหิตต่อกันโดยแท้แล้วก็ร่วมสกุลกันไม่ได้ นอกจากที่จะรับเป็นบุตรบุญธรรมเป็นพิเศษเท่านั้น

ชื่อแซ่หรือ "แคลนเนม" เป็นประเพณีที่ได้มีมาก่อนนามสกุลหรือ "แฟมิลีเนม" นั้นช้านานแล้ว เช่นในสก๊อตแลนด์เขาได้ใช้ "แคลนเนม" มาหลายร้อยปีก่อนที่จะเกิดใช้ "แฟมิลีเนม" ในประเทศอังกฤษซึ่งอยู่ใกล้เคียงกัน ดังนี้เป็นตัวอย่าง จะนับว่านาม 2 ชนิดนี้เป็นอย่างเดียวกันไม่ได้เลย ถ้าหากจะมีที่ว่าเหมือนกันได้ก็แค่ตรงที่ว่าเป็นฉายาด้วยกันทั้ง 2 ชนิดเท่านั้น แต่นอกจากนี้แล้วไม่มีอะไรที่เหมือนกันเลย ทั้งสาเหตุก็ดี ความมุ่งหมายก็ดี ย่อมผิดกันทั้งสิ้น

การที่คนหลายๆ คนได้ร่วมกันเข้าตั้งเป็นคณะ ซึ่งจีนเรียกว่า "แซ่" สก๊อตเรียกว่า "แคลน" และอังกฤษเรียกว่า "ไทรบ์" ได้บังเกิดขึ้นในสมัยเมื่อคนยังไม่ถึงซึ่งความรุ่งเรือง (ซีวิลไลซ์) บริบูรณ์ ยังไม่รู้จักรักษาธรรมเนียมอันมีความเมตตาต่อกันนั้นเป็นที่ตั้ง ยังต่างคนอย่างรบพุ่งฆ่าฟันกันเพื่อแย่งอาหารกันกิน แย่งที่กันอยู่ และแย่งชิงผู้หญิงกัน ผู้ใดมีพวกมากก็อาจที่จะเอาเปรียบผู้ที่ไม่มีพวกพ้องหรือที่มีพวกน้อยได้ในทางหากิน เป็นต้น จึงเกิดความจำเป็นในการที่จะต้องคิดอ่านหาพวกพ้องไว้ให้มากๆ และเมื่ออยู่ร่วมถิ่นกันก็ควรจะรู้จักกันดีอยู่ในหมู่เอง แต่มีบางเวลาซึ่งจำเป็นต้องแยกย้ายกันไปในที่ทางภูมิลาเนาเดิมของตน คนที่ไปจากคณะเดียวกันไปพบกันในที่ไกลภูมิลาเนาเดิมของตนๆ ไม่รู้จักกันว่าเป็นคนสำนักเดียวกัน ก็ได้เกิดเหตุทำร้ายแก่กันขึ้นบ้าง จึงได้บังเกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการตั้งเตเพื่อรู้จักกันดีว่าเป็นพวกเดียวกัน ในขั้นต้นจึงนัดกันมีเครื่องแต่งตัวให้เหมือนกัน เช่นมีขนนก หรือดอกหญ้าปักผมอย่างแบบที่คนดำในอาฟริกายังใช้อยู่จนทุกวันนี้ แต่การใช้เครื่องหมายเช่นนี้มาเกิดรู้สึกกันขึ้นว่ายังไม่สู้จะเรียบร้อยดี เพราะคนพวกอื่นก็อาจจะปักขนนกหรือดอกหญ้าบ้างเหมือนกัน จึงเกิดมีความคิดมุ่งหมายให้เหมือนกัน ซึ่งชาวอาฟริกายังคงใช้อยู่อีก และเกิดคิดเขียนตัวเป็น

ลวดลาย ซึ่งมีใช้อยู่ในหมู่ชาวอาฟริกา ในหมู่คนที่เรียกว่าอินเดียนแดงในอเมริกา และในหมู่คนมาวรีชาวนิวซีแลนด์ เป็นต้น ต่อมาคนมีความเจริญขึ้นมีความคิดดีขึ้นอีกชั้นหนึ่ง จึงได้บังเกิดความคิดขึ้นว่า ควรเลือกเอานามใดนามหนึ่งใช้เป็นชื่อแซ่กำกับชื่อตัวของสมาชิกแห่งแซ่ เพื่อว่าเมื่อคนที่ร่วมคณะกันแม้จะ ไปพบปะกันในที่ใดๆ ก็อาจจะรู้จักกันได้โดยถามชื่อแซ่กันเท่านั้น พวกจีนจึงได้เกิดมีชื่อ "แซ่" สก๊อตมีชื่อ "แคลน" อินเดียนแดงในอเมริกามีชื่อ "โตเตม" และยังคงมีเครื่องหมายให้แลเห็นเป็นพวกเดียวกันนั้นอีกด้วย เช่นในสก๊อตแลนด์ใช้ผ้าถุงห่มเป็นลายต่างๆ กันเรียกว่า "ตาร์ดัน" (ซึ่งเราเรียกกันว่าผ้าสก๊อต) แคลน 1 ก็มีตาร์ดันอย่าง 1 คนในแคลนนั้นใช้ผ้าถุงห่มเหมือนกันหมด ข้างฝ่ายพวกอินเดียนแดงมีเครื่องหมาย "โตเตม" ปักไว้ที่หน้าศาลาที่ชุมนุมแห่งหัวหน้าคณะทำเป็นรูปหมาป่าหรือนกหรือกระทิงตามชื่อโตเตม และคนที่เป็สมาชิกกระโดดก็เขียนหน้าเป็นลายคล้ายที่หลักเครื่องหมายโตเตมแห่งคณะนั้น

เมื่อความมุ่งหมายแห่งการมีแซ่ของจีน แคลนของสก๊อต และโตเตมของอินเดียนแดง มีอยู่เพื่อความประสงค์ในทางช่วยกันต่อสู้ศัตรูและอนุเคราะห์พวกกันเอง ซึ่งเป็นอาการแห่งการตั้งช่อง เช่นนี้ ชื่อแซ่ก็ดี ชื่อแคลนก็ดี ชื่อโตเตมก็ดีจึงเป็นของสาธารณะสำหรับบรรดาผู้ที่เป็สมาชิกแห่งคณะนั้นทุกคน จะได้จำกัดให้ใช้ร่วมกันแต่จำเพาะที่เป็นญาติสาโลหิตนั้นก็หามิได้ ยกตัวอย่างเช่นชื่อแคมป์เบล เป็นแคลนเนม ซึ่งบรรดาคนที่อาศัยอยู่ในเขตอาร์ไคล์ในสก๊อตแลนด์ในอดีตสมัยใช้ทั่วกัน ตั้งแต่ท่านเออลผู้ครองอาร์ไคล์ลงไปจนถึงนายบ่าวไพร่และชาวไร่ชาวนาอันพึงบารมีแห่งท่านเออลผู้นั้น ดังนั้นเป็นประเพณีเก่าในสก๊อตแลนด์(แต่ประเพณีนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปแล้วเพื่อเหตุใดจะได้กล่าวต่อไปข้างหน้า) ประเพณีใช้แคลนเนมของสก๊อตนี้ตรงกับประเพณีจีนที่ใช้ชื่อแซ่ และความมุ่งหมายก็มีอยู่ตรงกันโดยแท้ แม้ในเมืองไทยเรานี้เองก็ได้เคยใช้ประเพณีที่คล้ายคลึงกัน คือวิธีรวมคนเป็นเลขสมสังกัตในกรมนั้นกรมนั้น หรือที่ถวายเป็นเข้าในกรมนั้นกรมนั้นดังนี้ เป็นต้น เมื่อใครไปพบกันเข้าถามกันว่าสังกัดกรมไหน พอบอกว่าสังกัดกรมนั้นหรือกรมนั้นรู้ว่าเป็นเข้าในกรมเดียวกันแล้วก็ไม่ทำร้ายกัน และช่วยอุดหนุนกันตามสมควร เหมือนจีนที่เป็นคนแซ่เดียวกัน สก๊อตที่เป็นแคลนเดียวกันจะนั้น หรืออีกนัย 1 ถาจะหาของเปรียบเทียบให้เป็นของใหม่ใกล้สมัยของเราเข้าอีกเพื่อให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ก็ขอให้ท่านนึกถึงประเพณีที่ใช้อยู่ในโรงเรียนเด็กซึ่งยังมีอยู่จนเมื่อเร็วๆ นี้เอง คือบรรดาเด็กที่ได้เลี้ยงในที่นี้ ผู้อำนวยการให้ชื่อมีคำว่า "บุญ" นำหน้าทุกคนโดยมีความมุ่งหมายว่าเมื่อเด็กได้ออกไปจากโรงเรียนเด็กแล้วต่อไปได้พบปะกันในที่ใดๆ ก็จะได้รู้จักกันด้วยมีชื่อ "บุญ" นั้นเอง ในที่นี้ "บุญ" ก็ทำใช้นามสกุลไม่ เป็นแต่เพียงคำที่แสดงให้ปรากฏว่ามาจากสำนักโรงเรียนเด็กเท่านั้น ดังนั้นฉันใดแม้วิธีใช้ชื่อแซ่ของจีน แคลนเนมของสก๊อตและโตเตมของอินเดียนก็ฉันนั้น คือเป็นวิธีอันมีผู้ที่ได้คิดขึ้นในโบราณกาลเพื่อความสะดวกในสมัยโบราณ อันยังมิได้มีประเพณีที่รวบรวมชนภาษาเดียวกันเป็นปึก

แผ่นอันเดียวกันเป็นชาติ(เนชัน) ก็นับว่าเป็นประโยชน์ดีสมควรแก่กาลสมัยเท่านั้นอยู่

แต่นับจำเดิมแต่เมื่อคนได้มีความคิดควบคู่กันเป็นช่องหรือคณะแล้วนั้น คนเราก็ได้ดำเนินขึ้นสู่ความเจริญต่อๆ มาเป็นลำดับ แต่ความเจริญหาได้ดำเนินทันๆ กันหมดไม่ บางจำพวกก็เดินเร็วถึงซึ่งความเจริญก่อน เช่นจีนได้ถึงซึ่งความเจริญก่อนชาวประเทศใกล้เคียงในทวีปเอเชียด้วยกัน และสก็อตถึงก่อนอังกฤษซึ่งเป็นเพื่อนบ้าน ดังนี้ เป็นต้น แต่บางจำพวกเมื่อถึงความเจริญขั้นหนึ่งแล้วก็เลยมพอใจไม่คิดเดินต่ออีก เพราะฉะนั้นจำพวกที่เจริญภายหลังกลับเดินหน้าไปเหมือนคนหนุ่มที่เกิดที่หลังวิ่งไล่ทันคนแก่ฉะนั้น คนเราในโลกนี้ในบัดนี้ยังมีประเพณีผิดๆ กันอยู่ เช่นพวกแขกค้ายังคงไม่มีทั้งชื่อแซ่ทั้งนามสกุล อินเดียนแดงยังคงมีแต่ชื่อโตเต็ม จีนยังคงมีแต่ชื่อแซ่ ไม่มีนามสกุลอันเป็นประเพณีนิยมแห่งคนสมัยใหม่ที่สุด ซึ่งถึงความเจริญภายหลังแต่ไล่ทันจนผ่านหน้าไปแล้ว เช่นอังกฤษซึ่งถึงความเจริญภายหลังสก็อตกลับบังคับให้สก็อตใช้ประเพณีมีนามสกุลตามอังกฤษดังนี้ เป็นต้น เพราะฉะนั้นไทยเราไม่ควรจะนิกละอวยในการที่จมีชื่อแซ่มาแล้วก่อนที่เรามีนามสกุล เพราะถึงแม้ว่าเราจะได้ถึงความเจริญภายหลังจีนก็ตามเถิด แต่เราได้มีนามสกุลแล้ว จึงนับได้ว่าเราได้ทะยานผ่านหน้าเพื่อนบ้านเราซึ่งยังหาไม่มีนามสกุลไม่ คงมีแต่ชื่อแซ่อยู่ตามประเพณีแห่งคนสมัยเก่าเท่านั้น

ส่วนสาเหตุแห่งการใช้นามสกุลหรือ "แฟมิลีเนม" นั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะคนมีชื่อเหมือนกันหลายคน ทำให้เป็นที่งงไม่รู้ว่าใครเป็นใครได้ ในชั้นแรกๆ เมื่อคนเรายังต่างคนต่างคุมกันเป็นช่องอยู่ ต่างคนต่างอยู่เป็นหมู่เล็กๆ ก็อาจที่จะเลือกชื่อมิให้ซ้ำกันได้ แต่ต่อมาเมื่อการสมาคมไปมาหาสู่ซึ่งกันและกันมีแพร่หลายมากขึ้น และคนเรารู้จักถือธรรมเนียมจารีตเลิกละแก่งกัน รู้จักตั้งใจแผ่ไมตรีต่อกันขึ้นแล้ว เมื่อคนต่างถิ่นเข้าไปในสมาคมอันเดียวกันเข้า ก็ย่อมจะไปพบคนที่ชื่อซ้ำกันเข้าเนืองๆ จึงเกิดต้องใช้ฉายาแทนท้ายชื่อ การตั้งฉายาย่อมอาศัยลักษณะแห่งบุคคลเช่น "ใหญ่" "เล็ก" "ดำ" "ขาว" ดังนี้อย่าง 1 อาศัยการเลี้ยงชีพอย่าง 1 อาศัยนามตำบลที่ตั้งภูมิลำเนา เช่น "แดงบางกอก" "แดงบ้านโพ" ดังนี้เป็นตัวอย่าง 1 หรือมีฉะนั้นก็ใช้ว่า "นายแดงลูกนายขาว" "นายแดงลูกนายดำ" เช่นนี้อีกอย่าง 1 วิธีใช้เรียกว่าลูกคนนั้นคนนี้เป็นวิธีที่รู้กันว่าดีอยู่ เพราะพอบอกชื่อก็ไม่ต้องถามว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใคร ย่อมรู้ได้ทันทีว่าเป็นเชื้อคนดีหรือเลวปานใด ประเพณีออกชื่อว่า "คนนั้นลูกคนนั้น" เช่นนี้มีใช้อยู่ด้วยกันหลายประเทศ เช่นในมัธยมประเทศในหมู่ชาติยิวและอาหรับในสกันดีนาเวีย ในประเทศรัสเซีย ประเทศอังกฤษและเวลส์ เป็นต้น เหล่านี้ได้มีประเพณีใช้กันมาแต่โบราณและถึงแม้ในเมืองเราในราชการก็ใช้อยู่กันว่า "นายนั้นบุตรผู้นั้นๆ" ดังนี้ นับว่าเป็นมูลแห่งนามสกุลผิดกับมูลแห่งชื่อแซ่

ต่อมาอีกชั้น 1 การบอกแต่ชื่อพ่อไม่เป็นการเพียงพอ เพราะผู้ที่ได้มีบรรพบุรุษเป็นคนสำคัญมาหลายๆ ชั่วคนย่อมจะอยากอวดให้คนทั้งหลายรู้ชื่อนั้นจึงเกิดมีต้องบอกชื่อกันยาวๆ เช่นในมัธยม

ประเทศกษัตริย์ต้องบอกว่า "เราชื่อรามจันทร์ ลูกศรธ ลูกอัชบาล ลูกระฆิ ลูกอิฆวากู ลูกพระสุรียเทวราช" ในพวกยิวต้องบอกว่า "โซโลมอน ลูกเดวิด ลูกไอซาค ลูกเอเบระแฮม" ในเวลส์ต้องบอกว่า "ลูกเวลลีนอัปเดวิด อัปคริฟิธ อัปลูเวลลีน" หรือพวกอาหรับต้องบอกว่า "หัสซันมินมะหมัด บินไซอิด บินอับดุลลาห์ บินตุรกี" ดังนั้นเป็นตัวอย่าง การที่ต้องกล่าวชื่อโดยยืดยาวเช่นนี้ย่อมจะเป็นการฟั่นเฟือนมากอยู่ จึงได้คิดบอกแต่โดยย่อพอสังเขป เลือกเอาชนกลุ่มใดผู้ 1 ซึ่งเก่งที่สุดในวงศ์ของตนเช่นพระรามอาจจะบอกว่า "เราชื่อรามจันทร์สุรียวงศ์" หรือ "รามจันทร์อิฆวากวงศ์" หรือ "รามรามพ" (เกิดแต่ระฆ) ยิวบอกว่า "โซโลมอนลูกเอเบระแฮม" ชาวเวลส์บอกว่า "ลูกเวลลีนอัปลูเวลลีน" อาหรับว่า "หัสซันบินตุรกี" ดังนั้นเป็นต้น นับว่าเดินขึ้นสู่ขั้นแรกแห่งการใช้นามสกุลตามระเบียบที่เราเข้าใจกันอยู่ในบัดนี้นั่นคือ ผู้ที่จะบอกชื่อว่า "สุรียวงศ์" ต้องเป็นผู้ที่นับว่าสืบสาโลहितโดยตรงลงมาจากพระสุรียเทวราช สมันตรหรืออำมาตย์ของพระรามจะใช้ชื่อว่า "สุรียวงศ์" บ้างไม่ได้เป็นอันขาด ไม่เหมือนชื่อแซ่หรือชื่อแคว้น ซึ่งเข้ากับเจ้าบ่าวกับนายใช้ร่วมกันตามประเพณีจีนเดียวและสักออตโบราณ

ส่วนพวกสักออตนั้นได้ใช้นามตามแคว้นเรื่อยมาจนกระทั่งเมื่อตกไปอยู่ในความปกครองของอังกฤษซึ่งมีธรรมเนียมใช้นามสกุล อังกฤษจึงบังคับให้ใช้นามสกุลบ้าง พวกสักออตที่มีชื่อแซ่อยู่แล้วจึงใช้ชื่อแซ่นั้นเองเป็นนามสกุลโดยมาก แต่บางคนก็ได้เลือกเอานามสกุลใหม่ตามระเบียบตั้งฉายาคืออาศัยเกณฑ์ลักษณะบุคคลบ้าง เกณฑ์ทางทำเลเลี้ยงชีพบ้าง เกณฑ์ตำแหน่งมูลีลำนางบ้าง เกณฑ์ชื่อบรรพบุรุษบ้าง อย่างที่อังกฤษใช้อยู่ และในประเทศอื่นๆ นอกจากนั้นที่มิมีนามสกุลแล้วก็ได้เกิดมีอาการเช่นเดียวกันกับที่กล่าวมาแล้วนั้น เพราะฉะนั้นชาติที่รุ่งเรือง (ซีวิลไลซ์) แล้วตามความนิยมอย่างสมัยใหม่ถึงแม้ที่มีประเพณีใช้ชื่อแซ่อยู่ตามเดิมก็ได้เปลี่ยนเป็นใช้นามสกุลแทนแล้ว ก็ยังคงเหลือแต่เงินที่ยังคงใช้ชื่อแซ่ตามแบบเก่าอยู่ชาติเดียว

ส่วนไทยเราเมื่อก่อนนี้เราไม่มีใครจะได้มีโอกาสพบปะชาวยุโรป เราจึงได้นิยมเอาอย่างจีนซึ่งได้ถึงความรู้เรื่องก่อนเรา และได้จำประเพณีจีนมาใช้หลายอย่าง แต่อาศัยเหตุที่มีชาวมัธยมประเทศได้เข้ามาถึงเมืองเราด้วย ได้นำความรู้และความรุ่งเรืองของเขามาสอนเราด้วย เราจึงมิได้ถือแต่ประเพณีจีนอย่างเดียว เช่นการใช้ชื่อแซ่เราไม่ได้ใช้ เพราะไม่ได้เคยเอาอย่างจีนในการตั้งตนแยกเป็นแซ่หรือช่องภายในชาติเดียวกัน แต่มีใช้นามสกุลอยู่บ้างในหมู่คนชั้นสูงๆ เช่นบอกว่าคนนั้นๆเป็นเชื้อวงศ์นั้นๆ เราก็ดูใช้กันมานานแล้วแต่ยังไม่แพร่หลายลงไปถึงสาธารณชนเท่านั้น บัดนี้เราได้มีนามสกุลแล้ว นับว่าได้อย่างไปทันชนที่นับถือกันว่ารุ่งเรือง (ซีวิลไลซ์) แล้วตามความเห็นแห่งสมัยใหม่ นับว่าเราดีกว่าผู้ที่ยังคงใช้แต่แซ่ไม่มีนามสกุล ส่วนชื่อแซ่ของเราทั้งหลายถ้าแม้ใครจะถามเราก็คงจะบอกได้ว่าชื่อไทย เพราะพวกเราไม่ได้ต่างคนต่างแยกกันอยู่เป็นคณะ

ยอมๆ อย่างโบราณแล้ว

ประเพณีตั้งแต่เป็นประเพณีที่พื้นสมัยเสียแล้ว และในนานาประเทศต้องเลิกเสียแล้วเพราะรู้สึกว่าเป็นการไม่เป็นประโยชน์พอเพียง คือการที่คงมีเช้อยู่ในยอมเป็นเครื่องบำรุงความถือก๊กถือเหล่า อันเป็นเหตุให้เกิดความไม่ปรองดองกว้างขวางพอ คือสมาชิกแห่งแช่มมักมีวักคิดถึงแต่แต่เสียมากกว่าคิดถึงชาติ การแบ่งคนเป็นก๊กเป็นแช่ต่างๆ ภายในอาณาจักรอันเดียวเป็นผลแตกร้างในยุโรปจึงต้องเลิกพิวตัสซิสเต็มและแคลนซิสเต็มทั่วไปหมดแล้ว และในกรุงสยามก็ต้องเลิกแบบเลขสมสังกัดต่างกรมแล้วด้วยเหตุอันเดียวกัน

แต่ส่วนประเพณีรักษาวงศ์สกุลให้มั่นคงนั้นยอมมีผลผิดกันกับแช่ เพราะผู้ที่ร่วมสกุลต่างคนต่างต้องรักษาสกุลของตนและต่างระวังมิให้บังเกิดเหตุเสื่อมเสียถึงสกุลได้ และหัวหน้าสกุลทุกๆ คนเป็นผู้รับผิดชอบอยู่โดยตรงต่อผู้ปกครองชาติ การที่รักกันในระหว่างคณาญาติเป็นของที่มีอยู่โดยธรรมชาติแล้ว สกุลจึงรวมกันอยู่ด้วยความสนิทไมใช่เพราะความจำเป็นแห่งการต่อสู้ศัตรูอย่างแช่ การที่มีนามสกุลยอมเป็นเครื่องผูกให้ญาติต่อญาติสนิทกัน ให้รู้สึกว่าเกิดจากบรรพบุรุษคนเดียวกัน ต้องช่วยกันรักษาชื่อท่านบรรพบุรุษผู้นั้น นับว่าเป็นผลดีสำหรับสกุล แต่หาผลเสียแก่ชาติไม เพราะการบำรุงความนับถือบรรพบุรุษเป็นองค์แห่งความนับถือความมั่นคงในวงศ์สกุลเป็นที่ตั้ง มิได้มุ่งไปในทางที่จะยกพวกไปต่อสู้กับใครๆ อย่างช่องหรือแช่

สรุปความอีกที่ 1 ว่าแช่เป็นเครื่องหมายให้รู้ว่าใครเป็นพวกเดียวกันจะได้ช่วยกันและกันทั้งในทางบุกรุกหรือทางป้องกันคนต่างพวก ไม่ใช่แปลว่าเป็นญาติกันเลย แต่นามสกุลเป็นเครื่องหมายให้รู้จักกันว่ามีบรรพบุรุษร่วมกันต้องช่วยกันรักษาชื่อบรรพบุรุษนั้น ไว้อย่าให้เสียและทำให้เกิดไม่จริงต่อกัน แช่เป็นประเพณีอันเกิดขึ้นจากความปรารถนาป้องกันหรือรุกรานด้วยกันอย่างตั้งช่องซึ่งมุ่งแต่ทางหากำลังรวมไว้นั้นแหละเป็นที่ตั้ง สกุลเป็นประเพณีอันเนื่องมาจากความรักอันมีอยู่เป็นธรรมชาติในระหว่างบิดามารดากับบุตร ญาติต่อญาติที่ร่วมสาโลหิตกันควบคุมผูกพันกันไว้ได้ด้วยความสนิทไมใช่ด้วยอำนาจความกลัวแช่เกิดขึ้นเพื่อความกลัว(คือความกลัวผู้อื่นทำร้าย) หรือเพื่อความปรารถนาอาศัยกำลังซึ่งกันและกัน สกุลมีขึ้นเพื่อความรักใคร่ไมตรีต่อกันโดยแท้ เพราะฉะนั้นการถือแช่จึงอาจเป็นเหตุแห่งความแตกร้างภายในชาติ คือแช่ต่อแช่แก่งแย่งกันเช่น ในสก๊อตแลนด์ แคลนต่อแคลนรบราฆ่าฟันกันไม่หยุดหย่อนและถึงแม้ในเมื่อมีพวกอังกฤษไปตีเมือง แคลนต่อแคลนก็ยังแก่งแย่งกันอยู่จนต้องแพ้แก่อังกฤษหลายหน ถึงแม้ในเมืองจีนเองก็มีเหตุจลาจลเพราะแช่ต่อแช่วิวาทกันนั้นอยู่เนืองๆ มิใช่หรือ แต่การถือสกุลนั้นตรงกันข้ามยอมจะเป็นไปเพื่อความสงบเป็นเบื้องต้น เพราะผู้ที่ปกครองสกุลยอมจะต้องเป็นผู้ใหญ่ซึ่งเมตตาารักใคร่บุตรหลานเกินกว่าที่จะยอมให้ไปก่อวิวาทบาดทะเลาะให้มีหนทางถูกเจ็บหรืออันตรายได้ อีกประการ 1 การปกครองอย่างแช่ไม่เป็น

เครื่องเพาะความเคารพในผู้ปกครอง เพราะผู้เป็นหัวหน้าเข้าในขั้นต้นก็ต้องเลือกเอาคนที่กำลัง หรือมีความคิดมากที่สุดนั้นแลเป็นอาทิ และเมื่อใดหมดกำลังเมื่อนั้นก็สิ้นอำนาจเหมือนกัน คงมีผู้อื่น แย่งเอาอำนาจนั้นเสีย ข้อนี้เองย่อมเป็นเครื่องเพาะความกระตือรือร้นในคณะ คือมักจะมี ผู้คิดเห็นไปว่าผู้ปกครองนั้นมีความบกพร่องส่วนตัวหรือคนอื่นไม่ได้ จึงชักให้ยุ่งเหยิงคิดร้ายแก่กัน และผู้ที่ใช้ประเพณีซึ่งจึงมักพอใจในการคิดร้ายต่อผู้ปกครอง ซึ่งทำแก่กันได้เช่นนี้เพราะไม่ใช่ญาติกัน มิได้มีความรักใคร่แก่กันเป็นแต่คนร่วมช่องกันเพื่อหาประโยชน์ด้วยกันต่างหาก แต่ส่วนการปกครอง สกกุลนั้นตรงกันข้ามย่อมเป็นเครื่องเพาะความเคารพผู้น้อยยอมอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ เพราะเป็นกุลเชษฐา และยอมให้โดยซินดาเพราะผู้ใหญ่เป็นบิดาหรือญาติผู้ใหญ่ซึ่งมีความรักใคร่อยู่ตามธรรมดาโลกแล้ว จึงมิได้คิดเกียจกรองแค้นเลย นับว่าเป็นมูลแห่งความจงรักภักดีต่อผู้ที่เป็นหัวหน้าปกครองสกกุลชั้น 1 และเลยเป็นเครื่องจูงใจให้รู้จักความภักดีต่อท่านผู้ปกครองอีกชั้น 1 เพราะรู้จักความรักความ มั่นคงนั่นเอง

เมื่อแลเห็นว่าเข้ากับสกกุลผิดกันอยู่ เช่นนี้แล้วก็ไม่ควรเลยที่จะเห็นผิดไปว่าชื่อเข้ากับนามสกกุล นั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และไม่ควรนึกเลยว่าในการที่ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ออก พระราชบัญญัตินามสกกุลนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริตามชื่อแซ่ของจีนเพราะ เราต้องเข้าใจว่าพระองค์คงจะทรงพระปรีชาสามารถพอที่จะทรงทราบชัดเจนว่าชื่อเข้ากับนามสกกุล นั้นผิดกันอย่างไร คงจะไม่ทรงพระราชนิยมไปตามประเพณีต่างภาษา ซึ่งนั้นสมัยอย่างเช่นประเพณี ใช้ชื่อแซ่นั้นเป็นแน่แท้

ประวัติย่อของผู้วิจัย

ชื่อ จีระพันธ์	ชื่อสกุล ชาดิชินเชาว์
เกิดวันที่	15 ธันวาคม พ.ศ. 2497
สถานที่เกิด	จังหวัด นครศรีธรรมราช
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	400/39 อุดมทรัพย์คอนโดมิเนียม สุขุมวิท 103 ซอยอุดมสุข แขวงบางนา เขตพระโขนง กรุงเทพฯ รหัสไปรษณีย์ 10250.
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	โรงเรียนปทุมคงคา 920 ถนนสุขุมวิท เอกมัย กรุงเทพฯ 10110.
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2518	ประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (ป.กศ.สูง.) จากวิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช.
พ.ศ. 2531	กศ.บ. จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.
พ.ศ. 2538	กศ.ม. จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร.